

PURCHASED FOR THE

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

FROM THE

CANADA COUNCIL SPECIAL GRANT

FOR

LINGUISTICS

J. A. Nordenflake

DE
GRAMMATISCHE FIGUREN

IN HET

NEDERLANDSCH,

DOOR

DR. JAN TE WINKEL.

Tweede verbeterde en met eenen bladwijzer vermeerderde uitgaaf.

KUILENBURG,
BLOM & OLIVIERSE.
1884.

PF
175
W56
1884

VOORBERICHT.

Het werkje over de „Grammatische figuren in het Nederlandsch", dat ik hierbij den beoefenaars onzer taal aanbiedt, bevat een achttal tot één geheel vereenigde studiën, door mij in het tijdschrift „Noord en Zuid" geplaatst, maar voor deze afzonderlijke uitgaaf hier en daar gewijzigd en vermeerderd en bovendien van een uitvoerigen bladwijzer voorzien.

In overeenstemming met het doel van het tijdschrift, waarin de studiën geplaatst werden, bestemde ik ze aanvankelijk alleen voor hen, die zich wilden voorbereiden voor een middelbaar-onderwijsexamen, doch onwillekeurig zijn zij uitgebreider geworden en hebben zij een meer wetenschappelijk aanzien gekregen, zoodat zij nu misschien ook anderen, bv. studenten in de Nederlandsche taal, van dienst zullen kunnen zijn.

Toch blijft van dit werkje het „non coquis sed convivis" gelden. Voor geleerden is het niet bestemd; alleen zou het mij aangenaam zijn, wanneer deze meenden het met vrucht te kunnen gebruiken om eene reeks van voorbeelden voor de verschillende figuren telkens bij de hand te hebben, wanneer de tijd om ze bij elkaar te zoeken hun zelf ontbreekt. Mijn hoofdstreven toch was, zoo volledig te zijn, als mij mogelijk was, al ben ik er dan ook van overtuigd, dat nog veel aan mijne opmerkzaamheid ontgaan zal zijn.

De critiek waardeere mijne poging en vulle het ontbrekende aan zonder mij dat ontbreken tot een al te groot verwijt te maken. Zoo zal ook de beoordeelaar mij aan zich verplichten door te bedenken, dat wie aan het gymnasiaal onderwijs het grootste gedeelte zijner dagen moet wijden, niet ongestoord en met onverdeelden geest de wetenschap kan beoefenen, en dat er twee jaar hebben moeten verloopen tusschen het schrijven en ter perse leggen der eerste en het afdrukken der laatste bladzijden, waardoor het noodzakelijk werd eenige „addenda et corrigenda" achter het werkje te voegen, en er ook bovendien nog wel wat in het eerste gedeelte is blijven staan, dat ik op het oogenblik liever anders voorgesteld of behandeld had.

Groningen, 26 Juli 1884. J. T. W.

INHOUD.

INLEIDING.

Algemeene beschouwingen.

Reeds sedert eeuwen werden de grammatische figuren — soms onder den naam van *metaplasmus* (vervorming) — in de spraakkunsten behandeld. Letterlijk zou men er *woordvormen* onder moeten verstaan, in tegenstelling tot rhetorische figuren, die men *stijlvormen* en logische figuren, die men *oordeelsvormen* zou kunnen noemen. Volgens de beteekenis van het woord zou men tot die figuren dus ook de buigings- en vervoegings-vormen moeten rekenen, doch dat heeft men nooit gedaan. Men verstond er alleen die vormveranderingen onder, die een woord buiten vervoeging en verbuiging ondergaan had, hetzij door aanwinst of verlies van eene letter, hetzij door samentrekking van twee lettergrepen tot ééne of scheiding van ééne lettergreep in tweeën, hetzij door verplaatsing der letters of vervanging van de eene letter door de andere.

De eersten, die zich in Europa met de grammatische figuren, zooals ook met de spraakkunst in het algemeen, bezig hielden, waren de grondleggers van alle Europeesche wetenschap, de Grieken; doch het was eerst in het Alexandrijnsche tijdvak, dat er uitgebreide spraakkunsten werden opgesteld. Van de Alexandrijnsche grammatici was Dionysius Thrax, in de eerste eeuw vóór Christus, de oudste en invloedrijkste, doch zijne spraakleer zelf is verloren gegaan. Hem volgde

o. a., in den tijd van Augustus, Tryphon; en van dezen is een volledig systeem der grammatische figuren, die hij πάϑη τῶν λέξεων (woordveranderingen) noemt, bewaard gebleven, waaronder hij ook klankwijzigingen opnam, omdat hij, zooals alle oude grammatici, meer van de letters, de geschreven klanken, dan van de gesproken klanken uitging. Hij verdeelde de grammatische figuren in vier hoofdgroepen: 1° pleonasmus (πλεονασμός), waaronder hij toevoeging van letters verstond; 2° endēa (ἔνδεια), dat met weglating van letters te vertalen is; 3° tmēsis (τμῆσις) of stuksnijding van woorden; en 4° metalepsis (μετάληψις) of klankverandering. De eerste twee groepen, die de eigenlijke grammatische figuren omvatten, werden door hem weder in verschillende soorten onderscheiden.

Tot den pleonasmus rekende hij 1° prosthesis (πρόσϑεσις) of voorvoeging, eigenlijk toevoeging; 2° anadiplōsis (ἀναδίπλωσις) of reduplicatie; 3° ectasis (ἔκτασις) of verlenging van eenen klinker; 4° epectasis (ἐπέκτασις) of inlassching van eenen klinker; 5° metathesis (μετάϑεσις) of letterverplaatsing; 6° diaeresis (διαίρεσις) of oplossing van eenen tweeklank in twee klinkers; 7° parenthesis (παρένϑεσις) of verandering van eenen klinker in eenen tweeklank door toevoeging van eenen anderen klinker; 8° diplasiasmus (διπλασιασμός) of verdubbeling van medeklinkers; 9° paremptōsis (παρέμπτωσις) of inlassching van eene consonant; en 10° proschematismus (προσχηματισμός) of achteraanvoeging.

Aan die tien soorten beantwoorden negen soorten van den tweeden groep, want de metathesis, die ook logisch in den eersten groep misplaatst is, vindt in den tweeden geene tegenovergestelde figuur. Tryphon noemde de soorten van zijn tweeden groep: 1° aphaeresis (ἀφαίρεσις) of weglating vóór aan het woord; 2° arsis (ἄρσις) of wegwerping van de reduplicatielettergreep; 3° systole (συστολή) of verkorting van eenen klinker; 4° syncope (συγκοπή) of uitstooting van eenen klinker; 5° synaloephe (συναλοιφή) of samensmelting; 6° ellipsis (ἔλλειψις) of uitlating van een der beide bestanddeelen van

eenen tweeklank; 7° parellipsis (παρέλλειψις) of weglating van eenen der dubbele medeklinkers; 8° ecthlipsis (ἔκθλιψις) of uitstooting van eene consonant; en 9° apocope (ἀποκοπή) of afkapping aan het eind van een woord.

Op het voetspoor van Tryphon gingen de andere Alexandrijnen voort. Wat zij hadden ingevoerd werd, zelfs met de Grieksche namen, overgenomen door de Latijnsche grammatici als Donatus, Martianus Capella, Priscianus, Cassiodorus enz., wier invloed de geheele middeleeuwen door bleef voortwerken, en door de Byzantijnen, die op het eind der middeleeuwen hunne geleerdheid bij monde van mannen als Theodorus Gaza, Constantinus Lascaris en anderen aan het Westen vermaakten. Op hun werk bouwden Erasmus, Reuchlin en anderen voort, en wat later bij ons Lipsius, Heinsius en vooral Gerard Vossius. Deze laatste werd de brug, waarover de grammatische figuren ook de Nederlandsche spraakkunst binnenkwamen. In zijne Latijnsche schoolgrammatica van 1626 heeft hij een tiental dezer figuren afzonderlijk behandeld, en, om de namen er van goed in het geheugen te doen prenten, de volgende vier hexameters meêgedeeld, waarin zij alle, behalve de *metathesis* (letterverplaatsing) en *antithesis* (letterverandering) vervat en verklaard zijn:

„*Prosthesis* apponit capiti, sed *Aphaeresis* aufert.
Syncopa de medio tollit, sed *Epenthesis* addit.
Abstrahit *Apocope* fini, sed dat *Paragoge*.
Constringit *Crasis*, distracta *Diaeresis* effert."

Voor de aardigheid deel ik van deze *versus memoriales* de vertaling mede, welke men er van vindt in de uitgave, die Arnoldus Henricus Westerhovius in 1735 van Vossius' Grammatica bezorgde, en die nog in 1811 herdrukt en toen nog lang niet voor het laatst gebruikt werd:

„'t Is *Voorbijvoeging* als het woord *voor aan* wat wint.
Voorwering neemt er af straks *als het* woord *begint*.
De *Tusschenwering* heeft iets *midden uit* genomen,

Maar *Tusschenvoeging* doet *in 't midden* meerder komen.
Endwering is, als 't woord wordt *achter* afgekort.
De *Endbijvoeging* is, als 't *achter* langer wordt.
De *Woordlidmenging* weet *twee* leên *in een* te trekken.
De *Woordlidscheiding* kan *een* lid *tot tweeën* rekken."

Dat tiental grammatische figuren is, sedert Vossius zijne schoolgrammatica schreef, in hoofdzaak onveranderd gebleven, en uit de Latijnsche grammatica de Nederlandsche binnengedrongen. Ook op dit punt hebben de schrijvers van Nederlandsche spraakkunsten de Latijnsche gevolgd, en dat zij dat op zoovele andere punten deden, ja eigenlijk zelfs de Latijnsche spraakkunst grootendeels tot model namen, zooals de Romeinen voorheen met de grammatica der Grieken deden, is zoowel een voor- als een nadeel geweest. Werd van den eenen kant daardoor de Nederlandsche taal in het keurslijf der Latijnsche gewrongen, dat haar natuurlijk slechts ten deele paste, omdat de classieke talen in vele opzichten van de Germaansche verschillen, van den anderen kant bezielde de Latijnsche grammatica onze Nederlandsche taalbeoefenaars met een logischen geest, die alleen in staat is eene spraakleer practisch bruikbaar te maken. Wie — zooals in dezen tijd uit gebrekkige kennis van de geschiedenis der taalbeoefening nog al eens gebeurt — den invloed der Latijnsche grammatica op de onze slechts weet te bejammeren, toont voor 't minst geen oog te hebben voor het practisch doel, dat elke spraakkunst moet trachten te bereiken, namelijk een middel te verschaffen om iedereen den rijkdom der woord- en zinvormen in zijne taal gemakkelijk in zijn geheel te laten overzien, en hem te leeren schrijven in overeenstemming met zijne tijdgenooten [1]).

---

[1]) Het spreekt van zelf, dat men in deze eeuw, waarin de historische taalwetenschap zich gevestigd heeft, ook nog andere eischen aan eene Nederlandsche grammatica moet stellen; doch dat doet hier op het oogenblik niets ter zake, want aan die zelfde eischen moet tegenwoordig ook de Latijnsche grammatica voldoen.

Dat een taalgeleerde als Vossius, wiens grondige en gezonde taalbeoefening vooral ook in zijne andere, veel uitvoeriger grammaticale studiën uitkomt, van staatswege geroepen werd, om aan de leerlingen der Latijnsche scholen in geheel Nederland een beknopt handboek te leveren, en daardoor op grammaticaal gebied den Augiasstal, zooals hij zelf zegt, te redderen, is een groot geluk geweest, en heeft onze spraakkunsten bewaard voor den te grooten invloed van mannen als Adriaan van Schrieck en al wie verder Becanus in zijne fantastische, ongeregelde vlucht volgden.

Toch zouden wij onverstandig doen, indien wij nog steeds de wijze, waarop Vossius en zijne volgelingen de grammatische figuren behandelden, tot leiddraad wilden nemen bij onze beschouwing er van. Menige belangrijke uitkomst der nieuwere taalvorsching zou daarbij verwaarloosd of voor 't minst in jammerlijk verminkten toestand meêgedeeld moeten worden. Zelfs in de rangschikking en verdeeling der grammatische figuren, zooals wij die boven van Vossius leerden kennen, moeten wij eenige wijziging brengen. Vooreerst behooren wij de *elisie* van de *syncope* te onderscheiden, zooals ook Dr. Brill in zijne spraakkunst doet. Vervolgens moeten wij de *crasis* als onderdeel beschouwen van eene veel meer omvattende, doch door Vossius niet genoemde figuur, de *synaloephe*. De *diaeresis* als afzonderlijke figuur te behandelen, zooals door Dr. Brill nog gedaan wordt, schijnt voor de Nederlandsche taal overbodig, daar deze figuur even goed als een eigenaardig soort van *epenthesis* kan beschouwd worden, en toch ook weder bij de behandeling der *metathesis* besproken moet worden. De *antithesis* eindelijk kan tegenwoordig niet voegzaam meer tot de grammatische figuren gerekend worden. De leer der letterverandering toch heeft nu onder den beteren naam van leer der klankwijziging zulk eenen omvang gekregen, en hangt zoo nauw samen met de geheele klankleer, dat zij eene zelfstandige plaats is gaan innemen naast de leer der rededeelen en die van den zinbouw. Slechts ééne klankwijziging kan hare plaats onder de grammatische figuren voorloopig blijven

behouden, omdat zij uiterlijk aan de *syncope* verwant is, en er somtijds niet duidelijk van onderscheiden kan worden, namelijk de *assimilatie*, wanneer wij die ten minste in de letterlijke beteekenis van het woord opvatten, en alleen behandelen voor zoover het de medeklinkers betreft; want wilden wij er ook de gedeeltelijke assimilatie en die der klinkers onder verstaan, dan zouden wij al weêr gedwongen worden bijna alle klankwijzigingen uitvoerig te bespreken, daar zij grootendeels op vocalische of consonantische assimilatie berusten: eene voorstelling, die de vrucht is van de nieuwere taalbeoefening, en waarop wij later nog wel eens terugkomen.

De grammatische figuren, die wij achtereenvolgens wenschen te behandelen, zijn alzoo de volgende tien: voorvoeging (prothesis), afwerping (aphaeresis), achtervoeging (paragoge), afkapping (apocope), gelijkmaking (assimilatie), uitstooting (syncope), uitlating (elisie), samensmelting (synaloephe), invoeging (epenthesis), en omzetting (metathesis) [1]).

Van niets hebben de taalgeleerden uit vroegere eeuwen grooter misbruik gemaakt, dan van deze figuren. Waren twee schijnbaar verwante woorden gelijk op eene enkele letter na, dan verklaarden zij die letter voor ingevoegd bij het eene of uitgevallen bij het andere woord en zij waanden alzoo de verwantschap bewezen te hebben.

Menige valsche afleiding berustte op het aannemen zonder bewijs, van de eene of andere grammatische figuur. De Latijnsche etymologen hadden daarbij het slechte voorbeeld gegeven. Door samentrekking verklaarde Varro het woord *carcer* (kerker) uit *coërcere* (terughouden) [2]), het woord *caseus* (kaas) uit *coaxeus* van *coactum lac* (gestremde melk) [3]). Door voor-

---

[1]) Dr. W. L. van Helten behandelt in zijn werk *De klinkers en medeklinkers in de Ned. taal*, Rott. 1875 dezelfde grammatische figuren, doch in andere volgorde. Men vindt er echter slechts negen, omdat hij onder de *syncope* ook de *elisie* opneemt, en vervolgens den naam *elisie* gebruikt voor hetgeen wij onder *apocope* verstaan.

[2]) Varro, *De lingua latina* (ed. Bipontina 1788) lib. IV. p. 42.

[3]) Varro. t. a. p. lib. IV. p. 31.

voeging van *a* aan te nemen leidde hij *anas* (eend) van *nare* (zwemmen) af [1]), terwijl hij het uitvallen eener *d* en samensmelting veronderstelde, toen hij van *pelvis* (bekken) als grondvorm *pedelvis* aannam, waarin dus *pedi*, thema van *pes* (voet), zou verscholen zijn, omdat men in een bekken zijne voeten wascht [2]). Quinctilianus neemt uitstooting van *vi* aan, als hij *lepus* (haas) verkort acht uit *levipes* (d. i. lichtvoet), en van i, als hij *vulpes* (vos) ontstaan rekent uit *volipes* (vliegvoet) [3]). Alles echter wordt overtroffen door de stoute samentrekking van *frater* (broeder) uit *fere alter* (bijna de ander) door P. Nigidius verkondigd [4]), maar reeds door Cicero bespot [5]).

In bespottelijkheid doen daarvoor de afleidingen van Becanus en Van Schrieck niet onder. Men denke slechts aan *Bataven*, waaruit eene *h* zou verdwenen zijn, zoodat de oorspronkelijke vorm *Baathaven*, d. i. baatheffers, tolgaarders, zou geweest zijn.

Wilden wij nagaan, in welke mate Bilderdijk bij zijne afleiding van de grammatische figuren misbruik gemaakt heeft, dan zouden wij niet spoedig aan een eind komen. Verklaarde hij *blok* niet door metathesis uit *bolk* en dat weêr door uitvallen van *i* en verscherping van *g* tot *k* uit *bollig* (bolachtig)? [6]) Zag hij niet bijna altijd in de *g* aan het eind van eene lettergreep het overblijfsel van den uitgang *ig*, waarvan de *i* met den klinker van de voorafgaande stamlettergreep zou zijn samengesmolten, zooals bv. in *wig* uit *we-ig* (= w-vormig) [7]), en in *oog* uit *o-ig* (= o- of rondachtig) [8])? Heeft hij niet zelfs in ernst de meening verkondigd, dat *duivel* ontstaan zou zijn uit *de euvele* door elisie van de *e* en samen-

---

[1]) Varro, t. a. p. lib. IV. p. 23.

[2]) Varro, t. a. p. lib. IV. p. 34.

[3]) Quinctilianus, *De institutione oratoria* lib. I. 6 § 34.

[4]) Bij A. Gellius, *Noctes Atticae XIII.* 10.

[5]) Cicero, *Ad Diversos* II. ep. 15 § 4.

[6]) Zie W. Bilderdijk, *Geslachtlijst*, Amst. 1822 I. bl. 55.

[7]) Zie W. Bilderdijk. *Van het Letterschrift*, Rott. 1820 bl. 145.

[8]) Zie W. Bilderdijk, *Verhandeling over de Geslachten*, Amst. 1818 bl. 176.

smelting van de *d* des lidwoords met het substantivisch gebruikte adjectief [1])?

Doch genoeg van deze en dergelijke onwetenschappelijke, schoon bij Bilderdijk ten minste nog geniale, woordverklaringen, die een jammerlijk anachronisme waren honderd jaren nadat Lambert ten Kate te velde was getrokken tegen die taalbeoefenaars, die „allerhande *metaplasmata* of onwettige verminkingen te hulp riepen", en, zooals hij zegt, „omtrent woorden, die wat naedenken vereischen en van duisteren oorspronk zijn, gewoonlijk hunne toevlugt nemen tot *Af- en Aan- In- en Uit- en Om- werping van Letters*, zaken, die zoodanig strijden met onzen Duitschen Taelstam, dat men niet dan zelden die ontmoet, gelijk de Oude en Gelijkstammige Talen, vergeleken tegen onze Huidendaegsche, elk na den aert van ijders Dialect of Tongeslag, ons onwederspreeklijk daer van overtuigen konnen, behalven dat ook al dat Ledebreken der woorden de Afleiding gantschelijk op losse schroeven zet." [2])

Op het gebied der grammatische figuren liggen overal voetangels en klemmen, en wie zich niet vooraf nauwkeurig rekenschap gegeven heeft van hetgeen in een enkelvoudig woord stam, afleidingsuitgang en voorvoegsel is, of hetgeen als buigingsuitgang moet worden aangemerkt, tast bij het aannemen van de eene of andere grammatische figuur geheel in het duister.

Lambert ten Kate zelf was bij al zijne voorzichtigheid en nauwkeurigheid niet tegen vergissingen op dit gebied gevrijwaard. Toen hij [3]), later door Huydecoper [4]) en Bilderdijk [5]) gevolgd, de laatste lettergreep van *egelentier* (haagroos) „onder een letterverzet van den zelfden oorspronk als het eng. *tree*,

---

[1]) W. Bilderdijk, *Verhandeling* enz. bl. 210.

[2]) L. ten Kate, *Aenleiding tot de kennisse van het verhevene deel der Ned. Sprake*. Amst. 1723 II bl, 4, 5.

[3]) L. ten Kate, *Aenleiding* II bl. 91.

[4]) B. Huydecoper, *Rijmkroniek van Melis Stoke*, Leyden, 1772 I bl. 553.

[5]) W. Bilderdijk, *Geslachtlijst* I bl. 114, II bl. 196.

got. *triu*" (boom) achtte, en er de verklaring bijvoegde: „zo dat ons *egelen-tier* eigentlijk een *egel-boom* beteekent, dat is een *Roozen-boom, vol Egel- of Doornstekels*", vergat hij te onderzoeken, of het woord inderdaad wel Germaansch was. Had hij aan het oud-Fransche *aiglantier* gedacht, dan zou hij, zooals later Hoffmann von Fallersleben deed [1]), in *ier* eenen afleidingsuitgang gezien hebben en in het geheele woord (mlt. *aculentarius*) eene afleiding van het Lat. *aculeus* (stekel.) Van metathesis zou er dan bij dit woord geene sprake meer hebben kunnen zijn.

Door het Ned. *wreken* met het Hd. *rächen* te vergelijken, kwam Ten Kate er toe, in de *w* van ons woord een voorvoegsel te zien, zooals hij te onrechte ook in andere *w*'s voor eene *r* zag. De onbewezen mogelijkheid van overgang der *v* tot *w* aannemende, wat vooral vóór de *r* eene phonetische onwaarschijnlijkheid mag genoemd worden, giste hij, dat een ouder woord *vreken* misschien zou zijn samengetrokken uit *ver-reken* [2].) Toch wist hij, dat die *w* behalve in het Hoogduitsch alleen in de Scandinavische talen ontbrak, maar in alle Nederduitsche talen gevonden wordt, en zelfs in het got. *vrikan*; dus ook in hetgeen hij de oudste Duitsche taal achtte, en hetgeen wij nu als de oudste zustertaal van het Scandinavisch hebben leeren erkennen. Wel wist hij tevens, dat het woord oorspr. *verdrijven*, *verdringen*, *vervolgen* beteekende, maar door zich binnen de grenzen van het Germaansch te houden, kon hij er niet toe komen, er het Lat. *urgere* (dringen) en het Grieksche *εἴργω* (tegenhouden) en *ὀργή* (aandrang) meê te vergelijken, die bewijzen, dat de *w* tot den wortel behoort, welke *wrag* of *warg*, in 't Germ. *wrak* moet zijn.

Haast nog meer verbaast het ons wanneer wij Ten Kate het oude sterke werkw. *rijven* (krabben, schaven), door Kiliaen naast *wrijven* opgegeven, en hetzelfde als het Hd. *reiben*, zien

[1]) Hoffmann von Fallersleben, *Horae Belgicae* III (Lipsiae 1836) p. 133.

[2]) L. ten Kate, *Aenleiding* II bl. 63.

verwarren met het zwakke werkw. *gerijven*, nu *gerieven*, van *rive* (ruim), en te hooren verklaren, dat uit *gerijven* verder *grijven* ontstond, „waervan ons *griffie*, *grift* en *greft*; en wijders met voorzetting van *s* of *sch* ons *schrijven*" [1]), terwijl het toch voor de hand ligt, dat wij het laatste woord uit het Latijn (*scribere*) hebben overgenomen, waarmeê veeleer dan *rijven*, *wrijven* etym. verwant is ons adj. *scherp* en ons subst. (pot) *scherf*, evenals het mnl. *scraven* [2]), dat wel met *krabben* vertaald, maar etym. niet vergeleken mag worden. Van voorgevoegde *s* kan hier niet eens sprake zijn, laat staan dan van voorgevoegde *sch*.

Toch was L. ten Kate voor zijnen tijd een voorzichtig etymoloog, als grondig taalkenner ver boven onzen lof verheven. Dien naam zal men ook wel niet onthouden aan Dr. Brill; en desniettegenstaande levert ook de eerste uitgaaf van diens *Hollandsche Spraakleer* in 1846 meer dan één bewijs, dat men op het gebied der grammatische figuren niet te voorzichtig kan zijn.

Dáár toch vindt men de *j* of *i* van *maaien* en *moeien* verklaard als ingelascht na *a* en *oe* [3]), terwijl die *j* toch niet anders is dan de beginletter van het suffix *jan*, dat zoovele zwakke werkwoorden hielp vormen, en eer is te scheiden in *ja-n* dan in *j-an*.

Zoo zeide Dr. Brill toenmaals ook: „euphonisch is de *t* ingelascht vóór de vrouwelijke uitgangsletter *e* van zelfst. naamwoorden van bijvoegelijke afgeleid, als in *diepte*, *warmte*, *hoogte*" [4]). Dat het Hd. *Tiefe*, *Wärme*, *Höhe* bezit en het bestaan eener *e* als afleidingsuitgang ook door de oud-germaansche talen gestaafd kan worden, doet hier niets ter zake; naast dien uitgang *e* bestond er ook een andere, *te* uit *de*, oorspr. *tha*, die niet alleen in participiale vormen voorkwam,

---

[1]) L. ten Kate, *Aenleiding* II bl. 61.

[2]) Zie mijne *Esopetuitgave* Groningen 1881 bl. 99.

[3]) Dr. W. G. Brill, *Hollandsche Spraakleer*, Leiden 1846 bl. 77.

[4]) Dr. W. G. Brill, t. a. p. bl. 85.

maar ook in woorden als het got. *daubitha* (doofte), *diupitha* (diepte), *hauhitha* (hoogte), *sveritha* (eer, lett. zwaarte), *fair-nitha* (ouderdom, lett. verte), enz. enz.; doch ook al wilde men die als afleidingen van zwakke participia opvatten, dan zou er toch nog van invoeging der *t* geene sprake kunnen zijn.

Als derde voorbeeld uit de spraakkunst van Dr. Brill kies ik de opmerking, dat de *n* voor den uitgang *aar* zou zijn ingelascht in *redenaar*, *tollenaar* en andere woorden, evenals vóór den inf.-uitgang *en* in *leenen* [1]). Daarbij echter zag de kundige schrijver over het hoofd, dat ons *rede* vroeger even goed *redene* luidde, en tusschen beide etym.-verwante, maar in afleidingsuitgang verschillende vormen oorspr. geen verschil van beteekenis bestond, zoodat dan ook een werkw. *redenen* naast *reden* in verschillende oud-germaansche talen voorkwam (ohd. *redjôn* naast *redinôn*, os *redhiôn* naast *redhinôn*). Door eene ingeschoven *n* in *tollenaar* aan te nemen, toonde Dr. Brill, dat hij alleen aan *tol* als grondwoord dacht, en niet aan den vorm *tolne* of *toolne*, dien men o. a. vindt *Walew*, 1486, 1559. 1577, 1584, 1594, 1597, 1609, 1617, 1688, 1798, 1814, 1819. Het aannemen van inlassching der *n* in *leenen* berustte op de verkeerde meening, dat het woord terstond van een oud ww. *li-en* (hd. *leihen*, ons *belijden*) moest worden afgeleid, en niet van het subst. *leen* (ags. *laen*, ohd. *lêhan*, os. *lêhni*), dat van den wortel *lîh* door een afleidingssuffix gevormd was, evenals bv. *schijn* van eenen wortel *ski* en *steen* van eenen wortel *sti*.

Op het voorbeeld van Dr. De Vries [2]), maar ongelukkig verscheidene jaren later, toen de taalwetenschap inmiddels groote schreden vooruit gedaan had, heb ik ook zelf eens eene verkeerde woordverklaring gegeven door eene grammatische figuur te veronderstellen, waar die niet bestond. Onder de voorbeelden van syncope der *e* na *g* en vóór een vloeienden

---

[1]) Dr. W. G. Brill, t. a. p. bl. 87.

[2]) Zie J. Clarisse's uitgave der *Natuurkunde van het geheel-al*, Leiden 1847 bl. 225.

medeklinker nam ik toen ook het woord *gloeien* op [1]), verleid door den middeleeuwschen vorm *geloyen* met ingelaschte *e*, dien men o. a. vindt *Brandaen* vs. 1437 en 1467 [2]) en *Alex.* VI vs. 485 [3]), en verder door de gedachte aan *laaie* (vlam), dat als grondvorm van *loeien* mocht worden aangenomen, als men de *a* van *laaie* ten minste voor den oorspr. klinker van dat woord mocht houden [4]). Dat is echter het geval niet, want de oudere vorm *lage* (dien men o. a. in Vondel's *Gysbreght* vs. 1224 en 1386, *Warande der Dieren* No. 25 en Huygens' *Korenbl.* uitg. 1672 I bl. 479 vindt) is een Friesche bijvorm van *looge* (te vinden o. a. *Lsp* I 17 vs. 39 en *Mnlp.* I 10), te vergelijken met het ohd. *lauga*, os. *lôgna*, ook voorkomend onder den vorm *loye* (bv. *Rose* 4645) en dus blijkbaar van eenen wortel *luc*. Bovendien vertoont zich, zooals Dr. Cosijn heeft opgemerkt [5]), de *e* in geene enkele der verwante talen, waarin het woord *gloeien* voorkomt, en is er dus een onversterkte wortel *ghl* of een versterkte wortel *ghal* of *ghla* aan te nemen, die *licht geven*, *branden*, beteekent, en waartoe in onze taal ook *gal*, *geel*, *goud* (uit *gold*), *glans* en *glas* behooren.

Ik haalde deze onjuiste woordafleidingen aan, om te doen zien, hoe voorzichtig men moet wezen bij het veronderstellen van de eene of andere grammatische figuur, en hoe verkeerd men handelt, met daartoe bij het verklaren van woordvormen al te spoedig zijne toevlucht te nemen. Zoo erken ik gaarne reeds vooraf, dat ik bij de opzettelijke behandeling der figuren,

---

[1]) Zie *Taal- en Letterbode* II (1871) bl. 203.

[2]) Ten minste in Blommaert's *Oud Vlaemsche Gedichten* I.

[3]) Ten minste in het H. S.; want Dr. Franck heeft het in zijne uitgave in *gloiende* veranderd.

[4]) Men weet, dat de *oe*, wanneer die niet, zooals in eenige woorden, den oorspr. *u*-klank vertegenwoordigt, uit eene *a* is voortgekomen. Een grondvorm *gla* van *gloeien* heeft dus niet alleen moeten bestaan, maar vertoont zich zelfs in den Hunzingoschen vorm van *gloeien*, die inderdaad *glaaien* luidt, volgens J. Onnekes, *Taal- en Letterbode* III bl. 99.

[5]) Zie *Taal- en Letterbode* III (1872) bl. 204-208.

waartoe ik u uitnoodig, nu en dan wel eens zal vervallen tot soortgelijke fouten als ik boven heb aangewezen; doch wie er, evenals ik, van overtuigd is, dat men op dit gebied zoo licht gevaar loopt te dwalen, zal gewis in dat geval niet te hard oordeelen.

Gesteld echter, dat men er in slaagde steeds met juistheid aan te wijzen, welke verschijnsels op het gebied van woordvorming tot de grammatische figuren en welke tot de leer der buigings- en afleidingsuitgangen te rekenen zijn, dan nog had men slechts ten deele voldaan aan de eischen, die de taalwetenschap heden ten dage stelt. Voorheen was het voldoende uit te maken welke letter niet tot het organisme van het woord behoort, en kon men volstaan met te zeggen: hier is eene letter ingelascht, dáár heeft syncope plaats gehad, elders treft men letterverplaatsing aan. Tegenwoordig is men met die enkele uitspraken niet meer tevreden: men verlangt verklaring van de feiten, en woorden als prothesis, epenthesis, aphaeresis, enz. geven die evenmin als de woorden gevoelsvermogen, denkvermogen, geest- of levenskracht iets op psychologisch of physiologisch gebied verklaren. Zij kunnen alleen dienen om het samenspreken gemakkelijker te maken, maar meer dan namen, die voldongen feiten aanduiden, zijn het niet. Zoolang de vergelijkende taalwetenschap hoofdzakelijk descriptief was en de wetten van klankverandering trachtte te vinden door de schriftelijk overgeleverde feiten te groepeeren en te vergelijken met inachtneming van de historische volgorde, kon men volstaan met op de grammatische figuren te wijzen en een deel der taalverschijnselen daaronder te rangschikken. Sinds echter de hoofdgedachte van Wilhelm von Humboldt, dat de taal voortdurend in *wording* is, of m. a. w. dat zij geen enkel oogenblik ophoudt zich te vervormen, dat alzoo alleen de gesproken taal onder het spreken leeft, maar ieder woord, dat geschreven is, dood of als 't ware een fossiel van een woord is..... sinds die gedachte het grootste deel der taalbeoefenaars is beginnen te bezielen, heeft men meer oog gekregen voor *het worden zelf*, dan voor het *gewordene*,

en vraagt men niet meer uitsluitend: hoe is dat? maar bovendien en met sterker aandrang: hoe werd dat zoo?

't Is waar, ook vroeger gaf men nu en dan wel de eene of andere oorzaak op; maar als men gezegd had: de welluidendheid of het gemak voor de uitspraak veroorzaakte deze verandering, meende men reeds voldoende verklaard te hebben zonder nog te beseffen, dat men daarmeê in den regel niet veel meer dan eenen klank ter verklaring had gegeven. Wie toch zal ons vertellen, wat eigenlijk welluidend is? Wat den een welluidend in de ooren klinkt, is laf en krachteloos in het oor van den ander. Welluidendheid is een betrekkelijk begrip, en iedere wet, die men er voor kan uitdenken, moet eene verhoudingswet zijn.

Ook door de eene letterverbinding zonder nader bewijs gemakkelijker voor de uitspraak te noemen, dan de andere, heeft men zich slechts voor hen verstaanbaar gemaakt, die geheel dezelfde meening aangaande de meerdere of mindere gemakkelijkheid eener letterverbinding zijn toegedaan als wij; men heeft er echter niet den minsten waarborg voor, dat men nu ook de ware oorzaak der letterverandering heeft opgespoord. „Het wezen van deze meerdere of mindere gemakkelijkheid te onderzoeken", zegt Hermann Paul [1]), en ik neem zijne woorden in hoofdzaak over, „is een zuiver physiologisch vraagstuk. Wel mag men zekere psychische eigenaardigheden daarbij niet buiten rekening laten, zooals accent, tempo en energie der spierwerkzaamheid, die van psychische voorwaarden afhankelijk zijn; maar die psychische verschijnselen openbaren zich toch alleen langs physiologischen weg." — „Wel zijn er verschillende gevallen", zegt Paul verder, „waarin men eenvoudig zeggen mag: deze klankverbinding is gemakkelijker dan die, zoo zijn de Italiaansche woorden *otto* en *cattivo* ongetwijfeld veel gemakkelijker uit te spreken, dan de Latijnsche *octo* en *captivus;* geheele of gedeeltelijke assimilatie is een verschijnsel, dat zich in iedere taal voordoet; maar wanneer er sprake is

[1]) Hermann Paul, *Principien der Sprachgeschichte*, Halle 1880 p. 48 vlg.

van de verandering, die klanken op zich zelf ondergaan, zijn er moeilijk algemeene grondstellingen over meerdere of mindere gemakkelijkheid te geven, en alle theorieën daarover, uit een beperkt aantal waarnemingen afgeleid, blijken al spoedig onjuist bij uitgebreider onderzoek. Zelfs voor de verbinding van verschillende klanken zijn nog volstrekt geene algemeene wetten te geven. Veel hangt daarbij van quantiteit en accentuatie af. Bij eene lange lettergreep is iets anders gemakkelijk dan bij eene korte, bij eene geaccentueerde iets anders dan bij eene met minder klemtoon. Ook zijn er allerlei omstandigheden denkbaar, die voor verschillende individuen verschillend kunnen zijn, terwijl iedere taal er bovendien naar streeft eene zekere harmonie in haar klankstelsel te brengen."

Een belangrijk punt is het, waarop Paul verder wijst [1]), namelijk, dat men nog maar al te geneigd is, eene klankverandering, die in een uitgebreid tijdsbestek langzamerhand zeer geleidelijk heeft plaats gegrepen, te beschouwen als éóne enkele uiting van gemakzucht. Zonder dat de sprekende personen het zelf bemerken, zetten zij immers het werk der klankverandering, door vorige geslachten begonnen, eenvoudig voort, en aan persoonlijke traagheid of slordigheid kan dus eigenlijk niet gedacht worden. De beknopte vorm, waarin de grammatica de feiten der klankverandering moet registreeren, om 't zoo eens te noemen, heeft onwillekeurig het verspreiden dezer dwaling sterk in de hand gewerkt.

De allereerste grondbeginselen van de physiologie der spraak zijn reeds van overouden tijd af bekend geweest. Reeds bij de theorie van den oorsprong der taal uit klanknabootsing, die door Socrates in Plato's *Kratylos* in aansluiting aan en grootendeels ook ter bespotting van de sophisten verkondigd wordt, werd op de organen gelet, die bij het uitspreken van deze of gene letter werkzaam zijn. Zoo noemt Plato bv. de *ph*, *ps*, *s* en *dz* blaasletters (πνευματώδη γράμματα), neemt hij bij *d* en *t* aansluiting van de tong aan de tanden waar,

---

[1]) Hermann Paul, t. a. p. p. 50.

terwijl hij het glijden van de tong bij het uitspreken van de *l* opmerkt, en van de *n* zegt, dat zij het geluid naar binnen in plaats van naar buiten doet gaan.[1]). De Alexandrijnen hebben zich later ook niet zelden op dit gebied bewogen, en vooral ook door de Indische geleerden en later door de Arabieren is met groote scherpzinnigheid en uitvoerigheid over den aard der letters gehandeld. De verdeeling van de medeklinkers in lip- tong- tand- en neus-letters is in onze spraakkunsten reeds van oude dagteekening, en hoe Molière met de spraakphysiologie zijner dagen in den *Bourgeois-Gentilhomme* den draak stak, is genoeg bekend.

Toch heeft eerst in het midden van onze eeuw de physiologische beschouwing der spraakklanken een wetenschappelijk karakter gekregen door de ontwikkeling der physiologie in het algemeen, en door de belangstelling, die de spraakklanken ook bij physiologen van beteekenis hebben opgewekt. Het eigenlijk karakter dier klanken, hun ontstaan en hunne verhouding tot elkaar is in bijzonderheden onderzocht, en niet gering zijn de vruchten, die de taalgeleerden van dat onderzoek reeds mochten plukken. Van groot gewicht vooral is de opmerking, dat onze letterteekens zeer onvolkomen eenen klank voorstellen, omdat zij niet slechts gebruikt worden voor geheele groepen van klanken met al hunne schakeeringen, maar bovendien voor verschillende menschen verschillende klanken vertegenwoordigen, en zelfs voor één en denzelfden persoon verschillende klanken kunnen aanduiden naarmate zij met verschillende andere klanken verbonden zijn. Zoo is b.v. *al* en $a + l$ niet hetzelfde, en mag men strikt genomen niet meer zeggen: een woord bestaat uit eene reeks van achtereenvolgens uitgesproken klanken, daar het inderdaad een samenstel van klankverbindingen is. Bij de verbinding *al*, om bij hetzelfde voorbeeld te blijven, wijzigt zich de *a* eenigermate naar de *l* en de *l* naar de *a*, en wel onder den invloed van den overgangsstand, waarin de spraakorganen geraken bij de poging

[1]) Plato, *Kratylos* p. 427.

om na de *a* eene *l* uit te spreken. Over die overgangen is het eerst uitvoerig gehandeld door Ellis [1]) en Melville Bell [2]), en later ook door verschillende Duitsche geleerden, aan wier spits tegenwoordig op dit gebied Eduard Sievers staat. „De overgangen" (eng. *glides*), zegt deze laatste [3]) „ontstaan wanneer men voortgaat den adem uit te blazen, terwijl het een of ander gedeelte der spraakorganen uit den stand, tot het voortbrengen van eenen klank vereischt, overgaat in een anderen stand. Spreekt men b.v. de lettergreep *al* uit, dan blijft de stem doorklinken, terwijl men de tong uit den stand voor *a* naar dien voor *l* overbrengt, en gedurende dien overgang kan natuurlijk noch de zuivere *a*-klank, noch de zuivere *l*-klank bestaan, maar tusschen den aanvankelijk als zuivere *a* ingezetten toon en den slottoon *l* vormt zich eene onafgebroken rij van overgangstonen, wier duur in verhouding tot den tijd, waarin de *a* en de *l* gehoord worden, wel zóó kort is, dat zij moeielijk waar te nemen zijn, maar die toch onder zekere omstandigheden waarneembaar worden en dan hetzij als *naklank* van den voorgaanden klank, hetzij als *voorklank* van den volgenden kunnen beschouwd worden [4]). De overgang van *a* tot *l* is alzoo zoowel de naklank van *a* als de voorklank van *l*." Men begrijpt gemakkelijk, dat deze waarneming een ruim veld heeft geopend ter verklaring van de klankinlassching langs physiologischen weg.

Eene andere physiologische waarneming is voor de klankleer en ook voor ons doel, de verklaring der grammatische figuren, van niet minder belang, namelijk dat het verkeerd, ja zelfs onmogelijk is, onder alle omstandigheden een duidelijk onder-

---

[1]) A. J. Ellis, *Essentials of Phonetics*, London 1848 en *On Early English Pronuntiation with especial reference to Shakspere and Chaucer*, London 1869.

[2]) A. Melville Bell, *The Principles of speech and vocal Physiology* New edit. London 1865 en *Visible Speech*, London 1867.

[3]) Eduard Sievers, *Grundzüge der Phonetik*., Leipzig 1881 p. 107 vlg.

[4]) Met *naklank* en *voorklank* heb ik getracht de Hd. woorden *Ausgang* en *Eingang* en de Eng. *off-glide* en *on-glide* te vertalen.

scheid tusschen klinkers en medeklinkers te blijven maken daar de medeklinkers niet alle en niet altijd klankloos zijn, maar de meeste ook menigmaal even goed het karakter van klinkers bezitten, als de eigenlijke vocalen. Reeds het Sanskrt met zijne bekende *r*-vocaal had er op gewezen, maar physiologische waarneming heeft het feit boven alle bedenking verheven [1]). Beschouwen wij b.v. den uitgang *en* van den infinitief, die uit een ouder *an* is voortgekomen o. a. in *gieten* (got. *giutan*), dan mogen wij in onze taal slechts voor één bepaald geval zeggen, dat de *a* tot *e* verzwakt, maar de *n* onveranderd gebleven is, namelijk voor het geval, dat bij eene deftige voordracht de voorlezer bepaald zijn best doet lettergreep voor lettergreep en dus ongeveer *gietèn* uit te spreken, zooals nooit iemand in het dagelijksch leven doet. Bij eenigszins vlugge uitspraak is het onmogelijk de *e* tusschen *t* en *n* te laten hooren: de Hollander laat dan ook, om de uit *a* verzwakte *e* te kunnen behouden, de *n* weg, terwijl de Groninger de *e* uitstoot en dus *gietn* uitspreekt, maar met eene klinkende (sonore) *n*. Zoo is ook volgens Dr. Donders [2]) de *n* eene klinkende consonant in „*Luitnt*, de gewone uitspraak onzer soldaten voor *Luitenant*." Menige epenthesis vindt hare verklaring in het klinkend karakter der consonanten. Uit eene klinkende *n* toch kan zeer gemakkelijk *en* ontstaan, vooral wanneer men wat veel tijd noodig heeft, om van het uitspreken der voorafgaande consonant tot de volgende *n* over te gaan. Zoo was de *n* in het mnl. *knive*, eng. *knife*, klinkend; vandaar eene uitspraak als *kenif*, waarin de oorsprong van het Fransche *canif* te zoeken is. Zoo verklaart het klinken van de *n* in *beeltnis* de inlassching van de *e*, die ons *beeltenis* bezit, en die wel van later dagteekening moet wezen, omdat de *d* van *beeld* alleen door vóór de *n* te staan tot *t* kan verscherpt zijn.

Eene andere inlassching weder vindt hare verklaring in eene eigenaardigheid der Nederlanders ten opzichte van de

---

[1]) Vgl. daarover Ed. Sievers, t. a. p. p. 27 vlgg.

[2]) Dr. F. C. Donders, *De physiologie der spraakklanken in het bijzonder van die der Nederlandsche taal*, Utrecht 1870 bl. 18.

klinkende consonanten, ons door Donders medegedeeld. Deze zegt [1]): „Aan het slot is bij den Nederlander iedere consonant klankloos. Zonder oefening kunnen vele Nederlanders de slagconsonant [2]) aan het slot zelfs niet klinkend laten hooren. Zij sluiten den neus te laat af, en zeggen voor 't Engelsche *web*, *wemp*, voor *head*, *hent*, voor *egg*, *enk* (deze *n* als *ng*)." Dezelfde eigenaardigheid om bij het uitspreken van een klankloozen medeklinker den neus te laat af te sluiten, kan wel de oorzaak zijn geweest, waarom in onze taal de neusklank *m* of *n* zoo vaak is ingevoegd.

Wij spraken er zoo even van, dat zich veeltijds uit eene klinkende consonant eene oorspronkelijk korte vocaal vóór dien medeklinker ontwikkelt. Ook achter den medeklinker kan dat plaats hebben, en beide verschijnselen beginnen tegenwoordig meer en meer bekend te worden onder den Sanskrtnaam *Svarabhakti*. Vooral bij de *r* doen zij zich voor. Vandaar vormen als **berecht*, schitterend (os. *beraht*, naast *berht*) uit **bercht* (got. *bairhts*), als **vurecht*, vrees (ohd. *forahta*) uit **vurcht* (os. *forhta*), als **worocht* (os. *warahta*) uit **worcht* (got. *vaurhta*); verder **honderaad* (os. *hundarod*) uit **hondraad* (oudnoorsch *hundradh*, ags. *hundred*), **bered* uit *bred*, **peresse* uit *presse* enz. Uit éene lettergreep ontstonden er alzoo twee, en het accent, dat te voren niet alleen op den klinker, maar tevens op de nauw daarmeê verbonden klinkende consonant viel, kon zich gemakkelijk met die consonant naar de nieuwgevormde lettergreep verplaatsen. De oorspr. klinker werd daarbij allicht toonloos, viel uit, en zoo ontstond langs physiologischen weg de metathesis bij de woorden *brecht* (in Albrecht), *vrucht* (in godsvrucht), *wrocht*, *honderd*, *bord* en *pers*.

Heeft hier accentverplaatsing er niet weinig toe bijgedragen, om den vorm der woorden te doen veranderen, menige andere grammatische figuur vindt evenzeer in het verspringen van

---

[1]) Dr. F. C. Donders, t. a. p. bl. 22.

[2]) De klanklooze slagconsonanten in het Nederlandsch zijn *p*, *t* en *k*; de klinkende *b* en *d*.

den klemtoon hare verklaring. Volgens Hermann Paul heeft zij aphaeresis ten gevolge gehad bij ons woord *tand* en 't Lat. *dens* [1]). Het laatste moet, volgens hem, oudtijds *edens* geluid hebben, en was dan het part. van *edere* (eten). Zoo moet ook *tand* oudtijds *etand* (part. van eten) geweest zijn en den oudsten vorm van het part. bewaard hebben, dien wij ook nog in *Heiland* (van een oud *helian*, *heilan*, ons *heelen*), *vijand* (van een oud *vijan*, haten) en het mnl. *wigant* (strijder, van een oud *wîhan*, strijden) aantreffen.

Inderdaad is door accentverplaatsing de inlassching eener *t* bevorderd in *ordéntlijk*, later *ordentelijk* voor *órdenlijk*, waarbij evenwel op grond van onzen vorm *órdelijk* geene inlassching der *n* behoeft aangenomen te worden, omdat wij bij Kiliaen reeds *ordenlijk* vinden naast *orden*, dat eerst later de *n* verloor, en toen kon schijnen het Lat. *ordo* te wezen, maar inderdaad het Oudfransche *ordene* (uit den Lat. abl. *ordine* of acc. *ordinem*) was.

Door verandering van klemtoon had er syncope plaats bij ons woord *oogst* voor *oogést*, Lat. *augústus* (naam van de oogstmaand), bij *venster* voor *venéster*, Lat. *fenéstra*, en bij den boekdrukkersterm *fransche titel* voor *voorhandsche titel*, d. i. korte titel, die den eigenlijken titel voorafgaat. [2]) Het verspringen van den klemtoon naar de tweede lettergreep had hier echter niet alleen het toonloos worden en uitvallen van de *o* ten gevolge, maar ook het assimileeren ven *ds* tot *s*, evenals in *thans* voor *thands*. Toch doet zich nog een derde verschijnsel bij dit woord voor: de *v* is tot *f* verscherpt, of-

---

[1]) Hermann Paul. t. a. p, p. 214. Inderdaad heeft het Grieksche ὀδούς eenen klinker voor de *d*, maar het ww. *eten* luidt daar ἔδειν en niet ὄδειν. Zoo ook is het got. *tunthus* (tand) moeilijk overeen te brengen met het got. part. *itands* van *itan* (eten). Dat verbiedt mij deze niet onvernuftige verklaring anders dan onder voorbehoud meê te deelen, en dwingt mij ook nog te wijzen op de vroeger verkondigde afleiding van eenen wortel *da*, Germ. *ta*, die verdeelen beteekende. Vgl. nog Dr. Kern, *Taal en Letterbode* V bl. 95.

[2]) Zie Dr. De Vries, *Taalgids* I bl. 259-261.

schoon de verbinding *vr* in onze taal niet ongewoon is. De oorzaak dier verscherping is niet ver te zoeken. Men zag in het woord het bekende, van *Frank* afgeleide, adj. *Fransch* en zoo oefende hier tevens de taalvervormende kracht, die wij volksetymologie noemen, haren invloed.

Door de werking van die zelfde kracht kunnen ook eenige grammatische figuren verklaard worden. Het knaapje in den moederschoot werd in ouden tijd Hansje in de kelde (got. *kilthei*, oudnoorsch *kjalta*, schoot) genoemd, en de voorspoedige geboorte er van der aanstaande moeder toegedronken; doch de eigenaardige bekers, waarmeê die dronk werd uitgebracht, ontvingen langzamerhand den naam van „Hansje in den kelder," en dat eene paragogische *r* het verouderde en niet meer begrepen woord tot een bekend woord vervormde, waarmeê zinnebeeldig het diepe duister werd aangeduid, dat de toekomstige wereldburger nog bewoonde, was het werk van den spelenden volksgeest, die gaarne op zijne wijze etymologiseert. [1])

Paragoge van *d* of *t* vertoont het woord *kobold*, dat bij ons eerst *kobout* werd, ongeveer zooals wij het vinden in de *Natuurkunde van 't geheel-al*, vs. 719 vlgg.:

„Coubouten, alven, nickers, maren,
Die hem smorghens openbaren,
Ende comen halen vier."

Later vervormde het woord zich nog meer tot *kabouter* en alsof de *er* het nog niet genoeg tot een mannelijken persoonsnaam maakte, werd het nog verder samengesteld tot *kaboutermannetje*. Toch was *kobol* of *kobal* de oudste vorm, daar het wel verre van in de oud-Germaansche mythologie te huis te behooren, uit het Grieksch is overgenomen, waar het κόβαλος luidde, en zoowel een' grappenmaker, als een soort van plaaggeest aanduidde. „Die vormverandering", zegt Dr. Förste-

---

[1]) De uitdrukking werd het eerst verklaard door Dr. De Vries, *Taalk. Bijdragen* II (1879) bl. 27—32.

mann [1]), „danken wij niet alleen, zooals Grimm in zijne Mythologie meent, aan den uitgang *olt*, die aan vele Duitsche namen van geesten eigen is, maar ook tevens aan het woord *bold*, het tweede lid van tal van eigennamen."

De zevende Zaterdag vóór Paasch, de avond vóór Quinquagesima, heette bij ons van ouds de groote *Vastelavond* of *Vastenavond*; de Maandag daarop volgende, de zoogenaamde *blauwe* Maandag, werd als een tweede vastenavond beschouwd, en de daarop volgende Dinsdagavond, eerst kleine vastenavond geheeten (*Mardi gras*, zoo als de Franschen zeggen), wordt tot op dezen tijd toe met groot gejoel en allerlei grappen en vertooningen gevierd. Den volgenden dag, Woensdag, beginnen de groote vasten, die tot na Paschen duren. Dat de *vastenavond* naar die *vasten* genoemd zou zijn, evenals de *kerstavond* naar den daarop volgenden *kerstdag*, werd vroeger algemeen geloofd, totdat ook hier de volksetymologie haar spel bleek gespeeld te hebben, en een overoud woord, reeds gevormd vóór er vastendagen bestonden, door inlassching eener *t* met een nieuw gebruik in overeenstemming te hebben gebracht. *Vastelavond* toch moet bij ons oorspr. *vazelavond* geluid hebben, evenals ook het Hd. *fastnacht* vroeger *fassnacht*, nog vroeger *fasenacht* was. Het door Kiliaen opgegeven *vaese* (phantasia, delirium), nog over in ons met klankwisseling gereduplicеerd woord *viezevazen* (oorspr. grillen), dat zelfs Boendale (*Jans Teesteye* vs. 1698) reeds kent, stond er meê in verband, evenals *faselen*, bij Kiliaen o. a. als beweging maken opgegeven, dat ook in het Hd. voorkomt in den zin van grappen, malligheid maken. In die *vazelavonden*, waarop men allerlei buitensporige dwaasheden deed, bleven de Oud-Germaansche *Spurcalia*, Februarifeesten, voortleven, schoon onder eenigszins gewijzigden naam, zelfs tijdens de heerschappij van het Christendom en tot op dezen tijd toe [2]).

---

[1]) Dr. Förstemann, *Ueber deutsche Volksetymologie* p. 20 (in Kuhn's *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, Berlin I. 1852)

[2]) Ook het Romaansche woord voor vastenavond, namelijk *carneval*, is slachtoffer der volksetymologie geworden. Het luidde oud-

Dat *hangmat*, waarin men eene hangende mat zag, alleen aan volksetymologie de ingevoegde *ng* te danken heeft, maar oorspr. bij de bewoners van Haiti, van welke wij het overnamen, *hamacca* luidde en als naam voor de netten, waarin de inboorlingen in hunne kano's slapen, gebruikt werd, is nog onlangs door Dr. Moltzer in herinnering gebracht [1]).

Daar het voor de volksetymologie voldoende is, als de deelen van een onverstaanbaar woord maar gelijk worden aan bekende woorden, zonder dat zij in hun verband eenigen zin behoeven op te leveren, kan men ook een nu verouderd, maar door Plantijn en Kiliaen nog vermeld en bij Vondel (*Ovidius' Herscheppingen* XV vs 487) nog voorkomend woord *vijfwouter* (vlinder) onder de voorbeelden van volksetymologie opnemen. De *w* in 't woord is anorganisch, en de *f* uit *v*, de *t* uit *d* verscherpt: *vijvouder* zou de regelmatige vorm geweest zijn, uit *vivalder*, blijkens het os. *vîvoldaro*, ags. *fifalde*, ohd. *fifalder* en *fifaldra*, mhd. *vivaltere*. In het mnl. vinden wij den vorm *viveltre* o. a. *Floris ende Blancefloer* vs. 2963. 't Is blijkbaar een gereduplicerde vorm van den Germ. wortel *falth*, vanwaar ons *vouwen*.

Volksetymologie was het ook weder, die eene *w* inlaschte in den Keltischen stadsnaam *Noviomagus*, waaruit, met bijgedachte aan *weg*, de vorm *Nimwegen* reeds in de middeleeuwen ontstond. Door aan *corps* te denken, maakte men van *caporal* ons woord *korporaal* alsof er iemand door te kennen gegeven werd, die tot een legercorps behoort [2]). Toch is het niets

tijds *carnaval*, d. i. *carrus navalis*, schip op wielen, door de Duitschers *narrenschiff*, door onze voorouders *blauwe scute* genoemd, waarin eerst de godenbeelden, later de grappenmakers rondgevoerd werden. De Italianen, die er de vasten meê in verband brachten, maakten er den kluchtig-klagenden uitroep *carne vale* (= vaarwel vleesch) van, en menigeen liet zich verschalken door deze volksetymologie en zag er de ware verklaring van het woord in

[1]) Dr. H. E. Moltzer, *De volksverbeelding in het rijk der taal*, Groningen 1881 bl. 22 vlg.

[2]) In het stad-Groningsch zegt men nog *kapperoal*. Zie *Taalk. Bijdragen* II bl. 283.

anders dan hoofdman, evenzoo van het Ital. *capo* (hoofd) afgeleid, als *kapitein* van het Lat. *caput*. Evenals de inlassching van deze *r*, berust ook de epenthesis van de *m* in *kamperfoelie* op volksetymologie, hetzij men daarbij aan *camp* (veld), hetzij nog eer aan de stad *Kampen* dacht. Het Lat. woord, dat op die wijze verbasterd werd, luidde *caprifolium* (bokkenblad, Hd. *geissblatt*), en werd bovendien in den meervoudsvorm *caprifolia* overgenomen, die voor een vrouwelijk enkelvoud werd aangezien, zoodat het woord dan ook het vrouwelijk geslacht aannam. [1])

Dat *pleisteren* (stilhouden bij eene herberg) eene *l* achter de *p* aannam, zal wel hierin zijne oorzaak gehad hebben, dat men bij het woord *peisteren* aan *pleisteren* (met pleisters hechten) dacht. Het volk zag ondanks het verschil in beteekenis analogie tusschen de beide woorden, en maakte het een willekeurig, of misschien ook onwillekeurig, geheel gelijk aan het andere. Zoo heeft menig woord ongemerkt eene anorganische letter aangenomen, naar analogie van een ander woord of een anderen woordengroep, waarmeê men het om vorm of beteekenis in verband bracht. De analogiewerking, waarop in den laatsten tijd, op Scherer's voorbeeld, van verschillende zijden de aandacht wordt gevestigd, is een machtige factor gebleken bij de ontwikkeling of vervorming der taal. Zou *ochtend* misschien wel ooit de paragogische *d* hebben aangenomen, als *avond* niet eene *d* aan het einde had gehad? Zou *hede* wel in *heden* veranderd zijn, als *morgen* en *gisteren* niet eene *n* als sluitletter gehad hadden? Zou *drossaat* wel tot *drossaard* verbasterd zijn, als men in het tweede lid der samenstelling nog den wortel van *satjan* (zetten) gevoeld had, en er niet veeleer bij gedacht had aan zoovele andere woor-

---

[1]) Vgl. *lelie*, vr. (lat. *lilia*, meerv. van *lilium*) *premie*, vr. (lat. *premia*, meerv. van *premium*), kroniek, vr. (*chronica* meerv. van *chronicon*), waarop gewezen werd door Dr. Verdam, *Theophilus*, Amst. 1882 bl. 125.

den, die op *aard* (oorspr. *hard*) uitgingen, als *rijkaard*, *valschaard*, *bloodaard*, enz.?

Wezen wij boven op woorden als *tollenaar* en *redenaar*, die van ouder tot ouder eene *n* vóór den uitgang *aar* bezaten, bij andere woorden werd die vóór *aar* of *ier* ingevoegd naar analogie van de woorden, die er met recht aanspraak op konden maken. Zoo werd *harpaar* (mhd. *harpfaere*), ofschoon van *harp* afgeleid, tot *harpnaar*, *harpenaar*; zoo *moorder* (hd. *mörder*), ofschoon afgeleid van een sterk verbogen subst. *mord*, tot *moordenaar*; zoo *soudier*, dat in het mnl. meermalen voorkomt, tot *soudenier*, dat men in het mnl. even dikwijls vindt, ofschoon *sout* uit *sold* (lat. *solidus*, geld, vanwaar ook *soldij* en *soldaat*) het grondwoord is.

Dat samengestelde woorden, waarvan het eerste lid een sterk mannelijk of onzijdig subst. in den tweeden naamval is, tusschen beide deelen der samenstelling eene *s* laten hooren, is natuurlijk; maar dat hetzelfde ook het geval is, wanneer het eerste van het vrouwelijk geslacht is, zooals in *regeeringsbesluit*, *wetsbepaling*, *stadsbestuur*, *waarheidsliefde*, *vriendschapsband*, enz. zou maar bij enkele woorden (vrouwelijke *i*-stammen) als archaeisme kunnen verklaard worden, doch moet in elk geval bij de meeste als vrucht van analogiewerking worden aangemerkt, waardoor ook buiten samenstelling geregeld de vrouwelijke eigennamen en verwantschapsnamen *moeder*, *zuster* en *dochter* eene *s* in den genitief aannemen, als zij geplaatst worden vóór het woord, dat zij bepalen, ofschoon zelfs de mannelijke verwantschapsnamen *vader* en *broeder* in het oud-Germaansch, ja zelfs nog vaak in het mnl. geene *s* in den genitief bezaten. Deze analogiewerking heeft zich zelfs nog verder uitgestrekt. Dikwijls nemen ook verbaalstammen als eerste lid eener samenstelling dien genitief-*s* aan, zooals *leidsman*, *scheidsrechter*, enz.

Weder in andere woorden zijn sommige letters inderdaad door buiging, en dus organisch, ontstaan, maar later als overbodige toevoegsels gebleven, wanneer bij die woorden de verbogen naamval — natuurlijk uit misverstand — tot nomi-

natief werd gemaakt; en in zulke gevallen van *hypostase*, zooals men het noemt, mag men — als men ze ten minste behoorlijk begrijpt — van inlassching of toevoeging blijven spreken.

Schoen en misschien ook *teen* waren oorspr. meervoudsvormen van *schoe* en *tee*. maar nu een nieuw meervoud *schoenen* en *teenen* gevormd is, en daardoor het oude meervoud als enkelvoud wordt gebruikt, mag men de slot-*n* bij die woorden eene paragogische *n* noemen, die wel organisch ontwikkeld is, maar als organisch gedeelte van het woord hare beteekenis heeft verloren.

Zoo kan men spreken van eene paragogische *n* in *Pinksteren*, *Paschen* en in de Hd. woorden *weihnachten* en *ostern*, sinds zij niet meer dienst doet als datief-uitgang, wat zij toch oorspr. was, evenals bij sommige eigennamen als bv. *Weenen*, blijkens het Hd. *Wien*. Terwijl bij deze woorden, die meestal verbonden werden met voorzetsels, welke den datief regeerden, de *n* had moeten wegvallen, wanneer het voorzetsel er niet meer vóór geplaatst werd, bleven zij ook dan nog die *n* behouden, als een overbodig achtervoegsel. Door dezelfde oorzaak had er schijnbare epenthesis van *er* plaats in onze samenstelling *middernacht*, eenen datief, die, uit de uitdrukking *te midder nacht* ontstaan, den ouden nominatief *midnacht* (o. a. *Alex.* I 1332, ook geassimileerd tot *minnacht*, *Walew.* 893) verdrong, welke bij Vondel nog vaak voorkomt, en te vergelijken is met *middag*, *midzomer*, *midwinter*, enz.

In andere gevallen liet het voorzetsel weder een ander blijvend spoor achter door zijne slotletter aan een woord af te staan, dat er dan in 't vervolg steeds van voorzien bleef. Zoo ontstond *nijver* uit *en ijver*, *neven*(*s*) uit *en even*. Zoo smolt het voorzetsel *te* zelfs in één met *zamen*, waarvan de *z* dientengevolge tot *s* verscherpt werd. Bij andere woorden daarentegen verviel men, om het gevaar van voorvoeging te ontgaan, van Scylla in Charybdis; men liet de aanvangsletter weg, alsof die eigenlijk tot het vorige woord behoorde. Zoo verloren *nadder*, *narreslede*, *naak* enz. hunne *n*, omdat men die hield voor de sluitletter van den lidwoordsvorm *den;*

zoo ontstond *inkt* uit *tincta*, omdat men er *'t inkt* in zag.

Allerlei omstandigheden hebben er dus toe bijgedragen, om de vormveranderingen der woorden te veroorzaken, die wij onder den naam van grammatische figuren samenvatten, en die wij gewoon zijn te rangschikken naar de verschillende soorten van veranderingen, die er zijn aangebracht, en niet naar de verschillende krachten, die er bij werkzaam geweest zijn. Aan die gewoonte der descriptieve grammatica zullen wij voorloopig zeer stellig, en misschien ook in de toekomst wel altijd, getrouw moeten blijven. Hoe aanlokkelijk de gedachte op zich zelf ook moge zijn, eenmaal de taalvormen stap voor stap in hunne wording te kunnen volgen, de physiologische en psychologische krachten bij hare werking te mogen bespieden, op dien grondslag eene historische taalleer te bouwen is nu althans nog niet mogelijk. De wetenschap der taalphysiologie verkeert nog in het eerste tijdperk van ontwikkeling, en de geheele zielkunde is nog een duister veld, waarop slechts hier en daar enkele lichtstralen zijn gevallen. Daardoor zijn dan ook tegenwoordig nog veel te veel verschijnselen onverklaard gebleven, die alzoo nog niet aan de werking van bepaalde krachten kunnen worden toegeschreven en dus onvermeld zouden moeten blijven, terwijl zij daarentegen hunne plaats kunnen vinden in eene beschrijvende grammatica.

En met zulk eene moeten wij voorloopig tevreden zijn, doch niet slechts bij gebrek aan beter, maar zelfs met een zeker gevoel van dankbaarheid, omdat zij ons in staat stelt door eene practische groepeering naar uiterlijke verschijnselen het geheele veld der taalverandering gemakkelijk te overzien. Dat laatste voordeel der beschrijvende grammatica is zelfs zóó groot, dat het de vraag is, of men het wel ooit zal willen opofferen, daar toch nimmer eene groepeering naar de krachten, die op taalgebied werken, een duidelijk overzicht van het geheel zal kunnen geven, omdat vele verschijnselen niet eenvoudig, maar samengesteld zijn en aan de samenwerking van verschillende oorzaken hun ontstaan te danken hebben. Wel

mag men voortaan de uitkomsten der physiologische en psychologische taalwetenschap niet meer verwaarloozen, wanneer men de verschijnselen op het gebied van de taal groepeert volgens de oudere beschrijvende methode; doch ik achtte het voor het minst voorbarig die methode vaarwel te zeggen, nu ik tot de behandeling der grammatische figuren in bijzonderheden overga, waarbij ik natuurlijk veel bekends in de herinnering zal brengen, omdat mijn doel is bij het overzicht, dat ik wensch te geven, eene betrekkelijke volledigheid te bereiken.

Vooraf echter nog éene opmerking, namelijk deze, dat ik mij zal bepalen binnen de grenzen van het Germaansch taalgebied. Bij uitzondering zal ik mij nu en dan een uitstapje op het ruime veld der overige Indo-Germaansche talen veroorloven, maar mij toch in hoofdzaak houden bij die verschijnselen, waardoor zich onze taal onderscheidt van hare naaste zustertalen, en vooral bij die, waardoor het tegenwoordig Nederlandsch van de taal der middeleeuwen verschilt.

EERSTE HOOFDSTUK.

Prothesis of Voorvoeging.

Van alle grammatische figuren komt de prothesis over het algemeen, maar met name in het Germaansch, het minst voor. Terwijl in het Grieksch nog menige klinker aan het begin van een woord niet anders dan als voorgevoegde vocaal schijnt te kunnen worden beschouwd, is het aantal gevallen, waarin wij bij de Germaansche talen van prothesis mogen spreken, meer en meer ingekrompen, sinds het gebleken is, dat menige schijnbaar voorgevoegde letter inderdaad tot den wortel behoort, en integendeel dáár is afgevallen, waar zij nu ontbreekt.

Wil men de *a*, die in Indo-Germaansche wortels vóór de *r*-vocaal gekomen is, en die als versterking daarvan (als guna of wriddhi) beschouwd wordt, meêtellen onder de voorgevoegde letters, dan zou men bij verscheiden Germaansche woorden van prothesis kunnen spreken in betrekking tot den Indo-Germaanschen wortel. Zoo is de wortel *rbh* (werken, maken) ontwikkeld tot *arbh* en *rabh*, en leverde de laatste vorm het Lat. *rabies* (woede) en *labor* (werk) op, terwijl de eerste een ww. *arban* (werken) moet hebben opgeleverd, waarvan òf het substantivisch gebruikte verleden deelwoord *arbaiths*, òf eenige andere afleiding voortleefde in het Got. *arbaiths*, ons *arbeid*. Toch zou ik ongaarne die en soortgelijke woorden onder de voorbeelden van prothesis willen opnemen, waarmeê ik bovendien het gebied der Germaansche talen veel te ver te buiten zou gaan.

Wanneer vóór het uitspreken van een woord de stemspleet volkomen gesloten is en bij het inzetten van de stem plotseling geopend wordt, ontstaat er een eigenaardig geluid, dat vooral

bij het fluisteren zeer gemakkelijk kan waargenomen en als ontploffingsklank van het strottenhoofd kan aangeduid worden. Men neemt aan, dat de Hebreeuwsche aleph, de Arabische hamza en de Grieksche spiritus lenis dat geluid voorstellen. Nu acht Sievers het niet onwaarschijnlijk, dat vele vocalen vóór de vloeiende beginletters van woorden in menige taal, vooral in het Grieksch, ontstaan zijn uit dien ontploffingsklank, dien hij ook als onduidelijke vocaal hoort vóór het met klem uitgesproken *nein* [1]). Ook bij ons kan men datzelfde verschijnsel in de spreektaal nu en dan duidelijk waarnemen; maar het komt mij voor, dat het zich bij geen enkel Nederlandsch woord in de schrijftaal heeft vastgezet.

Wel hebben ongetwijfeld eenige tusschenwerpsels eene *a* vóór zich gekregen, omdat na het uitspreken van die letter de volgende medeklinker met meer kracht kan worden uitgebracht: vgl. bv. *aboe*, *adzjoep*, misschien ook *ajakkes*, en stellig *abah*, dat wel eens, maar zeer te onrechte, als het Fransche *à bas* (naar beneden) verklaard is. De klank *bah* immers is haast bij ieder volk een middel om afkeuring te kennen te geven.

Zelfs kan men dikwijls iemand, die een ander zoo luid mogelijk wil toeroepen, den naam van den geroepene met den *a*-klank hooren inzetten, welke klank dan ook gewoonlijk vrij lang wordt aangehouden: *ááá Jàn!*

Van algemeene bekendheid is het, dat verschillende volken het gehoor voor de gewone adspiratie aan het begin der woorden geheel of gedeeltelijk verloren hebben, en de *h* dus aan het begin der woorden wegviel. Reeds bij de Romeinen deed zich dat verschijnsel voor. Bij Plautus vindt men al *aruspex* voor *haruspex*, bij Vergilius *ostia* voor *hostia*, en in opschriften uit den keizertijd *abuit* voor *habuit*, *abitat* voor *habitat*, *aec* voor *haec*, enz. [2]) *Harena* uit **bharena* (Sabijnsch *fasena*)

---

[1]) Eduard Sievers. *Grundzüge der Phonetik* p. 113.

[2]) W. Corssen. *Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung der Lat. Sprache.* 2te Aufl. I (Leipzig 1868) p. 107 vlgg.

werd *arena* [1]), het oudere *holus* (groente, van eenen wortel *ghal*, die ons *gal*, groene stof, opleverde) verloor zoo de *h* en komt bij verscheidene schrijvers als *olus* voor. Zoo verloor ook het woord *hanser* (ons *gans*, Grieksch χήν) voor goed de *h*, terwijl andere woorden zoowel met als zonder *h* voorkomen. Het Italiaansch is nog veel verder gegaan: het sprak geene enkele *h* uit, en daar de Italianen zich bij hunne schrijftaal meer dan andere volken naar de spreektaal richten, schrijven zij dan ook de *h* nergens aan het begin der woorden, behalve bij eenige vormen van het werkw. *avere* (hebben) en bij een paar tusschenwerpsels. Het Fransch laat ook geene *h* meer hooren, al is het die ook blijven schrijven, want de woorden, waarbij de *h* aan het begin, als overblijfsel van vroegere uitspraak, tegenwoordig nog het samensmelten met eenen voorafgaanden klinker belet, zijn òf van Germaanschen oorsprong òf in lateren tijd door de geleerden uit het Grieksch of Latijn ingevoerd, in elk geval van vreemde herkomst.

Met dit verschijnsel nu van het wegvallen der *h* aan het begin van een woord gaat meestal een ander gepaard, namelijk het voorvoegen van die letter, wanneer het woord met eenen klinker begint. Eigenaardig is het dan ook, dat vóór sommige Fransche woorden eene *h aspirée* wordt aangetroffen, die er eigenlijk niet behoort, zooals in *haut* (Lat. *altus*), *huit* (Lat. *octo*), *haranguer* (Mlat. *adringare*, afleiding van het Germ. *hring* met het Lat. *ad*), *huppe* (Lat. *upupa*, Gr. ἔποψ), dat wij onder den vorm *hop* (vogelnaam) waarschijnlijk niet regelrecht uit het Latijn, maar door bemiddeling van het Fransch gekregen hebben, en *horde* (woeste bende), dat ook wij met de *h* uit het Fransch overnamen, maar dat in het Turksch, waaruit het woord de West-Europeesche talen binnendrong, *oeroe* luidde en een legerkamp, met al wat er zich in bevindt, te kennen gaf. [2]) Trouwens het Latijn was het Fransch reeds

---

[1]) W. Corssen, t. a. p. I. p. 102.

[2]) Zie Dr. R. Dozy, *Oosterlingen*, 's Grav. Leiden, Arnhem 1867, bl. 42 vlg.

voorgegaan. Arrius was niet de eenige Romein, die, volgens Catullus,

„Tum mirifice sperabat se esse locutum
Cum quantum poterat dixerat hinsidias," [1])

d. i. „die meende, dat hij prachtig mooi gesproken had, wanneer hij met nadruk *hinsidias* voor *insidias* (hinderlaag) had gezegd." De Romeinen, vooral in lateren tijd, zeiden ook *have* voor *ave*, en zelfs door Plautus en Vergilius werd *harundo* voor *arundo* (riet, Gr. ἄρον) geschreven, terwijl vormen met de anorganische *h*, zooals *humerus* (schouder) uit *umerus* (vgl. Gr. ὦμος, Got. *amsa*), *herus* uit *erus* [2]) en *humidus* (vochtig) uit *umidus* (vgl. *uvidus*) zelfs de gewone, algemeen gebruikelijke, werden.

Wanneer wij dus hetzelfde ook in verscheidene dialecten van ons eigen Nederlandsch vinden, zooals reeds eene enkele maal in het Oudfrank., waarin wij *hôc* voor *ôc* lezen, zooals omgekeerd ook *êtan* voor *hêtan*, behoeven wij ons daarover niet als over een ongewoon verschijnsel te verbazen. Dr. Halbertsma schreef eens aan Dr. L. A. te Winkel [3]): „Gij weet in dit ons Nederland wonen duizenden en duizenden landgenooten, die geen *ha* van *a*, geen *hé* van *é*, geen *ho* van *o*, geen *hu* van *u* kunnen onderscheiden en met ditzelfde gebrek is eene ontelbare menigte in Engeland, met name in de hoofdstad Londen, behept. Gij moet mij wel verstaan: het mangelt hun niet aan de spraakorganen, want zij zeggen met hetzelfde gemak *há*, *hé* als *á*, *é*; slechts voor hun taalgehoor bestaat de aspiratie niet: zij plaatsen die, waar ze niet hoort, zij laten die weg, waar ze hoort. Ik zwijg hier van de Zeeuwen, van onze strandbewoners der Noordzee, van de Zwollenaars en Blokzijlers: ik spreek dit pas alleen van Deventer, waar ik woon en dagelijks hoor: Blief wat te gèven an de *harmen!*"

---

[1]) Catullus, *Carmen* 84.

[2]) Dat *erus* de oudere vorm is en niet *herus*, zooals men vroeger meende, is o. a. opgemerkt door K. Brugman in Kuhn's *Zeitschrift für Vergl. Sprachf.* XXIII (1877) p. 95 vlg.

[3]) Dr. J. H. Halbertsma in den *Taalgids* IX bl. 1.

Dr. Halbertsma zweeg ook van de Stad-Groningers, bij wie ik soms hetzelfde verschijnsel waarnam. Van het eiland Marken vind ik het uitdrukkelijk vermeld [1]), evenals van Vlaardingen [2]). „Te Brugge," zegt De Bo [3]), „hoort men nog lieden, die in het spreken overtollig eene aspiratie stellen aan 't begin van een woord, terwijl zij die weglaten waar ze noodig is; of vroeger dit misbruik algemeen was, weet ik niet, maar 't is zeker, dat wij thans overal buiten Brugge de aspiratie in de sprekende taal gansch en geheel verwaarloozen, ook daar waar zij geschreven wordt." Aangaande de Zeeuwen verneem ik: „Men mag gerust vaststellen, dat de *h* door de Zeeuwen in hunne natuurlijke uitspraak nimmer wordt gebezigd. Alleen dan, wanneer zij gemaakt spreken, wanneer zij er zich bepaald op toeleggen die letter te doen hooren, vergissen zij zich dikwijls op de koddigste wijze, en komen dan zelfs tot de belachelijke fout van eene *h* te plaatsen, waar er geen behoort, en dus bv. *heerlijk* voor *eerlijk*, *hengelen* voor *engelen* enz. te doen hooren." [4]) Of dat laatste voor de Zeeuwen volkomen juist is, en zoo ja, of het dan wel voor allen geldt, die eene *h* voorvoegen, valt moeilijk te beslissen. Misschien kan ons eenen stap nader tot de waarheid brengen wat door den heer Van der Brand aangaande het West-Brabantsch uit de baronie van Breda wordt opgemerkt [5]), namelijk dat de *h* daar nooit wordt uitgesproken, behalve in drie gevallen: 1o. om den hiaat te vermijden, dus na het lidwoord *de*, 2o. bij het leggen van den nadruk, 3o. bij het uitspreken van een woord, dat met eenen klinker begint en terstond volgt op een ander woord, dat om de beide eerstgenoemde redenen de *h* heeft aangenomen. Wij kunnen daaruit de gevolgtrekking

---

[1]) Door F. Allan, *Taal en Letterbode* II bl. 64.

[2]) Door A. F. Stolk, *Noord en Zuid* III bl. 111, 114.

[3]) L. L. De Bo, *West-Vlaamsch Idiotikon*, I (Brugge 1873) bl. 395.

[4]) J. Kousemaker Pz *Noord en Zuid* I bl. 135; vgl. *Taal en Letterbode*, IV bl. 226.

[5]) H. van der Brand, *Onze Volkstaal* I bl. 91. Vgl. ook J. H. Hoeufft, *Proeve van Bredaasch taaleigen*, Breda. 1836—1837 bl. 215 vlg.

maken, dat voor de West-Brabanders, en misschien voor allen, die de *h* weglaten of voorvoegen, alle woorden, onverschillig of zij met eenen klinker of eene *h* behooren aan te vangen, zonder of met *h* kunnen worden uitgesproken naar gelang van omstandigheden, die dan uitsluitend van phonetischen aard zijn, vooral samenhangend met het accentueeren en onbewust streven naar analogie.

In de middeleeuwen, toen de orthographie zich veel meer richtte naar de uitspraak, dan tegenwoordig, werd die in dialect voorgevoegde *h* ook niet zelden geschreven: het meest in de Vlaamsche handschriften, maar toch volstrekt niet algemeen, en evenmin vóór alle woorden, die met eenen klinker beginnen. Integendeel, de woorden, die men in de handschriften òf nu en dan òf veelvuldig van eene *h* voorzien vindt, maken slechts een zeer gering gedeelte van het aantal woorden uit, waarvóór men in de volkstaal stellig eene *h* voegde, en het is dan ook geen onbegonnen werk, er een lijstje van te geven, al kan dat ook geenszins volledig genoemd worden. De volgende Nederlandsche woorden vond ik met voorgevoegde *h* in de mnl. gedichten:

Haefscher hande, d i. averechts, *Limb.* II 269.

Haenbilt, d.i. aanbeeld, *Lsp.* I 13 vs. 75 var.; 19 vs. 73.

Haent, Vlaamsch voor *eend*, met oorspr. *a* (Vgl. Lat. *anas*), *Reinaert* I 2094, *Nat. Bl.* III 400, 407, 410, 727.

Haer, koren-aar, *Rose* 3957.

Haex voor *aex*, d.i. bijl (misschien onder den invloed van 't Fr. *hache*, dat van ons *hakken* afgeleid schijnt), *Heelu* 6193; *Lanc.* II 3577, 7643, 7648, 17228; *Flandrijs* V 120.

Hachten, achten, *Franc.* 5099, 5633; *Lanc.* II 15532, 15759; *Lsp.* III 9 vs. 94 var.

Hande voor *ande* (beleediging), *Lsp.* IV 3 vs. 39 var.

Hancst, angst, *Lorr.* A II 996.

Hate voor *aet* (spijs), *Ferguut* 382.

Hebben voor *ebben*, *Walew* 2903, 3659 (ghehebbet) en *verhebben*, *Nat. Bl.* V 219.

Hecht voor *echt* (daarna), *Limb.* II 468.

Heecke, eik, *Velthem* IV 57 vs. 5 (volgens *Vad. Museum* Ibl. 275).
Heecouters, eikenhoutbewerkers, *Belg. Museum* IX bl. 158 vs. 85.
Heesch, eisch, *Lanc.* II 4869.
Heeschen of *heischen*, eischen (ohd, *eiscôn*, os. *êskon*, ags. *ascian*, eng. *to ask*, vragen) *Lorr.* A I 1565, II 2963, 3167; *Ferguut* 2632, 2799; *Moriaen* 3015; *Esopet* 35 vs. 14; *Rijmb.* 32291; *Stoke* VI 319; *Limb.* II 1327; *Lanc.* II 6823; *Lsp.* II 36 vs. 84, 85, 152, 388 var.; III 1 vs. 64 var.; 4 vs. 514 var.
Heet, eed, *Lorr.* A. I 1840, 2014, II 1427, 1510.
Helne voor *elne* (el), *Walew.* 10724.
Hende, end, *Franc.* 72, 1160, 1884, 7412, 9049, 10303.
Henden, eindigen, *Franc.* 1431, 9424, 9425; *Stoke* II 1192.
Herachticheit, eer, *Stoke* II 72.
Here, eer, *Lorr.* A II 590.
Heren, eeren. *Lanc.* IV 5245 (*geheert*).
Heren, *herien*, ploegen (van eenen wortel *ar*, die o.a. ons *aarde*, got. *arthrs*, ploeg, en got. *arjan*, ohd *erran*, mhd. *eren*, ploegen. opleverde), *Rijmb.* 8059, 12633. Zonder *h* vindt men *erien*, *Alex.* VIII 591, *Van dri gesellen, die den bake stalen*, 21; ook *eren* en *aren*, *Lsp.* I 25 vs. 106.
Heten, eten, *Lorr.* A II 1650, 1917.
Hevel voor *evel* (euvel), *Franc.* 7534.
Hewelick, eeuwelijk, *Franc.* 5704.
Hexteroeghen, eksteroogen, *Limb.* II 364.
Hic, ik, *Limb.* II 1768.
Hinge, enge, *Rijmb.* 31905.
Hincke voor *incke* (verwonding, door Kiliaen opgegeven) *Rijmb.* 2936.
Hoever, oever, *Walew.* 3739.
Honderhorich, onderhoorig, *Franc.* 870.
Hoofdoen voor *ofdoen* (afdoen), *Franc.* 2693.
Haude voor *oude* (leeftijd), *Rijmkr.* (Kausler) 3906.
Houden voor *ouden* (doen verouderen), *Rose* 370, 372 var.
Houdevare voor *oodevare*, *Belg. Museum* III bl. 236. Bij Kiliaen *houaer*.

Hu, u, *Rijmb.* 92; *Brandaen* 2010, 2108, en *huw*, uw, *Rijmb.* 13, 82; *Brandaen*, 1998, 2020, 2063, welke beide woorden ook nu nog met de aspiratie *hoe* luiden in den tongval van Mechelen (Zie *Belg. Museum* V bl. 57—59).

Hule, uil, *Rose* 5731; ook Kiliaen geeft *huyl* naast *uul* op.

Huut, *hute*, uit, *Lorr.* A II 1981; *Brandaen* 1838, 2180.

Ook eenige bastaardwoorden komen in het mnl. soms te onrechte met voorgevoegde *h* voor, zooals:

Haghedochte, oorsp. waterleiding (Lat. *aquaeductus*), maar daar de ontzettende waterleidingen, die door de Romeinen aangelegd waren, met de heerschappij der Romeinen tegelijk in verval geraakten, bleef de naam alleen van toepassing op de bouwvallige steenen gangen en bogen, die er van overbleven, en die roovers en landloopers tot schuilplaats dienden, zoodat het woord de beteekenis kreeg van *krocht*, *hol*, *spelonk*. Men vindt het zeer dikwijls in 't mnl. o. a. *Walew.* 2955, 6085, 8425, 8437; *Reinaert* I 541, 1367, 3074, 3257; *Alex.* I 988; *Torec* 1876; *Rijmb.* 2069, 2135, 2743, 3257, 6817, 8098, 12599, 29114; *Limb.* II 369; *Lsp.* II 13 vs. 91 var.; 18 vs. 40; 28 vs. 14, 23; 45 vs. 78, 195, 199, 204.

Halmenier, aalmoestasch (Fr. *aumônière*), *Lanc.* III 13682; ook *halmelnier*, *Lanc.* III 11275.

Hankere, anker (Lat. *ancora*), *Franc.* 9073.

Hartsoen voor 't gewone *artsoen*, zadelboog (fr. *arçon*), *Lanc.* II 17242; ook *hersoen*, *Lanc.* II 1356.

Helpendier, voor *elpendier*, waarin *elpen* de samengetrokken vorm van *elephanten* is, *Nat. Bl.* IV 805, *Limb.* XII 208 en ook in de *Limburgsche Sermoenen* der 14de eeuw (aangehaald *Taal en Letterbode* V bl. 177). Ons *elpenbeen* voor *ivoor* wordt ook nog bij Kiliaen met den bijvorm *helpenbeen* opgegeven.

Hersennier voor *arsenier*, boogschutter (Fr. *archier* van *arc*, boog), *Walew.* 10680. Kiliaen geeft op *haetsier* en bij Vondel vindt men nog *hartsier* (zie uitg. Van Lennep I bl. 709 vs. 991; II bl. 90 vs. 20).

Hinten voor *inten* (enten), *Martijn* I 440 (*gehint*).

Hore in de uitdrukking *op hore*, Oudfransch *en oire*, Lat. *in itinere*, dus oorspr. *op weg*, en vervolgens *terug*, *op zij*; zie *Heelu* 5450; *Lanc.* II 5716; *Stoke* IX 462, enz.[1]). Het komt mij waarschijnlijk voor, dat deze uitdrukking nog bewaard is in onze zegswijzen: *op den hort gaan*, en *hort* als aansporing tot de paarden, verbasterd onder den invloed van *horten*, stooten.

Horeest, Oudfr. *oreste* (naast *orage*), afleiding van het Lat. *aura* (zachte wind) en gevormd naar analogie van *tempeste* (mnl. *tempeest*), van 't Lat. *tempestas*. Beide woorden beteekenen *storm* in den letterlijken en figuurlijken zin. Men vindt *horeest* o. a. *Walew.* 8982; *Moriaen* 1728; *Rijmb.* 33751; *Stoke* X 708; *Lanc.* IV 7805; *Jans Teesteye* 3434; *Lsp.* II 6 vs. 15 var.; *Seghellijn* 4272.

Horme voor *orme* (Fr. vorm van het Lat. *ulmus*, ons *olmboom*) *Lanc.* II 8055.

Verder kan men ook bij Kiliaen nog verscheidene woorden met voorgevoegde *h* vinden. Hij geeft er dan gewoonlijk bij op, dat het Vlaamsche vormen zijn, maar daar slechts een zeer klein gedeelte van de woorden, die met eenen klinker beginnen, door hem met voorgevoegde *h* worden opgegeven mag men veilig aannemen, dat ten minste *die* woorden in het Vlaamsch nooit zonder *h* werden uitgesproken, en waarschijnlijk ook steeds met *h* door Vlamingen werden geschreven. Vooreerst noemt Kiliaen *haeling* of *haelding*, erfgenaam, dat voor *aelding* staat, daar het eene afleiding op *ing* is van *alod* (allodium), d. i. onbeperkt bezit, vrij eigendom, tegenover leengoed. Vervolgens noemt hij *haverij* naast *averij* (zeeschade), en zelfs tegenwoordig nog kan men het woord vaak met *h* hooren uitspreken, waarschijnlijk omdat de spreker samenhang van dit woord met *havenen* vermoedt. Toch hebben beide woorden niets met elkaar gemeen, want *havenen*

---

[1]) Zie meer plaatsen opgegeven door Dr. Verdam, *Taal- en Letterbode* V bl. 264—268.

beteekent oorspr. juist het tegenovergestelde als tegenwoordig, namelijk *herstellen*, *uitrusten*, en *averij* is door het Italiaansch heen, waarin het *avaria* luidt, uit het Arabisch gekomen, waarin een woord *'awâr*, bedorven koopwaar, bestaat [1]).

Wanneer Kiliaen *hanghel* voor *anghel* opgeeft, vooral in de beteekenis van vischhoek, mogen wij vermoeden, dat de invloed van *hengel* hier gewerkt heeft, ofschoon dat laatste woord van *hengen* (d. i. doen hangen) is afgeleid en het eerste van eenen Germ. wortel *ah* of *ang* voortkwam, die *buigen* beteekende [2]). Ook Vondel voegt de *h* voor het woord *angelen*, als hij (V. Lennep, III bl. 837 vs. 798 en Vgl. *Herschep*. VIII vs. 1173) zegt:

„Wie om het lockaes zwiert en *hangelt* raeckt wel vast."

Naast *ocksael* geeft Kiliaen ook *hooghsael* op, dat door volksetymologie de *h* heeft aangenomen, omdat het *oksaal* of de zitplaats der kerkzangers zich op de galerij, dus in de hoogte, bevond.

Andere door Kiliaen opgegeven woorden zijn *handbacht*, Vlaamsch voor ambacht; *hechte staet*, Vlaamsch voor echte staet; *heghster*, Saksisch voor ekster; *heyghde*, Vlaamsch voor *egghe*; *hycken*, Vlaamsch voor ijken; *hijsel*, Vlaamsch voor ijzel; *hoeffenen*, Vlaamsch voor oefenen; *hoore*, Vlaamsch voor oore, oor; en *huyder* voor uider, uier.

Bekend is ook nog een woord, dat nu verouderd is, maar in de 17de eeuw met voorgevoegde *h* gebruikt werd en wel met name te Amsterdam, namelijk *hobolligh*. Men vindt het o. a. bij Hooft en bij Coster (*Teeuwis de Boer*, vs. 712); het verbasterde later tot *hollebollig*, o. a. in den titel van J. Pook's klucht „De hollebollige, lagchende dokter of de bereysde Hans

---

[1]) Zie Dr. R. Dozy, *Oosterlingen*, bl. 22 vlg.

[2]) Daar van dien wortel in het Germaansch nog andere vertegenwoordigers zijn, bv. Ags. *anga*, pijlpunt, Oudnoorsch *angr.*, ohd. *angar*, mhd. *anger*, bocht, behoeven wij niet aan te nemen, dat het woord uit het Latijn is overgenomen, al bestaat daar een woord *angulus*, hoek, dat trouwens van denzelfden Indo-Germaanschen wortel *ak* of *ank* is afgeleid.

Zing-Zang" (2de dr. 1710), en leeft nog voort in het kinderversje: „heb je wel gehoord van de hollebolle wagen, waar de hongerige Gijs op zat," waar de volksetymologie van *ho* nog weêr *hol* gemaakt heeft en bij *bollig* aan *bol* (hoofd) dacht, in overeenstemming met de beteekenis *mal*, *dwaas*, die het woord ook reeds bij Kiliaen had, ofschoon het bij hem als *oubolligh* wordt opgegeven De oudere beteekenis *gramstorig*, *toornig* en den ouderen vorm *oubolghigh*, *abolghigh* vindt men trouwens ook nog bij Kiliaen, en in de middeleeuwen is het subst. *abolge*, waarvan het adj. is afgeleid, niet zeldzaam. Zie bv. *Lsp.* I 48 vs. 124; *Teesteye* 1868; *Maskaroen* 1185; *Velthem* I 16 vs. 12. Het beteekent *verbolgenheid* en is, evenals dat woord, afgeleid van 't ww. *belgen*, maar met de versterkende *a*, die in geen enkel ander Nederlandsch woord wordt aangetroffen.

Eene blijvende plaats heeft die anorganische *h* zich in het Nederlandsch verworven in het voorvoegsel *her*, dat eene herhaling te kennen geeft, en waarvan Kiliaen nog zegt, dat het Brabantsch is, tegenover het Vlaamsche en Hollandsche *er*, zoodat de Brabanders bv. *hermaecken* zeiden en de Hollanders *ermaecken*. Zelfs heeft die voorvoeging zich tot *herinneren* uitgestrekt, dat eerst op het eind der middeleeuwen uit het Hoogduitsch onder den vorm *erinneren* werd ingevoerd, en eerst in de 17de eeuw de *h* aannam. Toen L. ten Kate er tegen waarschuwde, dat men ons *er* of *her* zou vergelijken met het Lat. *re*, ofschoon het geheel dezelfde beteekenis heeft, had hij gelijk [1]); doch veeleer dan op de door hem aangevoerde, weinig afdoende gronden kunnen wij nu die overeenstemming ontkennen op grond van den ouderen vorm van 't Lat. *re*, namelijk *red*. Eer zou ik geneigd zijn, ons *her*, *er* voor verkorting van *eer* te houden, dat de *d* gesyncopeerd en *eder* geluid kan hebben. Het bestaan van zulk een woord met dezelfde beteekenis als ons *her* blijkt uit het mnl. *edercauwen*, waarnevens ook *eercauwen*, *ercauwen* en ons *herkau-*

---

[1]) L. ten Kate, *Aenleiding* II bl. 58.

wen voorkomt [1]) In elk geval moet men van ons voorvoegsel zorgvuldig het andere voorvoegsel *er* onderscheiden, dat in *erlangen*, *ervaren*, *erbarmen* voorkomt en oudtijds *ir* luidde, met de beteekenis *uit*.

Overigens schijnt de dialectisch voorgevoegde *h* onze schrijftaal niet te zijn binnengedrongen behalve bij het woord *hekel*, in de uitdrukking „een hekel aan iemand hebben", d. i. eenen afkeer van iemand. Men vgl. het met het Hd. *ekel* (walg, afkeer), waarvan in Grimm's Woordenboek ook bijvormen met de *h* voorkomen, doch waarvan de *h* evenzeer als die van ons *hekel* anorganisch schijnt te zijn met het oog op het door Kiliaen opgegeven *ackel* en *eckel* (walg), het Ags. ww. *acan* (kwellen, zeer doen), Eng. *to ache*, het Ags. adj. *acol* (ontstemd) en ons *akel-ig*.

Nog heeft, zoo al niet in de schrijftaal, dan toch in de spreektaal eene *h* aangenomen het woord *harlereensch*, dat onhandig en plomp beteekent, en, zooals men weet, eene verkorting is van *Aarlanderveensch*, gevormd van *Aarlanderveen*, een dorpje in Zuid-Holland, waarvan de bewoners in vroeger tijd den naam hadden van buitengewoon ouderwetsch en zonderling te wezen.

Een paar andere woorden hebben de *h* door volksetymologie aangenomen. De uitdrukking *van aver tot aver* (van voorvader tot voorvader), die men nog bij Hooft en Hugo de Groot vindt [2]), werd verbasterd in *van haver tot haver* en later weder tot onherkenbaarwordens toe vervormd in *van haver tot gort*. Eene andere verbastering, *van ouwer tot ouwer*, is nader aan de oorspr. beteekenis gebleven.

Het algemeen bekende onkruid, dat op vochtige plaatsen groeit, zich door schoone violetblauwe bloemen onderscheidt

[1]) De verschillende vormen zijn aangewezen door Dr. A. de Jager, *Taal- en Letterbode* V bl. 60, VI bl. 188.

[2]) Hugo de Groot, *Inleiding tot de Holl. Rechtsgeleertheit* (1631) bl. 22 b: „'t Schijnt dat wel-gebooren mannen van ouds zijn geweest die *van aver tot aver* van vrije ende eerlicke luiden waeren gekomen."

en gewoonlijk *aardveil* (*hedera terrestris* of *glechoma hederacea* L.) wordt genoemd, droeg in het Ohd. den naam van *gundereba*, in 't Mhd. van *gunderebe*, en in 't mnl. van *gondrare* (bv. Maerlant's *Nat. Bloeme* III 1662). Het eerste gedeelte beteekent *ontsteking*, *verzwering* (Got. *gunds*, kanker, Ags. *gund*, Ohd. *gunt*, etter), het tweede *rank*, en de plant werd dan ook gebruikt om ontstoken wonden te genezen. Toen het woord *gond* niet meer begrepen werd, kon het gemakkelijk tot *onder* verbasteren, vooral in die gewesten, waar de *h* werd weggelaten of voorgevoegd en tusschen den *h*- en den *g*-klank geen duidelijk onderscheid werd gemaakt, zoodat men de *g* evengoed kon weglaten als de *h*. Kiliaen geeft dan ook alleen den naam *onderhaeve* voor deze plant op, en zoo wordt zij nog wel genoemd; maar met voorvoeging van *h* begon men aan het woord *hond* te denken en tegenwoordig is *hondsdraf* voor deze plant een zeer gewone naam. Dezelfde naam verbasterde ook tot *hondsribbe* of *honderebbe*, woorden, waarmeê in Brabant en Vlaanderen de *smalle weegbree* wordt aangeduid, die dezelfde genezende kracht als hondsdraf bezit, evenals het *duizendblad*, dat te Kortrijk *hondegerwe*, te Hattem *hondeklaar* (d. i. gondklaver) wordt genoemd [1]).

Even weinig als het dier, dat wij *hond* noemen, te maken heeft met deze plantnamen, even weinig schijnt het ook oorspr. in verband te staan tot de uitdrukking *hondenweêr* of *hondeweêr*, die wij niet zelden hooren; want dat honden juist bijzonder op slecht weêr gesteld zijn, zal wel niemand beweren, evenmin als men hier genoegen zal willen nemen met eene afleiding als van *lucus a non lucendo*, namelijk dat *hondeweêr* zoo genoemd wordt, omdat men dan hond noch kat op straat zal sturen. Ik vermoed, dat *hondeweêr* oorspr. geene *h* heeft gehad, en verbasterd is uit *onte weêr* of *ontweêr*. In verscheidene dialecten, ook die waarin de *h* wordt voorgevoegd,

---

[1]) Ik geef hier niet veel meer dan een uittreksel van het uitnemend betoog, geleverd door Dr. E. Verwijs, *Taal- en Letterbode* V, bl. 267—273.

is het woord *ont* bekend in den zin van *vuil*, *morsig*, bv. in den tongval van Breda [1]), Dordrecht [2]) en Sliedrecht [3]).

In drie woorden eindelijk hebben wij de anorganische *h* evenzoo uit het Fransch overgenomen als in *horde* en *hop*, maar met dit onderscheid, dat bij deze woorden de *h* eene *h muette* is. Het eerste is *harlekijn*, dat in 't Fr. *harlequin* luidt, maar uit het Italiaansch afkomstig is, waar het *arlecchino* heet. Toch wordt en werd het ook bij ons vaak zonder *h* geschreven, o. a. in den titel van Langendijk's kluchtspel *Arlequyn actionist.* Het tweede woord is *heremiet*, dat in het mnl. nog onverschillig met of zonder *h* voorkomt, maar de *h* behoort te missen, omdat het eene afleiding is van het Gr. ἐρημία, eenzame plaats. Als derde woord noem ik *hermelijn* (Fr. *hermine*), dat reeds voorkomt *Nat. Bl.* II 1819, met den wisselvorm *hermerijn*, *Ferguut* 1438, *Lorr.* B, I, 240, 606, *Parth.* 3949, *Lanc.* III 14594. Beter is de middeleeuwsche vorm *ermelijn*, *Hist. van Troyen* 288, of *ermerijn*, *Limb.* X 206, *Parth.* 968, waarnaast Kiliaen *armelijn* opgeeft; maar bijna geheel juist is de vorm *ermenien*, dien wij *Walew.* 981 vinden, en waarin alleen de *a* tot *e* is overgegaan, want hermelijn is niets anders dan Armenisch pelswerk. Vondel en Hooft gebruiken den verkorten vorm *armijn* nog zonder *h*.

Berust de voorvoeging der *h*, wanneer er ten minste geene volksetymologie bij in 't spel is, op eene phonetische eigenaardigheid, van geheel anderen aard zijn andere voorgevoegde letters of lettergrepen. Soms zijn het namelijk geheele woorden of stukken van woorden, die met een onbegrepen woord, waaraan zij in den regel vooraf gingen, werden verbonden, zonder dat daarbij evenwel van samenstelling sprake kan zijn.

Menig door ons aan het Arabisch ontleend woord heeft zoo het Arabisch lidwoord *al* voor zich genomen, hetwelk men

---

[1]) Volgens J. H. Hoeufft, *Proeve van Bredaasch taaleigen*, Breda 1836—1837, bl. 425 vlg. Vgl. ook H. van der Brand, *Onze Volkstaal* I bl. 218.

[2]) Volgens Dr. W. Bisschop, *Taalgids* IV, bl. 40.

[3]) Volgens K. van der Zijde, *Taal- en Letterbode* V, bl. 197.

er zóó weinig in voelde, dat men er later het Nederlandsch lidwoord bij ging gebruiken. De meest voorkomende woorden, waarmeê dat het geval was, zijn: [1])

Alchimie, Arab. *al kîmîjâ*, dat zelf weêr uit het Grieksch overgenomen is, waar χημεία, Aegyptische kunst, ontstond als volksetymologie uit χυμεία, de kunst om uit planten sappen te trekken tot medicinale doeleinden.

Alcohol, Arab. *al cohl*, met de beteekenis van zwart, vluchtig poeder van loodzwavel, waarmeê de Oostersche vrouwen hare oogleden bestrijken. Later werd het, wegens zijne vluchtigheid, de naam, dien de scheikundigen aan den wijngeest gaven.

Alembiek, verouderde naam van een distilleertoestel of deel daarvan, Arab. *al anbîc*, maar oorspr. Grieksch, waar ἄμβιξ vaas, glazen klok beteekent.

Algebra, Arab. *al djebr* (herleiding van breuken).

Alkoof, Arab. *al kobba* (verwulfd, koepelvormig gebouw of vertrek), ook zonder het lidwoord met nieuwen uitgang in het Ned. als *koepel* opgenomen. Dat de *b* in *v* of *f* overging, was te wijten aan het Spaansch, dat niet alleen *alcoba*, maar ook *alcova* schreef, omdat het de *b* als *v* uitspreekt. De Spanjaarden schonken het woord aan de Franschen, van welke wij het weder overnamen, zooals de meeste dezer woorden met *al*.

Alkoran, Arab. *al korân*, het lezen, het voordragen, en vandaar de openbaring, door God aan Mohammet gedaan. [2])

Elixir, Arab. *al* (of *el*) *iksîr*, steen der wijzen, doch waarschijnlijk geen oorspr. Arabisch woord.

In het mnl. komt nu 'en dan nog een ander woord voor,

---

[1]) Voor de uitvoeriger verklaring van die woorden verwijs ik naar Dr. R. Dozy, *Oosterlingen* en het groote *Wdb. der Ned. taal*

[2]) Het woord *almanak* moet van de bovengenoemde woorden onderscheiden worden: het heeft het Arab. lidwoord *al* niet vóór zich, en is, al drong het ook door het Arabisch heen in de Westersche talen, eigenlijk een Koptisch woord, reeds als *almenichiaka* door Eusebius en Porphyrius vermeld.

dat het Arab. *al* vóór zich genomen heeft, namelijk *alphijn*, de raadsheer in het schaakspel, gewoonlijk in het mnl. de *oude* genoemd. 't Is het Arab. *al fil* (de olifant), in 't Mlt. tot *alphinus*, Oudfr. tot *alfin* verbasterd, en tevens in het Fransch met weglating van het lidwoord en door volksetymologie tot *fol*, *fou*, zooals dat stuk tegenwoordig nog heet.[1])

Ook in een ander mnl. woord is *al* verscholen, maar in het Fransch, waaruit wij het overnamen, had het reeds de *l* uitgestooten: ik bedoel *acotoen*, vreemde naam voor het Ned. *wambeis*, later *wambuis*, dat de ridders onder hunnen halsberch droegen en dat van binnen met katoen gevoerd was. Men vindt het o. a. *Ferguut* 2958, 3896, 4603; *Lorr.* A II 321, 449; *Limb.* XII 412. Ons woord *katoen* (nog *kottoen* bij Kiliaen) is het Arab. *coton*, en *acotoen* niet anders dan het Arab. *al coton*.

Ten slotte vinden wij het Arabische lidwoord *al* ook nog verscholen in *abrikoos*, dat in onze taal uit het Fransch werd overgenomen, doch in den meervoudsvorm *abricots*, zoodat ons meervoud *abrikozen* eigenlijk een dubbelen meervoudsuitgang heeft. Het Fransche *abricot* was weder verbastering van het Portugeesche *abricoque*, en onze voorvaders, die het rechtstreeks van de Portugeezen overnamen, noemden de vrucht dan ook *abrikok*, zooals Kiliaen deed. In ouder Spaansch en Portugeesch was de vorm *albercoque* (vgl ook Ital. *albercocca*), en dus tamelijk gelijk aan het Arab. *al berkôk* of *al barkôk*, d. i. het Arab. lidwoord met de verkorting van het Byzantijnsch-Grieksche *βερικόκκιον*, dat zelf weder vroeger onder den vorm *πραικόκκιον* met Griekschen enkelvoudsuitgang ontleend was aan het Lat. meervoud *praecocia* (de vroegrijpe), zooals de abrikozen genoemd werden in tegenstelling tot de perziken, die later rijp worden.[2])

Dat een lidwoord van eene bijna geheel vreemde taal,

---

[1]) Zie o. a. Hoffmann von Fallersleben, *Horae Belgicae* III p. 121.

[2]) Zie Dr. R. Dozy, *Oosterlingen*, bl. 1—4, en het groote *Wdb. der Ned. taal* I 607 vlg.

zooals het Arabisch, met woorden uit diezelfde taal werd samengekoppeld door de Westerlingen, is minder verwonderlijk, dan dat ook Nederlandsche woorden door Nederlanders werden gebruikt met eene voorgevoegde *n*, die eigenlijk de laatste letter van den mannelijken acc. der lidwoorden was. De verklaring van dit, eertijds niet zeldzaam, verschijnsel zal men wel hierin te zoeken hebben, dat al vroeg, niet alleen hier te lande, maar in de geheele Rijnstreek, zoowel in Zwitserland als in Duitschland, waar het in de spreektaal nog gebeurt, doch in de schrijftaal bij ons vooral in de 16de en het begin van de 17de eeuw, naast den gewonen vorm van lidwoord en bijvoegelijk naamwoord, in den eersten nv. van het mannelijk ook wel de accusatiefvorm werd gebruikt, hoofdzakelijk ter vermijding van den hiaat vóór woorden, die met eenen klinker of eene *h* begonnen, maar toch ook wel vóór andere woorden, vooral die wier eerste letter *b*, *d* of *t* is. In de 14de eeuw kan men die *n* in den nominatief reeds eene enkele maal aantreffen: zoo is, *Limb.* IV 1282, *enen eyelentier* het onderwerp van den zin; maar later bv. bij Karel van Mander, is zij zeer gewoon. Chr. van Heule prees haar in de Spraakkunst, die hij in 1626 schreef, vooral aan „om een byzondere of-scheydinge uyt te beelden" [1]), zij komt in den Statenbijbel voor [2]), en ook bij onze beste dichters der 17de eeuw kan men haar vinden, zooals bij Vondel, vooral in zijne gedichten van vóór 1625 [3]), en nog vaker bij Huygens. Bij den laatste vindt men o. a. in den eersten naamval: *den adel* (*Zedepr.*: *Een sot hovelingh* vs. 13), *rechten adelboom* (*Zedepr.*: *Een wijs hovelingh*, vs. 263), *den oyevaer* (*Voorhout* vs. 291), *den avont* (*Voorhout* vs. 49, 523, *Hofwijck* vs. 2470), *den onervaren reyser* (*Voorhout* vs. 749), *den oorbaer* (*Daghwerck* vs. 504),

---

[1]) Chr. van Heule, *Nederduytsche Spraec-konst ofte Taelbeschrijvinghe*, 1626, bl. 121.

[2]) Zie Dr. A. de Jager. *Taalk. Handleiding tot de Statenoverzetting des Bijbels*, Rott. 1837 bl. 137.

[3]) Bewijsplaatsen uit Vondel's werken vindt men bij Dr. W. L. van Helten. *Vondel's taal*, Rott. 1881, II. bl. 152.

stracken ernst (*Daghwerck* vs. 1669), *den appel* (*Daghwerck* vs. 1755), *den inboel* (*Daghwerck* vs. 1981), *heilsaemen Elsenrack* (*Hofwijck* vs. 1107), *swarten oogenblick* (*Korenbl.* I, bl. 499), *den aenslagh* (*Sneld.* XIV 9); *den hemel* (*Zedepr.: Een bedelaer* vs. 29, *een matroos* vs. 47; *Voorhout* vs. 261, 352; *Cost. Mal* vs. 369; *Daghwerck* vs. 17, 1893; *Oogentroost* vs. 51, 122; *Hofwijck* vs. 915, 1562), *den helm* (*Zedepr.: Een rijcke vrijster* vs. 25), *heel den hoop* (*Zedepr.: Een Alchymist* vs. 29), *den hooghmoet* (*Zedepr.: Een wijs hovelingh* vs. 227), *den honger* (*Oogentroost* vs. 507); *eenen* (iemand, *Voorhout* vs. 561), *een rijcken bloet* (*Voorhout* vs. 604), *dien troostelicken brand* (*Zedepr.: Een goed predikant* vs. 27). Bilderdijk teekende bij de laatste uitdrukking aan: „'t woord heeft de *n* hier in zijn lidwoord en adjectief, als staande in *casu emphatico*, dien men als eigenschap onzer taal toen nog zeer wel kende, maar welke, nadat alles de Latijnsche Grammatica volgen moest, welke zoodanigen naamval niet kende, door de geleerde domheid geheel uitgebannen is." [1]) Hoe verspreid echter die zoogenaamde emphatische eerste naamval moge geweest zijn, Bilderdijk had ongelijk met er eene lans voor te breken. In elk geval is hij ongrammaticaal uit een algemeen Germaansch oogpunt beschouwd, en terecht had reeds vroeger Lambert ten Kate gezegd: [2])

„Er was voor omtrent honderd jaren tweederleye streng onder onze Letterliefhebbers, waer van de eene wilde, dat men *den* in Nom. Sing. Masc. op den trant der Vlamingen zetten zou, gelijk er ook onder de Zuidhollanders waren, welker daeglijkse Spreektael zulks begunstigde; terwijl de anderen 't zij om geen Nom. met Acc. te verwarren, 't zij om geen nieuwigheid te ondergaen, zig aen *de* vasthield; welk laetste bij de Agtbaerste Schrijvers de over hand gehad en behouden heeft. 't Geluk heeft gewilt, dat ze van den oud-egten

---

[1]) W. Bilderdijk. *Huygens Korenbloemen*, Leyden, V (1825) bl. 94. Vgl. Bilderdijk's *Nieuwe Verscheidenheden* II bl. 62 vlgg.

[2]) L. ten Kate, *Aenleiding* I, bl. 360.

grondslag niet afgeweken zijn, schoon de regte bewijzen daervan toen nog onbekent en in de verborgene hoeken onder vergetene oudheden als begraven lagen." Behaegel was de laatste, die in onze eeuw nog voor het behoud van die *n* pleitte, als voor een eigenaardig kenmerk van het Vlaamsch tegenover het Hollandsch [1]); maar sinds J. F. Willems [2]) de zaak uitvoerig heeft beredeneerd en heeft aangetoond, dat in het oudste Vlaamsch de *n* slechts zeer zelden werd gevonden, is er zelfs onder de Vlamingen niemand meer, die haar wil blijven bandhaven.

Deze zoogenaamde emphatische nominatiefsvorm nu is de oorzaak geweest van voorvoeging der *n* bij woorden, als [3]):

Naam voor *aâm*, adem, reeds bij den *Clerk uit de laege landen* 137, en verder bij Hooft en Brederoo.

Naars voor *aars*, bij Brederoo, Asselijn, L. Meyer, Huygens (*Zedepr. Een boer* vs. 122), Coster (*Teeuwis de Boer*, vs. 534), Bernagie (*Goevrouw* bl. 27), enz.

Narm voor *arm*, reeds *Van Vrouwen ende van Minne* bl. 86 vs. 305, en verder bij Brederoo en Jan Zoet.

Negel voor *egel* bij Brederoo.

Neghelentier voor *egelentier*, *Lansloet* vs. 51.

Nelboog voor *elleboog*, bij Brederoo en Jan Zoet.

Nere voor *aere*, *ere*, vloer, *Rose* 8853.

Niest voor *eest*, droogplaats van graan, bij Brederoo.

Niespenboom voor espenboom, bij Kiliaen.

Noom voor *oom*, bij Hooft en Brederoo.

Norenbaer voor 't Javaansche *orang baroe*, nieuweling, eig. *baroe*, nieuw en *orang*, mensch: bij Asselijn, *De Stiefvader* (1690) bl. 11.

Het schijnt, dat in ons tegenwoordig Nederlandsch geen enkel woord die voorgevoegde *n* heeft behouden. Daarentegen

---

[1]) Zie Behaegel, *Nederd. Spraekkunst* II 426—431.

[2]) J. F. Willems in het *Belg. Museum* II (1838) bl. 341—355.

[3]) De plaatsen, waar de woorden voorkomen, kunnen, als ik ze niet opgeef, gevonden worden bij Oudemans in zijn *Mnl. en Onl. Woordenboek*, en in zijne *Woordenboeken op Hooft* en *Brederoo*.

zijn er wel enkele woorden, die op soortgelijke wijze voor goed eene *n* vóór zich gekregen hebben, namelijk door het oude voorzetsel *en*, dat met eenige woorden werd verbonden, en, na het afwerpen van de *e*, zijne *n* onherroepelijk aan die woorden afstond. Van dat voorzetsel zijn in onze taal ook verder maar enkele sporen overgebleven, en dat is niet vreemd. In beteekenis aan de voorzetsels *in* en *aan* verwant, kon het uit zijnen oorspr. vorm *ani* zoowel tot *an* als tot *en* overgaan. De vorm *en* kon gemakkelijk *in* worden (vgl. de mnl. en latere vormen *hinne*, *schinden*, *schinken* voor *hen*, *schenden*, *schenken*), terwijl *an* (Os. *an*, Oudfriesch *an*, *on* Ags. *on*, Eng. *a*) natuurlijk gemakkelijk te verwarren was met *aan*, eertijds *ane* (uit *ana*), dat ook wel tot *an* verkort werd. Onder den vorm *aan* treffen wij dit *en* o. a. nog aan in den Statenbijbel Exod. XIII 6: „Aen den sevensten dagh sal den Heere een feest zijn" (Vgl. IV Esdre V 16), in de *Evang. Gezangen*, 180 vs. 5: „Eens *aan* den avond van mijn leven", en in de uitdrukking: „morgen *aan* den dag." [1]) Onder den beteren vorm *en* vindt men het in de gewone mnl. uitdrukkingen *en trouwen* (Zie bv. *Torec* 25, 768, 1522, 3317), *en waerheit* (bv. *Torec* 1878), *en wech* of *en wege* (Eng. *a way*, bv. *Torec* 932, 1302, 1304, 1310, 1492, 1809, *Moriaen* 408, 1184, 1631, 2633, 4320); in de mnl. samenstelling *aleneen* (naast *alineen*), in onze uitdrukkingen *daarentegen*, *daarenboven*, en in de mnl. tijdsbepalingen „en witte donders-dage" (*Lanc.* III 10537), „en allerheiligen dage" (*Lanc.* II 22591) „en paeschdage" (*Lanc.* II 24627), waarvan nog onze zegswijze *en Zondag*, *en Maandag*, enz., d. i. op den volgenden Zondag, Maandag, enz. is overgebleven.

Dat voorzetsel *en* nu vindt men weêr in de aanvangs-*n* van *navond*, een uit *en avond* ontstanen vorm, die in 't mnl. voorkomt o. a. *Lanc.* II 8065, *Lansloet* 298. Zelfs nam het woord met voorgevoegde *n* de bijwoordelijke *s* aan, en zoo vindt men *navonds: Stoke* X 610 var; *Sp. Hist.* I[3] 24 vs.

---

[1]) Zie het groote *Wdb. der Ned. taal* I 44.

14; I[4] 48 vs. 31; I[5] 5 vs. 29; III[3] 31 vs. 67; en geassimileerd: *navons*, *Heiml. der Heiml.* 1017, *Rijmb.* 6484, 13312, 19019, *Rose* 2403, *Walew.* 288 en *navens Walew.* 10306, *Franc.* 3919. Zelfs tegenwoordig nog zegt men te Rousselaere: „Van 's nuchtens tout 's navens en van 's navens tout 's nuchtens" [1]).

Ook *nuchtens* komt reeds in het mnl. met voorgevoegde *n* voor, bv. *Walew.* 1349, 2670; *Lanc.* III 618, IV 10685 en later nog bij Kiliaen, Hooft en Brederoo. De *n* van *nuchtens* heeft indertijd Dr. Beckering Vinckers aanleiding gegeven, om onzen vorm *ochtend* te verklaren [2]); zij wees er hem op, dat het oorspr. een zwakke, door *en* geregeerde, datiefvorm *ochten* moet geweest zijn met paragogische *d*, er achtergevoegd naar analogie van *avond*, maar nog ontbrekend bij de door Kiliaen opgegeven adverbia *nochten* en *nuchten*. De oude nominatief, die echter in onze taal niet meer voorkomt, moet *uchte* of *ochte* geluid hebben, evenals in de verwante Germaansche talen, Os. *uhta* (gen. en dat. *uhtûn*), Ags. *uhte* (gen. en dat. *uhtan*), Ohd. *uhtâ* (gen. en dat. *uhtûn*).

Hebben *ochtend* en *avond* de *n* nooit voorgoed aangenomen, met een drietal andere woorden is dat wèl het geval. *Neven*, dat in sommige samenstellingen nu en dan zeer te onrechte in plaats van *bij* wordt gebruikt, maar met bijwoordelijke *s* zeer gewoon is, is verbasterd uit *en even*, en zoo ook de bijvorm *neffen(s)* uit *en effen*, en 't Hd. *neben*, [3]) evenals *nijver* uit *en ijver* is ontstaan, en dus *met ijver*, *ijverig*, beteekent. *Neven* (en daarnaast *nevend* en *neffend*) is bij Kiliaen reeds bekend, maar *nijver* wordt bij hem nog niet gevonden; het is van jonger dagteekening, doch daar het reeds bij Hooft (bv. *Ned. Hist.* fol. 4) voorkomt, niet jong genoeg om — anders dan wegens het veelvuldig gebruik — door Beets op het taal-

---

[1]) Volgens B. Bultinck, *Belg. Museum* III bl. 384.

[2]) Zie Dr. Beckering Vinckers, *Taal en Letterbode* II bl. 116 vlgg. en III bl. 11 vlgg.

[3]) J. Grimm, *Deutsche Grammatik* II p. 701 zegt: „Die nhd. partikel *n-eben* entspringt aus mhd. *en-eben* ahd. *in-epan*; vgl. p. 763.

en letterkundig congres te Rotterdam in 1865 nog een neologisme genoemd te mogen worden.

Het derde woord, *naarstig*, eischt eene wat uitvoeriger behandeling. Het grondwoord is het subst. *ernest*, dat oorspr. *strijdlust* en verder *begeerte*, *ijver* beteekent (Ohd. *ernust*, Ags. *eornost*), en de *e* achter de *n* verloor of verplaatste tusschen *r* en *n*, terwijl de eerste *e*, volgens eene gewone eigenaardigheid der Nederlandsche taal, vóór de *r* kon overgaan in eene onvolkomen, later gerekte *a*. Zoo ontstonden naast *ernst* in het mnl. de vormen *erenst* (*Floris en Bl.* 2795 var. *Melibeus* 1196) en *aernst* (*Lsp.* II 14 vs. 13; 47 vs. 37; III Prol. 69; 3 vs. 621, 1227; *Mnlp.* I 217, 1220, II 2318, 3206). Naast het daarvan afgeleide adj. *ernstig* vindt men ook *erenstich* (*Melibeus* 1222, 1284) en naast het bijw. *ernstelijk* ook *erenstelijc* (*Floris* 601, *Limb.* IV 1249, 1677, *Melibeus* 1224) en *aernstelic* (*Mnlp.* II 899). De *n*, die tusschen *r* en *st* nauwlijks was uit te spreken, viel somtijds weg, en zoo vindt men ook *erest* (*Lanc.* III 12854) en *erstelike* (*Lanc.* IV 344). Met het voorzetsel *en* samengesmolten, waarvan de *e* afviel, ontstond eerst het adj. *nerenste* (*Franc.* 115), *narnst* (*Lanc.* IV 1758), *neerste* (*Melibeus* 1222 var.) of *naerste* (*Lsp.* II 43 vs. 147), dat *in ernst*, d. i. *met ijver*, *ijverig* beteekende. Uit dat adj. nu ontwikkelde zich reeds zeer vroeg weêr een nieuw subst. *nernst* (*Stoke* VI 522, *Eerste Bliscap* 691, 971), *nerenst* (*Walew.* 8575, *Floris* 2795, *Torec* 3686, *Franc.* 111, 1977, 4390, 8061, 8202, 8892, *Sp. Hist.* III[4] 20 vs. 53; III[6] 36 vs. 59; *Rose* 2624 var, 2921 var.; *Limb.* VI 1177), *neernst* (*Lanc.* III 7545, *Lsp.* III Prol. 69 var; 3 vs. 621 var., vs. 1227 var.), *narenst* (*Franc.* 1351, *Rijmb.* 11263, 12540), *nerest* (*Lanc.* III 23094, *Franc.* 2428), *neerst* (*Lsp.* II 47 vs. 37 var., *Melibeus* 1196 var., *Mnlp.* II 2978), *naerst* (*Mnlp.* II 3639, III 67, 610, 1013). Kiliaen heeft *neernst*, *neerst* en *nerst*. Van dat subst. nu werd weder een adv. afgeleid *nernstelic* (*Lsp.* II 44 vs. 274; *Eerste Bliscap* 915), *nerenstelike* (*Heiml.* 1299, 1789, *Sp. Hist.* I[1] 13 vs. 10; III[6] 51 vs. 32; *Stoke* III 134, *Amand* I 646, 681),

naernstelike (*Lsp.* II 3 vs. 33; 13 vs. 76; 48 vs. 403; *Mnlp.* IV 902), *narenstelike* (*Rijmb.* 21402, 32250), *nerstelike* (*Lanc.* III 8587), *neerstelike* (*Melibeus* 1224 var.) *naerstelic* (*Mnlp.* I 2898, II 2185, III 590, IV 1513.) Eindelijk werd ook van het subst. *nernst* afgeleid het adj., dat wij onder den vorm *neerenstich* (*Lsp.* II 45 vs. 147 var.), *neernstich* (*Lsp.* III 3 vs. 1015 var.) en *neerstich* bij Kiliaen opgegeven vinden, en dat nu bij ons *naarstig* luidt. Gewis is op de vorming van *neerstig*, *naarstig* niet zonder invloed gebleven het bestaan van een van *nere*, *nering* (oorsp. voedsel, vervolgens onderhoud, eindelijk middel van bestaan) afgeleid adjectief *nerachtich* (o. a. *Martijn* I 563), dat ijverig in zijn beroep, en ijverig in 't algemeen beteekende, en bij Kiliaen onder den vorm *neerigh*, *neerachtigh* voorkomt.

Een volgend voorbeeld van prothesis, dat wij te behandelen hebben, levert het woord *tachtig*, welks aanvangs-*t* het overblijfsel is van een ander woord, dat er meê samensmolt. Doch welk woord? Gewoonlijk [1]) denkt men aan het Os. *ant*, dat evenals het Ags. *hund* aan de tientallen van zeventig tot en met honderd-twintig voorafging. De oude Germanen telden tot zestig en begonnen dan eene nieuwe reeks; de eerste zes tientallen werden door achtervoeging van *tig* aangeduid, de tweede zes door het voorvoegsel *hund;* doch in 't Ags. vinden wij reeds de laatste reeks evenals de eerste van *tig* voorzien, zoodat het voorvoegsel *hund* daar zijn eigenlijk karakter verloren heeft. Het Gotisch, dat achter de eerste tientallen *tigjus* voegde, was regelmatiger door bij de volgende tientallen de eenheden te bezigen verbonden met den vorm *tehund*, die echter niet vóór, maar achter de eenheden geplaatst werd. *Tachtig* luidt daar *ahtautehund*, tegenover het Ags. *hundeahtatig*. Het Os. heeft *twêntig*, *thrîtig*, *fiwartig* (*fiartig*), *fîftich*,

[1]) Zooals Dr. H. B. Rumpelt, *Die Deutschen pronomina und zahlwörter*, p. 154 en Dr. W. G. Brill in den derden druk zijner *Spraakleer*, Leiden 1861, die in de twee vorige uitgaven zijner *Spraakleer* die *t* als een overblijfsel van het lidwoord *de* had beschouwd, maar terecht van die meening terugkwam.

maar *ant-sibhunta* (ook *at-sibhunta*), *ant-ahtôda*. Te vertalen is dat *ant*, *hund*, *tehund* niet. Het duidt eene zekere hoeveelheid aan en zou misschien het best kunnen weêrgegeven worden door: tiental van de tweede reeks [1]). Het vermoeden, dat dit Os. *ant*, of misschien een *hund* of *hond* in de *t* van *tachtig* schuilt, scheen bevestigd te worden door het feit, dat die *t* vroeger niet alleen bij *tachtig* gevonden werd, maar ook bij *tseventig* en *tnegentig*. Talrijke voorbeelden zouden van die vormen uit het mnl. en ook uit nog lateren tijd kunnen aangehaald worden, doch wij kunnen ons die moeite sparen, te meer omdat zij zelfs nog in dialect vooral in den mond van oudere menschen voortleven.

Toch heeft die verklaring van de *t* bij *tachtig* mij sinds lang niet voldaan, en heb ik vroeger reeds eene andere verklaring voorgeslagen [2]), die ik echter nog nergens uitvoerig heb toegelicht. De gelegenheid, om dat te doen, grijp ik nu aan. Een eerste bezwaar tegen de gewone verklaring der *t* is, dat wij die alleen bij *zeventig*, *tachtig* en *negentig* mogen verwachten, omdat *ant* of *hund* uit den aard der zaak nooit voor de eerste zes tientallen is gevoegd. Toch vinden wij even dikwijls *tsestig*, en al wilden wij eens veronderstellen, dat dit woord te onrechte naar analogie van de andere die *t* heeft aangenomen, het zou te gewaagd zijn, die analogiewerking ook te zien in de verscherping van de *v* in *veertig* en *vijftig*, die duidelijk met *f* worden uitgesproken tegenover *vier*, *veertien*, *vijf*, *vijftien*, en dus aan denzelfden invloed moeten blootgesteld zijn geweest als de andere tientallen. *Tsestig* kan naar analogie van *tseventig* gevormd zijn, nadat van *ant* of *hund* niets meer dan de *t* was overgebleven, maar *vijftig* kon alleen *fijftig* worden, als wij veronderstellen, dat het eerst *hund-vijftig* geweest is, en dat is hoogst onwaarschijnlijk.

---

[1]) Zie over dit woord, het eerste lid van onze samenstelling *honderd*, Dr. Kern, *Taal- en Letterbode* VI bl. 81—88.

[2]) In de twaalfde stelling achter mijn Academisch proefschrift over *Maerlant's werken*, Leiden 1877. Dr. Van Helten had die toen reeds overgenomen in zijn *Klinkers en Medeklinkers* bl. 122.

Een bezwaar van nog meer beteekenis is, dat het Oudfrankisch het voorvoegsel reeds niet meer bezit, en dat dus de Saksische invloed hier grooter zou geweest zijn dan de Frankische, iets wat bij zulke gewone woorden als onze getallen al zeer vreemd zou mogen heeten, terwijl verder dat oude *ant* of *hund* in geene enkele andere Germaansche taal eenig spoor heeft nagelaten. Zelfs het Engelsch vertoont die *t* niet, ofschoon het Ags. het voorvoegsel *hund* nog lang behield. Het Oudfriesch kent die *t* evenmin. *Tachtig* luidt daar *achtantich* [1]), en eerst later, in het (West)-Friesch, is de vorm *tachtig* in gebruik. De *t* is daar dus op het eind der middeleeuwen toegevoegd, misschien onder den invloed van het Nederlandsch, misschien ook onafhankelijk daarvan, maar in elk geval niet als overblijfsel van een vroeger *hund*. De *t* bij alle tientallen van *veertig* tot en met *negentig* is alzoo een eigenaardig Nederlandsch verschijnsel, en zal wel allereerst uit het Nederlandsch zelf moeten verklaard worden, en niet uit vóór-Nederlandsche vormen, die gemeengoed van alle Germanen waren; tenzij men tevens kan verklaren, waarom alle andere Germaansche talen hetzelfde verschijnsel niet vertoonen. Ook is er reden om te denken, dat die *t* is voorgevoegd lang nadat *ant* of *hund* in onbruik was geraakt en het mnl. was gevestigd, daar wij ook nog den vorm *achtig* bij onze oude schrijvers vinden, bv. in Maerlant's *Leven van St. Franciscus* vs. 10258 en 10286.

Eene verklaring moet alzoo om aannemelijk te zijn 1o. voor alle tientallen met *t* of verscherpte *v* gelden en niet alleen voor *tseventig*, *tachtig* en *tnegentig*, 2o. het raadsel oplossen, waarom onze taal met die *t* alleen staat te midden der zustertalen, en 3o. doen zien, waarom alleen in de 13de eeuw zoowel in Friesland als in Zuid-Nederland die *t* kon ontbreken, maar in lateren tijd niet meer. Natuurlijk moet

---

[1]) Vgl. onzen vorm *tachentich*, met de bijvormen *tachtentich* en *tachtetich* en zie daarover Dr. Cosijn en Dr. Kern, *Taal- en Letterbode* I bl. 115, 218.

tevens verklaard worden, waarom *achttien* en de andere met *tien* samengestelde getallen de *t* niet, die met *tig* de *t* wel hebben.

Van al de woorden, die aan de tientallen kunnen vooraf-gaan, is er geen, dat er inderdaad zoo dikwijls vóór gebruikt wordt, als het voegwoord *ende*. Niet ver van de waarheid zal men wel zijn, als men beweert: negenmaal wordt *ende achtig* gezegd tegen eenmaal *achtig* zonder *ende*, en wat van *achtig* geldt is ook waar van de andere tientallen, maar volstrekt niet van *achttien*, *negentien*, enz. Leende *ende*, of in geapocopeerden vorm *ent*, de tot *t* verscherpte *d* aan *tachtig*, dan deed het geheel hetzelfde als in de uitdrukkingen *op en top* (= op ende op), *over en tover* (= over ende over), *romentom* (= er om ende om), *uitemetuit* (= uit ende uit). Ook is het niet vreemd, dat *ende* dat in onze taal deed en niet in de andere Germaansche talen, want alleen bij ons werd *ende* verkort tot *en*, maar in 't Hd. bleef *und*, in 't Eng. *and*. Daar was er dus weinig gevaar voor, dat de lin-guaal tot het tiental kon overgaan, omdat men er steeds de slotletter van het voegwoord in kon blijven hooren. Kortom tegen deze verklaring bestaat geen der bezwaren, die de oudere verklaring onwaarschijnlijk maken. Het eenige wat nog te wenschen overblijft, is een groot aantal plaatsen uit schrijvers van de 13de eeuw, waar *achtig* zonder *t* wordt gevonden; doch de gewoonte om de getallen niet met letters, maar met cijfers te schrijven is oorzaak, dat wij dien ouderen vorm niet dikwijls aantreffen.

Als overblijfsel van een gedeeltelijk weggevallen voorvoegsel wordt door Jacob Grimm ook le *s* verklaard, die zich vóór sommige woorden vertoont, welke oogenschijnlijk eenen bij-vorm zonder *s* hebben in dezelfde taal of in eene andere. Hij meent namelijk, dat de *s* het overblijfsel is van het partikel *as*, *is* of *us*, dat in eene latere taalperiode *ar*, *ir* of *ur* luidt [1]). Zonder voorbehoud zou ik deze gissing niet gaarne

[1]) J. Grimm, *Deutsche Grammatik* II p. 406: „Verschiedene mit *s* vor liq. und mut. anlautende wurzeln scheinen auf uralte com-

aannemen. Het wegvallen van eene *s* vóór eenen anderen medeklinker is geen ongewoon verschijnsel, met name in het Grieksch en Latijn, en daaraan mogen wij wel in de eerste plaats denken, wanneer wij twee vormen, eenen met en eenen zonder *s* aan het begin aantreffen; maar ook is het zeer mogelijk, dat twee vormen van geheel verschillenden oorsprong, die op de *s* na veel op elkaar geleken en in beteekenis tamelijk wel met elkaar overeenkwamen, zich naar elkaar hebben gewijzigd en langzamerhand in vorm en beteekenis zijn samengevallen, zonder nochtans van dezelfde afkomst te wezen. Dat schijnt ten minste wel het geval te wezen met de woorden *likken* en *slikken*, ofschoon het laatste door Hooft, evenals nog in het Groningsch dialect, geheel en al in dezelfde beteekenis als het eerste gebruikt wordt. *Likken* (Ags. *liccian*, Os. *likkôn*, Ohd. *lecchôn*, Nhd. *lecken*) toch is een intensief, van een ouder *lîgen (vanwaar het Got. *bi-laigôn*, dat dezelfde beteekenis heeft) gevormd, evenals *bukken* van *buigen*, *nikken* van *nijgen*, *hikken* van *hijgen*, *wikken* van *wegen*, *jakkeren* van *jagen*. Het vindt zijne stamverwanten in het Lat. *lingere*, Gr. λείχειν, en is dus van eenen wortel *lîh*. *Slikken* daarentegen is verwant met het Hd. *schleichen* (Ohd. *slîhhan*, Oudnoorsch *sleikja*), waarschijnlijk ook met ons *slijk* (= het glibberige) en in de verte ook met het mnl. *slac* (= slap, los, bv. *Sp. Hist.* I⁵ 63 vs. 7), vanwaar ons *slaken* (losmaken), Ags. *sleac* (traag), Eng. *slack*, Os. *slak* (lafhartig), Ohd. *slah* (los, slap).

Evenmin zijn met elkaar verwant *luier* en *sluier*, die door Dr. Van Helten onder de voorbeelden van prothesis der *s* worden opgegeven [1]). *Luier* toch luidt oorspr. *luder*, en komt

position mit einer partikel *as*, *is*, *us* zu deuten, deren vocal geschwunden ist, zb. *smal*, *smelten*, *slingen* aus *s-mal*, *s-meltan*, *s-lingan*. Vgl. II p. 701, waar o. a. nog vermeld worden *slicken (schlecken)* neben *lecken;* ags. *s-myrgan* (ungere, ons *smeren*), Gr. *μυρίζειν*; *snabel*, altn. *nef* (nasus), ags. *neb* (vultus); ags. *sneosan*, eng. *sneeze*, hd. *niesen*."

[1]) Zie Dr. W. L. van Helten, *Klinkers en Medeklinkers* bl. 124.

in dien vorm met de beteekenis van omwindsel o. a. nog voor *Sp. Hist.* III[3] 27 vs. 70. Dezelfde beteekenis heeft ook het Ohd. *ludara*, *lodara*, terwijl in het Ags. een woord *lodha*, mantel, in 't Ohd. *ludo* en *lodo*, Mhd. *lode*, mantel van grof laken, bekend is. Men brengt het woord tot eenen wortel *lu*, die ontbinden, losmaken beteekent. Daarentegen wijst *sluier* op eenen wortel *slad*, die sleepen, slieren beteekent, en bij ons een ww. *sloien* opleverde, o. a. te vinden *Lanc.* III 12513, 12522, *Rose* 8577, 12441. Vandaar kwam een subst. *sloie*, d.i. slip of strook, die waaiervormig uitstak aan de hoornen (cornetmutsen), waarmeê de vrouwen in de middeleeuwen pronkten en die de ergernis van alle zedenpreekers opwekten; en evenals het Hd. *schleier* is ook ons *sluier* daarvan afgeleid.

Zoo ook zijn *wijken* en (*be*)*zwijken* van verschillende herkomst. In het eerste kan ik, al is het ook een sterk ww. (doch vgl. *schrijven*, 't Lat. *scribere*) niet anders zien dan eene afleiding van *wijk*, overgenomen uit het Latijn, waarin het *vicus* luidt en *buurt*, later *versterkte plaats* beteekent [1]), terwijl het tweede een echt Germaansch woord is.

Behalve deze woorden worden nog door Dr. Van Helten als voorbeelden van prothesis der *s* of *z* opgegeven: *snebbe* naast *nebbe*, *snik* naast *nik*, *smoel* naast *moel*, *muil*, *slinker* naast *linker* en *zwenken* naast *wanken*. Op de vraag, of hier inderdaad voorvoeging heeft plaats gehad, durf ik nog geen beslissend antwoord te geven. Ik bepaal mij slechts tot de opmerking, dat mij van *muil* en *linker* geene vormen met *s* buiten het Nederlandsch bekend zijn. Daarentegen komt niet alleen *nebbe* zonder *s*, dat Kiliaen opgeeft, en dat ook in de oude Nederlandsche spreuken van Meijer staat, in het Ags. als *neb* voor, maar vindt ook *snebbe*, uit een ouder **snabhja*, dat ook *snabbe* kon opleveren en in dien vorm bij Vondel,

---

[1]) Tegen de opvatting, dat het oorspr. Germaansch en etym. verwant zou zij met het Gr. εἴκειν, dat dezelfde beteekenis heeft, verzet zich de wet der klankverschuiving.

Herscheppingen, XI vs. 995 te lezen is, zijne verwanten buiten het Nederlandsch, daar ons woord *snavel* (bij Huygens, *Cost. Mal* vs. 113, *Voorhout* vs. 527 ook *snevel*), dat er op den afleidingsuitgang na meê overeenstemt, ook in het Hd. *schnabel* luidt.

De eenige aanleiding om bij *snik* de *s* voorgevoegd te achten, kan het zeldzaam voorkomend, mij alleen uit Westerbaen's *Lof der Zotheyd* bl. 34 bekende *nik* zijn, dat daar in dezelfde beteekenis gebruikt wordt [1]).

Ook wordt soms eene voorgevoegde *s* gezien in het mnl. *scach* (d.i. schaterlach), *Torec* 3760, en *gescach*, *Yst. Bl.* 1024, met het, ook door Kiliaen opgegeven ww. *scachen*, *Sp. Hist.* I[8] 36 vs. 95; III[8] 40 vs. 77, *Scalk en Clerk* 182 [2]), in vergelijking van ons *gichelen*, Hd. *kichern*, Lat. *cachinnari*, Gr. *καγχάζειν* en *καχάζειν*; doch beide vormen zullen wel twee verschillende proeven van klanknabootsing zijn.

[1]) B. Huydecoper, *Proeve van Taal en Dichtkunde* III bl. 115—117 wijst op dat *nik* als bijvorm van *snik* en geeft daarbij verscheidene plaatsen op, waar *nokken* in de beteekenis van *snikken* voorkomt. Hij neemt nu *nik* als tusschenvorm tusschen *snik* en *nok* aan, doch de overeenkomst in beteekenis kan louter toeval zijn, terwijl bovendien ook de klinkers verschillen.

[2]) Zie Huydecoper, *Proeve* II bl. 114 noot, Dr. M. de Vries, *N. Werken v. d. M. der Ned. Lett.* VI (1844) bl. 177 vlg.; Dr. J. Verdam, *Taal en Letterbode* VI bl. 16—18.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Aphaeresis of Afwerping.

De aphaeresis doet zich vaker voor dan de prothesis en is ook phonetisch veel gemakkelijker te verklaren, al is de oorzaak van dat verschijnsel dan ook niet altijd dezelfde. Dat eene toonlooze letter vóór aan het woord bij het uitspreken kon ingeslikt worden, vooral wanneer de volle klemtoon op de volgende lettergreep viel, behoeft geen nader betoog; zoo zagen wij reeds *enijver*, *eneven*, *enaarstig* de *e* verliezen, evenals ons bijwoord *weg* in samenstellingen als *weggaan*, *wegraken*, enz. de toonlooze *e* verloor, die zich in *eweg* (bv. *Alex.* III 50, 129 [1]) en nog bij Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 410; vgl. Eng. *away*) vertoont.

Iets soortgelijks gebeurde met *en kerre*, dat van eene deur gezegd werd en beteekende „op het (punt van) kraken of piepen." Het ww. *kerren* of *karren* (knarsen of piepen) vindt men bij Kiliaen. *En kerre* verliep tot *aan 'kerre*, welke vorm in een fragment van de *Rose* voorkomt [2]) en ook door Kiliaen wordt opgegeven onder den vorm *aenkarre*, met de beteekenis *half open*; doch reeds in de 13de eeuw vindt men den afgesleten vorm *akerre* (bv. *Walew.* 9363), die nog in 't West-Vlaamsch in gebruik is. Later begon men voor *aenkerre* of *akerre* te zeggen *aen keer*, zooals Coornhert, of *in keer*, zooals Spieghel deed, en vervolgens *op een keer* naast *op een kerre*, of, in den plat Amsterdamschen bijvorm van *keer*, *op een kier*, en zoo ontstond een oudtijds onbekend

---

[1]) Volgens het HS.; maar in de uitgave van Dr. Franck veranderd. Zie verder bl. 48.

[2]) Zie Dr. Verwijs' uitg. van de *Rose* bl. 254 vs. 43.

subst. *kier* in de beteekenis van reet van deur of venster [1]).

Evenals *weg* uit *eweg* is ook *geen* uit *egeen*, en dat weder uit *engeen* ontstaan; maar het hier afgeworpen *en* is een geheel ander woord dan bij *enwege*. 't Was namelijk in de voorstelling van de meeste Nederlanders der middeleeuwen het ontkennend partikel *en*, dat met *ne* kon afwisselen, en daarom van het tweede lid *geen* soms gescheiden werd. Inderdaad echter was de vorm *negeen*, die in 't mnl. niet zelden voorkomt, de eenig juiste, want het woord was samengesteld uit het telwoord *een* en het ontkennend part. *neg*, Got. *nih* (etym. verwant met het Lat. *nec*), met eene uit *h* ontstane *g*, die wij reeds in het Os. *nigên* of *negên* vinden. 't Ohd. had *nechein*, *nikein*, 't Mhd. *nehein*, *nekein* en ook reeds *kein*, zooals nu het Hd., waarin het woord dezelfde geschiedenis heeft als bij ons.

Wel hebben wij met het gewone ontkennende part. *en* te doen bij *newaar* of *enwaar*, dat niet alleen in *ten ware* verscholen is, maar ook de *e* verloor, terwijl de *n* dan met de *w* samensmolt tot eene *m*, zooals bv. in de volkstaal *latenwe* tot *lateme* werd. Uit *newaer* (o. a. te vinden *Walew.* 1224, 4722, 9309, 9357, 9465; *Ferguut* 145; *Reinaert* I 95, 174, 447, 1749, 2301, 2514, 2903, enz.) ontstond alzoo geheel in dezelfde beteekenis ons *maar* als voorbeeld van een voegwoord, dat uit een onvolledigen zin voortkwam, en dus eigenlijk door een afhankelijken zin met *dat* moest gevolgd worden, welken men dan ook inderdaad in 't mnl. niet zelden na *maar* aantreft (bv. *Ferguut* 670; *Floris* 785, 2121, 2416; *Stoke* II 335, 729, III 199; *Lanc.* III 3061; *Limb* IV 1794; *Nat. van 't Geheelal* 1395), evenals men *maar* na ontkenning soms in de beteekenis van *tenzij* of *behalve* vindt (*Ferguut* 4513; *Franc.* 5143; *Sp. Hist.* 1^8, 60 vs. 52; *Rijmb.* 7310, 18001, *Cassamus* 957; *St. Christina* 127). Laat men de ontkenning

---

[1]) Uitvoerig is het woord verklaard door Dr. M. de Vries in De Jager's *Archief* IV bl. 187—201.

weg, dan is *maar* soms met *slechts* te vertalen, in welke beteekenis wij het dan ook dikwijls gebruiken [1]).

Aphaeresis van *i* bij *ik*, vooral in poëzie, wordt door eene apostrophe aangeduid, evenals bij *it* of *et*, waaruit *'t* ontstond, dat niet altijd voor de verkorting van *het* mag worden aangezien [2]). Dat *et* of *it* (Got. *ita*, Os. en Oudfrank. *it*, Mhd. *ez*, Nhd. *es*, Lat. *id*) is de eerste en vierde nv. onz van 't mann. *i* (Got. *is*, Mhd. *er*, Nhd. *er*, Lat. *is*), dat nog voortleeft in de volkstaal, als bijvorm van *i*, de verkorting van *hij*, bv. in uitdrukkingen als *gaati? heefti?* enz. en eene bijna volledige verbuiging had:

Gen. sing. *es* (Got. Os. en Oudfrank. *is*, Mhd. *es*), in 't mnl. in 't onz. zeer gewoon, maar als enclitisch woord verbonden met het voorafgaande, zooals nog in *alles*, *iets*, *niets*;

Dat. sing. *em* (Got. *imma*, Os. *imu*, *im*, Oudfrank. *imo*, Mhd. *ime*, *im*, Nhd. *ihm*), nog over in uitdrukkingen als *ik gav-em geld*;

Acc. sing. in 't mnl. *ene*, *en* (Got. en Os. *ina*, Mhd. *in*, Nhd. *ihn*), nu in de spreektaal vervangen door den datief *em*, zooals ook reeds in het Oudfrank.;

Instrum. *ie* (Ohd. *ieo*, Nhd. *je*), in de mnl. uitdrukking *ie lanc so mee(r)* (o. a. *Walew.* 1358; *Moriaen* 2464; *Martijn* I 74);

Gen. plur. *er* (Got. *ize*, Os. *iro*, Oudfrank. *iro*, Mhd. *ire*, *ir*), nog in uitdrukkingen als *daar loopen er twee;* wel te onderscheide van *er*, dat door aphaeresis der *d* uit *der* (Os. *thar*), bijvorm van *daar* (Os. *thâr*), ontstaan is, bv. in de uitdrukking: *er is nog plaats;*

Dat. plur. mnl. *em* (Got., Os., Oudfrank *im*, Mhd. *in*), nu bij ons verloren.

Dat vooral bij bastaardwoorden de niet geaccentueerde klinker, die de eerste lettergreep van het woord vormde, is weg-

[1]) Men vgl. het Hd. *nur*, dat evenals ons *maar*, doch door vocaliseering van de *w*, uit *newaere* ontstaan is. Zie Grimm *D. Gramm*, III p. 244 vlg.

[2]) Vgl. daarover Dr. Kern, *Taalk. Bijdragen* I bl. 108 vlgg.

gevallen, behoeft ons zeker niet te bevreemden. Die klinker is eene *a* bij de woorden *morel*, *muts*, *pul* en *sperge*.

Morel, door Kiliaen in de beteekenis van *kriek* opgegeven, en door hem *moorel* geschreven, omdat hij op grond van de donkere kleur aan verwantschap met de Mooren dacht, is niets anders dan het ook bij Kiliaen opgeteekende *marelle*, door hem terecht hetzelfde als *amarelle* genoemd, en aan het Fransch ontleend, waar het eene afleiding is van het Lat. *amarus* (wrang).

Muts komt in 't mnl. onder den vorm *almisse* voor, heeft bij Plantijn en Kiliaen nog den bijvorm *amutse* (ook *almutse*), en schijnt oorspr. in 't bijzonder de benaming geweest te zijn voor de kap, die de kanunniken droegen. In het Mlt. (bij Ducange I 183, 195) vinden wij het onder den vorm *almutia* als hoofddeksel verklaard.

Pul, dat o. a. bij Maerlant (*Sp. Hist.* III², 47 vs. 87) *apulle* luidt, is blijkbaar niets anders dan het Lat. *ampulla*, verkleiningsvorm van *amphora*, dat uit het Grieksch was overgenomen en wel als accusatiefvorm ἀμφορέα, welke zelf is af te leiden van 't Gr. ἀναφέρειν, aandragen.

Sperge is tegenwoordig naast den volledigen vorm *asperge* in gebruik, en door het Fransch heen uit het Lat. *asparagus* overgenomen, ofschoon het oorspr. Grieksch is, in welke taal de vormen ἀσπάραγος en ἀσπαραγιά, die reeds dezelfde plant aanduiden, zich als ongezaaid laten verklaren.

Plompe, een bekende naam voor de waterlelie of nymf, luidt in het mnl. *aplompe*[1]) en schijnt dus ook eene *a* verloren te hebben.

Niet in de schrijftaal doorgedrongen, maar toch lang niet onbekend, vooral in N. Brabant en Zeeland, is de vorm *juin* voor *ajuin*, welks *a* uit *o* ontstaan is, blijkens den door Kiliaen opgeteekenden vorm *oiuyn*, in 't mnl. o. a. *oniuyn*, uit het Fransche *oignon*, dat zelf het Lat. woord *unio* (als volksbenaming naast het gewone *caepa* in gebruik) doet voortleven[2]).

Zoo is in het Hollandsch dialect de vorm *mangelen* voor *amandelen* (Gr. ἀμυγδάλη) in gebruik. Waarschijnlijk kregen

---

[1]) Zie Dr. Verwijs en Verdam *Mnl. Wdb.* in voce.

[2]) Zie het groote *Wdb. der Ned. taal*, I 2076 vlg.

wij, evenals de Duitschers, met de vrucht het woord reeds zonder *a* uit Italië, waar het *mandola* luidt; maar in den sterken neusklank der *n*, die *mandelen* eerst tot *mangdelen*, later tot *mangelen* maakte, herkennen wij het Amsterdamsch dialect. Zoo noemt men ook geperste amandelen te Amsterdam *mangelpers*.

In het mnl. ontbreekt soms de *a* aan het begin van het woord *apostema*, gezwel (Gr. ἀπόστημα), waarvoor *posteme* gevonden wordt in 't gedicht *Heiml. v. Mannen en Vrouwen*, vs. 1924, 1932.

Van veel vroeger dagteekening is het ontstaan onzer praepositie *van* (Ohd. *fona*, Os. *fan*, *fon*), waarbij men, waarschijnlijk terecht, aphaeresis der *a* heeft vermoed. De oudere vorm moet **avan* geweest zijn, afgeleid van *ave*, *af* (Got. *af*, Ohd. *ab*, Ags. en Oudfriesch *of*, Os *af*), dat oudtijds zoowel bijwoord als voorzetsel was, en verwant is met het Skr. *apa*, Gr. ἀπό en Lat. *ap* (in *ap-age*), naast *ab*.

Ook een ander voorzetsel leed door aphaeresis, namelijk *bij*, als voorvoegsel bij ww. verzwakt tot *be*, tenzij daarvoor een bijvorm **ba* moet worden aangenomen. 't Got. en Ohd. hebben *bi*, Ags. *be*, *bi*, *big*, Os. en Oudfrank. *bi* of *be*. De oudere vorm moet **abi* geweest zijn, beantwoordend aan 't Skr. *abhî*, Lat. *ob* (uit *obi*, vgl. *obiter*), waarnaast een vorm met *p* bestond: Skr. *api*, Gr. ἐπί; en een genasaleerde vorm: Skr. *ambhi*, Gr. ἀμφί, Lat. *amb* (in *ambire*), die in alle Germ. talen, bij ons onder den vorm *om*, bestaat, en, de beginletter behoudend, den uitgang apocopeerde [1]). Daar nu in zekeren zin *bi* aan 't Gr. ἐπί beantwoordt, is het eigenaardig, dat het Grieksche, met ἐπί samengestelde, ἐπίσκοπος (lett. opziener) bij ons tot *bisschop* werd, evenals in alle andere Germ. talen (Ohd. *biscoph*, Ags. *biscop*, Os. *biskop*), behalve in het Got., waar het *aipiskaupus* luidt. Eene enkele maal is van datzelfde ἐπί ook de *e* afgevallen bij *epistel* (ἐπιστολή, lett. de toegezondene), waarvoor men in de *D. Doctr.* II, 1638, den vorm *pistele* vindt. In het Ags. was *pistol* zelfs de meest gebruikelijke vorm geworden.

In alle talen is de *o* weggevallen bij 't Gr. woord ὄρυζα

[1]) Vgl. Dr. Kern, *Taalk. Bijdragen* I bl. 201.

of ὄρυζον, Lat. *oryza*, dat in 't Fransch *riz*, Ital. *riso*, Eng. *rice*, Hd. *reis* luidt, en vroeger bij ons ook *rijs* was (zie Kiliaen en Cats), maar bij ons later eene paragogische *t* aannam, zoodat wij nu alleen den vorm *rijst* bezigen.

Reeds tamelijk vroeg verdween, evenals in het Eng. en Hd., zoo ook bij ons de uit *i* ontstane *e* van *Espagne*. In de 13de eeuw is *Spaengen* reeds de gewone vorm (zie bv. *Floris* 91, 122, 172, 778, 1826, 1883, 2317; *Sp. Hist.* I[1] 27 vs. 24, 33; 33 vs. 54 enz.) De *h* had het woord al vroeger verloren; zelfs in het Latijn was die reeds beginnen weg te vallen, ten minste eene inscriptie uit den keizertijd geeft *Ispanus* voor *Hispanus* te lezen [1]).

Ook *historie* komt in 't mnl. meestal zonder *h* als *ystorie* voor, en bij Vondel (V. Lennep III bl. 268) enJan Vos (*Gedichten*, 1726, II bl. 224) zelfs met verlies der geheele eerste lettergreep als *story* (vgl. Ital. *storia*).

Dat wegvallen van de *h* vóór klinkers als gewoon verschijnsel in de Romaansche talen en in verscheidene dialecten van het Germaansch hebben wij reeds besproken, toen wij het voorvoegen van die letter, dat er dikwijls meê gepaard gaat, behandelden [2]). Van de streken in Noord- en Zuid-Nederland, waar de *h* wordt weggelaten, heb ik de volgende vermeld gevonden: de Groninger veenkolonie [3]), de stad Groningen, vooral het Zuid-Oostelijk gedeelte [4]), Deventer, Zwolle en Blokzijl [5]), Urk [6]), Marken [7]), Utrecht [8]), Vlaardingen [9]),

---

[1]) Zie W. Corssen, *Ueber Aussprache, Vokalismus und Betonung der Lat. Sprache*, 2te Aufl. I (Leipzig, 1868) p. 109.

[2]) Zie bl. 30–34.

[3]) Volgens L. van Ankum, *Noord en Zuid* III bl. 370.

[4]) Volgens G. J. P. J. Bolland, *Taalk. Bijdragen* II bl. 283 vlgg.

[5]) Volgens J. H. Halbertsma, *Taalgids* IX bl. 1 vlg.

[6]) Volgens K. Koffeman, *Taal- en Letterbode* VI bl. 35.

[7]) Volgens L. Tinholt. *Taalgids* IV bl. 199 en F. Allan. *Taal- en Letterbode* II bl. 64.

[8]) Volgens N. van der Monde. *Belg. Museum* VII bl. 266: „de *h* voor aan een woord is gewoonlijk bij het vorige woord ingesmolten. Zij wordt niet dan in enkele gevallen uitgesproken."

[9]) Volgens A. F. Stolk, *Noord en Zuid* III bl. 111, 114.

Zeeland over het algemeen [1]) en Zuid-Beveland in het bijzonder [2]), Aardenburg [3]), West-Brabant [4]), bepaaldelijk Breda en Bergen-op-Zoom [5]), Turnhout [6]), Oost-Vlaanderen, bepaaldelijk Geraerdsbergen en Ninove [7]), en West-Vlaanderen, bepaaldelijk Yperen [8]) en Brugge en omstreken [9]). In de mnl. handschriften ontbreekt de *h* zoo vaak, dat het overbodig is er eenige bewijsplaatsen van op te geven.

Toch schijnt geen enkel echt Nederlandsch woord in onze tegenwoordige schrijftaal dientengevolge de *h* verloren te hebben. Wel hebben wij een paar bastaardwoorden, die zonder *h* geschreven worden, ofschoon ze in het Fransch, waaraan wij ze ontleenden, nog met *h* worden geschreven, en in het Latijn stellig met *h* uitgesproken werden: ik bedoel *oor* (erfgenaam) en *uur*. Het eerste, Fransch *hoir*, Lat. *heres*, wordt nog door Kiliaen als *hoore*, *hoor* naast *oor* opgegeven, en in de door Kausler uitgegeven Rijmkroniek vinden wij nog *hoer*, vs. 5761, 5852; maar Stoke heeft reeds *oyr*, III 41, 1484. Zoo ook komt *uur*, Fransch *heure*, Lat. *hora*, nog bij Kiliaen onder den vorm *huere* voor, als Vlaamsch voor *ure*, en zoo spreekt de Gentenaar Daniel Heinsius nog van „de huyre van de doot" [10]); maar toch is in de 13de eeuw *ure* reeds de gewone vorm.

De wijnmaat *okshoofd* (zes ankers), die door Kiliaen nog

---

[1]) Volgens A. F. Sifflé, *Taalk. Magazijn* I bl. 169 vlgg. J. Kousemaker Pz, *Noord en Zuid* I bl 135.

[2]) Volgens J. Kousemaker Pz., *Taal- en Letterbode* IV bl. 226, *Noord en Zuid* III bl. 106.

[3]) Volgens G. A. Vorsterman van Oyen, *Noord en Zuid* II bl, 315.

[4]) Volgens H. van der Brand. *Onze Volkstaal* I bl. 91.

[5]) Volgens J. H. Hoeufft. *Proeve van Bredaasch taaleigen*, Breda, 1836—1837, bl. 215 vlg.

[6]) Volgens C. Stroobant, *Belg. Museum* VI bl. 76.

[7]) Volgens F. Rens, *Belg. Museum* III bl. 94–96. IV bl. 97.

[8]) Zie *Belg. Museum* IX bl. 213.

[9]) Volgens L. L. de Bo. *West-Vlaamsch Idiotikon* I (Brugge, 1873) bl. 395.

[10]) Zie D. Heinsius, *Nederduytsche Poemata*, Amst. 1616, bl. 20.

onder den bijvorm *hockshoot* wordt opgegeven, schijnt bij ons, evenals in het Hd., Deensch en Zweedsch, de *h* verloren te hebben, welke het Eng. *hogshead* nog bezit. Waarschijnlijk is het Oudfransche *hoguette*, voor wijnvaatje in gebruik, het grondwoord van het eerste lid der samenstelling, en *hoofd*, in de meer gewone beteekenis van *stuk*, het tweede lid [1]).

De naam van het bekende *omberspel* werd vroeger nog wel met *h* geschreven, maar tegenwoordig laat men die letter, die toch niet wordt uitgesproken, weg, ofschoon de Franschen, van wie wij het woord overnamen, nog *hombre* schrijven. Zij ontleenden het aan het Spaansch, waar het spel *el hombre*, lett. *de man*, heet.

Wij kunnen hier nog bijvoegen het in de middeleeuwen zeer gebruikelijke bastaardwoord *abel*, vooral door de samenstelling *abelspel* bekend, dat oorspr. *handig*, *geschikt*, *bekwaam*, vervolgens *schoon*, *bevallig* beteekent, en ook in 't Oudfransch *able* luidt (nog Eng. *able*), maar in den Lat. vorm *habilis* (later weêr in 't Fransch als *habile* opgenomen) de *h* en zoo tevens zijnen samenhang met *habere* (hebben) vertoont, waarom Hooft het met *hebbelijk* verdietschte. De ontkenning daarvan, *onhebbelijk* (voor *lomp*), is nog in gebruik.

Kunnen wij dus niet zeggen, dat bij echt Nederlandsche woorden de *h* vóór eenen klinker wegviel, wel deed zij dat bij ons, evenals in alle Germaansche talen, vóór eenen medeklinker, met name *l*, *n*, *r* en *w*. Toen de, aan eene Indo-Germaansche *k* beantwoordende, *h* in 't Germaansch nog keelletter was, kon zij vóór vloeiende consonanten, evenals vóór de *w* worden uitgesproken, en vóór die letters vindt men haar dan ook geschreven in het Oud-saksisch en Angelsaksisch; maar toen zij afdaalde tot eenvoudige aanblazing, werd het onmogelijk haar uit te spreken, en viel zij ook in het schrijven weg, zoodat zij in het jonger Angelsaksisch en in het

[1]) Deze verklaring wordt gegeven in het groote *Wdb. der Ned. taal* in voce.

Middelengelsch ontbreekt. Zoo ging het haar ook in het Scandinavisch. Het Gotisch heeft haar nog ongeschonden bewaard, maar in het jonger Oudnoorsch begint zij ook al te ontbreken, terwijl voor het Oudhoogduitsch de negende eeuw het tijdperk schijnt te zijn, waarin zij afsleet. Wat het Rijnfrankisch aangaat wijst Dr. Cosijn er op [1]), dat eene Middelfrankische oorkonde van 796 de *h* vóór medeklinkers nog vertoont, maar eene oorkonde van 927 die reeds mist, zooals zij dan ook, op twee uitzonderingen na, in de psalmglossen, namelijk *hve* (wie) en *hlôthu* (buit), niet meer voorkomt in de Nederfrankische psalmvertaling, die uit het eind der 9de of het begin der 10de eeuw dagteekent. Het langst hield zij zich staande in het Friesch, want in de Friesche wetten van de 13de eeuw vinden wij haar nog, ja zelfs wordt ons meêgedeeld [2]), dat op Ter-Schelling nog steeds *hwa* en *hwanneer* voor *wie* en *wanneer* gezegd wordt.

Nu echter is van die *h* vóór medeklinkers nog slechts een flauw spoor overgebleven in het verschil in uitspraak tusschen de gewone *r* en die, welke oudtijds door *h* werd voorafgegaan. Om die laatste *r* te laten hooren moet men de tong hooger tegen 't verhemelte plaatsen, dan bij de gewone *r*, zegt Dr. Kern [3]), en „laat men de tong zachtkens van boven naar beneden langs 't verhemelte glijden en dan trillen.''

De woorden, die de *h* als beginletter verloren, zijn in het Nederlandsch van onzen tijd of in dat der middeleeuwen de volgende: [4])

Lachen, Got. *hlahjan*, Ohd. *hlahhan*, Ags. *hleahhan*, Os. *hlahan*.

Ladder, Oudfriesch *hladder*, Saterl.-Friesch *ladere*. De *a* in het woord is Friesch. Bij ons zou men *leeder* verwach-

[1]) Zie Dr. Cosijn, *Taal- en Letterbode* IV bl. 168.

[2]) Door J. H. Suurbach. *Noord en Zuid* III bl. 170.

[3]) Zie Dr. Kern, *Taalk. Bijdragen* I bl. 215.

[4]) Dat ik enkele woorden over het hoofd zal gezien hebben is waarschijnlijk, maar toch vertrouw ik, dat de volgende lijst vrij volledig zal zijn.

ten, dat ook bij Vondel, *Pascha* vs. 2178, voorkomt, en nog voortleeft in de samentrekking *leer*. De Ohd. vorm toch is *hleitara* [1]).

Laden, vandaar *last* voor *ladst*, en *lade*, zoowel het nl. woord voor gedeelte eener kast, als het Hd. voor winkel (dépôt, waarin iets wordt neêrgelegd). Got. *hlathan*, Ohd. Ags. Os. *hladan*, Oud-friesch *hlada*, Ags. *hläst*.

Lauw, vgl. Oudnoorsch *hlaêr*. 't Ohd. *lâo* mist de *h* reeds. Waarschijnlijk is het verwant met het Lat. *calidus*.

Lee (grafheuvel), bij ons nog in de samenstelling *Heiligerlee* (d. i. datief als nomin., zooals Ter-Neuzen, Ter-Gouw, Den-Haag, Rozendaal, Bloemendaal, enz. [2]). Got. *hlaiv*, Ohd. *hlêo*, Ags. *hlâv*, *hlaev*, Os. *hlêo*.

Lenen of *leunen*, Ohd. *hlinên*, Ags. *hlinian*, Os. *hlinôn*.

Lid (deksel), in de samenstelling *ooglid* en het spreekwoord: wie het onderste uit de kan wil hebben, valt het lid op den neus." Ags. *hlid*. Vgl. het Ags. en Os. *hlîdan* = bedekken.

Lier, mnl. voor wang (bv. *Esopet* 12 vs. 36; *Floris* 484, 2246; *Walew.* 1411; *Reinaert* I 745, 855, 895, 1352, 1965; *Limb.* VIII 1123, *Clausule* 336; *Alex.* I 502; zoo ook *lierwanghe*, *St. Franc.* 835, *Sp. Hist.* III[8], 27 vs. 76, 83; 80 vs. 17). Ags. *hleôr*, Os. *hlior*.

Lij, als scheepsterm, de zij van het schip, die tegen den wind beschut is; Oudfriesch *hlî*; vgl. Got. *hlija* (tent) en Os. *hlea* (beschutting, bedekking).

Loeien, Ohd. *hluojan*; vgl. Ags. *hlôvan*; zonder *h* in de Nederfrank. psalmen het part. *luoginda* (Gl. L. 656).

Loopen, Got. *hlaupan*, Ohd. *hloufan*, Ags. *hleâpan*, Os. *hlôpan*, maar Oudfrank. *loupon*.

Loot, *lot*, Got. *hlauts*, Ohd. *hlôz*, Ags. *hlot*, Os. *hlôt*.

Louter, Got. *hlutrs*, Ohd. *hlûtar*, Ags. *hluttor*, Os. *hluttar*, Oud-friesch *hlutter*, maar Oudfrank. *luttir*.

---

[1]) Zie de uitvoerige behandeling van het woord door Dr. L. A. te Winkel *Taalgids* VI bl. 276—284.

[2]) Vgl. bladz. 26.

Luid, Ohd. *hlût*, Ags. en Os. *hlûd;* en *geluid*, Got. *hliuth* (gehoor), Ohd. *hlûti;* maar Oudfrank. *lûti; luiden*, Ohd. *hlûtjan*, Ags. *hlydan*, Os. *hlûdian*, maar Oudfrank. *lûdan*. Vandaar kwam ook **luust* (het luisteren, aandachtig hooren), Ags. *hlyst*, Os. *hlust* (vgl. het mnl. *luuschen* en het Hd. *lauschen*); en vandaar weder **luustere* (luisteraar, Ags. *hlystere*), waarvan ons ww. *luisteren* is afgeleid. Daar *luid* ook gemakkelijk de beteekenis van *beroemd* kon aannemen, moeten wij het daarmeê vertalen, wanneer wij het als deel van Germaansche eigennamen aantreffen, zooals in *Lodewijk*, vernederlandschten vorm van het Opperduitsche *Ludwîc*, die oorspr. in het Oudnederfrank. *Hlûdewîhs* moest luiden en, daar mnl. *wijch* strijd beteekent, te vertalen is met: de beroemde in den strijd. Zoo mogen wij ook in *Luther* een ouder *Hlûdheri*, d. i. de beroemde in het leger zien.

Luw, *luwte*, Os. *hleo*, Ags. *hleov*, *hleordh*, *hleodh* (bedekking, beschutting). Het mnl. kent ook eenen bijvorm van *luw* met *ie*, namelijk *ghelie* (tegen den wind beschut, luw), *Alex.* X 453.

Nap, Ohd. *hnapf*, Ags. *hnäp*.

Neefje (mugje), wèl te onderscheiden van *neef*, bloedverwant. In 't Oud-Germaansch schijnt het niet voor te komen, wèl in de Scandinavische talen woorden van denzelfden stam, *hnif* of *hnaf*, die steken beteekende; doch geheel dezelfde beteekenis als *neefje* heeft het Grieksche *κνίψ*, waarnaast *σκνίψ*, het Lat. *cinifes*, *scinifes*, Oud-Slavisch *sknipa*, die er etym. zoo goed als geheel meê overeenstemmen. [1])

Neet of *niet* (klinknagel), IJslandsch *hnodh*, verwant met het Oudnoorsche *hniodha* (hameren, slaan, klinken) vanwaar *hnjodhhamarr*, Ohd. *niutan* [2]) en mnl. *nieden* (inslaan, klinken), *Franc.* 7022 en (steken) *Heelu* 931.

Neet (luizenei), Ags. *hnitu*, verwant met het Gr. *κονίς*, dat dezelfde beteekenis heeft.

Neien, mnl. voor hinniken (bv. *Limb.* II 209; *Rose* 12855;

---

[1]) De oorsprong van dit woord werd ontdekt door Dr. M. de Vries, *Taalk. Bijdragen* II bl. 44 vlgg.

[2]) Zie Dr. J. Beckering Vinckers, *Taal- en Letterbode* IV bl. 304—316.

Lanc. III 19532; *Brandaen* 2167; ook bij Kiliaen); vgl. Ags. *hnägan*, Oudnoorsch *hneggia.*

Nek, Ags. *hnecca*, Ohd. *hnach* (rug), Oudnoorsch *hnakki.*

Nesk, oudtijds in gebruik voor *zacht*, *week* (o. a. van zacht gekookte eieren gezegd) en vandaar in den zin van week van hersenen, onnoozel, o. a. bij Vondel („een neske koeckoeck", *Leeuwend.* vs. 1325), Brederoo en Hooft met de samenstellingen *neskheit* (dwaasheid) en *neskebol* (dwaas hoofd) [1]). Got. *hnasqus*, Ags. *hnäsc.*

Niezen, Oudnoorsch *hnjósa*, Ohd. *hniosan.*

Nijgen, Got. *hneivan*, Ohd., Ags., Os. *hnîgan*, Oudfriesch *hnîga;* en vandaar *neigen*, Got. *hnaivjan*, Ohd. *hneihan*, Ags. *hnaegian;* maar Oudfrank. reeds *neigan.*

Nol, mnl. voor *schedel*, *kruin* in gebruik, bv. *Sp. Hist.* I[7], 100 vs. 22; III[6], 31 vs. 51; 42 vs. 27; later ook voor *zandheuvel*, *duin*, bv. bij Visscher, Westerbaen, Focquenbroch [2]). Ohd. en Ags. *hnol* (schedel).

Noot, Ags. *hnut*, Ohd. *hnuz* en *nuz.*

Raaf, Ohd. *hraban*, Oudnoorsch *hrafn*, Ags. *hräfn* (Vgl. Skr. *kárava*, Lat. *corvus*).

Raam, wel in 't Ohd. *rama*, maar verwant met het Got. *hramjan* (kruisigen).

Rad (snel). Ohd. *hrad*, Ags. *hrädh.*

Rauw, Ohd. *hraw*, Ags. *hreâv* (vgl. Lat. *cruor*, *crudus*).

Redden, Ags. *hreddan.*

Reeroof, lijkroof, van *ree* (lijk), Got. *hraiv*, Ohd. *hrêo*, *hré*, Ags. *hraev*, *hrâ*, Os. *hrêo.*

Reiger, Ags. *hrâgra.* Ohd. reeds *reigir*, naast het Oudfrank. en mnl. *heiger* (*Nat. Bl.* III 1466 vlgg. var. *Torec* 1811).

Rein, Got. *hrains*, Ohd. *hreini*, Ags. *hrân*, Os. *hrèn.*

Remmen (misschien uit het Eng. overgenomen), Ags. *hremman.*

---

[1]) Plaatsen vindt men in Oudemans' Woordenboeken op Hooft en Brederoo en in zijn Mnl. en Onl. Wdb., en bij Dr. De Vries *Hooft's Warenar*, Leiden 1834 bl. 233. Voeg er bij voor *neskebol*, L. Bidloo, *Panpoëtikon* (1720) bl. 37.

[2]) Zie Oudemans, *Mnl. en Onl. Wdb.* in voce.

Rendier, waarin *dier* overtollig is, omdat *ren* (bij Kiliaen nog *reen* en *reyn*) reeds op zich zelf rendier beteekent: Oudnoorsch *hreinn*.

Reu, mannetjeshond, voor *reude*, Ags. *hrydda*.

Reuzel, Ags. *hrysel* (vet, smeer).

Riet, voor *ried* (o. a. te vinden *Nat. Bl.* I 302. *Rijmb.* 26409, *Brandaen* 603; zoo ook Oudfrank. genit. *riedes*, Ps. 67 vs. 31), Ohd. *hriod*, Ags. *hreod*.

Rif, rotsklip en skelet, Ohd. *href*, Ags. *hrif* (buik, baarmoeder), maar reeds Oudfrank. *ref*, *rif*. Vgl. Skr. *krp* (gestalte), Oud-Perz. *kerep* (lichaam).

Rijm (van den winter), Ags. *hrîm*, vgl. Gr. κρυμός, κρύος (vorst, ijs). Lat. *pruina*.

Rijnen, oudtijds in de beteekenis van *aanraken* in gebruik; *gerinen* (imperf. *gereen*) vindt men *Heelu* 5246; *Limb.* VIII 676, X 1102, XI 171, 320, 726. Zie ook *rijnen* bij R. Visscher, *Brabb.* (uitg. 1669) bl. 69. Ags. *hrînan*.

Rijp (subst.), Ohd. *hrîffo*.

Rijs (twijg), Oudnoorsch *hrîs*, Ohd. *hrîs*, *rîs*.

Ring, Ohd., Ags., Os., Oudfriesch *hring*, maar Oudfrank. reeds *ring*.

Ritselen, misschien, met ingelaschte *t* vóór *s*, hetzelfde als het Got. *hrisjan* (schudden), Ags. *hrisian*, *hrysian*, Os. *hrisian*; ofschoon het waarschijnlijker stamverwant is met het mnl. *rede* = koorts.

Rive, mnl. = ruim, overvloedig, zooals Kiliaen het verklaart, o. a. te vinden *Walew.* 9520; *Lsp.* III 12 vs. 22; *Mnlp.* II 4223, IV 51, en ook later onder den vorm *rijf* nog lang in gebruik.[1]). Ags. *hrîf*, *hrîve* (ruim). Vandaar *grif*, en *gerijven*, *gerieven*, waarop wij beneden terugkomen.

Robbert naast *Robbrecht*, geassimileerd uit *Rodbrecht*, dat, ook blijkens den bij Stoke I 1154, 1243, 1258 naast *Robrecht* en *Robbrecht* voorkomenden vorm *Roebrecht*, voor

[1]) Talrijke plaatsen van schrijvers uit de 16de en 17de eeuw vindt men bij Dr. A. de Jager, *Latere Verscheidenheden*, Dev. 1859, bl. 335 vlg. Vgl. verder Dr. M. de Vries, *Gloss. Lsp.*

Roedbrecht staat, evenals *blom* voor *bloem*, *verdommen* voor *verdoemen*, enz. Een woord **roed* toch zou in onze taal overeenstemmen met Ags. *hrêdh*, Oudnoorsch *hrôdhr* (roem). Het tweede deel *brecht*, (Got. *bairhts*, Ohd. *beraht*, Os. *berht*, *beraht*, Ags. *beorht*) beteekent *schitterend*, en *Robbrecht* is dus: de door roem schitterende. Hetzelfde *roed* is ook nog het eerste bestanddeel van andere eigennamen: *Rodderik* (verfranscht tot *Rodrigue*, Ital. *Rodrigo*), Ags. *Hrêdhrîc*, waarin *rîc* koning beteekent, evenals in *Diederik*, *Frederik*, *Hendrik; Rolf* of *Roelf*, in 855 op de Veluwe onder den vorm *Hrôdhlef* voorkomend [1]); en *Roeland*, bij Einhard, *Vita Caroli Magni* 9, *Hruodlandus*. Hoogduitsche vormen schijnen te zijn *Rudolf*, Ags. *Hrôdhulf*, doch reeds in de 12de eeuw op de Veluwe *Rutholf*, en *Rutger* (verfranscht tot *Roger*, Ital. *Ruggiero*), Ags. *Hrôdhgâr* (*gâr* = geer, d. i. speer), doch in de 12de eeuw op de Veluwe *Ruotger*. Andere met *roed* samengestelde, doch nu geheel verouderde eigennamen gaan wij stilzwijgend voorbij.

Rochelen, met tot *ch* verscherpte *g* (evenals in *tichel*, *richel*, *wichelen*, *bochel*, *aftrochelen*, *kachel* enz.) en dientengevolge verkorte *o*. Vgl. Ags. *hrôg* (slijm).

Roef, overdekt gedeelte van eene schuit, oorspr. dak. Vgl. Ags. *hrôf* (dak), Eng. *roof*.

Roec, mnl. naam voor eene kraaisoort [2]), Ohd. *hruoh*, Ags. *hrôc*, Oudnoorsch *hrôkr* (pelikaan).

Roem, Ohd. *hruom*, Os. *hrôm*.

Roepen, Got. *hropjan*, Ohd. *hruofan*, Ags. *hrêpan*, Os. *hrôpan*, maar Oudfrank. reeds *ruopon*.

Roeren, Ohd. *hruorjan*, Ags. *hrêran*, Os. *hrôrian*, maar Oudfrank. reeds (*ir*)*ruoran*. Met *in rep en roer* vgl. men het Ags. en Os. adj. *hrôr*, hartstochtelijk, levendig, en het Os. subst. *hrôri*, beweging.

---

[1]) Zie Dr. Kern, *Taal- en Letterbode* III, bl. 280.

[2]) Zie het Gloss. mijner *Esopet*uitgave.

Roest, mnl. voor *verhemelte*, bv. *Alex.* V 120; *Nat. Bl.* III 1527; *Sp. Hist.* I[8], 36 vs 31; Os. *hrôst.*

Roof (op eene wond); Vgl. Ags. *hreôfla* (uitslag).

Rook (hooistapel); vgl. Ags. *hräc*, *hreac.*

Ros (paard), Ohd. en Os. *hros*, Ags. met metathesis *hors.*

Rouwen, Ohd. *hriuwôn*, Ags. *hreôvan*, Os. *hriwôn*, maar reeds Oudfrank. (*be*)*riwan.*

Rug, Ags. *hrycg*, maar reeds Oudfrank. *ruggi.*

Rund, voor mnl. *rind*, Ohd. *hrind*, Ags. *hridher.*

Waar (vraagwoord), Got. Ags. *hvar*, Os. *hwar.*

Walvisch, reeds *Nat. Bl.* V 198, waarin *visch* overtollig is, omdat *wal* (door Kiliaen nog naast *walvisch* opgegeven) reeds op zich zelf *walvisch* beteekent. Ags. *hväl*, Oudnoorsch *hvalr*, Ohd. *wal.*

Wanneer voor *wan-eer*, Os. *hwan-êr*, van *wan*, dat reeds dezelfde beteekenis of die van *hoe* had, Got. *hvan*, Ohd. *huanne*, Ags. *hvon*, Os. *hwan.* Werd de *u* gevocaliseerd dan bleef de *h* en ontstond de vorm *hoen-eer*, dien men o. a. bij Hildegaersberch, *van der drierehande stact der werlt*, vs. 297, en bij Kiliaen vindt [1]).

Want, Ohd. *hwanta*, Os. *hwa*, *hwand*, Oudfriesch *hwande.*

Wasem voor *waadsem*, vgl. Got. *hvatho* (schuim) en *hvathjan* (schuimen).

Weder, in de mnl. uitdrukking *weder — of*, d. i. *of — of* (Eng. *whether — or*, Hd. *entweder — oder*), vgl. Got. *hvathar* (wie van beiden?), Ags. *hvädher* (of), Os. *hwedhar* (of).

Wei, zure melk, Ags. *hvaeg*, Eng. *whey.* Werd de *w* gevocaliseerd, dan ontstond de bijvorm *hui* [2]), evenals *duit* voor *dweit*, Oudnoorsch *thweit*; vgl. Ags. *thvîtan*, snijden, dus stukje metaal [3]).

---

[1]) Zie uitvoeriger over beide woorden Dr. L. A. te Winkel, *Taalgids*, II bl. 87—92.

[2]) Zie Dr. L. A. te Winkel, *Taalgids* II bl. 81—87.

[3]) Zie Dr. P. J. Cosijn, *Noord en Zuid* I bl. 225.

Weit (ook in *boekweit*), Got. *hvaiteis*, Ohd. *hweizi*, Ags. *hvaete*, Os. *hwêti*.

Welk, Ohd. *hwelîh*, Ags. *hvylc*, Os. *hwilîk*, Oudfriesch *hwelík*.

Welp, oorspr. alleen: jonge hond, Oudnoorsch *hvelpr*, Ohd. *hwelf*, Ags. *hvelp*, Os. *hwelp*, maar Oudfrank. reeds *welp*.

Welven, Ags. *hvylfan*, Os. *hwelbhian*.

Werven (van krijgsvolk), van *werf* = troep, Ohd. *hwarb*, Ags. *hvearf*, Os. *hwarf*.

Werven, *wervelen*, oorspr. rondgaan, Got. *hvairban*, *hvarban*, Ohd. *hwerban*, *hwarbon*, Ags. *hveorfan*, *hvearfian*, Os. *hwerbhan*, *hwarbhon*, maar Oudfrank. reeds *wervan*.

Wetten, scherp maken, Ags. *hvettian*.

Wie (voor *we*), *wat*; vgl. Got. *hvas*, Ohd. *hwer*, *hwaz*, Ags. *hva*, *hvät*, Os. *hwe*, *hwat*, Oudfriesch *hwa*, *hwet;* en vandaar de instrum. *wie* (in 't mnl., evenals in 't Hd. = *hoe*, bv. *Moriaen* 667, 1249, 3916), Ohd. *hwiu*, Oudnoorsch en Ags. *hvî*, Os. *hwî;* ook met *te* in 't mnl. samengesmolten tot *twie*, gewoonlijk geschreven *twi* (waarom) [1]).

Wiel, Ags. *hveól*, verwant met het Gr. κύκλος, kring.

Wijle (tijd), Got. *hveila*, Ohd. *hwila*, Ags. *hvîle*, Os. *hwîla*.

Wit, met verkorte *i*, Got. *hveits*, Ohd. *hwîz*, Ags. *hvîte*, Os. *hwît*, maar Oudfrank. reeds *wît*.

Was de *h* vóór *l*, *n*, *r* en *w* in 't geheel niet uit te spreken, moeilijk valt de uitspraak van *w* vóór vloeiende medeklinkers. Het Hd. levert dan ook verscheidene voorbeelden van aphaeresis der *w* vóór de *r*, bv. *rächen* (wreken), *reiben* (wrijven), *ringen* (wringen), *rügen* (wroegen), *rüttlen* (wreeten). Ook in onze taal zijn er enkele woorden, die in dit opzicht met het Hd. overeenstemmen, namelijk:

Rijten, Os. *wrîtan*, Ags. *vrîtan*, Eng. *to write*; maar Ohd. *rîzan*, Nhd. *reiszen*. Toch is de vorm *wrijten* bij ons niet geheel onbekend. In de beteekenis van *zich verweren*, *be-*

---

[1]) Over *wie* en den verwanten vorm van gelijke beteekenis, *hoe*, evenals over andere instrumentalen, *bedie* en *ie* (in de uitdrukking *ie lanc so meer*) zie Dr. Kern en Dr. Cosijn, *Taal- en Letterbode* III bl. 284, vlgg. VI bl. 291.

strijden, vindt men dien meermalen bij Vondel (o. a. *Gijsbreght* V vs. 81; V. Lennep III bl. 186, V, bl. 368, *Herschepp.* XIII vs. 624) en bij G. Brandt, *Poëzy* II (1727) bl. 173.

Reus voor *rese*, zooals in het mnl. de gewone vorm is, Ohd. *riso*, Nhd. *riese*, en wel eens te onrechte met *rijzen* verwant genoemd. Het Oudfrank. kent *wrisil* (reus), Psalm XVIII vs. 6, het Os. de uitdrukking *wrisilîk giwerk* (Hêliand 1397), d. i. reuzenwerk, en bewijst dus, dat de *w* vóór de *r* is weggevallen.

Ruin, gesneden paard, voor *rein* (evenals *ruiter* voor *reiter*, *wambuis* voor *wambeis*, *fornuis* voor *forneys*, *wuiven* voor *weiven* en *buitelen* voor *beitelen*), dat in 't mnl. onder den vorm *wreen*, *wrene* voorkomt, bv. *Walew.* 314, 705, 763; *Torec* 537, 3280; *Ferguut* 474, 521, 1583, 2247, 2343, 2515, 2540, 3750, 4007; *Renout* 1529; *Lorr.* A II 3634, 3673. Ags. *vrenna*, Os. *wrenjo*, maar Ohd. *reinno*, *reino*, naast *wrenno*, alle oorspr. hengst [1]).

Recke, in 't mnl. o. a. *Renout* 1399; *Alex.* VI 113; *Hist. v. Troyen* 4361, waar het met held te vertalen is; eig. vagabond, verbannene, door wraak vervolgde. Ags. *vrecca*, Os. *wrekkio*, Ohd. *reccho*, Nhd. *recke*.

Het wegvallen van de *w* vóór eenen klinker is eene Vlaamsche eigenaardigheid. In 't Vlaamsch vindt men *eèr* voor *weér*, *oekeren* voor *woekeren*, *oelen* voor *woelen*, *oensdag* voor *woensdag*, *oord* voor *woord*, *orm*, *oorm* voor *worm* [2]). Vandaar dat wij in de Vlaamsche handschriften uit de middeleeuwen meermalen *och* vinden voor *woch*, bijvorm van *weg* [3]).

Eene andere Vlaamsche eigenaardigheid, die nog in het West-Vlaamsch is blijven voortbestaan [4]), maar reeds in de

---

[1]) Vgl. Dr. J. Verdam, *Gloss. Ferguut* in voce *wrene*.

[2]) Zie De Bo, *West-Vlaamsch Idiotikon*, II (Brugge 1873) bl. 1363.

[3]) Zie Dr. E. Verwijs, *Taalk. Bijdragen* I bl 1–6.

[4]) Volgens C. P. Serrure, *Vaderl. Museum* I bl. 281.

middeleeuwen wordt aangetroffen [1]), is de overgang van het voorvoegsel *ge* tot *i* (ook *y* geschreven), vóór zelfst. nww. als *ybot*, *yselscip*, enz., vóór bijvnww. als *ysont*, vóór werkww. als *ibreken*, *iwagen*, enz. en vóór verleden deelww. als *idaen*, *igaen*, *igeven*, *imaect*, enz. Die *i* verzwakte niet zelden tot *e*, en menige Noord-Nederlandsche tongval kent nog alleen participia met de toonlooze *e* als voorvoegsel; ja zelfs het Oud-Friesch had reeds geen ander voorvoegsel, dat bovendien nog menigmaal wegviel, evenals tegenwoordig in verscheidene dialecten, o. a. het Groningsch en Friesch, gebeurt, en in het Brabantsch en Hollandsch der middeleeuwen in sommige handschriften (bv. van Stoke en Willem van Hildegaersberch), doch dáár evengoed bij substantieven, bv. *meente*, *noot*, en bij adj. en verba, als bij verleden deelwoorden [2]). *Tuige* voor *getuige* wordt zelfs niet alleen in den *Mnlp.* I 2450 aangetroffen, maar ook later vaak bij Hooft, Vondel (Van Lennep II, 731, 740) en Huygens (*Korenbl.* 1672, I bl. 8, 116, 133, 458). Ook nu nog zeggen wij soms *beuren* voor *gebeuren*, *lijken* voor *gelijken*, *lukken* voor *gelukken*, *buur* voor *gebuur*, *makkelijk* voor *gemakkelijk*. Daar de verleden deelwoorden (met uitzondering van *comen*, *worden*, *vonden*, *leden*, *bleven* en *bracht*) reeds in het oudste mnl. en zelfs in het Oud-Saksisch en Oud-Frankisch het voorvoegsel *ge* geregeld hebben aangenomen, zou het eene onhistorische verklaring zijn, op het Gotisch of Angel-Saksisch te wijzen, waar het voorvoegsel nog niet gevonden wordt, en te zeggen, dat vormen zonder *ge* in onze taal ouderwetscher zijn. 't Is slechts toevallig, dat de aphaeresis er een ouderwetscher aanzien aan gegeven heeft.

Dat de *p* vóór *s* moeilijk is uit te spreken door hen, die er niet aan gewend zijn, kan men dagelijks opmerken. Vandaar dat door velen *pesalm* wordt gezegd voor *psalm*. Maar die *p* viel soms ook weg, en in het mnl. werd soms wel

[1]) Tal van plaatsen zijn opgegeven door Dr. De Vries, *Taal- en Letterbode* IV, bl. 48 en Dr. Verwijs, *Taalk. Bijdragen* I bl. 7—12.

[2]) Verscheidene voorbeelden vindt men bij Dr. Joh. Franck, *Alexanders Geesten* (Gron. 1882) bl. 398.

salm geschreven, bv. *Lsp.* II 4 vs. 27; 48 vs. 136, 242, 248; *Van der Wraken* III 762, 765, 773; zoo ook *salmodie* voor *psalmodie* (psalmgezang), *Lsp.* II 48 vs. 39; en *salterion* voor *psalterion* (cither met tien snaren), *Alex.* V 1047, *Hist. v. Troyen* 5567. *Psalter* (psalmboek) ging, na de *p* te hebben afgeworpen, tot *souter* over, bv. *Franc.* 5108, 8420; *Sp Hist.* III[1], 28 vs. 43; *Lsp.* I 38 vs. 60; 46 vs. 20; 48 vs. 81; II 19 vs. 22; *D. Doctr.* II 336; *Melib.* 2257; *Van der Wraken* III 160; *St. Amand* II 263. *Souterliedekens* als titel der psalmberijming van W. van Zuylen van Nyevelt is bekend. De *p* viel evenzoo weg bij *psittacus* (papegaai), waarvoor Kiliaen *sittick* en *sit-kust* opgeeft.

Zagen wij, dat het gebruik van den vierden naamvalsvorm der lidwoorden en bijvoegelijke naamwoorden als eersten naamval tot prothesis van *n* aanleiding gegeven heeft [1]), uit hetzelfde gebruik is weder bij andere woorden aphaeresis der *n* te verklaren. Naar 't schijnt uit vrees van eene overtollige *n* vóór het woord te plaatsen, liet men somtijds de aanvangs-*n* weg, ofschoon die inderdaad tot het woord behoorde. De Nederlandsche schrijftaal zelfs levert daarvan voorbeelden, zooals *aak*, *adder*, *areelzaad* en *okkernoot*, die altijd, *arreslee* en *avegaar*, die meestal zonder *n* worden uitgesproken en geschreven.

Aak, platboômd vaartuig, wordt door Kiliaen nog onder de beide vormen *aecke* en *naecke* opgegeven, maar overigens kan men alleen uit de verwante talen besluiten, dat de *n* inderdaad tot het woord behoort: Ohd. *nacho*, *nawa* en *nawi*, Mhd. *nache*, Nhd. *nachen*, Ags. *naca*, Os. *nako* (vgl. Lat. *navis*, Gr. *ναῦς*).

Adder wordt reeds zonder *n* in 't mnl. gevonden onder den vorm *adre* of *adere*, bv. *Sp. Hist.* IV[2], 60 vs. 77; *Melib.* 2284; *Yst. Bl.* 449; *Gloriant* 1106 (doch ook *nader*, bv. *Nat. Bl.* VI 539, 544). Trouwens ook in sommige verwante talen ontbreekt de *n*. 't Eng heeft *adder*, 't Deensch *otter*

[1]) Zie bl. 45–47.

en ook in 't Hd. komt de vorm *otter* voor, o. a. bij Luther, en de vorm *atter* bij Hans Sachs en, misschien in navolging van dezen, bij Goethe, *Faust* II vs. 867. Overigens is de vorm met *n* de gewone: Got. *nadrs*, Ohd. *natara*, *natra*, Mhd. *natere*, Nhd. *natter*, Ags. *naedre* en *naeddre*, Os. *nadra*. De vermoedelijk verwante Lat. vorm is *natrix*, afgeleid van *nare*, dat wel *zwemmen* beteekent, maar oorspr. den zin had van *golvend* of *slingerend voortkruipen*, *glijden*.

Aveelzaad voor *naveelzaad*, d. i. raapzaad. Lat. *napus*. Kiliaen heeft nog alleen *naveel* = raap.

Okkernoot of *okernoot* voor *nokernoot*, zooals de vrucht nog heet *Heiml. der Heiml.* 1351, *Nat. Bl.* VIII 595, *Heiml. v. M. en Vr.* 1550. *Noker* toch is niets anders dan het Mlt. *nucarius*, Fr. *noyer* (noteboom), afgeleid van *nux* (noot).

Arreslede, naast *narreslede*, dat natuurlijk wegens de vele belletjes aan de *narren* zijnen naam ontleent.

Avegaar voor *navegaar*[1]), dat men nog vindt *Nat. van het Geheelal* vs. 645, en evenzoo met de *n* in het Ohd. *nabagêr*, Ags. *nafogâr*, maar dat reeds bij Hooft, *Warenar* vs. 16, en ook in den samengetrokken vorm *egger*, evenals in 't Eng. *auger* de *n* verloren heeft. Het beteekent eene groote boor, zwikboor, vooral bij scheepstimmerlieden in gebruik, om groote balken of planken door te boren, maar was oorspr. de *geer* (Got. *gairu*, Ags. *gâr*, Os. *gêr*), d. i. scherpgepunt ijzer, waarmeê men de *naven*, de gaten van wagenraden, waar de spil of as doorgaat, boorde.

In het mnl. vindt men nog met aphaeresis der *n acare* voor *nacare*[2]), Oudfr. *nacaire*, *naquaire*, pauk of keteltrom, en *ap* voor *nap*, drinkbeker o. a. *Boec van Seden* (bij Kausler II 594) en *Delftsche bijbel* van 1477, *Jerem.* 25 vs. 15 [3]), terwijl in de 17de eeuw die aphaeresis niet ongewoon was bij

---

[1]) Zie Dr. M. de Vries, *Hooft's Warenar* bl. 90—92; Dr. J. Clarisse *Natuurk. van 't Geheelal*, bl. 397 vlgg. en Dr. L. A. te Winkel, *Taalgids* VII bl. 26.

[2]) Zie Dr. Verwijs en Dr. Verdam. *Mnl. Wdb.* in voce.

[3]) Zie Dr. Verwijs en Dr. Verdam. *Mnl. Wdb.* in voce.

het woord *nikker.* Spieghel schrijft meermalen *ikker*, bv. *Hertspieghel* enz. (uitg. 1694) bl 207, 212, 214, 215, 216, en, naar 't schijnt, opzettelijk met toespeling op *ikkerigheid*, zooals hij het zou noemen, of egoisme als de bron van alle kwaad. Verder komt de vorm *ikker* soms bij Hooft en Brederoo voor, bv. *Het daghet uit den Oosten* (uitg. 1644) bl 9, ofschoon beiden toch ook *nikker* schrijven: Brederoo bv. *Sp. Brab.* vs. 469, 585, 1117 en 2076, Hooft bv. *Warenar* vs. 14. Dat de *n* zakelijk bestanddeel van het woord is, blijkt uit de vormen in de verwante talen, Ags. *nicor* (zeemonster), Oudnoorsch *nykr* (rivierpaard), Ohd. *nichus* (krokodil), Skr. *nakra* (krokodil) [1].

Nog één woord mist bij ons de *n*, maar had die reeds verloren in het Fransch, waaraan wij het ontleenden, namelijk *oranje-appel*, dat ook reeds bij Kiliaen wordt aangetroffen naast *aranie-appel*, uit het Ital. *arancio.* Blijkbaar is hier volksetymologie in het spel geweest, en heeft de kleurnaam *oranje* (van *or*, Lat. *aurum*, dus goudkleurig) invloed op dien der vrucht geoefend. Die vrucht toch heette in het Spaansch *naranja*, terecht met *n*, daar het oorspr. een Perzisch woord is en *nârandj* of *nârang* luidt [2]). Nog sterker is de afslijting geweest bij overname van den Franschen vorm *pomme d'orange* in het Hd en Ned., die tot *pomerans* verminkt werd, zoodat van het oorspr. *nârandj* slechts *rans* overbleef.

Viel in de meeste bovengenoemde gevallen de *n* weg, omdat men er de slotletter van den accusatiefvorm des lidwoords in zag, er zijn ook een paar woorden, die *d* of *t* verloren,

---

[1]) Zie J. Grimm, *Deutsche Mythologie*, p. 275 vlgg. en L. Ph. C. van den Bergh, *Wdb. der Ned. Mythologie*, Utrecht 1846 bl. 180 vlgg. De daar geopperde samenhang van het woord met het Lat. *niger* (zwart) bestaat niet, evenmin als met *hnikarr*, den Oudnoorschen bijnaam van Odin. De *nikker* was oorspr. watermonster, bij ons poelbewoner en alzoo, evenals het Eng. *Nick*, eene eigenaardige benaming voor den duivel. Gunstiger beteekenis heeft het Hd. *nix*, dat meestal als waternymf op te vatten is.

[2]) Zie Dr. R Dozy. *Oosterlingen*, bl. 71.

omdat men ook daarin het lidwoord meende te herkennen. Zoo deed men soms met de *d* van *durk* of *dork* (vgl. Eng. *dark*, donker), het achteronder van een schip, waar zich het vuil vergadert, en alzoo scheepsriool, en schreef bv. Meerman: „het ruym en den overloop, de hel en d'urck"[1]). Zoo ontstond *oksaal* (galerij voor het zangerskoor in de kerk, oorspr. aan het eind van het koor, later meestal boven het kerkportaal) uit *doxaal* (nog *St. Franc.* 8828), Mlt. *doxale* voor *dossale* en dat weder voor *dorsale*, oorspr. tapijt, achter den rug (*dorsum*) der geestelijken in de kerk opgehangen[2]). Zoo werd het Lat. *tincta* (gekleurd) niet alleen onder den vorm *tint* in onze taal opgenomen, maar ook onder dien van *inkt* vgl. Hd. *Dinte*, Ohd. *dincta*, *tincta*)[3]). Zoo vindt men in 'tmnl. meermalen *almatike* (bv. *Sp. Hist.* III[7], 46 vs. 29; IV[1], 53 vs. 8; *Stoke* I 677) voor *dalmatike*, een staatsiekleed met wijde mouwen, vooral door den diaken en subdiaken gedragen, dat in het Mlt. *dalmatica* heet, en zijnen naam aan het landschap *Dalmatie* ontleend heeft. In het mnl. viel de geheele lettergreep *di* niet zelden weg bij *dilovie* (*diluvium*, zondvloed), omdat men er het lidwoord in zag. *Lovie* vindt men o. a. *Alex.* VII 1309; *Nat. Bl.* IV 796; *Martijn* I 503; *Sp. Hist.* I[1], 14 vs. 21, 26; 15 vs. 29; 16 vs. 29; *Lanc.* III 8499. Onbekende oorzaak deed in alle Europeesche talen, evenals bij ons, de *d* wegvallen van *arsenaal*, het, evenals *admiraal*, van een Latijnschen uitgang voorziene Arabische woord *dâr-san'a*, eig. huis, waar iets gemaakt wordt, dus fabriek, vervolgens meer in 't bijzonder scheepstimmerwerf, maar ook wapensmederij, tuighuis[4]).

[1]) Zie Meerman's *Comedia Vetus of Bootsmans-praetje*, Tweede druk door G. van Zonhoven, Amst. 1732 bl. 69.

[2]) Zie de uitvoerige behandeling van dit woord in het groote *Wdb. der Ned. taal*.

[3]) Minder aannemelijk acht ik het gevoelen van hen, die in ons *inkt*, Eng. *ink*, eene verkorting zien van hetzelfde woord, waaruit het Ital. *inchiostro*, 't Fr. *encre* ontstonden, en waarvan de grondvorm het Gr. ἔγκαυστον, brandverf en vandaar purperkleurige inkt, is.

[4]) Zie Dr. R. Dozy, *Oosterlingen* bl. 16—18.

Ook in de Romaansche talen zijn er voorbeelden van, dat men de aanvangsletter van een woord voor het lidwoord hield en wegliet.

Zoo is in 't Fransch en Italiaansch meermalen de *l* vooraan een woord weggevallen, en drie van die woorden zijn ook in onze taal opgenomen, *abberdaan*, *azuur* en *oleander* [1]).

Abberdaan, waarnaast wij trouwens ook nog den vorm *labberdaan* gebruiken, luidde in 't Oudfr. *abordean* en met voorgevoegde *h habordean*, evenals het Eng. *haberdine*; maar het was oorspr. de naam van de zoutevisch, die aan de kooplieden van Bretagne en Normandije werd toegezonden uit Bayonne (het oude Lapurdum), de hoofdstad van de Baskische landstreek, onder den naam van *Le Labourd* bekend. De *abberdaan* is dus oorspr. de *poisson labourdan*. Nederlandsche kooplieden, die rechtstreeks op de Labourd handeldreven, noemden de visch bij den rechten naam *labberdaan*.

Azuur, waarnaast tegenwoordig, zooals ook in 't mnl., *lazuur* bestaat, maar dat in het Fransch alleen als *azur*, in het Ital. alleen als *azzurro* zonder *l* voorkomt, is het Arabische *lâzoeward*, oorspr. Perzisch. waarin het *lâzjoeward* luidt, en dat eig. de naam is van den blauwkleurigen lazuursteen of saffier, die in 't Mlt. *lapis lazuli* genoemd werd [2]).

Oleander, voor *oreander*, is de Italiaansche, Spaansche en Fransche vorm van het Lat. *lauridendrum*.

Omgekeerd is er bij ons een voorbeeld, dat ik bij de prothesis vergat te vermelden, van een geval, waarin het Fransche lidwoord *le* door ons als deel van het woord beschouwd werd; althans ik weet geene natuurlijker verklaring van het, alleen aan het Nederlandsch eigen, *lommer* (schaduw), dan het te houden voor het Fransche *l'ombre* (uit het Lat. *umbra*). Kiliaen geeft ook *lombre* op.

Bij bastaardwoorden is niet zelden in het mnl. de eerste lettergreep, vooral *de* of *di*, weggevallen, inzonderheid wan-

[1]) Zie Dr. M. de Vries, *Taal en Letterbode* I bl. 274 - 280.

[2]) Zie Dr. R. Dozy, *Oosterlingen* bl. 24.

neer daarop eene *s* volgde: een verschijnsel, dat uit het Italiaansch zeer bekend is. Zoo vinden wij *storbeeren*, *Sp. Hist.* I[6], 39 vs. 2, voor *distorbeeren*, Lat. *disturbare* (vgl. Ital. *sturbare*, naast *disturbare*). Zoo komt *strueeren* (Lat. *destruere*, vgl. Ital. *struggere* naast *distruggere*, Fr. *détruire*) herhaaldelijk voor, bv. *Lorr.* A I 617; *Velthem* VII 21 vs. 31; *Lsp.* I 15 vs. 58; 19 vs. 16; 21 vs. 54; 36 vs. 20; 41 vs. 117; III 3 vs. 985; 24 vs. 13; *Van der Wraken* I 620, II 89, 559, 972, III 1035. Zoo is zelfs in onze taal voorgoed gebleven de vorm *schoffeeren*, reeds in het mnl. geassimileerd uit *sconfeeren*, dat men echter ook nog aantreft, bv. *Lorr.* A II 4437; *Walew.* 10526, 10782; *Rijmb.* 1615, 1640, 6662, 7400, 9463 enz.; *Sp. Hist.* IV[1], 38 vs. 71; 43 vs. 14; *Stoke* IV 215; *Rose* 5186; *Lanc.* II 10630, 14241, 35992; *Lsp.* IV 1 vs. 109, 171, 179; 2 vs. 30; 3 vs. 69, waar het veel ruimere beteekenis heeft dan tegenwoordig en met *verderven*, *schenden*, *verslaan* kan vertaald worden. Het is overgenomen uit het Oudfr. *desconfire* (Ital. *sconfiggere*), Lat. *disconficere*, lett. het mnl. *ontmaken*, van *dis*, uiteen, stuk, en *conficere* (dat wij onder den vorm *confijten* overnamen), klaar maken. Het mnl. bezit ook het subst. *sconfelture* (nederlaag, strijd), Oudfr. *desconfiture*, Nfr. *déconfiture*, bv. *Walew.* 8216, 10559; *Rose* 14131. *Spijt* is zoo ook het overblijfsel van het Oudfr. *despit*, Nfr. *dépit*, Lat. *despectus*, lett. het naar beneden zien, en vandaar *verachting* en vervolgens *spijt*. In 't mnl. komt *despijt* nog voor, bv. *Lorr.* A I 1299, *Rose* 12953, *Lanc.* II 7626, 17177, *Teesteye* 240.

Ook andere lettergrepen als *di* of *de* vielen weg. Zoo ontstond bv. in het mnl. *spetael* [1]) uit *hospitaal* (vgl. Ital. *spedale* naast *ospitale*). Zoo is *samiet* in 't mnl. de naam van eene kostbare zijden, met gouddraad doorweven stof, het overblijfsel van *hexamiet* (Gr. ἑξάμιτος, zesdraadsch), evenzoo gevormd als *dimet* (Gr. δίμιτος, tweedraadsch). Het woord *samiet* komt o. a. voor: *Walew.* 10561, 10994; *Lorr.* B I

[1]) Zie B. Huydecoper, *Op Stoke* III bl. 299.

550; *Alex.* V 941; *Hist. v. Troyen* 3712; *Floris* 1448; *Parth.* 962; *Rose* 772; *Limb.* X 203; *Renout* 327; *Lanc.* II 340, 5562, 7487, 11461, 13992, 16177, III 6334, 9845, 14592.

Een mnl. woord voor zweep, *scorgie* (o. a. *Ferguut* 477, 479, 4407; *Sp. Hist.* I[4], 17 vs. 15; 18 vs. 33; ook *sorgye*, *Lanc.* II 4090), dat in 't Eng. ook *scourge*, Ital. *scoreggia* luidt, is het Oudfr. *escourgée*, afgeleid van het Lat. *excoriare*, d. i. de huid met zweepslagen afstroopen[1]). Het tegenwoordig verouderde *spinde* of *spende*, dat men bij Kiliaen nog vindt in de beteekenis van etenskast, behoort bij 't mnl. werkw. *spinden*, strooien, verspreiden (o. a. *Lanc.* II 38431), dat in 't Ital. *spendere*, Eng. *to spent* luidt, maar uit het Lat. *expendere* eene samenstelling met *ex* blijkt te zijn. *Spinder* voor hofmeester komt ook voor *Floris* 3898.

Zeer bekend is in het mnl. het woord *miraude* (bv. *Ferguut* 3057; *Floris* 1029; *Nat. Bl.* XII 1025; *Rijmb.* 4933, 18056; *Stoke* I 616), de naam voor een doorschijnend groen edelgesteente, dat in het Oudfr. *esmeralde*, *esmeraude*, Nfr. *émeraude* luidt, en dus bij ons de lettergreep *es* verloor, waardoor het weêr meer begon te gelijken op den oorspr. Skr. naam van den steen, *marakata*, *marakta*[2]). Toch hadden de Franschen, van wie wij het overnamen, het slechts door het Grieksch heen aan het Skr. ontleend, en in het Grieksch had het de *s* aangenomen; het luidde daar *σμάραγδος*, en wij noemen daarom nog steeds dien steen *smaragd*.

Het voorzetsel *ad* is verloren in 't mnl. *rasteeren* (*Moriaen* 3078, *Rose* 3173), dat *aangrijpen*, *verkrijgen* beteekent en de verbastering is van 't Oudfr. *arrester*, Nfr. *arrêter*; en evenzoo in 't mnl. *selgieren* (*Seghelijn* 11017, Kausler's *Rijmkroniek* 4911, 6296, 6388) voor *asselgieren*, Fr. *assaillir* (van 't Lat. *adsalire*). Eindelijk heb ik nog te vermelden *fermerie* (*Sp. Hist.* I[7], 80 vs. 14 en Kausler's *Rijmkroniek* 4674) voor *infirmerie*, ziekenhuis; en de nog gebruikelijke

---

[1]) Zie Dr. M. de Vries, *Taalzuivering*, Haarlem 1856, bl. 80 vlg.

[2]) Zie Dr. J. Verdam, *Gloss. Ferguut* in voce.

woorden *pon*, vooral als verkleinwoord *ponnetje*, voor *japon*, d. i. *Japonsche rok* (oorspr. alleen kamerjapon; men denke aan 't Fr. *Japon*, waarvoor wij tegenwoordig *Japan* zeggen); en *tang*, als scheldnaam voor een lastig wijf, dat vroeger *seetang* luidde en de door Oost-Indisch-gasten met neusklank uitgesproken Maleische en Javaansche verbastering van *satan*, namelijk *sêtan* of *seitan* is [1]).

Ten slotte moeten wij ook nog op tal van eigennamen wijzen, die bij afkorting hun eerste lid verloren, vroeger evengoed in de schrijftaal en in de doopregisters als in het spreken. Eene bekende mnl. verkorting is *Sente Loy* voor *Saint Eloy* (d. i. Eligius), bv. *Sp. Hist.* III[8], 31 vs. 15, 19, 37, 39, 61, 72, enz. De meest gewone verkortingen in de tegenwoordige taal zijn: *Bas* (Sebastiaan), *Bella* (Arabella, Isabella), *Bert* (Albert, Egbert, Gijsbert, Huibert, Lambert), *Bet* (Elisabeth), *Bram* (Abraham), *Brechtje* (vrouwelijk van Albrecht en de andere mann. namen op *brecht* en *bert*), *Daatje* (Alida), *Dientje* (Bernardine, Gerardine, Laurendine), *Dolf* (Adolf, Rudolf), *Doortje*, *Doris* (Theodora, Theodorus), *Dries* (Andries), *Faantje* (Stephania), *Fietje* (Sophia), *Fine* (Adolphine, Josephine, Rudolphine), *Gonne* (Hildegonde), *Grietje* (Margriet), *Gus* (August), *Hans*, *Hanna* (Johannes, Johanna), *Jaantje*, *Janus* (Adriana, Adrianus), *Jetje* (Henriëtte), *Klaas* (Nicolaas), *Ko*, *Koosje* (Jacobus, Jacoba), *Leentje* (Helena, Magdalena), *Line* (Caroline, Engeline, Pauline), *Lize*, *Lijsje*, *Lijsbet* (Elisabeth), *Lotje* (Charlotte), *Manus* (Hermanus), *Mina*, *Mijntje* (Willemina), *Naatje* (Johanna), *Nansje* (Johanna), *Nardes*, (Bernardus, Leonardus), *Neeltje* (Cornelia), *Nelly* (Petronella), *Netje* (Antoinette, Jeannette), *Reeltje* (Aurelia), *Rika* (Frederika, Hendrika), *Sander* (Alexander), *Santje* (Susanne), *Sientje* (Francine), *Stansje* (Constance), *Stijntje* (Christine, Ernestine, Justine), *Stoffel* (Christoffel), *Teeuwis* (Mattheus), *Tijs* (Matthias), *Toon*, *Toosje* (Antonie, Antonia), *Trijntje* (Katharina), *Truitje* (Geertruida).

---

[1]) Zie Dr. M. de Vries, *Taal en Letterbode* II bl. 291 vlg.

DERDE HOOFDSTUK.

Paragoge of Achtervoeging.

De meest voorkomende paragogische letters zijn *d* of *t* en *n*. De *d* of *t* schijnen, ofschoon niet zonder invloed van de analogie-werking, uit eene phonetische oorzaak achtergevoegd te zijn, vooral bij die woorden, die op *n*, *ch* of *s* eindigden, ten minste ook in andere Germaansche (met name Scandinavische) talen wordt de paragogische *d* of *t* aangetroffen. Reeds van zeer oude dagteekening is de *d* van *hond*, die alle Germaansche talen met elkaar gemeen hebben, Got. *hunds*, Ohd. *hunt*, Ags. en Os. *hund*, maar die in de verwante Indo-Germaansche talen ontbreekt, blijkens het Lat. *canis*, Gr. *κύων*, Skr. *çuan*. Voor de paragogische *d* of *t* van jonger dagteekening denke men slechts aan de Hd. woorden *dutzend*, *irgend*, *nirgend*, *jemand*, *niemand*, *mond*, *axt*, *doppelt*, *gespenst*, *gewohnt*, *habicht*, *jetzt*, *morast*, *obst*, *pabst*, *palast*, *sonst*, en aan sommige Nederlandsche tongvallen, zooals vooral het Rotterdamsch, waarin allerlei woorden eene anorganische *t* aannemen. In het beschaafd Nederlandsch vindt men de *d* achter:

Arend, oudtijds *aren*, bv. *Walew.* 3560, 3584, 7808, 10320; *Nat. Bl.* IV 881; *Mnlp* II 836 [1]); Oudnoorsch *örn*, Ags. *earn*, Mhd. *arn*, naast den vorm *aar* (alleen over in *adelaar*, en, daar het woord zwak verbogen werd, ook in *Arnheim*, d. i. *Arendsdorp*), Got. *ara*, Ohd. *aro*, Mhd. *ar*, Nhd. *aar*. De oorspr. beteekenis was vogel in 't algemeen; vgl. 't Gr. *ὄρνις* (vogel). De paragoge komt, voor zoover ik weet, het eerst voor *Lsp.* II 36 vs. 1560 var.,

[1]) Zie meer plaatsen in het *Gloss.* mijner *Esopetuitgave.*

waar *harent* met voorgevoegde *h* voor den in den tekst opgenomen vorm *aren* te vinden is.

Iemand en *niemand*, in 't mnl. nog gewoonlijk *ieman* en *nieman*, samenstellingen van *man* met *ie* en *nie* (d. i. ooit, ergens, nooit, nergens); ook Ohd. en Os. *êoman*, *nêoman* en *nioman*. In de *Hist. van Troyen*, ten minste in het HS. uit de 15de eeuw, vindt men *niemant*, vs. 6799, 7611, 7930, 8005, 9296, 9396, 10185, 10242, 10409, 10460 en *niemande*, vs. 9159; *yemant* vs. 8012 en *yemants* vs. 7700, 8021. Zoo ook *niement*, *Playerwater* vs. 246.

Nakend (naast *naakt*, Got. *naqaths*, Ags. *naced*; vgl. Lat. *nudus* uit **nogvidus*) voor *naken*, Oudnoorsch *nakinn*, Zweedsch *naken*, Oudfriesch *naken*, Mhd. *nacken*; vgl. Skr. *nagna* [1]).

Bij deze vier woorden heeft echter misschien slechts schijnbaar paragoge, doch inderdaad epenthesis der *d* (na *n* zeer gewoon) in de verbogen naamvallen plaats gehad. 't Is, dunkt me, waarschijnlijk, dat eerst *arene*, *iemanne*, *niemanne*, *nakene* tot *arende*, *iemande*, *niemande*, *nakende* zijn overgegaan, en daarop een nomin. *arend*, *iemand*, *niemand* en *nakend* naar analogie der verbogen naamvallen gevormd is. Over *ochtend*, dat naar analogie van *avond* de *d* aannam, spraken wij reeds [2]).

Oorspr. is ook de slot-*d* van *omkoud* in de uitdrukking: „die is er omkoud" anorganisch. Dr. De Vries toch heeft overtuigend bewezen [3]), dat wij die uitdrukking hebben overgenomen van de Denen, die een bijw. *omkuld* bezitten, dat *omver* of letterlijk *over* (*de*) *kop* beteekent. Wij hoorden *omkold*, hielden *kold* voor de Saksische uitspraak van het Hollandsche *koud*, en maakten er *omkoud* van, eerst in de beteekenis van *omver*, later van *dood*. Nu is bij *omkuld* de

---

[1]) Dat niet in *naakt* vóór de *t* invoeging van *en* heeft plaats gehad, wordt betoogd door Dr. Beckering Vinckers, *Taal- en Letterbode* II bl. 132; vgl. Dr. P. J. Cosijn, *Taal- en Letterbode* II bl. 140.

[2]) Zie bladz. 49.

[3]) Zie Dr. M. de Vries, *Taal- en Letterbode* I bl. 43—50.

d achtergevoegd. Het Zweedsch toch heeft *omkull*, het IJslandsch *umkoll*, het Noord-Friesch *amkôl*, en het laatste deel, dat *hoofd* beteekent, luidt in het Oudnoorsch *kollr*, in 't Zweedsch *kull*, maar in 't Deensch *kuld*. Wij zouden dit woord, dat reeds in de taal, waaruit wij het overnamen, de *d* bezat, niet onder de voorbeelden van paragoge der *d* behoeven op te nemen, indien in onze taal ook niet de vorm zonder *d* verscholen was, namelijk als *Oom Kool*, o. a. in de uitdrukking: „daar ligt Oom Kool", verbasterd uit „daar ligt hij oomkool (of *omkull*)", waarbij de spelende volksgeest van eene bijwoordelijke uitdrukking een grappigen eigennaam gemaakt heeft.

Eene achtergevoegde *d* kan men ook zien in de beide van werkwoorden afgeleide persoonsnamen *veinzaard* en *grijnzaard*, die uit *veinzer* en *grijnzer* schijnen verbasterd te zijn onder den invloed der vele persoonsnamen op *aard* (oorspr. *hard*), van adjectiva afgeleid. 't Is echter ook mooglijk, dat bij deze beide woorden de werkwoordelijke stam terstond het achtervoegsel *aard* heeft aangenomen.

De *t* vinden wij gevoegd achter:

Akst, bijl, vooral strijdbijl, dat in 't mnl. *aex* of *ax*, Got. *aqizi*, Ohd. *achus*, *acus*, Ags. *aex*, *eax*, Eng. *axe*, Oudfrank. *acus* luidde, maar in 't Hd. eene *t* aannam, welke het woord ook bij onze schrijvers vaak vertoont sinds Bilderdijk die, waarschijnlijk als Germanisme, invoerde [1]).

Borst, knaap, reeds met *t* bij Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 2016 en bij Vondel, *Leeuwend.* vs. 720, voor *bors* (vgl. Hd. *bursche*), dat de verminkte vorm is van het door Kiliaen opgegeven *borsgezel*, d. i. rotgezel, contubernalis (vgl. *spin* voor *spinnekop*, *kroeg* voor *kroeghuis*, *winkel* voor *winkelhuis*). Men zou *borsgezellen* dus, van zekere theologische studenten in de 17de eeuw sprekende, kunnen vertalen met *bursalen*, en in het Hd. met leden eener *burschenschaft*, zooals de studentenvereenigingen in Duitschland nog heeten.

---

[1]) Zie het groote *Wdb. der Ned. taal* II 35 vlg.

Bors is alzoo niets anders dan ons tegenwoordig *beurs*, oorspr. lederen zak, uit het Grieksch, waar *βύρσα* huid en wijnzak beteekent, in alle Europeesche talen overgegaan, Fr. *bourse*, Ital. *borsa*, Eng. *purse*, Hd. *börse;* maar later in het bijzonder voor *geldzak* en verder voor verzamelplaats van kooplieden in gebruik gekomen; eindelijk voor verzamelplaats in het algemeen [1]). Nu de *bursalen* niet meer in hetzelfde gebouw bij elkaar wonen, maar men toch nog spreekt van „studeeren uit eene beurs" voor studeeren op staatskosten of voor daartoe opzettelijk gelegateerd geld, heeft *beurs* in die uitdrukking weêr veel kans van als *geldzak* opgevat te worden.

Burcht voor *burg*, mnl. alleen *borch;* nog in *burger*, *burgemeester*, *burgwal* en in eigennamen als *Middelburg*, *Doesburg*, *Voorburg*. Vgl. ook Got. *baurgs*, Ohd. *puruc*, Nhd., Ags., Os. en Oudfrank. *burg*. 't Is van den stam van 't ww. *bergen*.

Fazant voor *fazan* (o. a. *Nat. Bl.* III 701 en nog bij Vondel, *Altaergeh.* I vs. 288, maar reeds met *t Lanc.* II 9205 en bij Kiliaen met en zonder *t*.) 't Fransch heeft *faisan*, 't Ital. *fagiano*, en het Grieksch is de taal, waaraan het ontleend is. De vogel heette daar namelijk *φασιανός* of *φασιανή* en dankte zijnen naam aan de *Phasis*, de grensrivier tusschen Klein-Azië en Colchis.

Hulst heeft reeds bij Kiliaen de *t*, evenals tegenwoordig en in 't Hd.; doch dat die anorganisch is, bewijst zoowel het Mhd. *huls* en het Ohd. *huls*, *hulis*, als het Fransch *houx*, dat uit het Germ. is overgenomen.

Kroost, reeds bij Kiliaen met en zonder *t* (ook *kroes*, *kroest*), in de beteekenis van *eendenkroos*, *afval* en *buikingewanden*, maar nog niet in die van *kinderen*, waarin het eerst later uit die van buikingewanden werd afgeleid. Dat de *t* is

---

[1]) Nog noemen de Markervisschers „elke plaats in de open lucht, waar men samenkomt om te praten" eene beurs volgens F. Allan, *Taal- en Letterbode* II bl. 64.

achtergevoegd, bewijst het Ohd. *chrôsi*, Mhd. *kroese*, *gekroese*, Nhd. *gekröse* (ingewand).

Placht, imperf. van *plegen*, voor 't oude *plag*, misschien naar analogie van *bracht* en *dacht*.

Post (naam van een vischje), reeds bij Kiliaen voor *pos*, dat men o. a. nog vindt bij Vondel, *Leeuwend.* vs. 1370 vlg. en R. Visscher, *Tepelwercken* (1669) bl. 166. Oudere vorm is *posch*, *Nat. Bl.* V 671 en *Inform. upt stuck der Verpond.* (uitg. Fruin) bl. 175: „spirinck of possch."; te vergelijken met het door Kiliaen vermelde *posek* en het Friesche *poask*, *posk* [1]), waarin de uitspraak der *o* op het uitvallen van eene *r* wijst. Inderdaad geeft Kiliaen dan ook *pors* op, doch voor eene soort van lekkere visch.

Rijst voor *rijs* [2]).

Sedert, Oudnoorsch *sîdhar*, Os. *sîdhor*, Ohd. *sîdor*, Mhd. *sidir* (= later, daarna, comp. van Oudnoorsch *sídh*, Os. *sîdh*, Ohd. *sid*, Mhd. *sît*, Nhd. *seit*, Got. *seiths*, laat, ook later, vervolgens; bij ons alleen over in de uitdrukking *wijd en zijd*). 't Luidt nog in 't mnl. *sider*, bv. *Walew.* 524; *Moriaen* 2455; *Esopet* 48 vs. 33; *Alex.* I 36; *Limb.* I 2685, VI 874, VIII 1219, IX 541, 665; *Brab. Yeesten* I 189; *Teesteye* 716, 866, 1982; *Sp. Hist.* III[7], 11 vs. 70; doch ook reeds met paragogische *t*, bv. *Sp. Hist.* III[5], 60 vs. 83; III[7], 23 vs. 57, die wij ook vinden in den mnl. bijvorm *sident* (vgl. Oudnoorsch *sîdhan*), bv. *Walew.* 448; *Floris* 1137; *Alex.* VIII 262; *Sp. Hist.* III[8] 15 vs. 85; *Stoke* I 1245. Naast deze beide vormen zonder *n* hebben wij met *n* ons woord *sinds* en de middeleeuwsche vormen *sinder* (*Carel en El.* 502 var; *Limb.* I 2578; *Brab. Yeesten* I 390, 719, 1122, II 2031, IV 1222, door Kiliaen met paragogische *t* opgegeven) en *sindent* (*Sp. Hist.* I[1], 42 vs. 37; 53 vs. 44; I[2], 12 vs. 41).

Stipt voor *stip*, dat bij Hooft, Vondel (*Leeuwend.* vs. 823),

---

[1]) Volgens Dr. J. H. Halbertsma, *Taalgids* IX bl. 22.

[2]) Zie bladz. 62 vlg.

Bredcroo (*Sp. Brab.* vs. 998) en ook verder in de 17de eeuw nog de gewone vorm is. Men vgl. *punctueel* van *punct*. Merkwaardig is verder de paragogische *t* in de uitdrukking *te mijnent*, *te uwent*, *te zijnent*, enz. voor *te mijnent huize*, waar, volgens de gewone opvatting, *huis* is weggelaten, evenals nog in 't Eng. bij eigennamen in den genitief en soms ook in het mnl. Dezelfde vormen *mijnent*, *zijnent*, enz. komen ook voor in de uitdrukkingen *om mijnentwil*, en verder in *mijnentwege*, *zijnenthalve*, enz., waarin *wege* en *halve* als absolute datieven te beschouwen zijn, het laatste van een oud vrouw. subst. *halve*, Ohd. *halba*, Ags. *healf*, Os. *halbha*, Oudfrank. *halvo*, dat *zijde*, *richting* beteekent. *Mijnent*, *zijnent* zijn daarin wel eens beschouwd als oude genitieven der persoonl. voornww. *ik* en *hij*, namelijk Got. *meina*, *seina*, Ohd., Ags, Os. en Oudfriesch *mîn*, *sîn*, nog in onze taal als *mijn* in den uitroep bij afslag van te verkoopen goederen. In de uitdrukkingen *mijnenthalve*, *mijnentwege* enz. zou men dan moeten zien den datief van *halve* en *weg* met den daarvan afhangenden genitief van *ik*, terwijl men zich zou moeten voorstellen, dat de paragogische *t* eerst achter *mijn*, *zijn* werd gevoegd, en dat vervolgens de vormen *mijnt*, *zijnt* zich tot *mijnent*, *zijnent* ontwikkeld hebben. Op dezelfde wijze zouden dan de uitdrukkingen: *dat is minent*, *dat is sinent* (d. i. dat is van mij, van hem) moeten verklaard worden, die in de Groningsche Veenkolonie gebezigd worden [1]) en die ik ook in de stad Groningen vaak heb gehoord. Men kan ze echter evengoed met *het mijne*, *het zijne* vertalen, en ik geloof dan ook inderdaad, dat wij hier, evenals bij *mijnentwege*, *zijnenthalve* niet met persoonlijke, maar met bezittelijke voornaamwoorden te doen hebben Het eenig bezwaar er tegen is, dat *halve* vrouwelijk is, en dat dus in den datief sing. niet *mijnen*, maar *mijner* moest gevonden worden. Daartegenover staat echter, dat de oorspr. vorm *mijnentwegen*, *zijnenthalven* kan geweest zijn, een datief plur., die bij het

[1]) Volgens L. van Ankum, *Noord en Zuid* III bl. 384.

enkelvoudig begrip van *mij*, *hem* wel wat vreemd, maar toch niet onmogelijk is [1]). Zoo ook alleen laten zich de andere vormen *onzentwege(n)*, *uwenthalve(n)*, *hunnentwege(n)*, *harenthalve(n)*, *allenthalve(n)* verklaren, die, wanneer *mijnent* in *mijnentwege* genitief van het persoonl. voornw. ware, slechts naar analogie daarvan gevormd konden heeten. Dat het eerste lid dezer samenstellingen een bezittelijk voornw. (of adj.) is, wordt nog bevestigd door de uitdrukking *aan anderhalf* (d. i. aan een anderen kant, elders), die wij vinden in Coster's *Niemant ghenoemt*, *niemant gheblameert*, vs. 117 vlg.:

„En doe 'y niet schenden mocht zijn handt aan 't malle kalf,
Betoonden hy zijn aart daar naar *aan anderhalf*."

Moeilijk is het uit te maken, of wij met eene paragogische *t* te doen hebben bij het woord *gedrocht*. In het mnl. toch kwam de vorm *gedroch* voor met de beteekenis van *bedrog* (bv. *Rijmb.* 24686, 26856), vooral van bedrog, begoocheling door elven (bv. *Beatrijs* 736; *Nat. Bl.* III 1975, XII 672, 900; *Rijmb.* 5380; *Sp. Hist.* I[1], 3 vs. 42: „elfsghedroch ende fantome"), eindelijk van *spook* in 't algemeen (bv. *Sp. Hist.* I[7], 61 vs. 66 en *Rijmb.* 23596, waar gezegd wordt, dat de discipelen Jezus op het water ziende wandelen, hem voor een *gedroch* hielden). Kiliaen, die de vormen met en zonder *t* opgeeft, verklaart het woord met begoocheling, bedrog, spook, maar ook met *monster*, zooals de tegenwoordige beteekenis is. Men zou echter ook aan apocope der *e* bij dit woord kunnen denken, daar naast *gedroch* in het mnl. ook *gedrochte* voorkomt, bv. *Torec* 1922; *Carel en El.* 51, 778; *Lippijn* 98, 114.

In het mnl. en in de 17de eeuw komen nog andere woorden soms met anorganische *t* voor, bv.

---

[1]) In de door Dr. M. de Vries herziene *Grondb. der Ned. spelling* van Dr. L. A. te Winkel, § 120, waar aan het enkelvoud, en dus aan den vorm *mijnentwege*, *zijnenthalve* de voorkeur gegeven wordt, vindt men toch uit Serrure's *Vad. Museum* I bl. 310 vs. 70 *van minen halven* aangehaald.

Dickent voor *dicken*, *dicke*, d. i. dikwijls, bv. *Rose* 8804, 12115.

Emmert voor *emmer*, immer, *Playerwater* vs. 325.

Ergent, *Lsp.* I 5 vs. 20, en Vondel, *Rommelpot* vs. 224; en *nergent*, *Nat. Bl.* V 596, *Reinaert* II 6604.

Geet voor *gek*, *Rubben* 77.

Corft voor *korf*, *Playerwater* 155.

Middelt voor *middel* of *midden*, *Moriaen* 1521; *Lanc.* III 18672; *Alex.* X 127 (althans in 't HS.); *D. Doctr.* III 1888.

Nocht en *nochte* voor *noch*, ofschoon het in 't Ohd. Os. en Oudfrank. *noh* luidt, is in 't mnl zeer gewoon en ook later nog, bv. bij Hooft.

Nochtant vindt men, naast het gewone *nochtan*, *Hist. van Troyen* 4085, 6710, 6789, 6798, 9732, 10054, 10310, 10387 enz.

Oft voor *of*, het onderschikkend voorwaardelijk voegwoord, Got. *iba*, *ibai*, Ohd. *ibu*, *oba*, Mhd. *obe*, *ob*, Ags. *gif*, Eng. *if*, Os. *ef*, Oudfrank. *of*. Het nam de *t* aan door verwarring met het tegenstellend bijschikkend voegwoord *ofte*, *oft*, dat zelf ook weder, en later voorgoed, de *t* verloor, zoodat tegenwoordig beide voegwoorden zonder *t* worden geschreven.

Siecht voor *ziek*, *Playerwater* 110.

Stijft voor *stijf*, *Playerwater* 30.

Tyrant voor *tyran*, bv. *Walew.* 9981; *Torec* 1329; *Rijmb.* 9182, 20081, 27460; *Esopet* 52 vs. 1; *Lanc.* III 16300, 16304, 16314. Het oorspr. Grieksch woord *τύραννος* heeft de *t* niet, doch zij zal wel achtergevoegd zijn naar analogie van woorden als *gygant*, *truwant*, *olifant*, enz.

Byzart, voor 't Fransche *bizarre*, vindt men bij Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 225 en Huygens, *Trijntje Corn.* (*Korenbl.* I bl. 598).

Elst, elzenhout vindt men *Inform. up 't stuck der Verpondinghe* (uitg. Dr. R. Fruin) bl. 58.

Minnewalmt schrijft Hooft, *Baeto* IV (uitg. Leendertz, II bl. 387).

Noenent (*te*) voor *te noene* (*hora nona*, negende uur, d. i.

drie uur 's middags, daar de dag te zes uur 's morgens, *hora prima* of *priemtijt*, zooals 't in 't mnl. heet, begon) vindt men in navolging van *avond* en *ochtend* bij Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 691.

Seckt, Spaansche wijn, evenals *Madera dry*, uit bijna droge druiven geperst, en daarom in 't Spaansch *vino seco* genoemd; Eng. *sack*. Men vindt het woord met paragogische *t* bij Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 2030.

De achtervoeging der *n* is geen phonetisch verschijnsel, maar voor de verschillende gevallen verschillend te verklaren. Zoo is bij *schoen* de meervoudsvorm als enkelvoud opgevat. Het woord luidde in het mnl. nog *schoe*, bv. *Moriaen* 1009; *Rijmb.* 25995; *Lanc.* II 10469; *Lsp.* I 24 vs. 50; ook Vondel (*War. der Dieren* No. 105) gebruikt nog het meervoud *schoen*; Kiliaen geeft *schoe* en *schoen* beide op, en de Staten-Bijbel gebruikt ook beide vormen. Van de verwante talen heeft het Got. *skohs*, Ohd. *scuoh*, Nhd. *schuh*, Ags. en Oudfriesch *scô*, Os. *skoh*.

Ook *teen* (van de voet) luidde in 't mnl. *tee*, bv. *Lorr.* A I 1879; *Rijmb.* 10631; *Rubben* 50 en ook nog in den Staten-Bijbel in overeenstemming met het Ohd. *zêha*, Nhd. *zehe*, Ags. *tâ*, Eng. *toe*, en zoo is het dus waarschijnlijk dat de *n* van *teen* denzelfden oorsprong heeft als die van *schoen*; doch daar Kiliaen alleen den vorm *teen* kent en zelfs reeds in het Oudfriesch de vorm *tâne* voorkomt, is het ook mogelijk dat wij hier niet met eene paragogische *n*, maar met een suffix te doen hebben.

Stellig anorganisch, ofschoon nog onverklaard, is de *n* van *toen*, dat in het mnl. nog meestal *doe*, soms ook *doen* luidt, en in de 17de eeuw ook nog dikwijls *doe* heet, terwijl het in geene der verwante talen eene *n* heeft; vgl. Os. *thô*, *thuo*. Evenmin weet ik de paragogische *n* van *toren* te verklaren. In het mnl. vindt men zoowel *toren*, *torne* (bv. *Stoke* VIII 712, 1290; *Lsp.* II 48 vs. 386, 1164) als *torre* (bv. *Ferguut* 277, 280: *Moriaen* 1935, 1941, 1950, 2085, 2091, 3767, 4457) en het Oudfrank. heeft reeds *turn*, maar 't Ags. *torr*,

Ohd. *turri*, terwijl het Nhd. *turm* heeft. Dat de *n* anorganisch is, behoeft geen betoog: 't woord toch is niet Germaansch, maar uit het Latijn overgenomen, waar het *turris* luidt [1]).

Naar analogie van *morgen* en *gisteren* nam ook *heden*, zelfs reeds in het mnl., de *n* aan, evenals de vorm *hieden*, waaruit *heden* ontstond, en de bijvorm *huden*, *huiden*, die beantwoordt aan het Ohd. *hiuto*, Nhd. *heute*, Os. *hiudu*, alle zonder *n*, waarin *hiu* de instrumentalis is van *hi*, dat vroeger *deze* beteekende (Got. *his*), terwijl *du* als verkorting van *dagu* moet beschouwd worden. Bij *hede(n)* is *dagu* niet tot *du*, maar tot *da* verkort. Het Ags. had nog den minder afgesleten vorm *heôdäg*, letterlijk te verklaren met: op dezen dag [2]).

Den uitgang van een ouden dat. plur. zal men moeten zien in de anorganische *n* van *Paschen* en *Pinksteren*, welke woorden als tijdsbepaling meestal verbonden werden met voorzetsels, die den datief regeerden. *Paschen* (ook nog *Paasch*) toch werd uit het Latijn of Grieksch overgenomen, waar het *Pascha*, *πάσχα* luidt en den oorspr. Chaldeeuwschen vorm *pascha* zuiver weêrgeeft. De Hebreeuwsche vorm van het woord is eenigszins anders, namelijk *fesach* of *pesach*. *Pinksteren* is verkorting van het Grieksche *πεντηκοστὴ ἡμέρα* (d. i. de vijftigste dag), evenals het mnl. *sinxenen* van 't Oudfr. *cinquiesme*, Lat. *quinquagesima* (vijftigste).

Enkele bijwoorden namen bij verbastering in het mnl. den buigingsuitgang aan, zooals *alte* (zeer), dat vaak als *alten* voorkomt, met name in de 15de eeuw, doch ook reeds *Moriaen* 1753, en *harde*, waarvan men verbogen naamvallen *harden* (*Moriaen* 1813) en *harder* (*Moriaen* 2854) aantreft.

Evenals er in het Hd. verscheidene woorden op *en* bestaan, waarvan de slot-*n* uit de verbogen naamvallen ook in den nominatief gedrongen is, bv. *nacken*, *haufen*, *brunnen*, enz.,

---

[1]) Zie *Taal en Letterbode* II bl. 133, 139.

[2]) Dat *heden* alzoo te verklaren is, en niet te vergelijken is met het Oudnoorsch *hêdhan* in de uitdrukking *hêdhan-fra* (van nu af), is aangetoond door Dr. Cosijn, *Noord en Zuid* I bl. 219—227.

hebben ook bij onze oudere schrijvers sommige substantieven in den nomin. eene anorganische *n* aangenomen, zooals bv. bij Vondel *necken*, *hoopen*, *kinnebacken*. Door een ander misverstand zegt Vondel ook *een dinghen* in plaats van *een ding*[1]).

Merkwaardig is eene andere *n*, die lang niet altijd anorganisch behoeft genoemd te worden, ofschoon die toch ook soms weêr alleen op analogiewerking van vormen met eene overoude organische *n* berust. Ik bedoel de *n*, die somtijds wordt aangetroffen als uitgang van den eersten persoon enkelvoud, meestal in het imperf. der zwakke werkwoorden, soms ook elders. Zoo leest men bv. in de *Hist. van Troyen* vs. 7602 *ic maecten u*, en aldaar vs. 9108: *dreichden ic.* Het HS. van dit gedicht is uit de 15de eeuw, maar ook in de 16de en zelfs nog in de 17de eeuw komen zulke vormen voor. In Brederoo's *Sp. Brab.* vs. 731, 733 o. a. vindt men *raeckten ick*, *stoeyden ick*, en bij Vondel, *Gulden Winckel* No. 16: *sien ick;* evenzoo bij Huygens: *sien ick* (*Voorhout* vs. 266, 653, 657, *Daghwerck* vs. 738, *Oogentroost* vs. 947, *Hofwijck* vs. 207, 1555, *Sneld.* XIV 39), *gaen ick* (*Voorhout* vs. 633), *staen ick* (*Voorhout* vs. 564, *Daghwerck* vs. 1554), *verstaen ick* (*Zeestraet* vs. 22) en *doen ick* (*Korenbl.* I bl. 167, II bl. 542). Oppervlakkig zou men kunnen meenen, dat de *n* hier alleen dient om hiaat te vermijden, doch de zaak wordt anders, wanneer men die *n* ook vindt, waar er geene sprake van hiaat kan zijn, bv. *Hist. van Troyen* vs. 7622: „ic aventuerden my"; vs. 7668: „ic scoffierden Serpedons heer"; vs. 9172: „ic deeten my"; vs. 9568 „ic maecten hem." Zoo ook leest men in Brederoo's *Sp. Brab.* vs. 784: „ick schraepten soo"; in Vondel's *Warande der Dieren* No. 107: „ick sien hier"; in Huygens' *Hofwijck* vs. 817: „ick sien het", *Sneld*, XIV 47: „ick siense", enz. enz. Bedenkt men nu, dat er in onze taal, evenals in de andere Germaansche talen, een eerste persoon is, die steeds op *n* (uit eene oudere *m*) uitgaat, namelijk *ik ben*, mnl. ook *bim*, en dat het Oudfrank. in den

---

[1]) Zie Dr. W. L. van Helten, *Vondel's taal* I bl. 75 vlg.

eersten persoon vormen kent als *wirthon*, *biddon*, *getruon*, *wacon* [1]), dan valt het moeilijk hier alleen aan verbastering te denken, te meer nog als men ook in het Mhd. vormen vindt als *ich tuon*, *gân* (of *gên*), *stân* (of *stên*) in 't Ohd. *tôm*, *gâm*, *stâm*, en in die laatste taal zelfs geregeld een eersten persoon enkelvoud praes. ind. op *om* of *on* en *em* of *en* in de tweede en derde klasse der zwakke werkwoorden, waarvan ook in het Mhd. nog enkele sporen zijn overgebleven, die echter, als bewijs dat zij begonnen te verouderen, ook bij sommige sterke ww. voorkwamen, waarbij zij niet behoorden, zooals bij *sehen* [2]). Uit het opgemerkte blijkt, dat in het Germaansch (vooral West-Germaansch) evengoed een eerste persoonsuitgang op *m* in het enkelvoud heeft bestaan, als in het Latijn, en dat wij voor het Oud-Germaansch hetzelfde onderscheid tusschen verba op *o* en op *mi* mogen maken, als in het Sanskrt en Grieksch. De uit *m* voortgekomen *n* van *doen ick*, *gaen ik*, *staen ick* behoeft dus niet ter vermijding van den hiaat ingevoegd te zijn, maar kan zeer goed een oude persoonsuitgang zijn, misschien juist ter vermijding van den hiaat langer bewaard gebleven tot zelfs tegenwoordig nog in de spreektaal; die van *sien ick* is wel is waar anorganisch, maar vindt toch in het Mhd. reeds haars gelijke. Daar echter bij de Oud-Germ. zwakke verba de *n* alleen in het praesens voorkomt, zouden wij die, welke wij in het mnl. en zelfs bij Brederoo in het imperf. aantreffen, voor anorganisch kunnen houden, gevormd naar analogie van de rechtmatige *n*'s. Dat behoeft echter niet. Het is mogelijk, dat ook daarin een oorspr. persoonsuitgang bewaard is. Het zwakke imperf. toch is gevormd door achtervoeging van den aorist van 't werkw. *doen*, waarvan de eerste persoon in Oud-Indogerm. vorm *dham* luidde (vgl. Lat. *bam* als imperf.-uitgang, Gr. θην als aorist-uitgang). 't Is waar, in den regel

---

[1]) Zie Dr. P. J. Cosijn, *Taal- en Letterbode* IV bl. 150 vlg.

[2]) Zie over dien uitgang J. Grimm, *Deutsche Gramm.* I 2te Ausg. p. 868, 875, 879, 885, 945, 958 en vgl. W. Scherer, *Zur Geschichte der Deutschen Sprache*, Berlin 1878, p. 213—218, 296 vlg. 318–329.

viel *n* (*m*) als slotletter in het oudste Germaansch evengoed weg als iedere andere consonant, en daarom is het niet vreemd, dat de *n* in den eersten persoon van 't zwakke imperf. gewoonlijk ontbreekt, maar volstrekt zonder uitzondering is deze regel toch niet, en wij kunnen hier dus best met een hoogst ouderwetschen vorm te doen hebben. Anders dan analogiewerking daarentegen kunnen wij er niet in zien, wanneer wij die *n* ook in den derden persoon enkelvoud aantreffen, ook daar waar zij blijkbaar niet dient om eene gaping te vullen. Men vgl. slechts in het HS. der *Hist. van Troyen* vs. 7686, 7779, 7981, 8014, 8035, 8240, 8282, 8339, 8346, 8510, 9165, 9461, 9846, 10103, 10220 enz. enz. met plaatsen uit Bredero's *Sp. Brab.: raeckten* (vs. 83), *gebeurden* (vs. 90, 741), *heughden* (vs. 96), *behooren* (vs. 361), *mienden* (vs. 424), *versmachten* (vs. 442), *tasten* (vs. 737), *praten* (vs. 797), *maeckten* (vs. 802) enz., en uit Huygens' werken: *kenden* (*Cost. Mal* vs. 26, *Sneld.* XIV 22), *keurden* (*Cost. Mal* vs. 27), *persten* (*Voorhout* vs. 207), *hoorden* (*Zedepr.: Een sot hovelingh* vs. 62, *Sneld.* XIV 55), *stelden* (*Sneld.* XIV 21), *knoopten* (*Sneld.* XIV 39), *maenden* (*Sneld.* XIV 50), *toonden* (*Sneld.* XIV 51), *meenden* (*Sneld.* XIV 70, 77), *trouwden* (*Sneld.* XIV 77), *oordeelden* (*Sneld.* XIV 87) enz. enz. [1]).

Door overbrenging van den sterken buigingsuitgang *er* van den vrouw. datief der adj. naar den nominat. zijn de vormen *rechter* en *linker* ontstaan. Het veelvuldig gebruik van de uitdrukkingen *ter rechterhand*, *ter linkerzijde* heeft ten gevolge gehad, dat zich de nominatieven *rechter*, *linker hand* vormden, evenals bij *middernacht* de datief nomin. geworden is.

In het mnl. vinden wij soms, schoon zelden, den uitgang *er* overtollig gevoegd achter *mire* (= *mijnre*, *mijner*), *sire* (= *sijnre*), *ere* (= *eenre*) en *ghere* (= *gheenre*) [2]), zooals

---

[1]) Voorbeelden uit andere schrijvers, ook van de *n* in den tweeden persoon meerv., vindt men bij Dr. W. L. van Helten, *Vondel's taal* I bl. 47 vlgg.

[2]) Daarop wees het eerst Dr. P. J. Cosijn, *Taal en Letterbode* VI bl. 156.

mirer (*Lorr.* A I 1563), *sirer* (*Lorr.* A I 767, 1206, dáár zelfs ook *scoenrer*, vs. 1329, 1331, 1675), *erer* (*Lorr.* A I 1257, 2151), *gherer* (*Lorr.* A II 2).

Ook op andere anorganische buigingsuitgangen in onze taal, waarbij wij van paragoge eener letter naar analogie van andere buigingsvormen mogen spreken, wensch ik nog even te wijzen.

De eerste naamval enkelvoud der sterk verbogen adjectieven bv. had in het Os. en Oudfrank. geenen buigingsuitgang, en zoo vindt men in het Oudfrank. in het vrouwelijk naast *mîn*, *thîn*, *sîn* slechts een paar maal *mîna*, *thîna* [1]). Toch heeft tegenwoordig die eerste naamval in het vrouwelijk zonder uitzondering de *e* evenals bij de zwakke verbuiging.

Wat de verbuiging der substantieven aangaat, verdient opmerking, dat, terwijl de nom. en acc. sing. der vrouwelijke *i*-stammen in Ohd., Ags., Os., Oudfrank. en ook in onze taal stamvocaal en naamvalsuitgang, $i + s$ en $i + m$, verloren hebben, sommige van die woorden bij ons eene *e* aannamen, naar analogie van de vrouwelijke *a*-stammen, zoodat men bv. *conste* vindt in plaats van *const* (bv. *Lsp.* III 14 vs. 39, 127, *Torec* 2494), *onste* in plaats van *onst* (d. i. gunst, bv. *Lsp.* III 3 vs. 322; 14 vs. 211; 15 vs. 103) [2]), welke woorden ook door Vondel eene enkele maal met *e* worden gebruikt en door Hooft [3]) worden opgegeven onder de vrouwelijke woorden, die *e* in den nomin. toelaten. Ook nu nog hoort men in hoogeren stijl soms *winste* verkeerdelijk voor *winst*, enz.

Ook in de vervoeging der werkwoorden valt zulk eene paragogische *e* op te merken, namelijk in de mnl. vormen van den tweeden persoon enkelvoud *du selste*, *soutste*, *wilste*, *hebste*, *biste*, enz., die door Dr. Van Helten, naar ik meen terecht, worden verklaard als afgesleten vormen uit de oratio

---

[1]) Zie *Taal- en Letterbode* III bl. 44.

[2]) Meer voorbeelden geeft Dr. W. L. van Helten, *Tijdschrift voor Ned. Taal en Lett.* II bl. 47 vlg.

[3]) Zie Hooft's *Waernemingen* No. 15 en 116 bij L. ten Kate, *Aenleiding* I bl. 718, 741.

indirecta: *selstu*, *soutstu*, *bistu*, enz., waarin het pron. *du* door invloed der *s* tot *tu* verscherpt werd. Door in *selste* enz. dat voornw. niet meer te herkennen begon men nu *ste* voor den buigingsuitgang aan te zien en dien vorm ook met voorafgaand *du* in de oratio directa te gebruiken [1]). Overigens had de tweede persoon enkelvoud in 't Got. in alle tijden van indicatief en conjunctief, behalve in het imperf. ind. der sterke vervoeging, eene *s*, die na eene lettergreep zonder klemtoon in *z* moest overgaan en alzoo in de Scandinavische talen *r* moest worden, in het West-Germaansch moest wegvallen. Dat is echter alleen in de Ags. en Oudfriesche conjunctieven gebeurd. Het Ohd., Os. en Oudfrank. behielden die *s* en evenzoo het mnl., terwijl er in het Ohd. zelfs reeds nu en dan eene *t* achtergevoegd werd, die in het Mhd. en Nhd. regel werd, evenals zij dat in den indicatief van Ags. en Oudfriesch was. Ook in het mnl. zijn er vrij wat voorbeelden van den tweeden pers. sing. op *st*, bv. *du dragest* (*Esop.* 14 vs. 7), *clagest* (*Esop.* 58 vs. 5), *lerest* (*Esop.* 37 vs. 19), *hevest* (*Esop.* 47 vs. 9; 56 vs. 15; *Merlijn* 1233, 1542), *woudest* (*Merlijn* 1403), *doest* (*Merlijn* 1234, 1754), *zijst* (*Merlijn* 1246) enz. Die *t* komt ook later voor, o. a. in de psalmberijming van Marnix en bij Huygens: *du hebst* (*Cost. Mal* vs. 62), *ziest* (*Cost. Mal* vs. 256), *slaest* (*Cost. Mal* vs. 258), enz. De vraag is nu, hoe die *t* verklaard moet worden, die in alle Germ. talen zonder uitzondering gevonden wordt bij *du bist* ('t Oudfrank. heeft slechts eenmaal *bis*). Dr. Cosijn verklaarde dien vorm, evenals ook *biste* uit eene constructie *bistu* (voor *bis thu*), die men als *bis-thu* zou opgevat hebben [2]), doch daarvoor is die vorm veel te oud en veel te algemeen. Waarschijnlijker is het, dat wij in de *st* van *bist* inderdaad met eenen persoonsuitgang te doen hebben. Dr. Kern [3]) ziet er den grondvorm in van het suffix *t*, dat

---

[1]) Zie Dr. W. L. van Helten, *Vondel's taal* I bl. 44 vlg. en *Tijdschrift voor Ned. Taal en Lett.* II bl. 49 vlgg.

[2]) Zie Dr. P. J. Cosijn, *Taal- en Letterbode* III bl. 272 vlg.

[3]) Zie Dr. Kern, *Taal- en Letterbode* V bl. 100 vlgg.

in het Gotisch en Noordsch den tweeden persoon enkelvoud imperf. ind. van de sterke vervoeging aanduidt, maar in alle West-Germ. talen wegviel. De Indo-germ. talen toch kennen het suffix (*e*)*stha* (vgl. Lat. (*i*)*sti* in alle perfecta, σθα in de Grieksche vormen ἔφησθα, gij zeidet, ἦσθα, gij waart, ᾔεισθα, gij gingt, οἶσθα, gij zaagt of weet, ᾔδησθα, gij wist, en bij Homerus ook buiten het perf. bij de werkwoorden op μι zelfs in conj. en optat.). Alzoo kon in de Germ. talen ook de tweede persoon sing. imperf. ind. van de sterke vervoeging (en dat kan *bist* oorspr. ook wel geweest zijn) evengoed op *st* uitgaan, als den consonantischen buigingsuitgang verliezen. In iederen anderen vorm echter is de *t* anorganisch, hetzij achtergevoegd naar analogie van het sterke imperf. ind., hetzij reeds veel vroeger ter behouding van de tot *z* overgegane *s*, die gevaar liep af te vallen. Zooals wij zagen is de tweede pers. imperf. ind. der sterke vervoeging de eenige in de West-Germ. talen, die geene *s* aanneemt. Wanneer wij die *s* desniettegenstaande toch soms in 't mnl. aantreffen, zooals bij *du waers* (*Disp.* 269), *du dorres* (*Disp.* 61, 218), *du ontfinges* (*Esop.* 4 vs 18), evenals soms in het Mhd., dan moet men, veeleer dan aan het afvallen van de *t*, denken aan paragoge der *s* achter den op eenen klinker uitgaanden vorm, naar analogie van alle andere tijden en wijzen, waarin de *s* het kenmerk van den tweeden pers. enkelvoud is.

Eigenlijk is ook de *s* van de genitieven *vaders* en *broeders* eene latere, doch reeds in 't Oudfriesch gewone, verbastering naar analogie van de andere sterke mannelijke substantieven, want in Ohd., Ags., Os., en Oudfrank. komen die woorden in den genit. bijna altijd zonder buigingsuitgang voor; en zoo kan men ze ook in het Nederl. der 13de en 14de eeuw nog vaak aantreffen, evenals de vrouw. *tar*-stammen: *moeder*, *zuster* en *dochter*, die nu ook, evenals reeds in het Oudfriesch, wanneer ze vóór het woord staan, waarvan ze, in genitivo, afhangen, de *s* hebben aangenomen. In dat laatste geval hebben tegenwoordig ook wel de andere vrouwelijke woorden de genitiefs-*s*, ofschoon die alleen aan de sterke man-

nelijke en onzijdige woorden en aan de vrouwelijke *i*-stammen volgens Oudsaksisch en Oudfrank. toekomt. Hooft stelde reeds als algemeenen regel:[1]) „Als het substantyf Foeminyn in Genitivo achter staet, zonder Artykel oft ander Adjectyf, zoo lydt het de *s*; gelijk *veel zorghs*, *meer vreughds*, *vol droefheits*. Desgelijx als het substantyf Foeminyn voor staet zonder Artikel oft Adjectyf, lydt het de *s*; gelijk *deughds lof*, *moeders goedt*, *stads welvaert*, jae men zeidt *zijn moeders goedt*, zonder de *s* in 't Adjectyf uit te drukken."

Ten slotte heb ik nog te wijzen op de paragogische *s*, waarmeê de volksetymologie in onze taal, evenals in het Hd., het woord *jakhals* heeft voorzien, dat uit het Turksch, waar het *djakâl* luidt, is overgenomen, en zonder *s* voorkomt in het Fransch als *chacal*, in 't Eng. als *jackal*.

[1]) Zie Hooft's *Waernemingen* No. 34, bij Ten Kate, t. a. p. I bl. 725.

VIERDE HOOFDSTUK.

Apocope of Afkapping.

Het grootste deel der Nederlandsche woorden is door apocope verminkt; toch zijn de verschillende gevallen van afkapping niet talrijk, want in het eigenlijk Nederlandsch zijn alleen *t*, *d* en *n* nu en dan afgesleten, terwijl bij de ontelbare andere woorden, die door afkapping geleden hebben, de geapocopeerde letter eene toonlooze *e* is.

Gaan wij buiten het gebied van het eigenlijk Nederlandsch, dan vinden wij ook de *s* als slachtoffer der apocope, daar die, vóór het Nederlandsch als zoodanig bestond, in het geheele West-Germaansch aan 't eind der woorden na vocalen en nasalen bijna altijd is afgevallen, terwijl zij in het Gotisch bleef, in 't Scandinavisch tot *r* overging. In de meeste gevallen gebeurde dat, omdat zij, lettergrepen zonder klemtoon besluitend, dus volgens de wet van Verner [1]) tot *z* moest overgaan, die aan het eind der woorden phonetische bezwaren voor de uitspraak opleverde; en in het geringer aantal gevallen, waarin de voorafgaande lettergreep klemtoon had en dus de *s* had kunnen blijven, werkte de analogie, de zucht om eenheid in de buigingsvormen te behouden.

Vergelijken wij nu het Gotisch met de West-Germaansche talen, dus ook met ons Nederlandsch, dan vinden wij de *s*, die alle sterk verbogen mannelijke woorden (de *tar*-stammen uitgezonderd), en de vrouwelijke *i*- en *u*-stammen in den Gotischen nomin. sing. vertoonen, in geene der West-Germaansche talen terug, en evenmin de *s* van den nomin. en acc. plur. van alle mannelijke en vrouwelijke woorden. Op dien algemeenen regel maken alleen de mannelijke *a*- en *ja*-

---

[1]) Zie K. Verner, *Eine ausnahme der ersten lautverschiebung* in Kuhn's *Zeitschrift für Vergl. Sprachforschung XXIII* (1877) p. 97—130

stammen [1]) in Ags. en Os. eene uitzondering, daar zij in nom. en acc. plur. de *s* bewaard hebben. De *s* van den nom. zal waarschijnlijk uit *ss* (van *sas*) ontstaan zijn, en naar analogie van den nom. zal de acc. vermoedelijk ook die *s* hebben aangenomen [2]). Misschien dat daarom ook in 't oudste mnl. de woorden op *are*, *ere* (*ja*-stammen) den nom. en acc. plur. door *s* vormen, evenals enkele andere, en naar analogie daarvan later nog meer, hoofdzakelijk die, welke op eene vloeiende letter uitgaan, en de verkleinwoordjes, stellig ook onder den invloed van de meervouds-*s* der uit het Fransch overgenomen woorden [3]). Verder viel weg de *s* van den genit. sing. der vrouwelijke *a*- en *ja*- en der consonant-stammen, zoodat alleen de mannelijke en onzijdige *a*- en *ja*-stammen de *s* in 't Os. en Oudfrankisch bleven behouden, omdat die *s* eigenlijk voor *ss* (uit *sja*) stond en dus niet tot *z* kon overgaan. Naar analogie daarvan zal het ook wel geweest zijn, dat de *i*-stammen en de mannelijke *u*-stammen in Os. en Oudfrank. de *s* behielden. Dezelfde woorden hebben ook in 't mnl. de *s*, behalve de vrouwelijke *i*-stammen, die daarvan nog slechts enkele sporen vertoonen, en zich bijna geheel richten naar de andere vrouwelijke woorden. In ons tegenwoordig Nederlandsch hebben zelfs op weinige uitzonderingen na ook de eertijds zwak verbogen mannelijke en onzijdige woorden die *s* aangenomen. Bij de werkwoorden verdween de *s*, die in 't Gotisch de sluitletter der deelwoorden was.

Van de pronomina hadden *mij* (datief), *dij* (datief) en *wij*,

---

[1]) Hier en elders blijf ik, ouder gewoonte van mannelijke en onzijdige *a*- en *ja*-stammen spreken, ofschoon met het oog op de West-Arische talen de naam- *o*-stammen misschien juister zou zijn.

[2]) Zie W. Scherer, *Zur Geschichte der Deutschen Sprache*, 2te Aufl. Berlin 1878, p. 559 vlg.

[3]) De tongvallen zijn in het aannemen van de meervouds-*s* dikwijls nog verder gegaan. In het Groningsch toch is het aantal woorden, die hun meervoud met *s* vormen, veel grooter dan in de schrijftaal en zoo worden door J. Vercouillie, *Onze Volkstaal II* (1883) bl. 25 vgl. ook voor het West-Vlaamsch vrij wat woorden met *s* in 't meervoud opgegeven, die in de schrijftaal *en* aannemen.

gij en *hij* de *s* reeds verloren in het Oudfrank. (*mî*, *thî*, *wî*, *gî*, *he*), het Oudsaksisch (*mi*, *thi wi* of *we*, *gi* of *ge*, *hi* of *he*) en het Oudfriesch (*mi*, *thi*, *wi*, *i*, *hi.*) In 't Gotisch luiden zij *mis*, *thus*, *veis*, *jus*, *his*, waarvan de *s* in 't Hd. tot *r* werd: *mir*, *dir*, *wir*, *ihr*. *Hij* komt noch in het Mhd., noch in het Nhd. voor; alleen vindt men in het Middelduitsch soms *her*. De nomin. op *s* (Hd. *r*) van het aanwijzend (betrekkelijk) en vragend voornw. is bij ons geheel verdwenen en door een anderen vorm vervangen.

Zooals bekend is, is de *k* van het pron. *ik* het overblijfsel van een suffix *ke*, Indo-Germ. *ga*, vgl. Lat. *ego*, Gr. *ἐγώ*, Ohd. *ihha*. Datzelfde suffix vertoonen in 't Got. ook de accusatieven *mik*, *thuk* en *sik* (Ohd. *mih*, *dih*, *sih*) en zelfs de Ohd. *unsih* en *iuwih*, waarbij het in het Got. niet gevonden wordt, evenmin als in het later Hd. Misschien dat die accusatieven er eenmaal ook bij ons van voorzien geweest zijn, doch dan in elk geval lang vóór de vestiging van het eigenlijk Nederlandsch, want het Os., dat nog wèl *mik* en *thik* heeft, gebruikt toch ook *mi* en *thi*, de eenige vormen in het Oudfrank. en Oudfriesch. Of wij hier van apocope der *k* mogen spreken, is onzeker. Ons *zich* is, zooals men weet, op het eind der middeleeuwen uit het Hd. overgenomen.

In betrekking tot de verwante Germaansche talen vinden wij in het Nederlandsch de *h* geapocopeerd bij de volgende woorden:

Door (voorzetsel), mnl. *dore* voor *dorch*, blijkens het Os. en Ags. *thurh*, Ohd. *durah*, Nhd. *durch* (vgl. Got. *thairh*).

Loo, naam van het koninklijk jachtslot bij Apeldoorn en laatste lid van verscheidene samengestelde plaatsnamen als Waterloo, Groenloo, Hengeloo, Heiloo, Almeloo, Tongerloo, enz. staat voor *looh*, Ohd. *lôh*, Mhd. *lôch*, *lô* dat *bosch* beteekent en etym. verwant is met het Lat. woord voor bosch, namelijk *lucus*.

Schoe, mnl. voor ons *schoen*, dat ook reeds in 't Ags. en Oudfriesch *scô* luidde, maar nog de *h* vertoont in 't Got. *skohs*, Ohd. *skuoh*, Nhd. *schuh*, Os. *skôh*.

Vloo, Ohd. *flôh*, Mhd. *vlôch*, *vlô*, Nhd. *floh*, Ags. *fleâh*. Het schijnt te behooren tot den wortel *flu* (Skr. *plu*, opspringen), die ons *vlien*, *vlieden* opleverde.

Hoo, dat in 't mnl. vaak genoeg voor *hoog* voorkomt, om er evengoed als in het Middelduitsch recht van bestaan aan toe te kennen, bv. *Reinaert* I 443; *Alex.* I 71 (althans in 't Hs.); *Rijmb.* 21329; *Stoke* VIII 845; *Velthem* I 17 vs. 111. Het afvallen van de *h*, reeds aangeduid door den bijvorm *hoog*, blijkt uit het Got. *hauhs*, Ohd. *hôh*, Ags. *heâh*, Os. *hôh*. Ook komt het zonder *h* voor in de samenstelling *hoomoed*, bv. bij W. van Hildegaersberch en later bij Hooft (*Ned. Hist.* fol. 4), en in het tegenwoordig *hoovaardig*, afleiding van *hoovaarde*, d. i. hooge gang. Door den bijvorm *hoo* over het hoofd te zien leidde ik het woord vroeger [1]) van *hof* af, dat ook *hoofschheid*, *heuschheid* en *hoffelijkheid* opleverde. Immers dat *hoogvaardij* tot *hoovaardij* in plaats van tot *hooffaardij* zou kunnen assimileeren, hield ik — en houd ik nog — voor onmogelijk [2]). Dat *gv* tot *ff* assimileert, blijkt toch uit *juffrouw*, dat gewoonlijk uit *joncfrouw* verklaard wordt, maar, naar mij voorkomt terecht, door Dr. Kern [3]) wordt opgevat als *jugvrouw*, met *jug* als bijvorm van *jong*, die ook in 't Oudfrank. voorkomt en nog voortleeft in de afleiding *jeugd* (mnl. *joget*, Hd. *jugend*) en *jochie*, in de volkstaal voor *jongetje*. Kon dus *gv* nooit *v* worden, wel behoeft er geen bezwaar tegen de gewone afleiding van *hoovaardij* te bestaan, als men in het eerste lid niet *hoog*, maar den bijvorm *hoo* ziet.

---

[1]) Namelijk in: *Het kasteel in de dertiende eeuw.* Gron. 1879 bl. 78.

[2]) Wèl kan het Hd. *hoffart* uit *hochfart* geassimileerd zijn, zooals door Heyne in het *Deutsche Wtb. IV.* 2. p. 1666 wordt opgegeven, ofschoon ook daaraan getwijfeld was door Dr. H. B. Rumpelt, *Deutsche Grammatik I* (Berlin 1860) p. 95, die er op wijst, dat Heyse als voorbeeld van assimilatie *hoffârt* voor *hochfârt* aanhaalt en die dan aldus vervolgt: „aber sollte nicht eher Hof zu Grunde liegen; entweder geradezu *Hof-fârt*, oder (wahrscheinlicher) *Hof-art*."

[3]) Zie Dr. H. Kern, *Die Glossen in der Lex Salica*, Haag 1869 p. 149.

Vroo, dat in het mnl. veelvuldig voorkomt, maar nu door den samengestelden vorm *vroolijk* vervangen is (vgl. het mnl. *leed* en ons *leelijk*, het Hd. *hehr* en ons *heerlijk*, het mnl. *schier* en ons *schielijk*). Wel heeft het Hd. *froh*, doch het Ohd. *frô*, *frao*, Ags. *freá* zonder *h* zouden er ons aan kunnen doen twijfelen, of hier wel eene *h* was weggevallen, als niet het Os. naast *frô* ook *frâh* (ons *fraai*) bezat, en niet ons woord *vreugde* uit **vrogida* naast het mnl. *vroude* op vroegere *h* wees.

Vroe, het gewone mnl. woord voor ons *vroeg*, dat in 't Hd. *früh* eene *h* vertoont. Toch zou het Mhd. *vruo* ons kunnen doen vermoeden, dat die *h* slechts de waarde van een schrijfteeken had, evenals bij *kuh*, indien de *g* van *vroeg* niet dezelfde bewijskracht voor een oorspr. *vroeh* had, als die van *vreugde* voor een oorspr. *vrooh*.

Na staat voor *nah* blijkens Os. *nâh*, Ags. *neah*, Ohd. *nâh*, Nhd. *nach*. Het daarvan afgeleide adj. werd met een suffix *w* gevormd en luidt *nauw*, en zoo vindt men in 't mnl. ook *nalijcs* naast ons *nauwelijks*. De volgende mnl. woorden stemmen in vorming letterlijk met *na* overeen:

Ga, bijvorm van *gauw*, o. a. te vinden *Floris* 1284; *Hist. van Troyen* 546, 6325; *Rijmb.* 5935, 33014; evenals *galike* (*Sp. Hist.* I[8], 34 vs. 68; III[7], 48 vs. 51), *galinge* (*Sp. Hist.* III[6], 38 vs. 23) en de samenstelling *gadoot*, d. i. plotselinge dood, beroerte (*Sp. Hist.* III[7], 12 vs. 24; 19 vs. 32; 42 vs. 78; *Van den Lev. ons Heren* 792). 't Ohd. heeft *gâhi* (snel), 't Os. *gâhliko* en *gâhun* (spoedig). De wortel van *ga* en *gauw* is die van 't ww. *gaan* [1]).

Gra, bijvorm van *grauw*, die ook in 't Ohd. voorkomt en eene *h* moet geapocopeerd hebben blijkens het Ags. *graeg*.

Ka (kraaisoort), bijvorm van *kauw*, en o. a. te vinden *Sp. Hist.* IV[2], 54 vs. 7. Het Ohd. heeft *kâha*.

Tot de letters, die in het eigenlijk Nederlandsch afvielen

---

[1]) Zie Dr. M. de Vries, *Taalk. Magazijn* IV bl. 86 vlgg. en *Taal en Letterbode* II bl. 271 vlgg.

zou men ook nog kunnen rekenen de in *ch* overgegane *k* in de verbinding *sch*, die men in de beschaafde spreektaal reeds lang heeft opgehouden aan het eind van een woord of eene lettergreep uit te spreken. Daardoor hebben ook enkele woorden in de schrijftaal de *ch* verloren. Zoo is men al lang gewoon *mossel* te schrijven, ofschoon het woord in 't Ohd. *muscula*, Nhd. *muschel*, Ags. *muscle* (schoon ook reeds *musle*), Eng. *muscle* luidt, in overeenstemming met het Lat. *musculus*, waaraan het ontleend is. Toch vindt men *mosschel* nog in 't mnl. bij *Heelu* 6545; *Nat. Bl.* V 355 var., 780 var. en nog in de 15de eeuw [1]), zelfs als eenigen vorm bij Kiliaen; doch in 't mnl. schreef men ook reeds *mussel*, bv. *Nat. Bl.* V 263, 355, 756, 739, 780.

Zoo schrijft men *bres* zonder *ch*, minder goed dan de Duitschers, die terecht *bresche* ook met *sch* uitspreken in overeenstemming met het Fransche *brèche*, dat echter zelf weder aan 't Hd. *brechen* (breken) ontleend is. Kiliaen heeft zoowel *bresse* als *bresche*.

Eigenlijk behoorde ook het bijwoord *ras* evengoed met *sch* geschreven te worden als het adj. en zoo vindt men het dan ook bij Kiliaen; maar reeds lang (ook in de spellingslijsten van Bilderdijk en Siegenbeek) was het onderscheid tusschen adj. en adv. gemaakt, zoodat men het niet meer heeft willen veranderen; doch dientengevolge moest men ook *verrassen* blijven schrijven, ofschoon Kiliaen nog *verrasschen* opgeeft, in overeenstemming met het Hd. *überrasschen*.

Eindelijk bewijzen vormen als *vleezig* en het meerv. *vleezen*, dat onze etymologisch juiste schrijfwijze *vleesch* reeds sinds lang niet meer overeenstemt met de opvatting der spraakmakende gemeente, die hier zelfs *s* tot *z* deed overgaan. Hooft schreef dan ook reeds *vleesselijk*, *Ned. Hist.* fol. 5.

Gedurende korten tijd heeft ook *druischen* gevaar geloopen de *ch* te verliezen. De eerste druk der woordenlijst van De Vries en Te Winkel (1866) gaf *druisen* op, doch in den tweeden

[1]) Zie bv. *De Legende van den Geusen troubele over Zeelant, in 1572 en 1573* (uitg. Dr. G. D. J. Schotel, Leiden 1872), bl. 24.

druk (van 1872) vindt men *druischen*, en terecht, niet alleen blijkens den bij Kiliaen opgegeven vorm, maar ook blijkens het Hd. *dräuschen* en het Oudnoorsch *thruska*, van een subst., dat in 't mnl, *druusch*, Oudnoorsch *thrusk* (aandrang, geraas) luidt.

Omgekeerd hebben ook een paar woorden in de schrijftaal reeds sinds lang de *ch* aangenomen, daar men aan de uitspraak niet meer kon hooren, of die er al of niet achter te voegen was, namelijk *heesch*, *gansch* en *heerschen.* Het eerste heeft de *ch* reeds bij Kiliaen en na hem altijd. In het mnl. heb ik wel eenmaal, namelijk *Nat. Bl.* VIII 605 den vorm *hees* aangetroffen, doch de variant heeft ook zelfs dáár *heesc.* Toch bewijzen de verwante talen, dat de *ch* er oorspr. niet achter behoort: vgl. het Ags. *hâs*, Oudfrank. *heis*, Hd. *heiser*, ofschoon in die laatste taal soms ook te onrechte, zooals door Luther en later nog door Gellert, *heisch* werd geschreven. Over de afleiding van het woord *gansch* verkeert men nog in onzekerheid [1]). Bij Kiliaen vindt men *gants* en *gantsch*, doch aan die schrijfwijze is stellig weinig gewicht te hechten. Hij dacht blijkbaar aan het Hd. *ganz* en het is nog niet uitgemaakt, ofschoon wel waarschijnlijk, dat wij het woord aan het Hd. hebben ontleend. In dat geval zou dus de *ch* er niet achter behooren; maar lang vóór Kiliaen kwam reeds de vorm *gans* bij ons voor, hetzij als overgenomen uit het Hd. met samensmelting van *ts* tot *s*, hetzij als oorspr. Nederlandsch woord. Het beteekende in het mnl. *geheel*, *gezond*, en is o. a. te vinden *Ferguut* 3070; *Nat. Bl.* I 42, VIII 238; *Rijmb.* 15634; *Esopet* 3 vs. 4; 54 vs 29, waar het steeds *gans* geschreven wordt, zoodat ook de oudste getuigenissen uit onze eigene taal tegen *ch* pleiten.

De *ch* van *heerschen* wordt reeds bij Kiliaen en verder ook bij de schrijvers der 17de eeuw gevonden, evenals in het Hd. *herrschen*, ofschoon Cats toch ook het adj. *heers* (heerschzuchtig) zonder *ch* schrijft. Tot die achtervoeging kan meê-

---

[1]) Zie het groote *Wdb. der Ned. taal* in voce.

gewerkt hebben, dat men er een adj. op *sch*, van *heer* afgeleid, in zag; doch waarschijnlijk is het woord uit het Hd. overgenomen, en daar is de *ch* anorganisch blijkens het Ohd. *hêrison*, Mhd. *hêrsen* en *hersen*. Voor het Hd. is die *sch* voor *s* niet ongewoon; 't is eigenlijk geene paragoge van *ch*, maar palataliseering der *s*, in het Hd. zoo goed als algemeen aan het begin van een woord vóór eene consonant, en verder ook na eene *l* (bv. *feilschen*, veilen), maar vooral na eene *r*, zooals bij *arsch* (aars), *birschen* (jagen), *bursche* (bors-t), *hirsch* (hert), *kirsche* (kers), *knirschen* (knarsen), *wirsch* (wars), enz.

Vroeger werden ook nog wel andere woorden te onrechte met *ch* geschreven. Zoo schrijft men tegenwoordig wel *harnas*, evenals Kiliaen deed, en men ook vindt *Hist. van Troyen* vs. 1392, 7216, 7718, in overeenstemming met het Fransch *harnois*, *harnais*, 't Ital. *arnese* en 't Eng. *harness*; maar het Fransch heeft daarnaast ook *harnachement*, 't Mhd. *harnasch*, 't Nhd. *harnisch*, en ook in 't mnl. is de vorm met *sch* de gewone. In de meer algemeene beteekenis van bagage, uitrusting en in de engere van wapenrusting vindt men *hernasch* bv. *Esopet* 63 vs 12; *Stoke* III 140; *haernasch* bv. *Sp. Hist.* III[5], 54 vs. 7; *harnasch* bv. *Stoke* IV 1385; *Ferguut* 55, 976, 5207; *Lanc.* II 14064, 32245; *Parth.* 2328; *harnasc* bv. *Walew.* 2777, 10089, en zonder *h*: *arnasc*: *Walew.* 8069; *Lorr.* A II 1065. Ook Huygens schrijft nog *harnasch* (*Cost. Mal* vs. 2).

Bilderdijk nam te onrechte als de ware spelling in zijne spellingslijst aan: *wasch* (der bijen), *warsch* (afkeerig), *losch* (lynx) en *torschen*, terwijl Siegenbeek voor de beide laatste woorden met hem overeenstemde. Toch bewijst de afleiding, waarop wij later terugkomen, dat Kiliaen terecht schreef *was*, *wars* [1]), *losse* en *torsen*.

---

[1]) *Wars* is niet anders dan het mnl. *wers*, *wors* of *wars* (oorspr. compar. *erger*, slechter), Got. *vairs*, Ohd. en Mhd. *wirs*, Os. *wirsa*, Ags. *vyrsa*, Eng. *worse*.

Eene *t* is bij ons, reeds vóór de vestiging van het Dietsch, weggevallen (of samengesmolten met de *s*) bij den derden persoon enkelv. tegenw. tijd, aantoonende wijs van 't werkw. *zijn*, mnl. *es* en ook reeds, zooals tegenwoordig, *is*, evenals in 't Os. *is* naast *ist*, Ags. en Eng. *is;* daarentegen Oudfrank., Ohd., Mhd., Nhd. en Got. *ist*, evenals het Lat. *est*, Gr. *ἐστί*, uit welken laatsten vorm blijkt, dat in het geheele Germaansch ook nog eene *i* is afgevallen.

In later tijd viel de *t* weg (of smolt samen met de voorafgaande *s*) bij *dons*, dat wel reeds als *donse* bij Kiliaen voorkomt, maar door hem toch in de eerste plaats als *donst* wordt opgegeven. Wij vinden dan ook *dunst* voor de nestharen, die den baard voorafgaan, gebruikt *Alex.* I 428, terwijl door Vondel, *Heerl. van Sal.* vs. 476 van 't *pluymdonst* gesproken wordt. Bloem van meel wordt in de Kantteekeningen op den Statenbijbel, *Levit.* II 3, „de *donst* van het meel" genoemd; en zoo naderen wij ook in beteekenis tot het Ags. *dust* (met syncope der *n*), dat *stof* beteekent.

Het gebruik van *kas* voor *kast* in de volkstaal (en o. a. ook bij Vondel, *Gijsbreght* IV vs. 158) is bekend. Zoo ook kwam vroeger *blas* met verkorte *a* uit *blaas* (= het blazen) voor bij Harduyn, Six van Chandellier, *Poesy* bl. 477 en Oudaen, *Poesy* II bl. 268 enz.[1]) ofschoon wij in *blast* (bij Starter, *Friesche Lusthof* bl. 113 en elders[2]) wel den ouderen vorm zullen hebben, blijkens het Ags. *blaest*, Ohd. *blâst*. Bij *geblas* voor *geblaas*, dat ook niet zelden voorkomt, behoeven wij echter niet aan apocope der *t* te denken. 't Is eenvoudig van *blazen* gevormd met het voorvoegsel *ge*, evenals *geroep*, *geloop*, *gehoor*, *geraas*, enz.

De *t*, die in 't Got. nog het teeken der pronominale verbuiging in den eersten en vierden naamval onz. enkelv. is, en bij ons voortleeft in *dit*, *dat*, *het*, *'t* en *wat*, heeft zich verder

---

[1]) Meer voorbeelden bij Dr. A. de Jager, *Latere Verscheidenheden* bl. 195 vlg.

[2]) Zie Oudemans, *Mnl. en Onl. Wdb.* in voce.

in de Germaansche talen niet kunnen handhaven. Slechts enkele sporen er van treft men in Ohd., Mhd. en Mnl. aan. Zoo is van *al* de eerste en vierde naamval onz. enk. in 't Got. *allata* en soms in 't Ohd. *allâz*, Mhd. *allez*, terwijl ook nog in 't mnl. de vorm *allet* voorkomt, bv. *Nat. Bl.* III 2229, 3396, IV 321; *Hist. van Troyen* 1502; *Alex.* III 472, 1228 [1]), met den bijvorm *allent*, met ingeschoven *n*, vooral bij Willem van Hildegaersberch en andere schrijvers uit de 14de en 15de eeuw [2]). Viel de *t* af, dan ontstond eerst de vorm *alle*, die in 't mnl. en ook later nog voor 't onzijdig in gebruik is, en eindelijk na apocope der *e* ons *al*, dat trouwens reeds in 't mnl. voorkomt.

Zoo vindt men ook de *t* van 't Got. *jainata* (onz. van *gene*) terug in 't mnl. *geent*, *Nat. Bl.* IV 887, VII 993; *Rijmb.* 5750, 13757, 13770, 16331 enz., *Sp. Hist.* I[4], 49 vs. 22; III[7], 20 vs. 36; 21 vs. 20; *Esopet* 12 vs. 7; 20 vs. 5, 19; *Velthem* II 29 vs 63; *gent: Torec* 1668, met de bijvormen *gont*, *Walew.* 404, 424, 2433, 2467; *Nat. Bl.* VI 800, IX 546, 631; *Rijmb.* 4457; *goent: Nat. Bl.* X 305, en *gint: Rijmb.* 6684, 7013, 13079, 18861, 21488. Die laatste vorm verklaart onze linguaal in *ginter* of *ginder* en *gindsch.*

Door verwarring met het onderschikkende *of*, indien [3]), verloor het tegenstellend bijschikkend voegwoord de *t*, die er oorspr. bij behoorde. Het woord immers luidde in het mnl. niet alleen reeds *of*, maar ook nog *oft* en zelfs *ofte*, waarnaast, met overgang van *f* vóór *t* tot *ch* ook *ochte*, *ocht*, dat ook weêr de *t* kon verliezen en nog in 't Vlaamsch, Brabantsch en Limburgsch *och* luidt. Ons *ofte*, *oft* stemt het meest overeen met het Ags. *ofdhe*, Oudfriesch *oftha*, en is verder verwant met het Got. *aith-thau*, dat bestaat uit *aith* (of) en het voegwoord *thau(h)*, Ohd. *doh*, Nhd. *doch*, Os.

---

[1]) Dr. Franck heeft in zijne uitgave hier evenals elders, waar *allet* voorkomt, de lezing van het HS. veranderd.

[2]) Bewijsplaatsen vindt men bij Dr. Verwijs en Verdam, *Mnl. Wdb.* I. 311.

[3]) Zie Bladz. 91.

thôh, Eng. *though*, ons *doch*, waarnaast later de vorm *toch* met tot *t* verscherpte *d* in gebruik kwam [1]).

In *gif*, *vergif* hebben wij een nieuw voorbeeld van apocope der *t*, die bij Kiliaen nog niet ontbreekt. Het woord is dan ook niets anders dan de letterlijke vertaling van het Grieksche δόσις, dat tot διδόναι (geven) staat als ons *gift* tot ons *geven*. Nu weet ieder, wat men in de geneeskunde onder eene *dosis* verstaat, en gemakkelijk ziet men in, hoe het begrip, eertijds door 't Lat. woord *venijn* (*venenum*) uitgedrukt, kon overgaan op den naam voor kleine hoeveelheden geneesmiddelen, die niet zelden vergiften waren. *Tegengif* is zoo ook de letterlijke vertaling van het Grieksche *antidotum* (ἀντίδοτον) [2]).

In de minder beschaafde spreektaal is het weglaten van de *t* aan het einde der woorden lang niet ongewoon. Ik herinner alleen aan *slech* voor *slecht*, dat Hooft in zijn *Warenar* schrijft [3]) als hij de Amsterdamsche volkstaal weêrgeeft, en vooral aan het weglaten der *t* in den tweeden persoon der werkwoorden, wanneer *je* of *jij* onmiddelijk volgt: *heb je*, *ga je*, *sta jij*, waarbij niemand de *t* laat hooren, zelfs niet schrijft. Daar *je* enclitisch is, zouden wij misschien van assimilatie moeten spreken, maar ook bij het niet enclitische *jij* doet zich hetzelfde verschijnsel voor. 't Is trouwens niet alleen eigen aan onze taal, maar ook reeds aan 't Ags., waar men vormen als *cvedhe ge* voor *cvedhedh ge*, *fare ge* voor *faredh ge* vindt [4]). Brederoo laat ook vaak de *t* weg, als *gij* volgt, en in 't spreken laten wij die bij 't imperf. zelfs

[1]) Zie over oorsprong en verwantschap van *of* het *Wdb. der Ned. taal.*

[2]) Het is mij niet ontgaan, dat Dr. Van Helten, *Noord en Zuid* II bl. 42 vlg. ons woord *gif* verwant acht met het Hd. *geifer* (zeever, speeksel), doch ik vertrouw, dat hij ook zelf met het oog op het bekend gebruik van het woord *dosis* van die meening zal teruggekomen zijn.

[3]) Uitg. van Dr. M. de Vries bl. 56 regel 23; bl. 68 regel 12: *slegh* voor *slechts*.

[4]) Zie Dr. Van Helten, *Vondel's taal* I. bl. 40 vlg.

weg als *jij* of *je* voorafgaat, m. a. w. wij stellen dan den derden persoon enkelvoud in de plaats van den tweeden persoon meervoud en zeggen: *je was* voor *je waart*, *je kwam* voor *je kwaamt*, *je hoorde* voor *je hoordet*. Daar *gij* alleen in hoogst deftige spreektaal gebruikt wordt, voegen wij bij dien vorm van het pronomen steeds den grammaticalen vorm van 't werkwoord met *t*, maar eeuwen lang, van de 14de tot de 18de eeuw toe werd ook bij voorafgaand *gij* niet zelden in de schrijftaal de *t* weggelaten in het zwakke imperfectum. Voorbeelden uit het tweede boek van den *Reinaert*, uit geschriften van de 15de en 16de eeuw, uit Hooft, Vondel enz., vindt men door Dr. Van Helten aangehaald, evenals hij verwijst naar Moonen's Spraakkunst, waarin *gij hoorde*, *woonde* voor het enkelvoud zelfs als grammaticale vorm wordt opgegeven [1]).

Aan 't eind der woorden wordt iedere medeklinker door den Nederlander over het algemeen klankloos uitgesproken, dus de *b* als *p*, de *v* als *f*, de *g* als *ch*, de *z* als *s*, de *d* als *t*. Vandaar dat niet alleen door ons nooit *z* of *v*, steeds *s* of *f* aan 't eind der woorden geschreven wordt, maar dat ook in het mnl., dat in zijne spelling veel meer de uitspraak weêrgeeft, nog bovendien meestal *g* en *d* aan het eind der woorden door *ch* en *t* wordt vervangen. Alzoo is de *d* als sluitletter phonetisch eene *t*, en apocope der *d* is dus hetzelfde als afkapping der *t*.

Zulk eene apocope is bij ons regel geworden in den derden persoon meervoud van het praesens ind., bv. *zij leven*, *zij varen*, *nemen* enz., waarvoor men in het Got. nog den vollen vorm

---

[1]) Dr. Van Helten, *Vondel's taal* I bl. 41 vlg., die tevens eene verklaring van het verschijnsel geeft, maar, dunkt mij, wel in de eerste plaats had mogen wijzen op de moeilijkheid verbonden aan het uitspreken van *det* of *tet*, waarin de toonlooze klinker evengoed de oorzaak van het wegvallen der *t* kon worden, als hij dat werd van het wegvallen der *n* bij de op *en* uitgaande infinitieven en andere woordvormen in de Hollandsche spreektaal. Zou men zelfs niet als regel mogen aannemen, dat in het Hollandsch iedere klanklooze medeklinker (zooals de *t* is) moeilijk als sluitletter na eenen toonloozen klinker kan uitgesproken worden?

liband, *farand*, *nimand* vindt. Zelfs het Oudfrank. heeft, met spelling als in 't mnl., vormen als *suerunt*, *macunt*, *tellunt*, *wonont*, *thihant*, *scêthunt*, enz. Waarschijnlijk is hier de invloed van den eersten persoon meervoud op *n* (uit *m*), en van den eersten en derden persoon meervoud van het imperf., die ook in 't Oudfrank. op *n* uitging, beslissend geweest. Het Hd. heeft evenzoo de *d* (dáár *t*) afgeworpen; maar terwijl de geapocopeerde vorm reeds in het mnl. regel is, is hij in het Mhd. nog uitzondering, en zelfs nog heeft het Hd. de *d* bewaard in den derden persoon meerv. van 't ww. *zijn: sie sind* (Got. *sind*, Oudfrank. *sint*, Ohd. en Mhd. *sint*), naar analogie waarvan zelfs de eerste persoon de *d* heeft aangenomen, ofschoon het Mhd. nog meestal *sîn* heeft, zooals ook de juiste vorm is.

Het Os. behield ook de *d*, het Ags. de *dh*, het Oudfriesch de *th*, maar deze drie talen stieten daarvóór de *n* uit, en zoo vinden wij vormen als in 't Os. *libbiad*, *farad*, *nimad*, Ags. *libbath* of *lifiath*, *farath*, *nimath*, Oudfriesch *libbath*, *farath*, *nimath*, die geheel gelijk zijn aan de vormen van den tweeden persoon meervoud, zoodat zich daarnaar ook de eerste persoon meerv. richtte, die evenzoo de *d* (*th*) aannam en de *n* syncopeerde. Volkomen daarmeê in overeenstemming zijn nog de vormen van den eersten, tweeden en derden persoon meervoud van den tegenw. tijd aantoonende wijs in de Saksische gewesten van ons land. In de omstreken van Groenloo bv. zegt men nog *wij*, *gij*, *zij lèft*, *vaart*, *nèmt* [1]).

In de gewone spreektaal laat men niet zelden de *d* weg in den eersten persoon enkelvoud van die werkwoorden, wier stam op eene vloeiende consonant en *d* uitgaat, en zegt men dus *ik vin*, *von*, *hiel* voor *ik vind*, *vond*, *hield*. In de 17de eeuw gebeurde dat ook wel in de schrijftaal, doch liever dan aan apocope zou ik hier aan de assimilatie willen denken, die zich vertoonde bij vormen als *vinnen* (ook *vijnen*), *hielen*,

---

[1]) Zie Dr. Kern, *Taalgids* VIII bl. 134.

enz., waaruit dan van zelf ook een enkelvoud *vin*, *hiel* werd afgeleid.

Apocope van *d* in op zich zelf staande gevallen heb ik ter nauwernood aangetroffen. Wij schijnen er alleen een voorbeeld van te hebben in het woord *eek* (azijn), indien men ten minste niet, zooals vaak gebeurt, den grondvorm daarvan ziet in *edik*, maar dien erkent in het Got. *akeits*, Os. *ekid*, Ags. *eced* (azijn), gegermaniseerden vorm van het Lat. *acidum* (zuur). *Edik* schijnt, evenals het Hd. *essig* (uit Ohd. *ezzih*, Mhd. *ezzich*), niet anders dan omzetting van *ekid* te zijn.

De *n* is in de schrijftaal dikwijls afgevallen, maar wordt in de spreektaal nog vaker weggelaten, wanneer eene toonlooze *e* voorafgaat. Het geheele Germaansch wierp reeds de *m* (of *n*) van den acc. sing. der subst., die de overige Indo-Germ. talen nog bezitten, af, evenals *m* (of *n*) van den genit. plur. der subst. en adj.; maar toch bleven er in het oudste Germaansch nog vrij wat *n*'s over, die eerst sluitletter geworden waren nadat daarachter eene andere letter afgevallen was. Ook die *n*'s nu zijn in het Nederlandsch voor een deel geapocopeerd.

Zooals bekend is, onderscheidt zich de zwakke verbuiging van de sterke doordat alle woorden, die er toe behoorden, oorspr. gevormd waren met den afleidingsuitgang *an*, waarachter dan verder de buigingsuitgangen gevoegd werden, maar waarin men al zeer vroeg ook zelf eenen buigingsuitgang kon gaan zien, omdat in den eersten naamval enkelvoud de *n* in alle Indo-Germ. talen, behalve het Grieksch, afviel. In het meervoud bleef die *n* in alle Germaansche talen, zelfs nog in de onze, bewaard, en in het enkelvoud ontbreekt die bij 't Got., Ohd., Ags. en Os. nergens anders dan in den vierden naamval van 't onzijdig geslacht; maar in 't Oudfrank. is ook in den vierden naamval enkelvoud van 't mannelijk geslacht die *n* reeds bijna geheel verdwenen, en het Nederl. is op dien weg voortgegaan. In het mnl. ontbreekt de *n* reeds geregeld in den acc. der drie geslachten. Alleen van *heer* vindt men nog wel eene enkele maal *heeren*. De datief der

vrouwelijke woorden gaat in 't mnl. nog wel op *n* uit, maar bij de mannelijke en onzijdige woorden begint dat reeds uitzondering te worden, en in het tegenwoordig Nederl. is ook bij de vrouwelijke woorden niet alleen in den datief, maar zelfs in den genitief de *n* verdwenen; van de onzijdige woorden heeft alleen *hart* den genit. *harten* bewaard, en hoe gering het aantal mannelijke woorden is, dat den zwakken genitiefsuitgang *en* behield, weet ieder. Het Oudfriesch is het Nederlandsch in afkapping der *n* reeds voor geweest, en is daarin zelfs nog verder gegaan. In het geheele enkelvoud van alle geslachten toch ontbreekt de *n* op enkele uitzonderingen na overal.

Trouwens het Friesch is over het algemeen afkeerig van de slot-*n*. Het Oudfriesch mist die reeds in den infinitief van alle werkwoorden, zelfs van die, wier stam op eenen klinker eindigt. Dat nu is in de Nederlandsche schrijftaal wel niet gebeurd, maar in de Hollandsche spreektaal wordt toch de *n* van den uitgang *en* bij den infinitief, en bovendien ook overal elders weggelaten, bv. bij *eigen* (mnl. *eighijn*), *verscheiden*, *verheven*, enz., in de 17de eeuw ook nog zonder *n* geschreven, bv. door Hooft en Vondel; en zelfs bij den toonloozen vorm van het bezittelijk voornw. *mijn*, waarvoor men niet alleen *men*, maar ook *me* zegt, evenals het onbepaald voornw. *men* dikwijls als *me* wordt uitgesproken, ja zelfs als *me* vroeger wel geschreven werd, en als *mi*, bv. *St. Christina* vs. 852, *Playerwater* vs. 44.

In de spreektaal apocopeert men gewoonlijk ook de *n* van de stoff. bijvnww. die in het mnl. nog den uitgang *ijn* bezaten, welke eerst op het eind der middeleeuwen toonloos is geworden evenals in het Ags. en Oudfriesch. In de 17de eeuw bestond er veel kans, dat ook in de schrijftaal de *n* der stoffelijke adj. zou zijn afgevallen, want niet alleen ontbreekt zij in den Statenbijbel somtijds, maar ook tamelijk dikwijls bij Hooft en Vondel [1]). Ook bij Huygens vindt men *gulde*

[1]) Zie tal van voorbeelden bij B. Huydecoper, *Proeve van Taal- en Dichtkunde* II bl. 331—338; Kluit op Hoogstraten's *Geslachtlijst*, Amst. 1783 bl. 225—228 en Dr. van Helten, *Vondel's taal* I bl. 106.

(*Voorhout* vs. 305, *Hofwijck* vs. 1082, *Zedepr.*: *Een rijcke vrijster* vs. 5, *Een comediant* vs. 14, *Een algemeen poëet* vs. 36, *Een matroos* vs. 16), *goude* (*Zedepr.*: *Een Alchymist* vs. 28), *ysre* (*Cost. Mal* vs. 168, *Zedepr.*: *Een gemeen soldaat* vs. 1, *Korenbl.* I bl. 453), *stale* (*Zedepr.*: *Een gemeen soldaat* vs. 49, *Een Alchymist* vs. 34), *steene* (*Hofwijck* vs. 1101, *Korenbl.* I bl. 556). Indien de Spraakkunst van Moonen meer gezag had gehad, zouden de stoffelijke adj. bij een vrouwelijk subst. voor goed de *n* verloren hebben.

Wel heeft het verkleinwoordje *je*, ondanks het protest van Bilderdijk, die *n* verloren, terwijl *ken* en *ke* (uit een ouder *kijn*) reeds in vroeger tijd, bv. door Vondel, naast elkaar gebruikt worden. *Je* komt zonder *n* in de 18de eeuw reeds algemeen voor. In de 17de eeuw worden de vormen *je* en *jen* naast elkaar gebruikt, bv. door Vondel [1]) en door Huygens, doch in de eerste helft der 17de eeuw heeft Huygens naast *jen* en *je* ook nog andere vormen, namelijk *gien* en *gie* [2]). Gaan wij bv. zijn *Voorhout* na (in de oudste uitgaaf), dan vinden wij daarin bv. vs. 204 *schuytgien*, vs. 282 *crekeltgien*, vs. 284 *quackeltgien*, vs. 521 *sletgien*, vs. 590 *deurtgien*, waar de *n* misschien achtergevoegd zou kunnen schijnen om hiaat te vermijden; doch dat kan niet het geval zijn met vs. 199 *bockgien*, vs. 207 *vruchtgien*, vs. 531 *knechgien*, vs. 569 *Dirckgien*, vs. 701 *blaetgien*. In het meervoud schrijft Huygens: vs. 205 *botgiens*, vs. 221 *spruytgiens*, vs. 249 *blaerdtgiens*, vs. 250 *haertgiens*, vs. 393 en 500 *meysgiens* (elders *meyskens*), vs. 501 *caeckgiens*, vs. 503 *lipgiens*, vs. 504 *mondtgiens*, vs. 553 *blaetgiens*. Daarnaast komen voor: vs. 12 *tuyntgie*, vs. 330, 338 *deurtgie*, vs. 548 *clockgie*, vs. 561 *Tryntgie*, vs. 573 *mutsgie*, vs. 578 *Troosgie*, vs. 585 *Agnietgie*, vs. 586 *hartgie*, vs. 587 *liedtgie*, vs. 593 *banckgie*,

---

[1]) Zie Dr. Van Helten, *Vondel's taal* I bl. 71.

[2]) Het laatste is nog op vele plaatsen in West-Vlaanderen in gebruik, waar tegenwoordig overigens *je* en *ke* gebruikt worden, doch bijna alleen *ke* tusschen Schelde en Leie, volgens J. Vercouillie, *Onze Volkstaal* II bl. 21 vlg.

vs. 599 *wagentgie*, vs. 601 *boompgie*, vs. 603 *oompgie*, en eenmaal, vs. 572 *woortgies*. Uit rijmen als vs. 593 *banckgie* op *ick bedanckje* blijkt, dat *gie* als *gje* werd uitgesproken. Bij Hooft vindt men meermalen den uitgang *gen*, bv. *hartgen*, enz.

Daar men nu in het mnl. uitsluitend en nog in het Vlaamsch veelal (doch dáár nu met geapocopeerde *n*) den uitgang *ken* aantreft, heeft het er den schijn van, alsof *je* uit *gje*, *gjen*, dat weêr uit *gen* en dat laatste eindelijk uit *ken* is verbasterd, zoodat de *n* dan moet gehouden worden voor een wezenlijk bestanddeel van het woordje. Zoo is dan ook alleen de meervouds-*s* te verklaren, die anders achter geen enkel echt Nederlandsch woord, dat op eene toonlooze *e* uitgaat, gevoegd wordt. Onwaarschijnlijk is het echter ook niet, dat de uitgang *je* overeenstemt met een anderen verkleiningsuitgang, die reeds in het oudste Germaansch de *n* verloren had, en wel denzelfden uitgang, die nu in 't plat Hollandsch *i* of *ie* luidt, evenals in het Zwitsersch en Schotsch, maar nog met *n* in het Groningsch *ien* (bv. in *handien*, *mondien*) voortleeft. In dien uitgang *i*, *ie* of *je* ziet Dr. Kern [1]) op het voetspoor van Jacob Grimm [2]) den uitgang *io* van verscheidene Oud-Germaansche eigennamen, zooals *Brinio*, *Hucdio*, *Liffio*, enz., die als *an*-stam moet opgevat worden, dus met *n* in alle verbogen naamvallen, beantwoordend aan den Griekschen uitgang *ιον*. Het komt mij voor, dat de meening van Grimm en Dr. Kern aangaande den oorsprong van het verkleinwoordje *je* zeer goed met de eerst geopperde verklaring te vereenigen is. Toen *io* tot *ie* en vervolgens tot *je* in het Hollandsch was overgegaan, zal het samengevallen zijn met *jen*, dat uit *gjen*, *gen* ontstaan was, dus uit de verbastering van het Vlaamsche en Brabantsche *ken;* en alzoo zullen de oorspr. zeer verschillende verkleinwoordjes, op de slot-*n* na aan elkaar gelijk geworden, ook in het bewaren, afwerpen en aannemen van die *n* invloed op elkaar geoefend hebben.

[1]) Zie Dr. H. Kern, *Taal- en Letterbode* II bl. 104—109.

[2]) Zie J. Grimm, *Deutsche Grammatik* III p. 683 vlg.

Voor zoover ik heb kunnen nagaan is de *n* maar bij één subst. in den nomin. verdwenen, waarschijnlijk omdat men er eenen zwak verbogen naamval in zag, namelijk bij *raaf*, Ohd. *hraban*, Oudnoorsch *hrafn*, Ags. *hräfn*, dat in het mnl. nog *raven* luidt, bv. *Nat. Bl.* III 859 vlg., 893, 911, 920, 923, 927, 929, 933, 939; *Sp. Hist.* I[1], 14 vs. 1; *Reinaert* I 18, 1860, 2793; *Walew.* 9689.

Slechts één geval van apocope der *r* wensch ik te vermelden, namelijk hetgeen zich bij de pronominale verbuiging der adjectieven heeft voorgedaan in den genitief en datief. sing. van het vrouwelijk en in den genitief plur. van alle geslachten. In het Oudfrank. was de uitgang dier naamvallen *ero*, in het mnl. niet zelden nog *ere*, maar reeds veel vaker bij op *l*, *n* of *r* eindigende woorden, na syncope der *e*, *re*, en bij andere woorden, na apocope der *e*, *er*. Reeds in de 16de eeuw begint die *r* te verdwijnen; in de 17de eeuw vindt men er bij Hooft, Huygens, Vondel e. a. nog vrij wat voorbeelden van naast een grooter aantal geapocopeerde vormen; maar langzamerhand verdwijnt die *r* geheel, en tegenwoordig komt zij nog maar alleen in staande uitdrukkingen voor, zooals, met voorzetsels, die den datief regeerden, *in lichter laaie*, *in aller ijl*, *op heeter daad*, *met luider stemme*, *van goeder hand*, *van liever lede*, *van ganscher harte* (te onrechte vrouwelijk), *te dezer stede*, *te goeder trouw*, *ter goeder ure* (vroeger vrouwelijk), *te gelijker*, *gelegener* of *gezetter tijd* (vroeger vrouwelijk); absolute genitieven of datieven, nu bijwoorden of bijwoordelijke uitdrukkingen: *allerwegen*, *halverwegen*, *eenigermate*, *langzamerhand*, *gewapender hand*, *ouder gewoonte*, *vragender wijs*, *vergelijkender wijs*, *toevalliger wijs*, *onverrichter zake*; als gewone genitief: *zaliger gedachtenis*, *goedertieren*, *allerlei*, *velerhande*, die zoo goed als adj. geworden zijn, evenals de van *ouder*, *nieuwer wet* gevormde adj. *ouderwetsch*, *nieuwerwetsch*.

Heeft bij den uitgang *ere* apocope der *r* eerst kunnen plaats hebben nadat de toonlooze *e* op het einde was weggevallen, de *e* is verder in zoovele gevallen en bij zoovele woor-

den afgesleten, dat het getal woorden, die de *e* bewaarden of nooit bezaten, betrekkelijk gering mag genoemd worden. De apocope der *e* is echter niet eene uitsluitend Nederlandsche eigenaardigheid; 't is integendeel de consequentie van een merkwaardig verschijnsel, dàt zich reeds vóór overouden tijd in het Germaansch openbaart, en er toe bijdraagt om het Germaansch van de overige Indo-Germaansche talen kenmerkend te onderscheiden. Ik bedoel het terugtrekken van het accent op de stamlettergreep en, als gevolg daarvan, het verminken of zelfs uitstooten en afkappen van de klinkers der laatste lettergreep. Scherer formuleert dit zoogenoemde „vocalische Auslautsgesetz" op de volgende wijze: „Het Germaansch heeft eenen afkeer van *i* en *a* als laatsten klinker van een woord; vandaar dat de enkelvoudige korte *i* en *a* spoorloos uit de slotlettergreep verdwijnen en *âi*, *ai*, *ii* (*î*) in *â*, *a*, *i* overgaan en later ook *âa* tot *â*, *â* tot *a* verkort wordt" [1]. In het Gotisch zelfs waren dus de slotlettergrepen reeds zeer verminkt; het Oudfrankisch en Oud-saksisch ging daarmeê verder, en bij de vestiging van het Dietsch was reeds, op enkele uitzonderingen na, iedere klinker in eene toonlooze eindlettergreep tot *e* overgegaan. In den loop der geschiedenis van het Nederlandsch nu verdwenen ook zelfs die *e*'s grootendeels. In het mnl. vindt men er nog veel meer dan in de tegenwoordige taal, al ontbreken dan ook geapocopeerde vormen in de handschriften niet; maar daar zij in het rijm slechts zelden voorkomen, vermoedt Dr. Franck [2], dat ten

---

[1]) Zie W. Scherer, *Zur Geschichte der Deutschen Sprache*, 2te Aufl. Berlin 1878 p. 208.

[2]) Dr. Franck, *Alexander*-uitgave, Inl. bl. LXXXIII en *Zeitschrift für D. Alterth.* XXVI p. 332 vlgg. Ongaarne evenwel zou ik met Dr Franck in alle uitgaven de geapocopeerde vormen stilzwijgend willen verbeteren: men kan dat desverkiezende evengoed stilzwijgend onder het lezen doen. Het kan nooit in het belang der wetenschap zijn, wanneer men door zijne uitgave anderen bemoeilijkt in het toetsen van een schijnbaar juisten, maar toch niet strikt bewezen regel, die immers bij nader onderzoek althans gewijzigd zou kunnen worden, ware het ook slechts voor enkele woorden.

minste Maerlant „eene toonlooze *e* onmiddelijk achter eene lettergreep met den hoofdtoon nog niet apocopeerde."

Bij de vervoeging der werkwoorden treffen wij in onze taal die apocope vooreerst aan in den eersten persoon enkelvoud tegenw. tijd, aantoonende wijs. Heeft het mnl. nog vormen als *ik neme* (Got. *nima*), *ik geneze* (Got. *nasja*), *ik koope* (Got. *kaupo*), tegenwoordig zijn *neem*, *genees*, *koop* enz. de eenige vormen, die zelfs reeds in de aanvoegende wijs doordringen. Vormen als *zegge*, *verzoeke*, *verblijve* zijn taalantiquiteiten.

Verder ging in 't mnl. het enkelvoud der gebiedende wijs bij de zwakke vervoeging nog op *e* uit: *heele* (Got. *hailei*, Oudfrank. *heile*), *neige* (Got. *hnaivei*, Oudfrank. *neige*), *bekeere* (Oudfrank. *bekêre*), *verdelge* (Oudfrank. *fardiligo*), enz., waarbij men ook die werkwoorden kan voegen, welke den praesensstam met *j* versterkt hebben, maar in de andere hoofdvormen sterk vervoegd worden, namelijk *bidden*, *liggen*, *zitten*, *scheren*, *zweren*, *heffen*, *scheppen*, waarvan men in 't Oudfrank. imperatieven als *bidde*, *heve* of *hevi* vindt. Toch vertoont ook reeds het mnl. geapocopeerde vormen, zelfs met verkorting van den klinker, zooals *mac*, *clach*, *jach*, *vrach* en *vach* (van *vagen*) [1], terwijl in onze taal alleen *gelieve* de *e* heeft behouden.

De *e* van den eersten en derden persoon enkelvoud van het imperf. der zwakke vervoeging heeft zich gehandhaafd, behalve bij een twaalftal onregelmatige werkwoorden, die in het mnl. evenwel de *e* nog bewaard hadden, namelijk: *bracht* (Got., Os., Oudfrank. *brahta*), *dacht* (Got., Os., Oudfrank. *thahta*), *docht* (Got., Os. *thûhta*), *wrocht* (Got. *vaurhta*, Os. *warahta*, *warhta*), *zocht* (Got. *sokida*, Os. *sôhta* of *suohta*), *kocht* (Got. *kaupoda*), *mocht* (Got. *mahta*, Os. *mahta*, *mohta*), *kost* (Os. *konsta*), *moest* (Got., Os. *môsta*), *wist* (Got., Os. *wissa*, Oudfrank. *wista*), *dorst* (Got. *daursta*, Os. *dorsta*) en *deed*, mnl. *dede* (Os. en Oudfrank. *deda*).

---

[1]) Zie Dr. A. de Jager, *Verscheidenheden*, bl. 195—208.

Bij de substantiva heeft apocope der *e* op groote schaal plaats gehad. Klimmen wij niet hooger dan het Oudfrank. of het daarmeê in dezen nog tamelijk nauwkeurig overeenstemmend middelnederlandsch op, dan vinden wij in den eersten en vierden naamval enkelvoud de *e* (of den klinker, waaruit zij ontstond) nog achter de mannelijke *ja*-stammen, bv. in 't Oudfrank. en mnl. *helpere*, *bescirmere*, *solre*, en de mannelijke *u*-stammen met korten wortelklinker, bv. *sone*, *vrede* (het eenige, dat de *e* behield), enz. Ook de onzijdige *ja*-stammen, o. a. die welke in 't Oudfrank. op *nussi* eindigden, hadden in 't mnl. nog de *e*, evenals de vrouwelijke *a*- en *ja*-stammen, die haar nog het langst, ten deele zelfs tot op dezen tijd toe altijd of alleen in hoogeren stijl behielden. De zwak verbogen woorden van alle geslachten gingen in 't mnl. nog meest op *e* uit, tegenwoordig, behalve eenige vrouwelijke woorden, nog slechts enkele mannelijke persoonsnamen: *bode*, *getuige*, enz.

In den tweeden naamval enkelvoud gingen alle vrouwelijke vocaal-stammen in 't Oudfrank. op eenen klinker uit, behoudens de *s* der *i*-stammen, die in 't Os. regel, maar in 't Oudfrank. uitzondering is, terwijl in het Nederlandsch zich de vrouwelijke genitief naar den nomin. richtte.

De derde naamval enkelvoud der vocaal-stammen ging in alle geslachten op eenen klinker uit, doch doet dat nu alleen als de *e* in den nomin. bewaard is, behalve in enkele vaste uitdrukkingen, als *heden ten dage*, *achter wege*, *bij monde*, *van noode*, *in gemoede*, *te velde*, *ten huize*, *uit hoofde*, *ter ruste*, *ter helle*, enz. Aan de geapocopeerde *e* herinneren ook vormen als *vandaag* (d.i. *van dage*), *scheep gaan* (d. i. *schepe gaan*), *Bloemendaal*, *Rozendaal* (d. i. *Bloemendale*, *Rozendale*, als nomin. gebruikte datieven).

De sterke meervoudsuitgang van eersten, tweeden en vierden naamval was in 't Oudfrank. in alle geslachten een klinker, in 't mnl. eene *e*, behalve natuurlijk bij de onzijdige meerlettergrepige *a*-stammen en de éénlettergrepige met langen wortelklinker, die den meervoudsuitgang *a* reeds veel vroeger verloren hadden. Van apocope kan hier geene sprake wezen,

omdat al die woorden, zoo zij niet de Oudsaksische of Fransche *s* aannamen, tot de zwakke verbuiging overgingen. Slechts een paar uitdrukkingen vertoonen een spoor van den sterken meervoudsuitgang in geapocopeerden vorm, namelijk *daag* (Oudfrank. *daga*) voor *daye*, in *veertien daag; slaag* voor *slage*, in *een pak slaag*, en *voet* voor *voete* (Oudfrank. *fuoti*, Os. *fôti*), in *onder de voet*, dat men reeds, en wel als rijmwoord op *overmoet*, dus blijkbaar volgens de bedoeling van Boendale zelf, aantreft *Lsp.* I 41 vs. 120.

De zwakke meervoudsuitgang was in alle naamvallen, in alle geslachten *en*, behalve in den genitief, waar hij *ene* (Oudfrank. *ono*, *ano*), moest luiden, en waar dus ook eene *e* geapocopeerd is.

Aangaande de adjectiva wensch ik slechts de opmerking te maken, dat bij die welke reeds in den nomin. op *en* uitgaan, zooals *verheven*, *tevreden* en de stoffelijke als *gouden*, *zilveren*, benevens de comparatieven, de buigingsuitgang tegenwoordig niet zelden wordt weggelaten. In het spreken doet men dat ook bij *een*, *geen* en de bezittelijke voornww. Sommigen laten ook zelfs in het schrijven daarbij den uitgang *e* weg, doch het komt mij voor, dat die apocope op geenen enkelen grond te verdedigen is; immers waar zou het eind zijn, als men alles in het schrijven wilde weglaten, wat men in het spreken verwaarloost. Het weglaten der *e* van *vele* heeft, met het vervangen van den deelingsgenitief door den accusatief, er toe bijgedragen, om het woord, dat evenals het Got., Ohd. en Os. *filu* een subst. was, en in het mnl. nog steeds met eenen er van afhangenden genitief verbonden voor komt [1]), tot een adjectief te maken, althans voor het taalgevoel van de meeste Nederlanders, blijkens den adjectievischen genitiefsvorm *veler*, die zich zelfs in *velerhande*, *velerlei* heeft vastgezet.

Behalve *gaarne*, *noode* en *spade* hebben alle bijwoorden de *e* geapocopeerd, die oorspr. het noodzakelijk kenteeken der

---

[1]) Zie Dr. Kern, *Taalgids* I bl. 83 87.

van naamwoorden gevormde bijwoorden was, en in het Oud-Germ. onder den volleren vorm *o* (of *a*) wordt aangetroffen. In het mnl. ontbreekt de *e* (waartoe de *o* in het Ags. ook reeds verzwakt was) maar zelden: men leest er geregeld *sere*, *langhe*, *harde* enz.; zoo ook *namelike*, *gemeenlike*, *eerlike* en alle andere op *like* uitgaande bijwoorden. Die op *linge*, als *nieuwelinge*, en op *kine*, als *stillekine*, hebben later de *s* aangenomen.

Zelfs heeft een nu als voegwoord gebruikt bijwoord de slot-*e* verloren, ofschoon die een noodzakelijk bestanddeel was van het tweede en voornaamste der beide leden, waaruit het woord was samengesteld: ik bedoel *als*, dat in het mnl. nog vaak *alse*, en zelfs nog somtijds *also* luidt, en niet anders is, dan het door *al* versterkte *zoo*. Voor „*als* aanzienlijke lieden gewoon zijn" zeide men in het mnl. nog: „*also* hoge liede plegen" (*Walew.* vs. 46). Ook als bijwoord begon in het mnl. het veeltijds tot *alse* verzwakte *also* reeds in geapocopeerden vorm gebruikt te worden; doch de zucht om voor voegwoord en bijwoord twee afzonderlijke woorden te hebben, heeft het Nnl. tot het handhaven van *alzoo* als bijwoord geleid. Het Engelsch verminkte het woord nog meer: van het Ags *ealswâ* bleef niet meer over dan *as*, een vorm die ook in de Nederlandsche spreektaal lang niet ongewoon is.

De met voorzetsels verwante bijwoorden deelden in het algemeene lot, zooals *ave*, dat reeds in het mnl. zeer dikwijls onder den vorm *af* voorkomt, en evenzoo de werkelijke voorzetsels. Toch luidde in het mnl. *aan* nog vaak *ane* (Got., Ohd. *ana*); *voor* was eertijds *vore* (Ohd. *fora*, *furi*), *door* was *dore*, *om* was *omme*, *ombe*, enz. Het langst hield de samengestelde vorm *tote* stand, doch ten laatste werd ook die, en wel met verkorting van den klinker, geapocopeerd.

Eene geheele lettergreep schijnt geapocopeerd bij *aalmoes*, doch eigenlijk viel alleen de *e* weg van *aalmoese* (*Lanc.* II 24397), dat zelf door assimilatie uit *aalmoesne*, *aalmoesene* (*Rijmb.* 15846, 15964; *Sp. Hist.* III[7], 60 vs. 40; 62 vs. 85; III[8], 10 vs. 35; *Lanc.* III 8984, 10742) ontstaan was,

en in 't Os. *alamôsna*, Ohd. *alamuosna*, doch daar ook reeds *alamuosa*, en in 't Ags. *älmysse* luidt. Door het Lat. *eleemosyna* heen is het als kerkwoord uit het Grieksch overgenomen, waar ἐλεημοσύνη oorspr. medelijden, vervolgens ook gift uit medelijden beteekent. In de afleiding *aalmoezenier* is de oudere vorm nog te herkennen.

Hetzelfde kan plaats gehad hebben bij *els* (priem). Ook dáár kan de *e* van een uit *elsne* geassimileerd *elsse* weggevallen zijn; althans Kiliaen geeft nog den vorm *elsene* op naast *alsene*, dat men ook bij Joh. Ypermans vindt; maar het Ohd. kent ook den vorm *alunsa*, *alansa* (afleiding van Ohd. *ala*, Mhd. *ale*, Oudnoorsch *alr*, Ags. *ael*, *âwl*, Eng. *awl*), zoodat ook een uit **alinsa* gevormd *elnse*, geassimileerd tot *else* in onze taal denkbaar is.

Ten slotte behoort hierbij nog het woord *taf*, verkorting van *tafta* of *taffeta*, bij Kiliaen als *taffetaf* opgegeven, en overgenomen uit het Perzisch, waarin *tâftah* het verleden deelwoord is van een werkwoord, dat *weven* beteekent [1]).

---

[1]) Zie Dr. R. Dozy, *Oosterlingen* bl. 91.

VIJFDE HOOFDSTUK.

Assimilatie of Gelijkmaking.

Wilden wij, zooals niet zelden en ook niet te onrechte gebeurt, het begrip assimilatie in den ruimsten zin opvatten, en er iedere klankverandering, waarbij zich de eene klank naar den anderen heeft gewijzigd, onder verstaan, dan zouden wij een geheel boekdeel alleen over dit onderwerp te schrijven hebben, waarin het grootste gedeelte der klankleer zou moeten behandeld worden. Vooreerst toch zouden de verschillende soorten van vocalische assimilatie moeten beschouwd worden, in de eerste plaats de umlaut of, voor onze taal, verandering van *a* in *e* onder den invloed eener volgende *i* of *j*, zooals in *bes* uit *basi*, *bed* uit *badi*, *heffen* uit *hafjan*, *ezel* uit *asil(us)*, *heer* uit *hari*, *ketel* uit *katils*, enz. enz. De umlaut toch is, zooals Scherer terecht in overeenstemming met Wahlenberg [1]) nadrukkelijk heeft betoogd [2]), niet alleen ontstaan door den invloed eener *i* of *j* in de volgende lettergreep, maar ook door de, door die *i* veroorzaakte, mouilleering van de tusschen *a* en *i* geplaatste consonant, waardoor de *i* of *j* zoowel vóór als na dien medeklinker gehoord werd. Zoo werd de *n* in *mannisk* gemouilleerd, en klonk het woord dus als *majnjsk*, waaruit *mensch* ontstond zoodra de *j* uit de tweede

---

[1]) Wahlenberg, *Ueber Einwirkung der Vocale auf Vocale*, Sigmaringen 1855, p. 19.

[2]) W. Scherer, *Zur Geschichte der Deutschen Sprache*, 2te Aufl. Berlin 1878 p. 72—75.

lettergreep verdween of in eene toonlooze letter overging [1].

Andere vocalische assimilaties, zooals overgangen van twee korte klinkers in éénen langen, bv. van *ai* in scherpvolkomen *e*, wensch ik hier evenmin te behandelen als de breede rij van gedeeltelijke assimilaties der medeklinkers, waarvan ik slechts een paar voorbeelden zal aanhalen.

Zoo doen de tongletters gaarne de voorafgaande *m* in de verwante vloeiende, de *n*, overgaan, en omgekeerd de lipletters de voorafgaande *n* in de *m*. Vandaar *wandaad* uit *wamdaad* (Os. *wamdâd*, Ags. *wamdaed*), samenstelling van *daad* met het bij ons verdwenen adj. *wam* (boos, slecht), dat in Os. en Ags. nog voorkomt. Vandaar *Vlaanderen*, dat. plur. van *Vlaander*, samengesteld uit *Vlaam* (later *Vlaming*) en het locatief- of ablatief suffix *der* (Got. *thar* of *thra*, Lat. *tra*(*d*) in *extra*, *intra*, *ultra*). Vandaar in lateren tijd *kantoor* uit het Fransche *comptoir* en, met uitstooting van *d* of *g* achter de *n*, *ambacht* uit *andbacht*, *aamborstig* uit *angborstig*, *Lombard* uit *Longbard*, enz. enz.

Wederkeerige assimilatie vertoont *stem*, *stemme* uit *stevene*, dat o. a. nog voorkomt *Walew.* 3537. De tusschenvorm *stemne* vindt men in 't Ohd. *stimna*, Os. *stemna* en *stemnia*, Ags. *stemn*, maar die laatste taal heeft ook nog *stefna*, evenals het Got., waar het woord *stibna* (*b* = *v*) luidt.

Tot dezelfde rubriek behooren assimilaties als van *dj* tot *tt*, van *gj* tot *kk* en van *vj* of *uj* tot *bb*; vgl. *beschutten* uit **beschudjen* (mnl. *bescudden*), *betten* uit **badjen* naast *baden*; *bukken* naast *buigen*, *hikken* naast *hijgen*, *nikken* naast *nijgen*, *wikken* naast *wegen*, *hek* naast *heg*, *haag*, *jakkeren* naast

---

[1]) Zoo zegt ook Eduard Sievers, *Grundzüge der Phonetik*, Leipzig 1881 p. 210, dat de umlauten „Mouillirung oder Labialisirung des oder der zwischen dem umzulautenden Vocal und dem *i*, *u* der Endung liegenden Consonanten voraussetzen." „In diesem Falle" gaat hij verder, „tritt nämlich der Vocal der Stammsilbe in unmittelbaren Contact mit den ihm widerstreitenden Elementen der *i*-und *u*-Stellung, die in dem Consonanten enthalten sind, und damit beginnt wieder die reciproke Ausgleichung."

jagen; bibberen naast *beven*, *stribbelen* naast *streven* (mnl. ook *striven*), *dribbelen* naast *drijven*, *kibbelen* naast *kijven*, *hebben* naast *hevet*, *heeft*, *webbe* naast *weven*, *snebbe* naast *snavel*, *krabbe* naast *krevet*, *kreeft*, *drabbe* naast *drave*, *draf*, *zwabber* naast *zweven; krabben* naast *krauwen*, *knabbelen* naast *knauwen*, *kabbelen* naast *kauwen*.

Zulke gedeeltelijke of wederkeerige assimilaties laat ik nu verder rusten, om mij uitsluitend te bepalen tot de assimilatie in den letterlijken zin des woords, namelijk de gelijkmaking van eenen medeklinker aan den voorafgaanden of volgenden. Maakt eene consonant eene volgende aan zich gelijk, dan heet dat *progressieve*, maakt zij daarentegen eene voorafgaande aan zich gelijk, dan noemt men dat *regressieve* assimilatie.

Laten wij beginnen met de voorbeelden van *progressieve* assimilatie in onze taal.

Assimilatie van *mb* tot *mm*, gewoonlijk na *a* of *o*, vinden wij in:

Dom uit *domme* voor *dombe*, dat echter in 't mnl. niet schijnt voor te komen. Wel heeft men er den geassimileerden vorm en tevens den vorm *domp*, waarin de *b*, door apocope der *e* sluitletter geworden, in de verwante klanklooze slagconsonant overging, bv. *Sp. Hist.* I[3] 45 vs. 46; ook *dompelijc*, *Torec* 960; *Martijn* I 922; *Brab. Yeesten* V 477; en *dompheit*, *Walew.* 2423; *Moriaen* 1389; *Lanc.* III 19002; *Torec* 2463; *Rijmb.* 81, 31115; *Sp. Hist.* III[5], 11 vs. 56; *Rose* 3082, 3153. In het Got. luidt het woord *dumbs*, Ags. en Eng. *dumb*, Mhd. *tump*. Nauw verwant er meê, maar zonder nasaleering, zijn *doof* en *dof*.

Emmer, uit *ember* voor *eember* met gedeeltelijke assimilatie uit *eenber* van *één* en *ber* (wortel *bar* = dragen), dus een vat, dat men niet aan twee ooren, maar aan één hengsel draagt; vgl. Ohd. *einpar*, *eimpar*, *eimber*, Mhd. *einber*, *eimber*, Os. *êmber*, Ags. *âmber* [1]). Ook met ééne *m* en

[1]) Zie Grimm, *D. Wörterb. III* 111, die uit het bestaan van den naam voor een ander vat, Ohd. *zuiber*, het bewijs put, dat het woord echt Germaansch is en niet eene verbastering van 't Lat. *amphora* (kruik), zooals men zou kunnen vermoeden.

oorspr. vocaal in de eerste lettergreep: *eemer* (o. a. bij Vondel, Van Lennep I bl. 211, III bl. 283, XI bl. 235, XII bl. 17), evenals 't Hd. *eimer*.

Hommel uit *hombel*, Eng. *humble bee*, Ohd. *humbal*, Mhd. *humbel*, doch ook reeds zooals in 't Nhd. *hummel*. De Germ. wortel schijnt *hu*, *hiu* te zijn, vanwaar ook *honing*, eene afleiding van een woord voor bijenkorf, dat in 't Ags. *hîve*, Eng. *hive* luidt, vanwaar Ags. *hûnig* uit **hîvenig*, Eng. *honey*.

Kam voor *kamb*, Ohd. *champ*, Mhd. *kamp*, Ags. *camb*, Eng. *comb*. De hoogere afleiding wijst op *getand werktuig* als grondbeteekenis. Grimm zocht die in 't Ags. *cumbol*, Oudnoorsch *kumbl*, helmteeken, helmkam; doch dat schijnt er eene afleiding in engere beteekenis van te zijn.

Klimmen uit *klimben*, Ohd. en Ags. *climban*, Eng. *to climb*. Hetzelfde woord, maar zonder nasaleering, is *kliven*, dat in 't mnl. klimmen beteekent, bv. *Alex.* VI 200; *Heiml.* 1712; *Rijmb.* 1994, 2445, 6429; *St. Franc.* 3076, 7708, 8528; *Sp. Hist.* I^5, 74 vs. 43; *Mnlp* I 2942. Het beteekent oorspr. wortel vatten, groeien, zooals nog uit ons *beklijven* blijkt. Bijvorm is *kleven*, dat in 't mnl. ook de beteekenis van klimmen heeft, *Lsp.* I 4 vs. 25; *Melibeus* 1095. Kiliaen teekent ook *klever* en *kleverboom* als benaming voor de *klimop* aan, evenals *klijf*, dat ook door Vondel voor klimop gebruikt wordt (V. Lennep VIII bl. 174 vs. 18). 't Ohd. heeft *clîban*, Mhd. *klîben*, Os. *klîbhan*, Ags. *clîfan* (kleven), Oudnoordsch *klîfa* (klimmen) [1]).

Kom uit *komme* voor *kombe*, Ags. *cumb*, overgenomen uit het Gr. *κύμβος*, *κύμβη*, beker, pot, Skr. *kumbha*, waterkruik. 't Werd ook in overdrachtelijken zin door de Grieken voor *hoofd* gebruikt en komt ook zonder nasaal voor als *κύβας* (urn), *κυβή*, *κυφή* (hoofd). Dat het Lat. *cupa* (Fransch

[1]) Wanneer R. Hildebrand, *D. Wörterb.* V 1167, twee oorspr. stammen *klimb* en *klimm* naast elkaar aanneemt, omdat reeds zeer vroeg vormen zonder *b* voorkomen, denkt hij blijkbaar niet aan den bijvorm *klif*.

cuve) met den bijvorm *cuppa* (Fransch *coupe*), hetzelfde woord is, mogen we ondanks verschil van *p* en *b* gerust aannemen; en dus hebben wij ook den niet genasaleerden vorm van het woord overgenomen in twee gedaanten, die van *kuip* en die van *kop* voor *kup* (Eng. *cup*), in de driedubbele beteekenis van kommetje om uit te drinken, inhoudsmaat en hoofd.

Krom uit *kromme* voor *krombe*, Ohd. *chrump*, Mhd. *krump*, Ags. en Os. *crumb*. Ook in 't mnl. vindt men nog *crombe*, *Moriaen* 1076 en *cromp*, *Van den Levene Ons Heren* 686, 844.

Lam voor *lamb*, Got. *lamb*, Ohd. *lamb*, Mhd. *lamp*, Ags., Eng. en Os. *lamb*. Ook in 't mnl. vindt men nog *lamb*, *Lanc.* III 14808 en *lamp*, *Van den Lev. O. Heren* 2351, 3057, 3166.

Lommer voor *lomber* [1]).

Om uit *omme* voor *ombe*, dat men o. a. vindt: *Torec* 3662, *Moriaen* 283, 4187; zoo ook *hier-* en *daer-ombe*, *Torec* 47, 87, 1536, 1541, 2130, 2211, 2448, 3248; *Moriaen* 788, 1199, 3602; *waerombe: Lanc.* III 11349; *alombe: Moriaen* 1075. 't Luidt in 't Ohd. *umbi*, *umpi*, Mhd. *umbe*, Ags. *ymbe*, Os. *umbi*, Oudfrank. *umbi*, *umbe*, en is hetzelfde woord als het Skr. *ambhi*, Gr. *ἀμφί* en Lat. *amb*, o. a. in *ambire*, *ambages*. De niet genasaleerde vorm luidde Skr. *abhi*, Lat. *ob*, Hd. *ob* (wegens) en mnl. *ob* in de bekende uitdrukking *ob anderside* (aan de andere zijde), met den bijvorm *banderside* (d. i. *be-ander side*). Bijvorm met *p* was Skr. *api*, Gr. *ἐπί*, Got. *af*, Ags. en Os. *of* (*af*), ook in 't mnl. *of ander side* (*Walew.* 11097) [2]). Over den Germaanschen bijvorm met aphaeresis der *a* spraken wij reeds. [3]).

Schram vermoedelijk uit *schramme* voor *schrambe*, waar-

---

[1]) Zie Bladz. 80.

[2]) Zie Dr. Kern, *Taalk. Bijdr.* I bl. 201 vlg. en Dr. J. Beckering Vinckers en Dr. M. de Vries, *Tijdschrift voor Ned. Taal- en Lett.* II bl. 11—18, 75—77.

[3]) Zie Bladz. 62.

van ik echter het voormalig bestaan niet kan bewijzen, doch dat ik opmaak uit den door Kiliaen opgegeven bijvorm *schrabbe*, die uit **schravja* ontstaan moet zijn, en van denzelfden stam is als het mnl. werkwoord *scraven*, d. i. krabben. *Schrambe* zou dus staan tot *scraven* als *dombe* tot *doove*, *klimben* tot *cliven* en *ombe* tot *ob* en *of*.

Stom uit *stomme* voor *stombe*, dat men o. a. vindt *Lanc.* II 41570, waarnaast *stomp* in dezelfde beteekenis: *Leven van Jezus* cap. 2, 77, 114. Zoo heeft ook het Mhd. *stump*; maar 't Os. kent alleen *stum*. Vgl. Skr. *stumbh* (stupefacere). Het adj. *stomp* (bot) en het subst. *stomp* (afgeknot lichaam) verwarre men er niet meê.

Zwam uit *zwamb*, blijkens Ohd. en Mhd. *swamp*. Kiliaen kent alleen *swamme*.

Op dezelfde wijze, vermoed ik, moet ook het woord *ham*, dat wij alleen in de samenstelling *inham* bezitten, uit *hambe* verklaard worden. Dr. Verdam ziet er beeldspraak in en zegt: „het woord *ham* in *inham* is hetzelfde woord als *ham* (mv. mnl. *hamen*), d. i. *achterschenkel*, *bil*, en vervolgens *ronding*, *bocht*" [1]); doch die gissing bevredigt mij, vooral om de beteekenis, niet. Veeleer zou ik gelooven, dat een *hamb*, waarvan het bestaan trouwens niet door mij kan aangewezen worden, de genasaleerde vorm is van **hav* = zee, Oudnoorsch *haf*, Ags. *heaf*, *häf*, vanwaar Oudnoorsch *höfn*, Deensch *havn*, Zweedsch *hamn*, Ags. *häfene*, Mhd. *habene*, Nhd. *hafen*, ons *haven*. 't Is echter ook mogelijk, dat (*in*)*ham* staat tot *haven* als *stem* tot *steven*.

In het mnl. assimileerde *mb* nog tot *mm* bij *ammer*, dat wij o. a. *Nat. Bl.* VIII 678 en *Sp. Hist.* I[1], 24 vs. 31 en later bij Vondel, *Herschepp.* X vs. 359 vinden. Daar het Arabische woord *anbar* is, behoort de *b* in *amber*, dat oorspr. alleen eene welriekende harsstof beteekende en in dien zin gewoonlijk *grijze amber* of *ambergrijs* werd genoemd, maar

---

[1]) Dr. J. Verdam, *Tijdschrift voor Ned. Taal en Lett.* I bl. 31.

later ook, als *witte amber*, voor *sperma ceti*, als *gele amber*, voor barnsteen werd gebruikt.

Zoo assimileerde in 't mnl. ook *ambtman* (rechtsambtenaar), na 't uitvallen van de *t*, tot *amman* (*Heelu* 4554; *Velthem* IV 43 vs. 52, VI 3 vs. 13; 7 vs. 69), en evenzoo *ammanie*, *ammanrie*, synoniemen van *ammanscap* voor *ambmanschap* (*Brab. Yeesten* VII 10874) en van *ammet* voor *ambet*, *ambt* (*Merlijn* 10210) [1]).

De volkstaal en het zeventiende-eeuwsche blijspel levert nog een voorbeeld van assimilatie in *wammes* voor *wambuis*, dat uit *wambeys* voortkwam en eene afleiding is van *wambe* (buik, onderlijf), in het mnl. ook reeds in geassimileerden vorm te vinden als *wamme*, *Nat. Bl.* II 3955, III 2692, maar met organische *b* in het Got. en Ohd. *wamba*, Mhd. *wambe*, Ags. *vamb*.

Uit het Fransch namen wij *bombe* over, geassimileerd tot *bom*, ofschoon in *bombardeeren* de *b* bleef. Zoo ook werd het Fransche *concombre* bij ons *komkommer* en dus weêr meer gelijk aan den oorspr. Lat. vorm *cucumis* (genit. *cucumeris*). Datzelfde schijnt ook plaats gehad te hebben met *kommer* (oorspr. *bezwaar*, *last*; zie bv. *Inform. upt stuck der Verpond.* door Dr. R. Fruin, bl. 663), geassimileerd uit *komber*, welken vorm Kiliaen nog naast *kommer* opgeeft en die in 't mnl. ook nog voorkomt, bv. *Moriaen* 3219, met het ww. *combren*, *Rose* 8399. Ook het Mhd. heeft *kumber*, waaruit het Nhd. *kummer* geassimileerd is. Stellig hetzelfde woord is het Oudnoorsch *kumbl* (aardhoop, grafheuvel). Ik houd het voor het Fransche *comble* met ingevoegde *b*, van 't Lat. *cumulus* (hoop).

Invoeging van *b* na *m* is in 't Fransch een gewoon verschijnsel, vgl. *chambre*, Lat. *camera*, *trembler*, Lat. *tremulare*, *sembler*, Lat. *simulare*, *humble*, Lat. *humilis*, *tombe*, Lat. *tumulus*, *tomber*, mnl. *tumen*, vanwaar ons *tuimelen*. Het Engelsch houdt ook van invoeging eener *b* na *m*, vgl. bv. *thumb*, duim, *to slumber*, sluimeren en *crumb*, *to crumble*,

---

[1]) Zie daarover Dr. Verwijs en Dr. Verdam, *Mnl. Wdb.* in vocibus.

kruimel, kruimelen, ofschoon het mogelijk is, dat bij het laatste woord de *b* organisch is, blijkens het Opperfrankische *krumpen*, dat stuk brood, kruim beteekent [1]). Overigens vertoont ook het mnl. voorbeelden van hetzelfde verschijnsel in *jamber*, *ember*, *nember*, enz.; terwijl bijna alle Oud-Germaansche talen van het Nederl. afwijken door het bezit eener *b* in *timmeren:* Ohd. *zimbarôn*, Mhd. *zimberen*, Ags. *timbrian*, Eng. *to timber*, Os. *timbrôn*, Oudfriesch *timbria.* Toch behoeft er bij ons geene sprake van assimilatie te zijn, daar het Got. slechts eene enkele maal *timbrjan*, doch in den regel *timrjan* heeft en de wortel blijkbaar dezelfde is als die, waartoe ook het Lat. *domus*, Gr. *δόμος*, *δέμειν* (bouwen), *δέμας*, (gestalte persoon) behooren. Vgl. voor het laatste 't Hd. *frauenzimmer* (vrouwspersoon), ook als *vrouwentimmer* door Vondel (V. Lennep, IV bl. 133) gebruikt, naast *joffrentimmer* (*Noah*, vs. 507).

Assimilatie van *mp* tot *mm* vertoonen:

Kram (haak) voor het door Kiliaen in dezelfde beteekenis opgegeven *kramp*, indien ten minste niet van den oudsten tijd af aan een stam met en een zonder *p* naast elkaar bestaan hebben. Ik zou dat echter betwijfelen, daar het Ohd. *chramph* (haak) den niet genasaleerden bijvorm *crapho* vertoont, die in 't Mhd. *krapfe* luidt. De wortel zal dus *krap*, Indo-Germ. *grab*, zijn en samentrekken, krommen beteekenen. Van denzelfden wortel is dan ook ons adj. *krap* naast het genasaleerde ww. *krimpen.*

Lummel uit *lumpel*, blijkbaar uit het Platduitsch overgenomen, daar in onze taal het woord *lommel* voor *lompel* van *lomp* zou geweest zijn. Er bestond echter ook een adj. in 't Ohd. *luomi*, Mhd. *lüeme*, dat mat, lam beteekende, en met *lam* stamverwant schijnt. Mocht het daarvan af te leiden zijn, dan heeft er natuurlijk geene assimilatie plaats gehad, maar is het toch een vreemd woord, omdat *luomi* in 't Nederl. *loem* zou geweest zijn.

---

[1]) Zie R. Hildebrand, *D. Wörterbuch* V 2467.

Pummel uit *pumpel*, evenzoo uit het Platduitsch en afgeleid uit het Platduitsche *pump* (stamper, dik stuk hout) en alzoo dik, onbehouwen mensch [1]).

Stommelen uit *stompelen* van *stomp*, stoot (vgl. ook *stomp*, bot en *stomp*, afgeknot lichaam), vanwaar *stomper* voor onbehouwen mensch bij Kiliaen, nu in Platduitschen vorm *stumper*, van *stump*, evenals *pummel* van *pump*. Dat *stommelen* oorspr. stooten, voortstooten beteekent, blijkt o. a. uit Brederoo's woorden, *Groote Bron der Minne* bl. 87: „Hoe stoot en stommelt dy Garbrande in de vreucht." *Wacker stommelen* gebruikt Brederoo, *Moortje*, bl. 24.

Assimilatie van *nd* tot *nn* vertoonen:

Penning voor *pending*. 't Ohd. heeft o. a. *pfentinc*, *phending*, *pending* [2]), maar 't Mhd. reeds *pfenninc*, terwijl ook 't Ags. *pening*, *penig*, 't Eng. *penny* heeft. Daar het woord ook in het Littauwsch en Slavisch voorkomt, evenals in 't Keltisch, is het misschien gevaarlijk er eene afleiding van het aan het Latijn ontleende *pand* (bezitting) in te zien.

Tinne voor *tinde*, de uitgetande borstwering boven aan de muren en torens der middeleeuwsche kasteelen (ook *transen* en *canteelen* genoemd [3]). 't Schijnt nauw verwant met het Oudnoorsch *tindr*, punt, rotspunt, vanwaar *tindôttr*, hoekig en puntig; doch 't Ohd. heeft reeds *zinna*, Mhd. *zinne*.

Gezin voor *gezinne* en dat weêr voor *gezinde*, zooals in 't mnl. het woord nog luidt, met de oorspr. beteekenis van *reisgezelschap*, *gevolg*: *Stoke* VIII 818; *Rose* 9819; *Limb.* II 304, IV 291, 1923; *Lanc.* III 20799, en van *huisgenooten*, *Carel en El.* 1185; *Lorr.* B I 164; *Reinaert* I 1399; *Torec* 577; *Stoke* III 221; *Limb.* V 815; *Lanc.* III 20484. 't Got. heeft *gasinthja*, Ohd. *gisindi*, Ags. *gesîdh*, Os. *gisîdhi*. Het behoort tot denzelfden wortel

---

[1]) Zie Dr. W. L. van Helten, *Proeven van Woordverklaring*, Rott. 1871 bl. 85.

[2]) Zie J. Grimm, *Deutsche Grammatik* I² p. 390; Dr. H. B. Rumpelt, *Deutsche Grammatik* p. 248.

[3]) Zie mijn *Kasteel in de dertiende eeuw*, Gron. 1879 bl. 62—68.

als het oude **sinden* (gaan): oorspr. sterk, maar ook in de beteekenis van *gaan* zwak in 't Ohd. *sindôn*, Ags. *sîdhian*, Os. *sîdhôn*, waarnaast het eertijds zwakke, na de middeleeuwen bij ons sterk geworden, causatief *zenden* (d. i. doen gaan), Got. *sandjan*, Ohd. *santjan*, Ags. *sendan*, Os. *sendian*, dat in het oude, nu als subst. gebruikte *gezant* (d. i. de gezondene) nog een spoor van de oude vervoeging, maar met zoogenaamden „rückumlaut" en verscherpte sluitletter heeft nagelaten. Uit denzelfden wortel bezat het Gotisch het subst. *sinths* (gang, maal), Ohd. *sind*, Ags. *sîdh*, Os. *sîdh* (weg, gang, richting). Ook in het mnl. moet een subst. *sinde* in de beteekenis van *weg*, *richting* bestaan hebben, maar geassimileerd tot *sinne*, *sin*, en alzoo verward met het subst. *sin*, verstand, denkwijze, richting Ik meen het terug te vinden in de mnl. uitdrukking: „uiteengaan in drien, in allen sinnen", die men o. a. vindt *Torec* 885, 1029, 1055; *Moriaen* 4166; *Walew.* 2766; *Floris* 2536. Heb ik goed gezien, dan moet ook in onze uitdrukking: „dit of dat kan in verschillenden zin worden opgevat", evenals in *eenigszins*, *veelszins*, *alleszins*, enz. dat oude woord *sinde* schuilen.

En, het voegwoord, uit *enne* voor *ende*, dat nog tot in de 17de eeuw de *d*, althans in de schrijftaal, behield, maar waarschijnlijk in de middeleeuwen reeds in de spreektaal geassimileerd was, daar ook het Oudfrank. reeds den vorm *in* naast *inde* kent [1]) en het Oudfriesch evenzoo *en* naast *ende*.

Kon voor *konne* assimileerde reeds vroeg uit *konde*.

Vonnis is reeds in het mnl. de gewone vorm voor *vondnis*, dat echter ook nog wel voorkomt, bv. *Rose* 5434.

Schennis voor *schendnis* vindt men reeds *Lanc.* II 4096; *Teesteye* 530; *Mnlp.* IV 500, 554, 2013, en later geregeld. Trouwens het ww. *schenden* komt ook vaak zelf in den geassimileerden vorm *schennen* (of *schinnen*) voor

---

[1]) Zie Dr. P. J. Cosijn, *Taal en Letterbode* IV bl. 158.

o. a. *Mnlp.* II 3340, 3437, en verder bij Hooft, *Granida* vs. 195, 291, *Ned. Hist.* fol. 173, 425; Vondel, *Gijsbreght* I vs. 114, enz.; Jan Vos, *Gedichten* (1726) II bl. 32, 82, 89, 135, 149, 155, 200, 555.

In het mnl. vindt men niet zelden *Lonnen* voor *Londen*, bv. *Reinaert* I 2418; *Sp. Hist.* III[7] 11 vs. 66; IV[2] 17 vs. 47; en zoo ook *vinne* (pion in 't schaakspel), bv. *Lanc.* II 18476, 18482 voor *vinde* (*Lanc.* II 18414, 18416, 18479, III 17069, *Floris* 2744) of *vende* (*Cassamus* 1755, 1757, 1807) of *vent* (meerv. *vente*: *Lsp.* II 46 vs. 30). 't Woord luidt in 't Ohd. *fendo*, Mhd. *vende.*

Vooral in de 17de eeuw komt assimilatie van *nd* tot *nn* veelvuldig voor. *Vinnen* voor *vinden* is niet zeldzaam bv. bij Hooft, *Granida* vs. 34, Huygens, *Voorhout* vs. 135, zelfs reeds in 't mnl. gedicht van de *X plaghen*, vs. 1506. *Verslinnen* voor *verslinden* vindt men bij Vondel, *Jeptha* vs. 241; Hooft, *Ned. Hist.* fol. 464; Jan Vos *Gedichten* (1726) II bl. 148, 191, 193, 203, 207, 294; De Decker, *Rijmoeff.* I bl. 368. *Aanrannen* voor *aanranden* treft men aan bij Jan Vos, *Gedichten* II bl. 151, 161; Vondel, *Jeptha* vs. 1848, die zelfs *wennen* voor *wenden* schrijft (Van Lennep IV 434), evenals Jan Vos *Gedichten* II bl. 32, 314.

In dialect is deze assimilatie nog zeer gewoon. Zoo wordt de *d* na *n* (en ook na *l*, *m* en *r*) bv. in Groningen „met name in een deel van Hunsingoo en het Westerkwartier vóór eene toonlooze lettergreep in de meeste woorden niet of althans zeer flauw uitgesproken, m. a. w. de *d* wordt door de vloeiende letter geassimileerd, bv. *hand*, *kiend*, *wiend*, *old*, *gold*, *hemd*, *woord*, enz. worden verbogen *han'n*, *kiener*, *lan'n*, *wien'n*, *olle*, *gol'n*, *hem'n*, *woor'n*, enz. Zoo worden ook binden, vinden, verzwinden, zenden, enz. *bien'n*, *vien'n*, *verswien'n*, *zen'n* of *zin'n*, enz." [1]).

Assimilatie van *nw* komt in het Germaansch vóór de vestiging van het Dietsch zeer dikwijls voor; in het nnl. kan

[1]) Johs. Onnekes, *Onze Volkstaal* II (1883) bl. 68.

men die nog waarnemen in den nu verouderden vorm *zeen* voor *zeenw*, *zènuw*, dien men bij Vondel aantreft (van Lennep III bl. 473 vs. 24; IV bl. 323 vs. 79, VI bl. 657 vs. 15) en bij Brederoo (*Griane*, bl. 31 en 49; *Kl. van de Koe* bl. 16). Ook Kiliaen geeft dezen vorm op naast *zenuw*, Ohd. *senawa*, Mhd. *senewe*, *senwe*, maar Nhd. *sehne*, *senne*, Ags. *sinu*, Eng. *sinew*.

Evenzoo vinden wij assimilatie van *lw* tot *ll* in de zwakke of de verbogen vormen van sommige adjectieven, die (in onze taal) vroeger op *u*(*w*) uitgingen, maar waarvan de *u* eerst toonloos werd en later geapocopeerd werd, terwijl in de verbogen naamvallen de toonloos geworden *u* vóór de overgangsletter *w* uitviel, en deze laatste samensmolt met de voorafgaande *l*. In 't West-Vlaamsch schijnt die *w* ook in den, oorspr. zwakken, nominatief nog gehoord te worden, en schijnt men te zeggen: *geelw*, *kaalw*, *scheelw* en *vaalw* [1]). Die vier adjectieven luidden in het mnl.:

Gelu, bv. *Walew.* 3692; *Moriaen* 1243; *Hist. v. Troyen* 1827; *Rose* 712. Ook Kiliaen geeft *gheluwe* naast *gheel* op. Vgl. Ohd. *gelo* (genit. *gelwes*), Nhd. *gelb*; Ags. *geolo* en *geolvan* (geel verwen), Eng. *yellow*, Os. *gelo*, zwakke vorm *gelowo*. Etym. verwant is 't Lat. *helvus* (geel).

Kalu, bv. *Nat. Bl.* III 3472; *Esopet* 36 vs. 1 en 11; *Sp. Hist.* IV[1], 39 vs. 17, 94; 43 vs. 4; 44 vs. 23; 45 vs. 15; 46 vs. 5; *Stoke* I 323, 397. Ook Kiliaen geeft *kaluwe* naast *kael* op, en in de 17de eeuw komt het nog voor, bv. in Brederoo's *Moortje* bl. 44. 't Ohd. heeft *chalo* (genit. *chalwer*), Mhd. *kal* (genit. *kalwer*), Ags. *cealo*, zwakke vorm *cealva*, Eng. *callow*. 't Schijnt overgenomen uit het Latijn, waar het *calvus* luidt.

Schelu, dat ik in het mnl. niet gevonden heb (wel *schele*, *Limb.* VIII 1159), maar dat op te maken is uit den vorm *schelwe*, dien Kiliaen opgeeft naast *scheel*, en uit de gut-

---

[1]) Volgens De Bo, *West-Vlaamsch Idiotikon* II (Brugge 1873) bl. 1363.

turaal in de Oud-Germ. talen, als Oudnoorsch *skjâlgr*, Ohd. *scelah*, *scileh*, Mhd. *schelch*, Ags. *sceolh*. 't Is verwant met het Gr. σκολιός (scheef, schuin).

Valu, bv. *Ferguut* 5552, *Van den Levene Ons Heren* 3447, en vandaar *valuwen*, bleek worden, *Rose* 7101. 't Is in het Ohd. *falo* (verbogen vorm *falawer*), Mhd. *val* en *falb* (genit. *falwes*), Nhd. *fahl* en *falb*, Ags. *fealu* (genit. *fealwes*), Eng. *fallow*. De *w* herkent men ook nog in het uit het Germaansch overgenomen Fransch *fauve*, Ital. *falbo*. Verwanten zijn 't Gr. πολιός (grauw), Lat. *pallere* (bleek zijn).

Ook het subst. *peul*, waarnaast ook *peluw* bestaat, kan hier bijgevoegd worden. Kiliaen geeft *peluwe*, *puluwe*, *pulwe* en *poluwe* op. 't Is van het Lat. *pulvis* (stof, grond), waarvan in 't Latijn zelf *pulvinus* (kussen) en *pulvinar* (rustbed) is afgeleid.

Assimilatie van *lm* tot *ll* vinden wij in *hellebaard*, lange speer, zoowel tot hakken als tot steken geschikt. Het Hd. heeft ook *hellebarte*, even als het Fransch, dat het woord *hallebarde* uit het Germaansch overnam; maar in het Mhd. vindt men nog *helmbarte*, zooals ook *helmbarde* de eenige vorm is, dien Kiliaen opgeeft. Of het eerste gedeelte echter, zooals hij meent, *helm* (hoofddeksel) is, valt te betwijfelen. Het tweede deel *barde*, *baarde* (o. a. te vinden *Reinaert* I 701 en ook in de pleonastische samenstelling *baerdax*) beteekent *bijl*, Ohd. *barta*, Mhd. en Nhd, *barte*, Oudnoorsch en Os. *barda*.

Assimilatie van *ln* tot *ll* vertoont ons woord *el*, lengtemaat, oorspr. bovenarm, arm, en *elle* in *elleboog* (armbuiging). Het Got. heeft *aleina*, Oudnoorsch *öln*, *ölnbogi*, Ohd. *elina*, Mhd. *elne*, *elle*, Ags. *eln*, *elnboga*, Eng. *ell*, *elbow*. De *n* is nog bewaard in 't Friesch: het West- (of Boeren-) Friesch heeft *jelne*, het Oost- (of Sagelterlandsch-) Friesch *elne*, het Noord- (of Wangeroogsch-) Friesch *ellen* [1]. Ook *Walew*. 10724 heeft (*h*)*elne*, en Kiliaen geeft nog *elne* naast *elle* op, terwijl men *ellenboge* o. a. vindt in *Tien Goede Boerden* (uitg. Dr. Verwijs) VI, vs. 227. Verwant is 't Gr. ὠλένη,

[1]) Volgens Johan Winkler, *Taalgids* IX bl. 221.

Lat. *ulna*. Een tweede voorbeeld van deze assimilatie levert *vuilnis*, dat in den regel als *vullis* wordt uitgesproken.

Tot *ll* assimileerde ook soms *ld*, namelijk in *hellen* voor *helden*, dat in 't mnl nog voorkomt, bv. *Lsp*. III 3 vs. 152; 23 vs. 193 en ook in de verwante Germ. talen de *d* vertoont: Ohd. *haldjan*, Ags. *hyldan*, Os. *heldian*. Voor een gelijkmatigen, snellen stap van het paard gebruikte men in het mnl. het subst. *telt*, bv. *Walew*. 225, 4419, 4755, 8721, 10060; *Ferguut* 157, 3663, 3714; *Carel en El*. 678; *Beatrijs* 163, 328; *Hist. van Troyen* 4371; *Lanc*. III 22422, 22520; *Parth*. 4229, voornamelijk in de uitdrukking *sinen telt riden*, synoniem van *sinen pas riden* (voorkomende *Lanc*. II 5909, 14591) of *telden* (*Walew*. 1516, 1546, 9690), tegenover draven. Een paard, dat zoo regelmatig voortging door steeds de beide rechter of de beide linker pooten te gelijk te bewegen, heette in het mnl. een *teldende paert* (*Walew*. 9392; *Lorr*. A. V 123, 311; *Torec* 3033; *Lanc*. II 2958, 4824, III 6294; *Floris* 1489, 3192; *Parth*. 944, 4244; *Velthem* III 44 vs. 32) en zou dus bij ons *teldganger* moeten heeten; doch de *ld* assimileerde, en wij spreken van *telganger*. Trouwens ook reeds in 't mnl. komt *een tellende paert* voor, bv. *Walew*. 10051; *Floris* 3192 var.

Bij de dichters der 17de eeuw treft men ook andere voorbeelden van assimilatie der *ld* tot *ll* aan, bv. *hullen* voor *hulden* bij Vondel, die ook *hiel*, *behiel*, *onthielen* voor *hield*, *behield*, *onthielden* en *schel*, *schell'* voor *scheld*, *schelde* schrijft, evenals *mellen* voor *melden* [1]), zooals o. a. ook Jan Vos doet, *Gedichten* (1726) II bl. 192, 282, trouwens alleen in, en dus waarschijnlijk om, het rijm.

Dat *kil* (bij Kiliaen *kille*), waterdiepte, inderdaad uit *kilde* geassimileerd en hetzelfde woord als het Got. *kilthei*, baarmoeder, zou zijn, zooals door Dr. Verdam vermoed is [2]),

---

[1]) Zie de plaatsen aangehaald door Dr. W. L. van Helten, *Vondel's taal* I bl. 25.

[2]) Zie Dr. J. Verdam, *Tijdschrift voor Ned. Taal en Lett.* I bl. 30 vgl.

zou ik, vooral na de bedenkingen, die Dr. Van Helten tegen die gissing inbracht [1]), niet gaarne volhouden.

Assimilatie van *lt* tot *ll* komt voor in *allemaal*, de gewone uitspraak van *altemaal*, dat alleen in de schrijftaal gebruikt wordt.

Assimilatie van *rd* tot *rr* vertoont *verrel* of *vierrel* uit *vierdel* voor *vierdeel*, dat uit *vierdedeel* is samengetrokken, en *horretje* (verplaatsbaar tralie- of vlecht-werk voor de vensterruiten), dat in de spreektaal uitsluitend, in de schrijftaal gewoonlijk voor *hordetje* gebruikt wordt.

Assimilatie van *rn* tot *rr* vindt men in:

Korrel voor *kornel*, d. i. het van den verkleiningsuitgang *el* voorziene *korn*, oudere vorm van *koorn* (met gerekte *o*) en bijvorm van *kern* (Ags. *cyrn*, vanwaar *cyrnel*, pit, vooral eikel). Dat *corn* of *coern*, *coren* in 't mnl. ook zelf reeds korrel beteekent, blijkt o. a. uit de Gedichten van Willem van Hildegaersberch (bl. 63 vs. 139, bl. 225 vs. 141), waar *een coern* voor eene kleinigheid gebruikt wordt, en uit *Esopet* 12 vs. 4, waar *gerstencoren* de beteekenis van gerstenkorrel heeft. Zoo ook beteekent *koren* bij Huygens nog korrel: *Zedepr.: Een goed predikant*, vs. 3; *Een matroos* vs. 40.

Knorren, reeds bij Kiliaen naast den ouderen vorm *gnorren*, die bv. voorkomt *Mnlp.* I 794 en nog in de 17de eeuw, o. a. bij R. Visscher, *Brabb. Voorrede* bl. 6, en die weder ontstond uit *gnornen*, Ags. *gnornean*, Os. *gnornôn* (klagen, treuren). Het Hd. *knurren*, vroeger *gnurren*, heeft dezelfde geschiedenis.

Morren voor *mornen*, Got. *maurnan*, Ohd. *mornên*, Ags. *murnan*, Os. *mornian*, *mornôn*, alle in de beteekenis van bezorgd, bekommerd zijn. Ook het Hd. vertoont in *mürren* den geassimileerden vorm.

In de taal van de 17de eeuw komt ook herhaaldelijk, vooral bij Huygens en Cats, de vorm *dier* in de beteekenis van *meisje* voor, die door apocope ontstond uit *dierre*, het-

---

[1]) Zie Dr. W. L. Van Helten, *Tijdschrift* I bl. 161 vlg.

welk weder geassimileerd is uit *dierne* (o. a. voorkomend *Sp. Hist.* III[3], 40 vs. 44; *Lsp.* II 6 vs. 118; *Limb.* I 1617). Het komt van denzelfden wortel als *dienen* en luidt in 't Os. *thiorna*, Ohd. *diorna* (dienstmaagd), Hd. *dirne*. De stam is *thewa* en ging, bij vocaliseering der *w*, tot *theo* (vgl. Got. *thius*, knecht) over, aan welken vorm *die* van *dierne* en *dienen* beantwoordt; maar wanneer de *w* werd uitgestooten, ontstond in onze taal de vorm *dee*, in *deemoed* en *deerne* (dienstmaagd.) Ook van *deerne* vindt men den geassimileerden vorm *deerre*, of, na apocope der *e*, *deer*, o. a. bij Huygens, *Cost. Mal* vs. 410.

In het mnl. vindt men soms het woord *bernen* geassimileerd tot *berren*, bv. *Beatrys* 837; *Van den Levene Ons Heren* 4033, 4833; *Limb.* I 1709, 1715, 1719, 1730, 1779, 2105, 2261, III 877, 943, VII 1479; ook *barren* uit *barnen*, *Van den Lev. O. Heren* 3572, 3956, 4837.

Assimilatie van *rz* tot *rr* is een gewoon verschijnsel in alle West-Germaansche talen, waarvan voorbeelden bij ons zijn:

Dor, *dorre* voor *dorze*, evenals het ww. *dorren* voor *dorzen*, Got. *thaursus* (dor), *gathairsan*, *gathaursnan* (verdorren), tegenover Ohd. *durri*, *dorrên*, Mhd. *dürre*, *dorren*, Ags. *thyrr*, *thyrran*, Os. *thorrôn*. Ook 't Lat. *torrere* vertoont assimilatie.

Marren, *merren*, toeven voor *merzen*, Got. *marzjan* (hinderen, ergeren), *marzeins* (ergernis); tegenover Ohd. *marrjan*, Ags. *merran*, Os. *merrian*.

Var, jonge stier, voor *varze* (stier, bij Kiliaen, evenals *Nat. Bl.* II 3553 var., waar men ook den vorm *verring* vindt, terwijl *varing* en *veering* voorkomt bij Brederoo, *Griane* bl. 31, *Sp. Brab.* vs. 73), Oudnoorsch *farri*, Ohd. *farro*, Mhd. *varre*, Nhd. *farre*, Ags. *fear*. De *s* is gebleven in den bijvorm *vaars*, (bij Kiliaen *varse*, *verse* = jonge koe), Mhd. *verse*, Nhd. *färse*. Ik moet hier echter bijvoegen dat de *s* van *vaars* misschien het overblijfsel van den verkleiningsuitgang *sia* is, zooals Dr. Kern gelooft [1]). In dat geval zou dus die *s* van *vaars* niets voor een oorspr. *varze* bewijzen.

---

[1]) Zie Dr. Kern, *Taal en Letterbode* V bl. 24.

Dorren, rechtmatige mnl. vorm, die later, onder den invloed van *dorven*, *derven*, dat met *dorren* een gelijkluidend imperf. *dorste* bezat, tot *durven* overging. 't Got. heeft *daursan* tegenover Ohd. *turran*, Ags. en Os. *durran*; 't Gr. θάρσος, later θάῤῥος (moed), θρασύς (moedig) en θαρσεῖν, later θαῤῥεῖν (goeden moed hebben) is er etym. meê verwant.

Erre, bekend mnl. adj. in de beteekenis van *boos* (bv. *Walew.* 2414; *Moriaen* 461, 1206, 1706, 2150, 3816; *Floris* 1374; *Torec* 399, 1074; *Sp. Hist.* IV[1] 44 vs. 49; *Stoke* II 920, V 329, VI 453, VIII 1234; *Lsp.* II 36 vs. 294). Met gewonen overgang van *e* vóór *r* tot *a* hebben wij het nog als *arre* over in de uitdrukking *in arren moede* (met boos, toornig gemoed). Het luidt in 't Ohd. *irri* (vertoornd), Mhd. en Nhd. *irre* (verdoold), Ags. *yrre*, *eorre* (toornig). maar in 't Got. vindt men nog de *z* in *airzeis* (verdoold). Ook in 't Latijn assimileerde *rs* tot *rr* in het verwante *errare*.

Assimilatie van *rw* tot *rr* komt in 't Oud-Germaansch dikwijls voor, doch voor onze taal wijs ik slechts op *benard* van *benarren* van een oud **narw* (eng), met assimilatie en rekking der *a* over als ons *naar* met gewijzigde beteekenis. 't Ags. heeft *nearu*, Eng. *narrow*, Os. *naru*, adv. *narawo* (eng, drukkend).

Assimilatie van *td* tot *tt* vindt men bij:

Niettemin voor *niet de min*, waarin *de* instrumentalis is van het aanwijzend voornw., zoodat de vorm dus tamelijk wel overeenkomt met het Lat. *non eo minus*. Buiten samenstelling bleef de vorm *de* zoolang men dien nog begreep. Voegde men er den genitief *des* voor, dan verscherpte, onder den invloed der *s*, de *d* tot *t*; en uit den vorm *deste* bij comparatieven ontstond ten slotte ons *te* in zinnen als: „hij heeft *te* beter de zaak begrepen, naarmate” enz.

Uitentreuren voor *uit den treuren*, d. i. zonder treuren, zonder verflauwen en alzoo: zonder ophouden [1]).

---

[1]) Uitvoerig verklaarde ik die uitdrukking *Noord en Zuid* II (1879) bl. 203—214.

Uitermate, door Hooft nog *uit der mate* geschreven; *mettertijd* voor *met der tijd*, en enkele mnl. samenkoppelingen als *dattu* voor *dat du*, *datti* voor *dat di*, *bestu* voor *best du*, *mettesen* voor *met desen*, *mettien* voor *met dien*, enz.

Een voorbeeld van assimilatie der *ph* tot *pp* (later *bb*) levert ons *slabbakken*, dat bij Kiliaen nog onder den ouderen vorm *slappakken* wordt opgeven, en oorspr. moet zijn uitgesproken met den klemtoon op de eerste lettergreep. Het is van *slap* en *hak* afgeleid en beteekent alzoo: *met slappe hakken loopen*, d. i. met slappe hielen [1]), want dat *hak* oudtijds, evenals nu nog in het Groningsch, *hiel* beteekende, blijkt o. a. uit de uitdrukking: „dit of dat heeft niets om de hakken" (synoniem van „niets om 't lijf"), oorspr. van armoedige personen gezegd, die schoenen noch kousen aan hebben.

Ten slotte moeten wij nog wijzen op de assimilatie van de slotmedeklinkers van verbaalwortels met de *j* van het suffix *jan*, die ook niet zelden verkorting van den wortelklinker tengevolge had: een algemeen Germaansch verschijnsel, dat zich reeds had voorgedaan nog vóór het Nederlandsch als zoodanig zich gevestigd had: Zoo ontstond *bidden* uit *bedjan*, *liggen* uit *legjan*, *zitten* uit *zetjan*, *leggen* uit *lagjan*, *zetten* uit *zatjan*, *heffen* uit *hafjan*, *scheppen* uit *schapjan*, *wedden* uit *wadjan*, *beletten* uit *latjan*, *wekken* uit *wakjan*, *vertellen* uit *taljan*, *zeggen* uit *zagjan*, *beseffen* uit *safjan*, *temmen* uit *tamjan*, *stremmen* uit *stramjan*, enz. enz.

Bij deze voorbeelden van *progressieve* assimilatie levert onze taal ook talrijke voorbeelden van *regressieve* gelijkmaking. Zoo gaat *nm*, evenals reeds in 't Oudfrank., waar men *ummahtig* en *ummilde* (goddeloosheid) vindt, in de spreektaal tot *mm* over bij samenstelling van *on* met woorden, die met *m* beginnen. In 't mnl. gebeurde dat ook in de schrijftaal, als bij:

Ommacht voor *onmacht*, bv. *Walew.* 8872, 10823, *Moriaen*

---

[1]) 't Woord werd verklaard door Dr. M. de Vries, *Taalgids* I bl. 271 vlgg.

4103; *Esopet* 43 vs. 16; *Rijmb.* 545, 9795, 17634, 18217; *Franc.* 3118.

Ommare voor *onmare* (gehaat, veracht), bv. *Rijmb.* 7026, 11070, 11417, 12649, 22596, enz.; *Franc.* 1952, 2838, 3404, 3455, 4080; *Sp. Hist.* I[1], 49 vs. 12; *Rose* 331; *Melibeus* 843.

Ommate voor *onmate* (adj.: buitensporig) *Rijmb.* 29954; *Melib.* 1472.

Ommate voor *onmate* (subst.: buitensporigheid); *Heiml.* 1522; *Rijmb.* 5320, 6796, 18777, 20408, 27829; *Rose* 3166; *Mask.* 865, 1152; *Lsp.* I 29 vs. 132; III 26 vs. 11.

Omminne voor *onminne*, *Rijmb.* 29632; *Heelu* 260.

Ommoghenlic voor *onmoghenlic*, *Rijmb.* 24424.

Omgekeerd vindt men assimilatie van *mn* tot *nn* bij *vennoot*, met verkorte *e* voor *veemnoot*, reeds in mnl., waar echter de lange klinker bleef bij *veinootinne* (echtgenoot) *Nat. Bl.* VI 862. *Vennoot* toch beteekent genoot of lid van een *veem*, d. i. gezelschap, vereeniging. Zoo spreekt Hooft, *Gedichten*, 148, 3 van „de veem der zanggodinnen" in zijn gedicht op Anna Visscher. Vgl. verder Hooft's *Ned. Hist.* fol. 160 en Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 417. Nog bestaat het woord voor handelsvereeniging o. a. te Amsterdam en te Groningen, waar men verschillende hoedenveemen kent [1]).

Assimilatie van *kn* tot *nn* is bekend uit de gewone samensmelting van *ik* met het ontkennend partikel *ne* in het mnl. tot *inne*, *in*. Zoo smolt ook in het mnl. *tn* tot *nn* samen in de verbinding van dat partikel met *dat*, *het* en *et* tot *dan*, *hen*, *en*.

---

[1]) Over den ouderen vorm en de vroegere beteekenis van het woord spreken wij beneden. M. Z. van Boxhorn, *Croniick van Zeelandt*, Middelburg 1644 I bl. 63, zegt: „*Veynout*, *veynoot*, *vennoot*, *vengnoot*, *veyngnoot* (want dus verscheyden werdt dit woordt gheschreven ende uytghesproocken) heeft by den Zeelanders de beduydinghe van een maet, macker, medtghesel, ende mannen, die in eenen dienst ende werck besich zijn; ende werdt in de oude Zeeusche Keuren, spreeckende van de visscheryen, den bootsghesellen ghegheven."

Assimilatie van *tl* tot *ll* vertoonen:

Pollepel, reeds bij Kiliaen naast *potlepel* opgegeven, doch in het Groningsch in den geassimileerden vorm tegenwoordig nog onbekend.

Preulen voor *preutlen*, *protelen*, dat bij Kiliaen in plaats van ons *prutteleu* staat opgeteekend.

Holland voor *Holtland* [1]) en dus reeds vroeg geassimileerd vóór nog *ol* vóór *t* tot *ou* kon overgaan. Toch treffen wij het nog in ongeassimileerden vorm aan in het oudste stuk, waarin het woord voorkomt, namelijk eenen giftbrief van 26 Juli 1083 aan de Egmondsche abdij geschonken door Dirk V, die zich daarin *Holtlandensium comes* noemt [2]). Evenals *Holtland* tot *Holland*, assimileerde in het mnl. ook *Scotland* tot *Scolland*, bv. *Sp. Hist.* III[7], 12 vs. 39; IV[1], 46 vs. 203; IV[2], 6 vs. 33, 39; *Velthem* VI 7 vs. 57; *Lanc.* II 1218, III 13613, 14109, 14145.

Zoo ging ook *dl* in *ll* over bij:

Rillen, waarschijnlijk voor **ridlen*, dat dan oorspr. alleen zal beteekend hebben: beven van koorts, en alzoo synoniem zal geweest zijn van *ritsevelen*, dat men vindt bij Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 111, en dat afleiding is eener samenstelling van *evel* (ziekte) met het door Kiliaen opgegeven *ritse* of *ridse*, bijvorm van *rede*, een' in het mnl.

---

[1]) Zie Kluit, *Historia Critica* I 2 p. 33–53 en vgl. Mr. L. Ph. C. van den Bergh, *Handboek der Mnl. Geographie*, 2de dr. 's-Grav. 1872 bl. 218 vlg. Ongeveer dezelfde naamsafleiding vindt men ook reeds bij Beka, volgens de vermeerderde vertaling van diens kroniek (bij Matthaeus, *Analecta* III p. 10): „Nader Duytscher talen ist geheten *Holtlant*, want daer veel houts ende bosch in plach te wassen, maer nu hetet *Hollant*, want daer een letter uyt is gesneden."

[2]) Zie het *Oorkondenboek van Holland en Zeeland* (uitg. L. Ph. C. van den Bergh) I (1866) bl. 57. Wel vindt men in een stuk van 2 Mei 1064 reeds *Hollandt* (*Oorkb.* bl. 56), doch dat stuk, eene schenkingsacte van Hendrik IV aan Utrecht, bestaat niet meer, zooals de andere, van Dirk V, in origineel op het Rijksarchief. Er is slechts een afschrift uit de 14de eeuw van over in het *Liber catenatus* fol. 102 verso.

meermalen voorkomenden naam voor *koorts*, bv. *Nat. Bl.* III 138, V 347, VII 254, VIII 430, 865, 868, IX 237, 585, X 362, 651, XII 1169, 1181, 1185; *Rijmb.* 2285; *Sp. Hist.* III[3], 7 vs. 59. Het Ohd. heeft *rito*, het Mhd. *rite.*

Smullen voor **smudlen*, waarvan het bestaan kan vermoed worden uit het door Kiliaen opgegeven *smodderen*, dat lekker, ook gulzig eten beteekent, en afgeleid is van een adj. *smodder*, smerig, ook door de dichters van de 16de, 17de en 18de eeuw gebruikt in de samenstelling *smoddermuilen*, d. i. zoenen, eig. likken.

Snol, gemeen wijf, waarschijnlijk uit *snoodle*, *snoodel* geassimileerd met verkorting van de scherp volkomen *o*. *Snoodel* als afleiding van *snood* (oorspr. gering, later slecht) is, in de beteekenis van gering van aanzien of verstand, armoedig, verachtelijk, in 't mnl. nog vrij gebruikelijk, bv. *Walew.* 8910; *Limb.* III 1315; *St. Christina* 1204; bijvorm *snuedel*, d. i. *sneudel*, *Sp. Hist.* IV[3], 28 vs. 53; en vandaar *snedel* (evenals *krepel* van *kreupel*, *knekel* van *kneukel*) *Mnlp.* I 3132, II 1890.

Mellijc, een mnl. woord, dat *klein*, *matig* beteekent, uit *medlijc*, *midlijc* geassimileerd is en voorkomt *Nat. Bl.* III 3352, *Seghelijn* 8989 [1]). Ook het Ags. heeft *medlîc.*

Evenzoo heeft er assimilatie van *dl* tot *ll* plaats gehad bij de volgende woorden, die echter slechts met ééne *l* geschreven worden, omdat de voorafgaande klinker volkomen bleef:

Goelijk voor *goedlijk*, reeds geassimileerd in het Ohd., waarin men naast *guotlîh* ook *guollîh* vindt, en ook in het Oudfrank., waarin *guolicheide* (roem) wordt aangetroffen.

Kwalijk voor *kwaadlijk*, alleen als adv. Kiliaen geeft *quaedelick* naast *quaelick* op.

Leelijk voor *leedlijk*, oorspr. alleen adv., later ook adj. en zelfs zoozeer in zwang geraakt, dat het in de middel-

[1]) Terecht gist Dr. J. Verdam, dat het ook moet gelezen worden *Carel en El.* vs. 766. Zie *Tijdschrift voor Ned. Taal en Lett.* I bl. 124 vlgg.

eeuwen nog gewone *leed* er als adj. geheel door verdrongen werd, behalve in de uitdrukking *met leede* (d. i. ongunstige, leelijke) *oogen*, en in de verbinding *lief en leed*, waar de vorm *lief* bewijst, dat wij in *leed* nog met een substantievisch gebruikt adj. te doen hebben. In de oudere Germ. talen vertoont de vorm nog geene assimilatie: Ohd. *leidlîh*, Ags. *lâdhlîc* Os. *lêdhlîk*, Oudfriesch *leedlik;* doch het mnl. heeft reeds *leelijk*, gewoonlijk met éène *l*, doch *Lsp.* I 42 vs. 143, III 15 vs. 230 nog met dubbele *l* geschreven. Bij assimilatie kon ook de klinker verkort worden, en vandaar in dialekt *lellik*, *lelk* (zooals in Groningen), *lillik* (zooals in Overijsel, Gelderland en Zeeland) [1]).

Bruiloft voor het door Kiliaen opgegeven *bruydloft*, Oudnoorsch *brudhlaup*, Ohd. *bruthlauft*, *brutlauft*, Mhd. *brutlauf*, later (bv. bij Luther) *brautlauf*, Ags. *brydhleap;* dus samengesteld uit *bruid* en eene afleiding van *loopen*, zoodat het oorspr. beteekent: de plechtige optocht, waarbij de bruidegom zijne bruid naar zijne woning leidt, en waarmeê men de Latijnsche uitdrukking *uxorem ducere* kan vergelijken [2]). Voor den overgang van *p* tot *f* vóór *t* vergelijke men *koft* van *koopen*, *verknoft* van *verknoopen*, *geroft* van *geroepen*, *kroft* van *krypt*, waarbij de *f* weêr, evenals bij tal van andere woorden in *ch* overging. Vandaar *kocht*, *verknocht*, *gerucht*, *krocht*, en vandaar ook in 't mnl. *brulocht*, waarnaast met verkorten klinker en dubbele *l*, als herinnering aan de assimilatie van *dl*, ook *brullocht*, bv. *Torec* 180, 328, 2810, 3433, 3734, *Moriaen* 4626, 4630, 4650. Zoo is ook *brulloft* in sommige dialecten nog gewoon, en als Huygens, *Zedepr.: Een boer* vs. 146, eenen landman sprekende invoert, schrijft hij ook *brulloft*.

---

[1]) Zie Dr. L. A. te Winkel, *Taalgids* VI bl. 284—293.

[2]) Zie Dr. L. A. te Winkel, *Nieuw Ned. Taalmagazijn* III (1856) bl. 207—213, en Karl Weinhold, *Die Deutschen Frauen in dem Mittelalter*, 2te Aufl. Wien 1882 I p. 406—413.

Roeland voor *Roedland* [1]).

Assimilatie van *nl* tot *ll* komt voor bij:

Balling voor *banling*, welke beide vormen het mnl. kent en Kiliaen opgeeft.

Elf voor *eenlîf*, evenals in 't Hd. *elf*, Mhd. *eilf*, *eilif*, Os. *ellebhan*, Eng. *eleven*, Ags. *elf;* maar in die laatste taal vindt men ook nog *endleofan*, *andleofan* (voor *ânleofan*), evenals in 't Ohd. *einlif*, Got. *ainlif*. Het eerste deel is dus *een*, evenals het *twee* is bij *twaalf*; maar de *lf*, die er van *lîf* overschoot, is nog niet voldoende verklaard. Men meent, dat *elf* en *twaalf* beteekenen: één, twee over de tien, en brengt *lîf* dan tot eenen wortel, die *over zijn* beteekent, hetzij, met het oog op het Littauwsch, *lîk* (vanwaar het Hd. *leihen*), hetzij *lîp* (vanwaar ons *lijven* in *belijven*, *blijven*). [2])

Malkander, dat men het eerst aantreft *Mnlp.* II 1466 maar dat vroeger steeds gescheiden werd in *mallijc* en *ander*, zoodat men in het mnl. bv. zeide: „mallijc groette anderen" in plaats van ons „zij groetten malkander," of, in sterker verminking, *mekaar*, en „mallijc lach in anders armen" in plaats van ons „zij lagen in malkanders armen." *Mallijc* nu is geassimileerd uit *manlijc*, dat men in het mnl. nog dikwijls aantreft, bv. *Walew.* 8053; *Moriaen* 492, 494, 658; *Torec* 1159, 1473; *Van den Levene ons Heren* 46, 2826, 4113. Het is samenstelling van *man* voor *manne* (genit. plur. van *man*) en *lijk* voor *gelijk*, dat evenals het Ohd. *lîh* voor en naast *gelîh*, *galîh* en *calîh* als adj. (afgeleid van het subst. *lijk*, gedaante) de beteekenis heeft van *dezelfde gedaante*, *denzelfden vorm hebbend*, maar, als onbepaald voornw. meestal met eenen genit. plur. verbonden, de beteekenis van *ieder* aannam. Zoo is bv. het Ohd. *leidogilîh* te vertalen met allerlei leed, en *allero manno calîh* met: ieder der mannen of ieder man. Zoo is *dago*

---

[1]) Zie Bladz. 71.

[2]) Vgl. J. Grimm, *Deutsche Gramm.* II (Göttingen 1826) p. 946 vlgg.

gilîh ieder der dagen, en adverbialiter met de *s* als *dagolîhes* ons *dagelijks.* Dat *dage* daarin genit. plur. is, wordt o. a. bevestigd door de uitdrukking *alre daghe ghelike* (lett. ieder van alle dagen en vervolgens dagelijks), die men vindt *Teesteye* 2262. Aan ons uit *mannelijc* verkort *manlijc* (ieder) beantwoordt in het Ohd. *mannilîh* en *manniclîh*, voor een ouder *mannolîh* of *mannogilîh.* 't Mhd. heeft *mannegelîch*, *menneclîch*, 't Nhd. *männiglich* [1]).

Spalling voor *spanling*, speenvarken, van *spanen*, bijvorm van *spenen*, die o. a. voorkomt *Reinaert* I 2081; *Lsp.* III 9 vs. 53; Brederoo, *Rodderick* bl. 59; Vondel, *Joh. de Boetgezant* II vs. 478, V vs. 425.

Spillemagen voor *spinlemagen* (Ags. *spinlmagas*, Mhd. *spinnelmâge*), d. i. bloedverwanten van de *spillezijde* (Vondel, v. Lennep VIII bl. 23) of *spinnelzijde* (Ags. *spinlhealf*) of *spillehand*, d. i. moederszijde, zoo genoemd naar den *spinnel*, *spinle*, *spille* van het spinrokken, reeds in geassimileerden vorm: *spille*, *Reinaert* I 832, *St. Franc.* 10053. Het komt ook voor in *spillelcen*, waarin ook vrouwen konden opvolgen, tegenover *zwaardleen*, dat alleen op mannen kon overgaan. Tegenover *spillemagen* stond zoo ook *zwaardmagen*, Mhd. *swertmâge*, naast Ags. *spermagas;* tegenover *spillezij* stond *zwaardzij* (*Heelu* 154). Zoo zegt Huygens ook, *Hofwijck* vs. 1931: „Dat *Spillzy* swijgen most totdat de *Swaertzy* sprack," voor *vrouw* en *man.*

Grolle, de naam van het stadje in de graafschap Zutfen, dat ook wel *Groenloo* wordt genoemd, is geassimileerd uit *Gronloo* met verkorten klinker vóór twee medeklinkers in plaats van *Groonloo*, waarin *groon* de Saksische vorm is van het Frankische *groen* [2]).

---

[1]) Ofschoon *elk* hetzelfde als *mallijc* beteekent, vindt men toch den genit. *elker* met *mallijc* verbonden tot *elkermanlijc* (bv. *Bedied. v. d. Misse* vs. 453) en *elkermalc* (*van Vrouwen ende van Minne* VII vs. 11). Zie over deze en andere samenstellingen van *lijc*, *like* Dr. J. Verdam, *Taalk. Bijdragen* II bl. 220—226.

[2]) Zie Dr. Kern, *Taalgids* VII bl. 302. Over *loo* zie boven bl. 103.

In de volkstaal is *hullie* voor *hunlie*, d. i. *hunlieden* zeer gewoon naast *jullie* (gij lieden), *wullie* (wij lieden) en *zullie* (zij lieden).

In het mnl. kwamen niet zelden drie andere woorden voor, waarbij assimilatie van *nl* tot *ll* valt op te merken, ofschoon wegens den voorafgaanden langen klinker de *l* slechts eenmaal geschreven wordt, namelijk:

Pijlijc voor *pijnlijc* (moeielijk en vandaar lastig) *Stoke* VI 290; *Limb.* IV 110, VIII 1217; *Flandrijs* I 342; *Maskaroen* 229; ook bij Plantijn en Kiliaen, die het met *moedwillig* vertalen. In den zin van *dartel* komt het voor bij Joan de Brune, *Bankket-werk* I (1660) bl. 176. Zoo ook leest men *pijlicheit* in *St. Christina* 659; *St. Lutgardis* 640; Kausler's *Rijmkr.* 1532.

Lilaken voor den meer gewonen, ook door Kiliaen opgegeven vorm *lijnlaken*, linnen laken, bv. *Alex.* X vs. 790. Ook het Mhd. heeft *lîlachen*, *lîlach* naast *lînlachen*, Ohd. *lînlahhan.*

Scolaken, bv. *Walew.* 3129, 6120 voor *scoenlaken*, dat o. a. voorkomt *Floris* 1918; *Lanc.* III 14631. De vorm *scoetlaken*, *Alex.* X 789, is stellig verschrijving voor *scoellaken.* De beteekenis van 't woord is niet in 't bijzonder schoon, rein laken, maar tafellaken in 't algemeen.

Uit het Hd., misschien door bemiddeling van het Fransch, namen wij nog een woord over, waarin *nl* tot *ll* geassimileerd was, namelijk *forel*, *forelle* voor **forenle*, verkleinwoord van den vischnaam, die in 't Mhd. *forhen*, Ohd. *forhana* luidt. Ware het een Ned. woord, dan moest de *f* eene *v* zijn. Inderdaad bezitten wij als naam voor een anderen visch *voorn* of *voren.*

Assimilatie van *rl* tot *ll*, waarvan ééne *l* na eenen volkomen klinker niet geschreven wordt, zien wij in *schielijk* voor *schierlijk*, welke beide vormen bij Kiliaen nog voorkomen. Het eerste gedeelte, *schier*, wordt in de 17de eeuw nog vaak gebruikt in de uitdrukking *schier of morgen*, d. i. van daag of morgen, bv. bij R. Visscher, Coster, Hooft, Paffenrode,

enz. [1]), maar is in dezelfde beteekenis als *schielijk* een zeer gebruikelijk woord in het mnl. bv. *Walew.* 255, 257, 260, 416, 843, 2520; *Moriaen* 111, 499, 1266, 1395; *Torec* 115, 155, 160, 164, 370 enz. enz. Den vorm *schierrijk* met progressieve assimilatie vindt men bij Spieghel, *Hertspieghel* (uitg. 1694) bl. 74, 85, doch ook *schielijk*, aldaar bl. 71.

De assimilatie van *nr* tot *rr* is in 't mnl. zeer gewoon bij de genitieven *mijnre*, *dijnre*, *sijnre*, *eenre*, *geenre*, die in den regel tot *mire*, *dire*, *sire*, *eere* en *geere* overgaan. In éénen plaatsnaam kennen wij die assimilatie nog, namelijk in *Zaardam* voor *Zaanredam.* De Zaandammers noemen zelf hunne woonplaats *Serdam* [2]) en denken daarbij misschien, zooals somtijds ook anderen doen, aan *Czaar Peter's* verblijf aldaar; doch lang vóór het stadje daaraan zijne beroemdheid te danken had, werd het *Sardam* of *Saerdam* genoemd, bv. door Huygens, *Hofwijck* vs. 2219, *Trijntje Cornelisz* I, 1 vs. 21; 2 vs. 195 (*Korenbl.* I bl. 372, 567, 574).

Na syncope der *e* assimileerde in 't mnl. *desere*, *desre* tot *derre*, vrouw. genit. en dat. sing. en genit. plur. van *deze*, evenals ook in het Mhd. *dirre* de gewone vorm is voor den mann. nomin., den vrouw. genit. en dat. sing. en den genit. plur. *disre.*

Assimilatie van *ts* tot *ss* vindt men bij:

Hissen, in onze spreektaal en ook in de mnl. schrijftaal, bv. *Lsp.* II 52 vs. 5; *Seghelijn* 636; Hooft, *Ned. Hist.* 913, Vondel, V. Lennep VIII bl. 620 vs. 1130, J. de Decker, *Rijmoeff.* (1726) I bl. 130, voor *hitsen*, oorspr. *hetsen*, opjagen, welken vorm Kiliaen nevens den anderen opgeeft. Zoo het niet uit het Mhd. *hetzen* is overgenomen, moet het beschouwd worden als afgeleide vorm van een ouder **hetten*, beantwoordend aan 't Mhd. *hetzen*, Os. *hetian*, Ags. *hettan* (vijandelijk vervolgen), eene afleiding van *haat.*

Hossen voor *hotsen* met den bijvorm *hutsen*, door Kiliaen

[1]) Zie Dr. M. de Vries, *Hooft's Warenar* bl. 103.

[2]) Zie *Onze Volkstaal* I bl. 44.

opgegeven met de beteekenis van door elkaar schudden; vandaar *hutspot*, door elkaar geschud eten, met wortelen als hoofdbestanddeel. Evenals *hetsen* van *hetten* is *hotsen* van *hotten* afgeleid, dat nog alleen maar van het stremmen of schiften van melk gezegd wordt, maar vroeger niet alleen van „goed of slecht gaan", maar ook van schokken, o. a. blijkens de samenstelling *hotweg* (oneffen, hobbelige weg). Dr. Van Helten zag er [1]), en ik meen terecht, hetzelfde woord in, als het Got. *hvôtjan* (dreigen). Daaraan toch kon bij ons beantwoorden een vorm **woeten*, maar ook, met synaloephe der *w*, een vorm *hoeten*, waarvan het frequentatief *hoetelen*, in de beteekenis van mishandelen, in de 17e eeuw dikwijls voorkomt. *Hotten* nu staat tot *hoeten* als *blom* tot *bloem*, *Grolle* tot *Groenloo*. Van denzelfden wortel, namelijk Germ. *hwat*, Indo-Germ. *quad* (vanwaar Lat. *cudere*, slaan, stooten), die aandrijven, scherpen beteekende, kwam ook ons *wetten*, Ags. *hvettian*.

Klis, reeds in 't mnl. *clesse* (*Belg. Museum* I bl. 118 vs. 17) voor *klitse*, *kletse*, afleiding van *klitte*, *klit*, dat Kiliaen opgeeft en dat nog wel gebruikt wordt, of *klette*, Ohd. *chletta* en *chletto*, Mhd. *klette*, *klete*. De oudste vorm schijnt *klat* of *klatte* geweest te zijn, dien men niet alleen bij Hooft, *Warenar* Iste Bedr. 4de Toon. (uitg. De Vries, bl. 20) aantreft, maar ook in de samenstelling *sneeclatte* (sneeuwballen) *Martijn* I 390, en waaruit evenzoo *klatse* ontstond, dat assimileerde tot *klasse*, *Mnlp.* IV 110 en Hildegaersberch bl. 84 vs. 21. Een bijvorm met *d*, te vergelijken met Ags. *clidhe*, namelijk *kladde*, wordt door Kiliaen opgegeven als synoniem van *klisse*, en is in Groningen, Friesland en Noordholland nog in gebruik. Vastkleven, opeenpakken is de grondbeteekenis.

Krijschen, reeds in 't mnl., waar het zoowel zwak vervoegd wordt (*Walew.* 8159; *Lanc.* II 4535) als sterk (*Walew.* 10606; *Floris* 2941), en in het Mhd. *krîschen* geassimi-

---

[1]) Zie Dr. W. L. van Helten, *Taal- en Letterbode* III bl. 173–179.

leerd uit *krijtschen*, dat onder den vorm *crijtsen* wordt aangetroffen *Reinaert* II 6312 en ook in verband tot *krijten* (in 't mnl. nog = schreeuwen) als grondwoord moet worden aangenomen.

Mes voor *mets*, dat ook door Kiliaen wordt opgegeven en eene afleiding is van een ww. **meeten* (snijden), Got. *maitan*, Ohd. *meizan*, dat ook in 't Oudnoorsch *meitill*, Ohd. *meizil*, Nhd. *meiszel*, houweel, opleverde, en ons mnl. *metsen* (houwen, hakken en vandaar metselen, *Sp. Hist.* I[1], 16 vs. 34, Hooft, *Geeraert van Velzen* vs. 37; in de bijzondere beteekenis van *begraven: Ferguut* 3536; *Walew.* 9903) met de afleidingen *metser* (steenhouwer, bouwkundige), *metselen*, *metselaar* [1]).

Beslissen [2]), niet geassimileerd uit **beslichtsen*, bijvorm van *beslichten*, *beslechten*, zooals men wel eens meent, maar van *beslitsen*, eene afleiding van *beslijten*, dat in dezelfde beteekenis als *beslissen* voorkomt bij Hildegaersberch, bl. 3 vs. 206, bl. 54 vs. 133. Ook het simplex *slijten*, dat eig. verscheuren, vernielen beteekent, wordt in de beteekenis van *beslissen*, *afdoen* gebruikt door Vondel (Van Lennep V bl. 368), die spreekt van een „krijghskrackeel te slijten" en door Hooft, die meer dan eens spreekt van het „slijten van zaken." Evenals *slitsen* en *slissen* van *slijten*, kwam ook

Splissen, bv. bij Vondel (Van Lennep III bl. 89) voor *splitsen* van *splijten*. Zie ook *Inform. upt stuck der*

---

[1]) Dr. F. Kluge, *Etym. Wörterbuch*, Straszburg 1883 p. 224 keurt, ik weet niet waarom, deze afleiding van *mes*, Hd. *messer* af, en acht het verminkt uit **metsas*, dat in 't Ags. als *meteseax* (spijs-saks. d.i. spijsmes) voorkomt, en in het Ohd. *maz-sahs*, *mezzi-sahs* (naast *mezzirahs*) luidt, doch behalve dat de andere afleiding veel eenvoudiger is en door vormen als *metsen* gesteund wordt, moet er, ten minste voor het Ohd. een onwaarschijnlijke overgang van *s* tot *r* aan het begin van het tweede lid der samenstelling bij worden aangenomen.

[2]) De verschillende beteekenissen, waarin het woord voorkomt, vindt men bij Huydecoper, *Proeve van Taal- en Dichtkunde*, II bl. 310 vlgg.

Verpond. (uitg. Fruin) bl. 481: *innesplissen* eigenaardig gebruikt van stukken land, die in andere geënclaveerd liggen, en dus die andere als 't ware splitsen door er in te dringen.

Assimilatie van *ds* tot *ss* of, bij voorafgaanden volkomen klinker, tot *s*, ziet men in:

Asem voor *aadsem*, vooral in de spreektaal gebruikelijke bijvorm van *adem*, van denzelfden wortel *adh* met anderen uitgang.

Wasem voor *waadsem* van eenen Germ. wortel *hvadh*, die koken beteekent, en o. a. het Got. *hvatho* (schuim) en *hvathjan* (schuimen) opleverde.

In het mnl. vindt men nog *smesse*, *Stoke* V 356 of *smisse*, *Rose* 12735, en later nog bij J. de Decker, *Rijmoeff.* (1726) I bl. 132, voor *smidse*, smidswerkplaats.

Zeer gewoon is in onze taal assimilatie van *chs* tot *ss*. Verscheidene voorbeelden zijn er van, namelijk:

As (wagen-) voor *achs*, Ohd. *ahsa*, Mhd. *ahse*, Nhd. *achse*, Ags. *eax*, 't zelfde woord als het Skr. *aksha*, Lat. *axis;* vgl. Gr. *ἄξων*.

Bus voor *buchs*, Ohd. *buhsa*, Mhd. *bühse*, Nhd. *büchse*, Eng. *box* (doos), oorspr. alleen kokertje, in 't bijzonder voor geneesmiddelen, en van palmhout vervaardigd, van 't Lat. *buxeus* (palmhouten), later voor kokers van veel grootere afmeting, tot kanonnen, *donderbussen*, toe. Voor schietgeweer was *bus* vroeger een zóó gewoon woord, dat het *buskruit* er zijnen naam aan ontleende. Toen het later daarvoor in onbruik geraakt was, namen wij het voor jachtgeweer uit het Hd. weèr over onder den eenigszins gewijzigden vorm *buks*.

Das (diernaam) voor *dachs*, Ohd. en Mhd. *dahs*, Nhd. *dachs*. Daar het dier zich een kunstig winterverblijf in den grond bereidt, mag men den naam vergelijken met het Skr. *takshan*, Gr. *τέκτων* (timmerman) [1].

[1]) Zie over dit en andere diernamen op *s* Dr. Kern, *Taal- en Letterbode* V bl. 22 vlgg.

Dissel, wagenmakers- en kuipers-bijl, voor *dichsel*, Ohd. *dehsala*, Mhd. *dehsel*, Boerenfriesch *tsjoksel*, met *tsj* uit *th* [1]). Vandaar kwam ons werkwoord *bedisselen*, netjes afhakken, vervolgens in orde brengen [2]). 't Woord is stamverwant met *das*.

Disselboom, voor *diessel*, zooals Kiliaen opgeeft, en dat voor *dîchsel*, Ohd. *dîhsala*, Mhd. *dîhsel*, Nhd. *deichsel*, Ags. *thîxl*, *thîsl*.

Drost voor *drossate* (of *drussate*), zooals het woord in 't mnl. nog luidt, bv. *Walew.* 43; *Torec* 1372; *Moriaen* 248, 2049, 2056, 2077, 2096, 2165; *Ferguut* 2829, 4965; *Sp. Hist.* III², 44 vs. 53; III⁷, 4 vs. 100; III⁸, 76 vs. 82; IV², 40 vs. 37 enz. enz. Het staat voor *drochsate*, d. i. spijszetter, want het eerste deel van het woord beantwoordt, op den afleidingsuitgang na, aan 't Got. *drauhsna* (stukje of beetje), en zoo werd het de naam voor den hofmeester, synoniem van *seneschalk*. Als aanzienlijk hofbeambte werd de drost later een rechterlijk ambtenaar.

Los (diernaam) voor *lochs*, Ohd. en Mhd. *luhs*, Nhd. *luchs*, Ags. *lox*, de ver ziende, van den wortel *luc*, zien, waarvan ons *licht*, enz. is afgeleid. De Grieken hebben hetzelfde woord in genasaleerden vorm, λύγξ, dien wij overnamen, zoodat ook wij het dier soms *lynx* noemen.

Os voor *ochs*, Got. *auhsa*, Ohd. *ohso*, Mhd. *ohse*, Nhd. *ochse*, Ags. *oxa*, Eng. *ox*, Os. *ohso*, Oudfrank. *ohsso*. 't Is hetzelfde woord als het Skr. *ukshan* (stier) en samengesmolten uit **vakshan*, dus van den wortel *vak*, die ons *wachsen*, *wassen* (groeien) opleverde. *De sterke* is dus de grondbeteekenis van os. Misschien komt het Lat. *vacca* (koe) van denzelfden wortel.

Tessel, ook wel *Texel* geschreven, voor *Tehsal*, d. i. het Zuidelijkste eiland aan de Friesche kust, beschouwd uit het oogpunt van den Noordschen schipper, die daarom het

[1]) Zie J. H. Halbertsma, *Taalgids* IX bl. 41.

[2]) Zie daarover Dr. W. L. van Helten en Dr. A. de Jager, *Taal- en Letterbode* III bl. 289 vlg., IV bl. 1 vlgg.

meest Noordelijke *Norderney* noemde. *Tehs* in superlatiefvorm vinden wij in het Got. *taihsva*, Ohd. *zesawa* (*zehsawa*), d. i. *rechter*. Het is stamverwant met het Lat. en Grieksche *dex* in de comparatiefvormen *dexter* en δεξιτερος (rechter). Wie met het aangezicht naar het Oosten gekeerd is, heeft het Zuiden aan zijne rechterhand. Vandaar dat, om het begrip Zuiden uit te drukken, woorden gebruikt konden worden, die oorspr. rechts beteekenen. Zoo beteekent ook dit *Tehs* Zuid in *Teisterbant*, d. i. *Tehsiterbant*, de Zuidelijke streek aan de overzijde van den Rijn, ook *Toxandria*, d. i. *Tohs-andria*, of *Toxuandria*, d. i. *Tohs-wandria*, het land der Zuiderlingen, genoemd [1]).

Vlas voor *vlachs*, Ohd. *flahs*, Mhd. *vlahs*, Nhd. *flachs*, Ags. *fleax*, Eng. *flax*, van den Germ. wortel *vlech*, Indo-Germ. *plec*, die ook ons *vlechten*, Lat. *plectere* opleverde.

Vos voor *vochs*, Ohd. *fuhs*, Mhd. *vuhs*, Nhd. *fuchs*, Ags. en Eng. *fox* [2]).

Was (der bijen) voor *wachs*, Ohd. en Mhd. *wahs*, Nhd. *wachs*, Ags. *veax*, Eng. *wax*, Oudfrank. *wahs*.

Wassen (groeien) voor *wachsen*, Got. *vahsjan*, Ohd. *wahsan*, Mhd. *wahsen*, Nhd. *wachsen*, Ags. *veaxan*, Os. *wahsan*, Oudfrank. *wahson*.

Wissel voor *wichsel*, Ohd. *wehsal*, Mhd. *wehsel*, Nhd. *wechsel*, Os. *wehsal*, Oudfrank. *wihsil*, verwant met het Lat. *vices* (beurten).

Zes voor *zechs*, Got. *saihs*, Ohd. en Mhd. *sehs*, Nhd. *sechs*, Ags. en Eng. *six*, Os. *sehs*, verwant met het Lat. *sex*, Gr. ἕξ.

In het mnl. assimileerde *achsel* tot *assel*, bv. *Nat. Bl.* III 1652, XII 379; *Limb.* IV 1809. Het woord luidt Ohd. *ahsala*, Mhd. *ahsel*, Nhd. *achsel*, Ags. *eaxl*, Os. *ahsla*. Een bijvorm: Ohd. *uohsana*, Mhd. *uohse*, *üehse*, Ags. *ôxn*, *ôcusla*, beantwoordt bij ons aan *oexsel*, voorkomende in *Tien goede boerden* VII vs. 40, dat met bekende verkorting van

---

[1]) Zie Dr. H. Kern, *Versl. en Mededeel. der Kon. Acad.* Afd. Lett. II 2 bl. 329—332.

[2]) Zie over de afleiding Dr. P. J. Cosijn, *Taal- en Letterbode*, V bl. 65 vlg.

oe tot onvolkomen *o* als *oksel* het tegenwoordig alleen gebruikelijke woord bij ons is.

Ook een ander woord in het mnl. vertoont deze assimilatie, namelijk *Sassen* voor *Saksen*, *Sp. Hist.* III[7], 11 vs. 84; IV[1], 46 vs. 101, 127; *Stoke* I 43, 64, 76, 130, 201, 982 enz. (vgl. ook *Sassenheim;* bij *Stoke* I 583, 870: *Zassenem*), Ohd. *Sahson*, Mhd. *Sahsen*, Nhd. *Sachsen*, Ags. *Seaxas*, afgeleid van Ohd., Mhd. en Os. *sahs*, Ags. *seax*, kort zwaard, oorspr. steenen mes (vgl. 't Lat. *saxum*, steen). Terwijl bij ons het woord *Sassen* verloren ging, namen wij het Hd. woord over, doch volgens de uitspraak en dus als *Saksen*. De datief plur. van den volksnaam kwam in gebruik als naam van het land, evenals bij *Beieren, Pruisen, Zwaben*, enz. De naam van de rivier de *Weichsel* assimileerde tot *Wijssel* op het eind van Vondel's *Gijsbreght* en bij Antonides, *Bellone aen bant*, bl. 21.

Bij voorafgaanden volkomen klinker assimileerde *chs* tot *s* in:

Brasem (visch) voor *braachsem*, Ohd. *brahsima*, *brahsina*, Mhd. *brahsen*, *brasen*, Nhd. *brassen*.

Deesem voor *deechsem*, ofschoon ook reeds het Ags. *thaesma* heeft; doch het is afgeleid van den wortel van *dijen*, Got. *theihan*, Ohd. *dîhan*, Ags. en Os. *thîhan*.

Een enkel voorbeeld van assimilatie der *gs*, als *chs* uitgesproken en in 't mnl. ook zoo geschreven, tot *ss* levert ons *misschien* voor *messchien* en dat weder voor *masschien*, bv. *Limb.* I 1688, 2422, III 416, 614, VI 80; *Piramus en Tysbe* vs. 126 (*Belg. museum* X bl. 93), *Leven van Jezus*, cap. 82, 169, 176. *Masschien* nu is geassimileerd uit *machscien*, dat ook Kiliaen nog naast *misschien* opgeeft, en dat o. a. voorkomt *Alex.* VI 687, *Limb.* I 1128, IV 396. Evenzoo vindt men met voorgevoegd *ge* den vorm *mach ghescien* bij *Stoke* V 458. Het is dus met *mogen* in den zin van *kunnen* samengesteld, waarvan ook het synoniem *mogelijk* afgeleid is. Vgl. ook het mnl. *machlichte* (= het kan licht zijn), *Torec* 1561; *Sp. Hist.* I[7], 30 vs. 9; *Floris* 411.

Assimilatie van *kt* tot *tt* vertoont het woord *litteeken* voor

lijcteeken [1]), dat in de oorspr. beteekenis van blijkteeken, herkenningsteeken, bewijs, in het mnl. herhaaldelijk voorkomt, bv. *Reinaert* I 2302; *Walew.* 6424; *Lanc.* III 20364, 20368, 20380; *Rijmb.* 9314, 9529, 9803, 29168, 30431; *Sp. Hist.* I⁵, 31 vs. 37; III⁶, 4 vs. 34. De geassimileerde vorm *litteeken* of *liteeken* komt in het mnl. ook reeds dikwijls voor, bv. *Walew.* 2687, 6487, 6583; *Moriaen* 697; *Torec* 3717; *Rijmb.* 6350, 7030, 8832, 14514, 21678, 23447; *Lsp.* I 42 vs. 81, II 52 vs. 95. De nieuwe beteekenis: spoor van eene oude wond, is in 't mnl. zeldzaam, doch komt wel voor, o. a. *Rijmb.* 26914.

Assimilatie van *vt* en *vd* tot *tt* vindt men in de vervoeging van het eigenaardige werkwoord *hebben*, dat zich vooreerst reeds hierdoor onderscheidt van de andere Germaansche woorden, dat het zich aan de wet der klankverschuiving schijnt onttrokken te hebben en alzoo etym. verwant moet heeten met het Lat. *habere.* Verder vertoont het, als van eenen wortel *hav* afgeleid, assimilatie van *vj* tot *bb* in den inf., het part. praes., het praes. conj. en het praes. ind., behalve in den tweeden en derden persoon enkelvoud *heves* en *hevet* of *heeft*, waar toch nog de umlaut als een in de vervoeging der Nederl. werkwoorden ongewoon verschijnsel valt op te merken. Verder assimileerde het imperf. *havede*, *harde* tot *hadde*, *had* en het deelwoord *gehavd* tot *gehad.* In de andere Germaansche talen luiden de vormen: Got. *habaida*, *habaiths*, Ohd. *habêta*, *gihabêt*, Mhd. *habete*, *hâte*, *gehabet*, *gehapt*, Nhd. *hatte*, *gehabt*, Ags. *haefde*, *haefed*, Os. *habda*, *gihabd*, Oudfrank. *habda*, *hatta*, Oudfriesch *hede*, *hewed*, zoodat assimilatie in het imperf. reeds in 't Oudfrank. en Oudfriesch voorkomt, evenals in 't Mhd. en Nhd., doch in het part. uitsluitend Nederlandsch is, behalve dat het Middelnederduitsch er ook voorbeelden van oplevert.

Opmerking verdient nog een dialectische bijvorm van *hevet*, *heeft* (Got. *habaith*, Ohd. *habêt*, Mhd. *habet* als houdt, *hât*

[1]) Zie eene uitvoerige behandeling van het woord door Dr. A. de Jager, *Nieuw Archief* bl. 57—70.

als hulpww., Nhd. *hat*, Ags. *hafadh*, *haefdh*, Os. *habhad*, *habhid*, Oudfrank. *hevit*, Oudfriesch *heth*). Die bijvorm luidt geassimileerd, in overeenstemming met het Mhd. Nhd. en Oudfriesch, *heet* (in Brabant), *het* (bv. te Amsterdam; ook in Groningen) en *heit* (bv. te Rotterdam en Dordrecht). Men vindt die vormen ook soms geschreven, vooral in het kluchtspel, waarin de volkstaal wordt weêrgegeven, bv. *heet*: *Playerwater* 7, 264, 299, 351, 406; Brederoo, *Sp. Brab.* 63, 696, 698 vlg., 1470; *het: Playerwater* 134, 123; Brederoo, *Sp. Brab.* 314, 350, 435, 553, 610 vlg.; *heit* voor *hevit* (evenals *peinzen* voor *pensjen*, *deinzen* voor *densjen*, *einde* voor *endi*): Huygens, *Voorhout* vs. 6, 347; *Zedepr.: Een onwetend medicyn* vs. 26; *Daghwerck* 458; *Hofwijck* 1741.

Evenals *heet* tot *heeft* staat in het vroeger en hedendaagsch Brabantsch en nu nog in het Dordsch [1]) ook *hoot* tot *hoofd*, een vorm, die in de mnl. gedichten te dikwijls voorkomt om hier niet vermeld te worden. Men vindt *hoot* bv. *Gloriant* vs. 707; *Lsp.* II 15 vs. 52; 18 vs. 44; 24 vs. 31; 28 vs. 36, 56; 30 vs. 17; 32 vs. 19; 53 vs. 38 enz.; *Limb.* IV 1082, 1155, 1329, 1789 enz.; *St. Christina* 1379; zelfs nog bij Huygens, *Cost. Mal* vs. 248 (ten minste in de eerste uitgaaf); en zoo ook in den mond van Brabanders in Huygens' *Trijntje Corn.* I 1 vs. 31 enz.; Brederoo's *Sp. Brab.* 503, 645, 846. Zoo vindt men ook de samenstellingen *hoetbant* (diadeem, kroon) *Torec* 15, 106; *hoetkerke*, *Lsp.* II 45 vs. 162 var.; *hoetcleet*, *Beatrijs* 281; *hoetman*, *Limb.* III 261, *Alex.* I 82; *hootsheere* (hoofdaanlegger) *Brab. Yeesten* VI 9761. Assimilatie van *db* tot *bb* zien wij in *Robbrecht* voor *Rodbrecht* [2]) en in *Rabbout* voor *Radboud* bij *Stoke* I 152, 165, 182. Een voorbeeld van assimilatie van *nf* tot *ff* eindelijk levert *schoffeeren* uit *sconfeeren* [3]).

---

[1]) Volgens Dr. W. Bisschop, *Taalgids* IV bl. 34.

[2]) Zie Bladz. 70.

[3]) Zie Bladz. 81.

ZESDE HOOFDSTUK.

Syncope of uitstooting.

Bij het bespreken van de assimilatie namen wij ook eenige gevallen op, die vroeger gewoonlijk tot de syncope gebracht werden en er ook nu somtijds nog toe gerekend worden. Zoo zullen ook omgekeerd door ons eenige woorden onder de syncope behandeld worden, waarbij men misschien niet te onrechte assimilatie zou mogen vermoeden. Of een letterklank uitgestooten of aan een anderen gelijk geworden is, kan vaak alleen blijken uit de uitspraak, de wijze waarop de woorden in lettergrepen worden afgedeeld; maar de uitspraak wijzigt zich niet zelden in tijden als de onze, waarin door de beschaafden zoo veel gelezen wordt, naar de schrijfwijze, en zoo kan het zijn, dat men tegenwoordig ook uit de uitspraak van een of ander woord niet meer kan bewijzen, dat er assimilatie heeft plaats gehad, omdat er in het schrift geen spoor meer van is overgebleven. In andere gevallen kan er van volledige gelijkmaking geene sprake zijn, maar heeft de uitgestooten klank eenig spoor achtergelaten in de uitspraak van den voorafgaanden of volgenden klank, en die klankwijziging mag in zekeren zin als gedeeltelijke assimilatie worden beschouwd; doch daar de syncope daarbij de hoofdzaak is, heeft men volkomen recht die gevallen onder de rubriek uitstooting te brengen.

De syncope is in alle talen, en niet het minst in het Germaansch, van zeer oude dagteekening. Toen de Nederlandsche taal als zoodanig ontstond waren het veelszins gesyncopeerde woorden, waaruit zij zich vormde, m. a. w. in het oudste

Nederlandsch komt menige letter reeds niet meer voor, die de verwante Germaansche talen nog bezitten of eenmaal bezaten, ja in betrekking tot de verwante Indo-Germaansche talen getuigt zelfs het oudste Germaansch er van, dat er in het grijs verleden syncope heeft plaats gegrepen.

Daartoe behoef ik slechts te herinneren aan de reduplicatie, waardoor het praeteritum of perfectum (onze onvolm. verleden tijd) zich in het Indo-Germ. oorspr. van het praesens onderscheidde, en waardoor Sanskrt en Grieksch zich bleven kenmerken, terwijl het Latijn er slechts bij een betrekkelijk gering aantal werkwoorden voorbeelden van oplevert. Het Gotisch is de eenige Germaansche taal, waarin nog geredupliceerde perfecta voorkomen, en wel bij de weinige woorden, die de laatste zes (bij ons vijf) klassen der sterke werkwoorden uitmaken, en waarvan de meeste in onze taal óf verloren gingen óf de zwakke vervoeging aannamen.

Die nu, welke er in onze taal van overbleven, hebben de reduplicatielettergreep niet afgeworpen, maar de aanvangsletter van den stam gesyncopeerd. Zoo luidde het perf. van *stooten* (Got. *stautan*) eenmaal **stestaut* (Got. *staistaut*), na syncope *steôt*, vervolgens *steŏt*, eindelijk *stiet.* Zoo ook ontstond *riep* uit *hreŏp* (Os.), *hreôp*, gesyncopeerd uit **hrehrôp* van *hrôpan*, roepen. Evenzoo *liet* uit *leŏt*, *leôt*, door syncope uit **lelôt* (Got. *lailôt*), maar in dezelfde klasse *sliep* uit *sliăp* (Ohd. *sliaf*) uit *slēp*, uit *sleăp*, *sleâp*, door syncope uit **sleslâp* (Got. echter *saislêp*). In de zevende klasse ontstond *hield* uit *hiald* (Ohd.) en dat weêr uit *hêld* (Os. en soms ook mnl. doch met korte *e*) uit **heăld* en dat door syncope uit **hehald* (Got. *haihald*). Eindelijk in de negende klasse het mnl. *hiet* en *scied* uit *hiat*, *skiad* (Ohd. *hiaz*, *skiad*), uit *hêt*, *skêd*, uit *heăt*, *skeăd*, door syncope uit **hehait*, **skeskaid* (Got. *haihait*, *skaiskaid*) [1]).

---

[1]) Ik volg hier Johannes Schmidt, *Zur Geschichte des Indogerm. Vocalismus* II (Weimar 1875) p. 428—449, maar moet de opmerking maken, dat W. Scherer, *Zur Geschichte der Deutschen Sprache*, Berlin 1878 p. 279 vlgg. zich het verloop der vormen bij de werk-

De sterke werkwoorden der eerste zes klassen, de sterke wortelwerkwoorden, hadden in het oudste Indo-Germ. evengoed reduplicatie in het perf. met het accent op den wortel in den singularis, op de reduplicatielettergreep in den pluralis; maar in het Germaansch bleef daarvan geen spoor over, behalve in de verlenging van den klinker, omdat die een gevolg was van syncope der aanvangsletter van den stam. Die verlenging nemen wij bij het perf. waar in den conj. en het meervoud van den ind. der ww. van de tweede en derde klasse. Terwijl bv. het perf. sing. van *nemen* *nanám*(*a*) luidde met korte, geaccentueerde *a*, en daarom de reduplicatielettergreep wegviel, ging de plur. *nánămum*(*a*) door syncope der stamvocaal over tot *nánmum*(*a*); waarna, bij het uitstooten van de *n*, de reduplicatieklinker verlengd werd en *nâmum*(*a*), d. i. *namen* ontstond. Zoo ook kwam *lazen* voort uit *lálsum*(*a*), en dat weder uit *lálăsum*(*a*) [1]). Of die syncope ook bij de werkwoorden der vierde klasse (*varen*, *voer*, *voeren*) heeft plaats gehad, schijnt mij toe nog niet uitgemaakt te zijn; in ieder ander sterk perf. plur. is, evenals in den sing., eenvoudig afwerping van de reduplicatie, maar geene syncope aan te nemen.

Nog een oogenblik moeten wij bij het oud-Germaansch, zelfs bij het vóór-Germaansch verwijlen, om de overoude syncope der nasaal of resonant te bespreken. Zooals het Latijn en het Grieksch leeren, is bij vele werkwoorden niet alleen het perf. van het praesens door reduplicatie onderscheiden, maar ook het praesens van het perf. door eene wortelversterkende nasaal, die óf oorspronkelijk moet genoemd worden, óf in den

woorden der 7de, 8ste en 9de klasse eenigszins anders voorstelt, en de *ê*, die er in het perf. het kenmerk van was voordat de *ie* er uit ontstond, verklaart als verlenging van den klinker der reduplicatielettergreep, nadat eerst de stamklinker en vervolgens de aanvangsmedeklinker van den stam gesyncopeerd was, zoodat volgens hem uit *hehald* ontstond *hehld*, en vervolgens *hêld*, waaruit dan verder *hiald*, *hield* voortkwam.

[1]) Zie W. Scherer. t. a. p. p. 231 vlg.

wortel was gekomen door assimilatie van de *n*, waarmeê een stamvormend suffix begon, met de slotletter van den oorspr. niet genasaleerden wortel, die daardoor genasaleerd werd. Voorbeelden van het laatste zijn o. a. bij ons *binden* en het zwakke *mengen*, wortel *badh*, *mik*, stam *badhna*, *mikna* [1]).

In elk geval, wat dan ook de oorsprong der nasaal moge zijn, voor een groot deel van onze sterke werkwoorden mogen oorspr. twee stammen worden aangenomen: een genasaleerde praesens-stam en een niet-genasaleerde perfectum-stam. In onze tegenwoordige taal is dat onderscheid geheel verdwenen. Het laatste overblijfsel er van was het mnl. imperf. *stoet*, *stoeden* (naast *stond*, *stonden*), dat bij een praesens *stand* behoorde (Os. *standan*, pr. *standu*, pf. *stôd*, *stôdum;* Got. *standan*, *stôth*, *stôthum*). In het Germaansch hebben beide stammen zich aan elkaar gelijk gemaakt, hetzij door in alle vormen van het werkwoord de nasaal op te nemen, hetzij door die overal uit te stooten. De werkwoorden, die de nasaal in alle vormen aannamen, maken een deel uit van onze werkwoorden der eerste klasse, namelijk *binden*, *blinken*, *dringen*, *drinken*, *dwingen*, *klimmen*, *klinken*, *krimpen*, *verslinden*, *slinken*, *springen*, *stinken*, *vinden*, *winden*, *wringen*, *zingen* en *zinken*. In de andere klassen komen tal van werkwoorden voor, die de nasaal in het praesens uitstieten om overeenstemming tusschen praesens en perf. te bewerken, bv. in de tweede klasse *breken* (vgl. Lat. *frangere*) en *steken* (Got. *stiqqan*, Lat. *dis-stinguere*). Bij zeer vele was daaraan voorafgegaan verlenging van den wortelklinker, wanneer die namelijk onder den invloed van de terstond daarop uit te spreken nasaal tot nasaalvocaal geworden was, d. i. tot zulk eene vocaal, die men, evenals de nasaalconsonanten, uitspreekt met neêrhangende, niet tegen den keelwand aangedrukte huig, zoodat onder het uitspreken de adem door mond en neus te gelijk naar buiten stroomt en de klank zoolang kan aange-

---

[1]) Zie J. Schmidt, *Zur Geschichte des Indogerm. Vocalismus* I (Weimar 1871) p. 29–33.

houden worden als de adem strekt [1]). Was de wortelklinker eenmaal nasaalvocaal geworden, dan kon hij alzoo gemakkelijk worden verlengd, en, viel daarna de nasaal zelf uit, dan kon later de vocaal den neusklank weder verliezen zonder echter te gelijk verkort te worden, en een korte klinker + nasaal was in één enkelen langen klinker overgegaan [2]).

Voorbeelden van sterke werkwoorden, die in den praesensstam de *n* verloren en hunnen wortelklinker verlengden, zijn in de laatste vijf klassen o. a. *loopen* (Litt. *klumpiu*, struikelen), *stooten*, (Lat. *tundere*), *scheiden* (Lat. *scindere*), *slapen* (Skr. *lámbatê*), *raden* (Litt. *randu*), benevens het mnl. *vaen*, dat zeer dikwijls voorkomt in plaats van ons *vangen*, en het mnl. *haen*, dat men in plaats van *hangen* slechts eene enkele maal aantreft, maar die beide de *n* missen in 't Got. *fahan*, *hahan*, Ohd. *fâhan*, *hâhan*, Ags. *fôn*, *hôn*, Os. *fâhan*. Toch verloren zij die *n* niet zoo spoedig, of zij waren reeds in staat geweest die over te doen aan perf. en part. Waar nu, zooals in 't meervoud van 't perf. en in 't part., volgens de wet van Verner, de *h* in *g* moest overgaan, bleef de *n* in de verbinding *ng* bewaard; waar de *h* stand hield, zooals in 't praesens en het enkelvoud van 't perf., viel de *n* vóór die *h* uit, en zoo was er dus een tijd, bv. die van het oudste niet meer geredupliceerde West-Germaansch, waarin de hoofdvormen van *vangen* waren: *fâhu*, *fiah*, *fiangum*, *fangan*. Eerst ging het enkelvoud van het perf. naar analogie van het meervoud en van den conj. van *fiah* tot *fiang* over, en daarna wijzigde zich ook het praesens tot *fang* en de inf. tot *fangan*. Het verrassend verschijnsel doet zich hierbij dus voor, dat het perf., waarin oorspr. de nasaal niet behoort, toch eene oudere *n* heeft dan het praesens, dat, na de nasaal verloren te hebben, die later opnieuw aan het perf. ontleende.

---

[1]) Zie over de nasaalvocalen o. a. Sievers, *Grundzüge der Phonetik*, Leipzig 1881, p. 61 vlg.. 80 vlg.

[2]) Zie dat verloop uitvoerig behandeld door J. Schmidt, t. a. p. I p. 43-49, en vgl. Sievers, t. a. p. p. 211, 216.

Voor de zesde klasse wijs ik op *gieten* (Lat. *fundere*) en *bieden* (Gr. *πυνθανέσθαι*), voor de vijfde op *bijten* (Lat. *findere*). Verscheidene werkwoorden, die eigenlijk eene *a* in den wortel hadden en dus tot de eerste drie klassen behoorden, zijn door het uitvallen van de *n* tot de vijfde klasse overgegaan. De uit *e* ontstane korte *i* van het praesens toch werd bij syncope van de *n* verlengd, en daardoor namen ook de andere hoofdvormen de klankwisseling aan, die eigenlijk alleen aan oorspronkelijke werkwoorden der vijfde klasse met lange *i*, zooals *stijgen*, toekwam. Zoo zijn van wortels met *a* afgeleid de werkwoorden *bijden* (Got. *beidan*, in 't mnl. nog in gebruik, nu door de afleiding *beiden* verdrongen; vgl. 't Lat. *of-fendere*, *de-fendere*), *blijken* (naast *blinken*), *dijen*, *drijten*, *glijden*, *grijpen*, *beklijven* (vgl. *klimmen* uit *klimben*), *knijpen*, *krijgen*, *schrijden*, *splijten* (vgl. *splinter*), *strijken* (Lat. *stringere*, *strangulare*) en *bezwijken* [1]).

Vandaar dat men het recht heeft woorden met eene *a* of daaruit ontstane klanken verwant te noemen met die werkwoorden, welke eene lange *i* als stamklinker hebben, en dus bv. niet slechts *blinken*, maar ook *blaken* (dat in 't mnl. ook *blinken* beteekent, bv. *Walew.* 3326) verwant te noemen met *blijken*, en het niet vreemd te vinden, dat naast ons *bliksem* in 't mnl. een vorm *blaexem* voorkomt (*Walew.* 417, 5080); vandaar *glad* naast *glijden*, *grap* (en 't ww. *grapen* bij Cats en Vondel) naast *grijpen*, *knap* naast *knijpen*, *strak* naast *strijken*, *zwak* naast *bezwijken*. Vandaar ook dat men aan den anderen kant voorzichtig moet wezen om niet te spoedig van inlassching of uitstooting eener *n* te spreken bij afgeleide woorden, omdat zij zoowel van den genasaleerden of eertijds genasaleerden praesens-stam, als van den niet-genasaleerden perfectum-stam afgeleid kunnen zijn.

Toch is er nog wel een middel om te herkennen, of er bij eenig woord in overouden tijd syncope van *n* heeft plaats gehad. De opmerking van Helmholtz, dat de bromtoon, waar-

[1]) Zie J. Schmidt, t. a. p. I p. 49—62, 92.

meê eene nasaal wordt ingezet, nauw verwant is met den *u*-klank, heeft niet alleen verklaard, waarom zoo vaak de verschillende klinkers vóór eene *n* of *m* in *u* overgaan, maar bovendien op dien overgang meer de aandacht gevestigd. Zij kon leiden tot de volgende stelling: zijn er voldoende redenen om verwantschap aan te nemen van twee woorden, waarvan het een de *u*, het ander een anderen klinker heeft, dan behoeft dat geen bezwaar tegen het aannemen van verwantschap te zijn, indien men eene nasaal na de *u* aantreft; ontbreekt die nasaal, dan is zij waarschijnlijk gesyncopeerd, vooral wanneer tevens klinkerverlenging zich voordoet. Op grond van die stelling mag men syncope van *n* of *m* vermoeden bij woorden als *duister* (Os. *thiustri*, Ags. *thystre*, naast het mnl. *demster*, *deemster*, Skr. *tamisram* = donker), *duiken* (Ohd. *tûhhôn* en *tunchôn*, Lat. *tingere*, Gr. *τέγγειν*), en ook bij woorden, welke bij ons *oo* uit *au* hebben, zooals *groot* (Os. *grôt*, Ags. *greát*, Lat. *grandis*), *nood* (Got. *nauths*, Os. *nôd*, Ags. *neád*, naast Slavische en Skr. woorden met *a* of *e*), *schrooden* (snijden, waarvan *schroot* met *t* voor *d* en *schroodijzer*, Ags. *screádjan*, Ohd. *scrôtan* naast Ohd. *scrintan*, barsten, Mhd. *schranz*, spleet, scheur) [1]).

Het imperf. van *dunken*, bij ons *docht* (Got. en Os. *thûhta*, Ohd. *dûhta*, Mhd. *dûhte*) heeft eene *n* uitgestooten; en dat is ook waarschijnlijk het geval bij *bracht*, *gebracht* en *dacht*, *gedacht*, van *brengen* en *denken*, daar de klinker in het Ohd. en Mhd. (*brâhte*, *brâht*, *dâhte*, *gedâht*) verlengd is, doch in 't Ags., Oudfriesch en Nederl. is de klinker kort, zoodat het niet gemakkelijk te bepalen valt, of de eertijds verlengde klinker dáár later weêr verkort is, dan wel of voor die talen die zwakke imperfecta en participia moeten afgeleid worden

---

[1]) Ik ontleen die voorbeelden aan J. Schmidt, t. a. p. I 166—173, waar men uitvoerig kan toegelicht vinden, waarom syncope der nasaal na overgang van eenen anderen klinker in *u* hier waarschijnlijk mag genoemd worden. Voor volkomen zeker mag men deze afleidingen, die door menigeen betwijfeld worden, echter niet houden.

van eenen, naast den genasaleerden praesens-stam aan te nemen, ongenasaleerden stam, die dan voor 't Germ. *brag* en *thak* zou geweest zijn [1]).

Verlaten wij nu het algemeen Germaansch taalgebied, en bepalen wij ons tot eenen groep der West-Germaansche talen, namelijk het Friesch en Neder-Saksisch, waaronder ook het Angelsaksisch en Engelsch. In die talen nu, dus in alle Nederduitsche talen met uitzondering van het Neder-Frankisch, heeft veelvuldig syncope van *n* plaats gehad vóór *b*, *bh* of *v*, *f*, *s* en *th*, met verlenging van den voorafgaanden klinker; en voor zoover onze taal uit het Friesch en Saksisch is voortgekomen, doet zich die syncope ook bij ons voor; doch daar het Neder-Frankisch het overheerschend bestanddeel van onze taal uitmaakt, zijn de voorbeelden dezer syncope bij ons betrekkelijk gering, en bezitten wij ook meestal dezelfde woorden met *n*. Uitgestooten werd de *n* of *m* (vóór eene lipletter) bij:

Muiden, naam van het stadje aan den mond van de Vecht, *IJselmuiden* (in het Saksische Overijsel; vgl. *IJselmonde* in het Frankische Zuid-Holland) en *Genemuiden* in Overijsel. Terwijl het gewone Nederl. woord *mond* is, in overeenstemming met het Got. *munths*, Ohd., Mhd. en Nhd. *mund*, Oudfrank. *munt*, heeft het Ags. *mûdh*, Eng. *mouth*, Os. *mûdh* naast *mund*, Oudfriesch *mûth* naast *mund*.

Gespuis uit *gespuns*, dat weêr uit *gespons* ontstond, en oorspr. beteekende: onbetrouwbare, ijdele verschijning; nog vroeger: verloksel, verleidelijk voorwerp (bij Kiliaen „spectrum, simulacra, mania"). 't Is hetzelfde woord als 't Ohd. *gispanst*, Nhd. *gespenst*, dat ook door onze dichters als Westerbaen, De Brune, Staring enz. gebruikt wordt [2]). 't Behoort tot den stam van het ww. *spanan*, verlokken, dat in 't Ohd., Ags. en Os. voorkomt en ook nog in 't mnl. bestond, bv.

[1]) Terwijl gewoonlijk syncope der *n* bij *dacht* en *bracht* wordt aangenomen, heeft Dr. Cosijn, *Taal- en Letterbode* IV bl. 154, terecht opgemerkt, dat zekerheid in dit opzicht niet bestaat.

[2]) Zie Dr. A. de Jager, *Latere Verscheidenheden*, Dev. 1858 bl. 249.

Martijn I 435, II 47, 228, *Land van Oversee* 127 [1]).

Ui, oudtijds *uien*, dat men te onrechte voor een meervoud aanzag, ofschoon het eigenlijk meervoud *uiens* was. Dat *uien* nu staat voor *unjen*, *onjen*, verkorting van *onjoen*, en is niets anders dan 't Fransche *oignon* (Lat. *unio*), dat in onze taal ook als *ajuin* voortleeft [2]).

Zuid, *Zuiden*, *Zuider* heeft in alle Saksische talen de *n* uitgestooten en de *u* verlengd: Os. *sûdhar*, Ags. *sûdhan*, *sûdhern*, Eng. *south*, *southern*. Ook het Oudfrank. *sûthon* en zelfs het Nhd. met *süd*, *süden* staat in dezen op Nederduitsch standpunt, maar men vindt nog in 't Ohd. *sund*, *sundar*, *sundan*(*a*), Mhd. *sunder*, *sunden*. Voor de afleiding denkt men aan *zon:* anderen, aan wier zijde ik mij liefst zou scharen, aan (*ge*)*zwind*, Got. *svinths* (sterk), Os. *swîdh*, Ags. *svîdh* (sterk en ook rechter), Oudfrank. *suîtho* (zeer) [3]).

In het mnl. vindt men soms nog *use* voor *onze*, bv. *Esop.* 12 vs. 9; *Stoke* IX 679. Zelfs komt *uys* voor *ons* en *tuysent* voor *te onzent* voor bij Brederoo, *Griane*, bl. 30: „So vong ick *tuysent*, een stickeweechs van *uys* huys, een knoppeldoeck"; en nog zegt men *uis* voor *ons* in Noord-Holland [4]) en op Marken, waar *bij uizes* gebruikt wordt voor *bij ons* [5]). Vgl. verder Os. *ûsa*, Ags. *ûser*, Eng. *our*, Oudfriesch *ûse*.

Kiliaen geeft verder nog op *duist* of *dust* als Saksisch naast *donst*, d. i. *dons*, Ags. *dust;* maar *uitmuiten* kent hij niet, en toch komt het voor *uitmunten*, dat hij evenmin opgeeft, herhaaldelijk voor, met name bij schrijvers uit de 17de eeuw, als De Brune, De Groot, Hondius, enz. [6]). In Brabant, waar men zulk een Saksischen vorm niet zou verwachten, zegt

---

[1]) Zie daarover uitvoerig Dr. M. de Vries, *Archief voor Ned. Taalk.* IV bl. 223-233.

[2]) Zie Bladz. 61.

[3]) Vgl. over den overgang van beteekenis *Tessel*, bladz. 154 vlg.

[4]) Volgens D. van Kalken, *Taalgids* I bl. 297.

[5]) Volgens L. Tinholt, *Taalgids* IV bl. 202 vlg.

[6]) Plaatsen worden opgegeven door Dr. A. de Jager, *Latere Verscheid.* blz. 376 vlg.

men tegenwoordig nog [1]) *uister* voor *unster* (Lat. *unistatera* [2]).

Evenals na de daarop verlengde *u* de *n* uitviel, gebeurde dat ook na de *i*. Een merkwaardig voorbeeld daarvan is *vijf*, Ags., Os., Oudfriesch *fîf*, Eng. *five*, maar Got. en Ohd. *fimf*, Oudnoorsch *fimm*, Mhd. *vünf*, Nhd. *fünf*. Vgl. Skr. *pancan*, Gr. *πέντε*, Lat. *quinque*, Kymrisch *pimp*.

In het Nederl. zelf heeft dergelijke uitstooting van de *n* met klinkerverlenging niet dikwijls plaats gehad, want *elkader* en *malkader* (of liever, na syncope der *d*, *elkaar* en *malkaar*) stieten wèl de *n* uit, doch de oorspr. vormen *elkander* en *malkander* zijn evenzeer in gebruik gebleven, terwijl *aar* uit *ander* het zelfs niet verder dan tot de platte spreektaal bracht. In het mnl. en de taal der 17de eeuw vertoonen echter nog eenige woorden de syncope der *n* met voorafgaanden langen klinker, zooals, behalve *wigaert*, dat eene enkele maal voor *wijngaard* voorkomt (*Tien Goede Boerden* V vs. 4, X vs. 2):

Deizen voor *deinzen*, dat uit **densjen*, **dansjen* is ontstaan (vgl. Ohd. *thansôn*, *dansôn*, trekken, rukken, overgenomen in 't Fransch als *danser*): *Walew.* 10639; Spieghel, *Hertspieghel* VII vs. 170; Huygens, *Voorhout* vs. 49; Hooft, *Ned. Hist.* fol. 161; Vondel, *Leeuwend.* vs. 1447, *Joh. de Boetg.* III vs. 455; Jan Vos, *Gedichten* (uitg. 1726) II bl. 21, 87, enz. enz.

Geizen voor *geinzen* uit **gensjen*, **gansjen* (genezen), bij Kiliaen en Six van Chandelier, *Poësy* (1657) bl. 119, 141; ook *geizer* (geneesheer) en *geizing* (genezing).

Meistreel voor *menestreel*, welken laatsten vorm men o. a. vindt *Nat. Bl.* III 2134; *Sp. Hist.* I[7], 99 vs. 52; I[8], 52 vs. 22; III[1], 42 vs. 20; III[5], 48 vs. 69; *Moriaen* 4641. Het is

---

1) Volgens opgave van H. van der Brand, *Onze Volkstaal* I bl. 170.

2) Hoe verleidelijk het ook moge zijn door syncope *struik* te verklaren uit *stronk*, *struikelen* uit *stronkelen*, dat o. a. bij Brederoo in dezelfde beteekenis voorkomt, en *buidel* uit *bundel*, wij mogen het niet doen met het oog op het Mhd. *strûch*, Nhd. *strauch*; Ohd. *strûhhôn*, Mhd. *strûchen*, Nhd. *straucheln*; Ohd. *bûtil*, Mhd. *biutel*, Nhd. *beutel*, waarnaast bij ons *bundel* voor *bondel* van *binden*.

het Mlt. *ministerialis*, dienstman, handwerksman, van *ministerium*, dienst, handwerk.

Peizen voor *peinzen* uit **pensjen* (Ags. *pinsjan*, uit het Lat. *pensare*, wegen, overwegen en vandaar denken): *Lanc.* II 28170; Huygens, *Sneld.* XIV 20; Vondel *Leeuwend.* vs. 1448.

Veizen voor *veinzen* uit **vensjen* (door het Fransch heen uit het Lat. *fingere*, maken, voorstellen) met uitgestooten *n* bij Kiliaen en verder o. a. in de Gedichten van Harduyn, bl. 29 en het volksboek *Marieken van Nijmegen*, bl. 10. Zoo ook *ongheveysd*, *Tien Goede Boerden* V vs. 35.

Veistere, *Sp. Hist.* II[1], 2 vs. 49, naast *veinster* (o. a. *Walew.* 48, 174, 207, 234, 10315), dat, evenals de vorige woorden, de *i* van de tweede lettergreep, door mouilleering van de *n* in de eerste lettergreep heeft opgenomen, zoodat als grondwoord **fenistra* moet worden aangenomen voor 't Lat. *fenestra*, dat met overspringing van klemtoon even goed *venster* kon opleveren, als naast *deizen*, *geizen*, *peizen* en *veizen* in 't mnl. *densen*, *gensen*, *pensen* en *vensen* kon voorkomen.

Kleesen, door Kiliaen als Zeeuwsch opgegeven en o. a. bij Anna Bijns, *Refer.* (1602) III 68, voorkomende bijvorm van *kleinzen* (ziften, doorzijgen), Ags. *claensian*, (ook verkort als *klenzen*) verloor de *n*, daar *klein* het grondwoord is.

Vermeesamen, *Van den Lev. Ons Heren* 1806, 3977 en *Lsp.* II 44 vs. 543 var., 48 vs 1039 var., 1185 var., waar in den tekst *vermeensamen* staat, evenals eenige malen in den bijbel van 1477. In 't Ohd. luidt het *farmeinsamôn* en beteekent het, evenals bij ons, *in den ban doen*, uitsluiten uit de *gemeenschap* der kerk. 't Is alzoo de letterlijke vertaling van 't Mlt. *excommunicare* van *communis*, gemeen.

Bij sommige woorden is de *n* uitgevallen zonder klinkerverlenging, zooals bij het ww. *kosten*, dat wij met het Mhd. en Nhd. gemeen hebben, maar dat reeds in 't Mlt., waaruit wij het overnamen, *costare* (vgl. Fransch *coûter*) luidde. In het Latijn heeft het de *n* en luidt het *constare* met de beteekenis *te staan komen*, die tevens verklaart, waarom het

in het mnl. met *zijn* kon vervoegd worden. Het subst. *koste*, Ohd. *kosta*, Mhd. *koste*, *kost*, bij ons alleen in het meervoud in gebruik (behalve in de uitdrukking *ten koste van*) is er in het Germaansch uit geabstraheerd.

Een homoniem daarvan heeft ook de *n* verloren, namelijk de dialectische, maar in poëzie niet ongebruikelijke bijvorm van *konde*, *konden*, te weten *kost*, *kosten*, ontstaan uit *konste*, *konsten*, dat in het mnl. zeer dikwijls voorkomt en overeenstemt met het Os. *konsta*. Een anorganisch part. *gekost* vindt men o. a. bij Huygens, *Zedepr.: Een onwetend medicijn* vs. 64.

Onder den invloed van *konste* zal ook wel ontstaan zijn de mnl. bijvorm. van het, in het mnl. zeer gebruikelijke, *begonde*, namelijk *begonste* (reeds Oudfrank. *begunsta*), een zwak imperf. van *beginnen* en waarschijnlijk af te leiden van een ouderen praesens-stam *begon* [1]). Ook dat imperf. *begonste*, *begonsten* stiet tegen het eind der middeleeuwen, vooral in het begin der 17de eeuw, de *n* uit, en zoo vindt men meermalen *begost*, *begosten*, bv. *Antw. Chronykje* van 1500— 1574, bl. 8, 42, 52, 62; Vondel, *Altaergeh.* II 767, V 300, 303, 304, 324, *Staten-Bijbel*, *Num.* 25 vs. 1; *Richteren* 13 vs. 25; 20 vs. 40. Zelfs een part. *begost* komt voor: *Antw. Chron.* bl. 1, 63 en bij Vondel, *Peter en Pauwels* vs. 1358, *Josef in Eg.* 534, 1012; Huygens, *Korenbl.* I bl. 24, 29, 117, 137, 361, 506; en zoo ook van *ontginnen*: *ontgost* bij Vondel, *Maeghden* 1535 [2]).

Vernuft is blijkbaar met uitstooting der *n* uit het Hd. overgenomen, waar het *vernunft* voor *vernumft* luidt.

Vóór *g* en na de toonloos geworden *i* is de *n* niet zelden uitgevallen, en wèl in:

---

[1]) Zie over het ww. *begonnen* als overblijfsel van eene bijna geheel verdwenen klasse der sterke werkwoorden met de klankwijziging *o, oo, o, o* Dr. Joh. Franck, *Tijdschrift voor Ned. Taal en Lett.* II bl. 19–26.

[2]) Waarschijnlijk is het part. *begost* in gebruik gekomen naast het imperf. *begost* naar analogie van andere aan elkaar gelijke imperf. en part. als *hij bekocht* en *bekocht*, *hij verzocht* en *verzocht*, enz.

Gegadigde voor *gegadingde* van *gading* (wat iemand past, behaagt), dat zelf eene afleiding is van het ww. *gaden* (overeenkomen met, passen bij), dat ook *te gader*, *vergaderen* opleverde, en nauw verwant is zoowel met *gade* in *gade slaan*, als met *gade* (echtgenoot), vanwaar het verkleinwoordje met uitgestooten *d gaaiken* = *gadeken*, van vogels in gebruik, en de samenstelling *wedergade* (gelijke, tegenhanger). Van denzelfden Indo-Germ. wortel *ghadh* (zich verbinden, vasthechten) is ook *goed*, oorspr. gepast, voegzaam, behoorlijk.

Verdedigen voor *verdadigen*, dat in de 17de eeuw nog zeer gewoon is, ofschoon Kiliaen reeds als hoofdvorm *verdedighen* opgeeft met den bijvorm *verdedinghen*. Inderdaad is dan ook *verdadigen* uit *verdadingen* ontstaan, want het is eene afleiding van *dadinge* (geding, rechtstrijd, overeenkomst, verdrag), dat o. a. voorkomt *Heelu* 2507; *Lsp.* III 3 vs. 85; *Mnlp.* I 1385 en in de rechtstaal nog gebruikelijk is in den zin van transactie. Kiliaen geeft het op, evenals het ww. *dadinghen* (onderhandelen, eene overeenkomst sluiten), dat zelfs door Wagenaar (*Vad. Hist.* VIII 133) nog gebruikt wordt. Het is verminkt uit *dagdinge* of *dagedinge*, Os. *dagthingi*, *dagathingi*, Ohd. *tagadinc*, dat rechts*geding* op een vastbepaalden dag beteekent en alzoo plechtig rechtsgeding (vgl. *dagen*, oorspr.: den dag voor een geding afkondigen, vervolgens: voor de rechtbank roepen, vooral tot gerechtelijken tweekamp oproepen, waarvan nog de uitdrukking: tot een tweegevecht *uitdagen*).

Een paar basterdwoorden hebben onder dezelfde omstandigheden de *n* verloren, namelijk:

Galigaan (plantnaam), reeds in 't mnl. zonder *n* b. v. *Ferguut* 1192; *Floris* 2570; en *Nat. Bl. IX* 372 var., waar de tekst *galanga* heeft. Zoo vindt men ook in 't Ohd. *galigan* naast *galangan* en ook reeds in 't Mhd den vorm *galgant*, die in 't Nhd. de gewone werd. Door het Romaansch heen is het woord aan het Arabisch ontleend. Het luidt daar *khalandjân*, maar is in die taal niet oorspronkelijk [1]).

[1]) Zie het groote *Wdb. der Ned. taal* in voce.

Pennewaerd voor *penningwaerd*, in 't mnl. zeer gewoon voor iets van de waarde van eenen penning, en alzoo eene kleinigheid, b. v. *Stoke* III 561; *Lanc.* III 16292; *Van den Lev. ons Heren* 1756, ook nog in Hooft's *Warenar* (uitg. De Vries bl. 20 reg. 24). Een ww. *pennewaerden* = in 't klein verkoopen, vindt men o. a. *Inform. upt stuck der Verpond.* (uitg. Fruin) bl. 412 [1]).

Verder zijn er nog enkele woorden, waarbij wij uitstooting van *n* en ook nog andere verminking waarnemen, zooals het volkswoord *alevel*, dat voor *alevenwel* staat en waarbij dus eerst de *n* gesyncopeerd werd en vervolgens, na 't uitstooten der *e*, de *w* met de *v* samensmolt. Zoo staat *weleer* voor *wileneer*, *wilenere* (b. v. *Esop.* 2 vs. 12; 60 vs. 27; *Nat. Bl.* I 464; *Reinaert* I 101; *Lsp.* I 10 vs. 12, 38; 18 vs. 2.), samenstelling van *eer* met den zwakken datief van *wile* (tijd), dus bijna letterlijk *eertijds*. Zoo staat *ordelijk* voor *ordenlijk* [2]) en *naarstig* voor *naarnstig* [3]). In de 16de en het begin der 17de eeuw werd zeer vaak *duyst* gebruikt met uitgestooten *e* voor *duyset*, en dat, na syncope der *n*, voor *duizend*. Zelfs bij Vondel vindt men het nog, b. v. *Pascha* vs. 565, *Heerl. van Sal.* 946, 995. In West-Vlaanderen zegt men het nog gewoonlijk in plaats van den vollediger vorm *duizend* [4]).

Syncope der *m* heb ik slechts bij twee woorden opgemerkt: *Boogaard*, reeds in 't mnl. (naast *bongaard*) voor *boomgaard*. *Troef*, reeds bij Kiliaen: *troeffen* (ludere chartis), in 't Hd. *trumpf*, Eng. *trump*. De oorsprong is te zoeken in het Fransche *triomphe*, dat aldus verklaard wordt in het woordenboek van Richelet: „Sorte de jeu de carte où l'on joue tant et si peu de personnes qu'on veut, où celui, qui en coupant a la plus haute carte, fait, bat et donne les cartes, et la dernière qu'il retourne est celle qu'on apelle *triomphe*.

---

[1]) Vgl. Dr. A. de Jager, *Latere Verscheidenheden*, bl 68 vlg.

[2]) Zie Bladz. 20.

[3]) Zie Bladz. 50 vlg,

[4]) Volgens J. Vercouillie, *Onze Volkstaal* II bl. 32.

C'est de cette dernière carte que le jeu a été apellé *triomphe*, parceque cette carte l'emporte sur toutes les autres qui ne sont pas de la même peinture."

De *l* is na *a* of *o* en vóór *d* of *t* in onze taal geregeld gesyncopeerd, waarbij dan de reeds op zich zelf tot *o* overhellende *a* bij rekking in *ou* overging. Helde de *o* meer tot *u* over door invloed eener eertijds volgende *i*, dan bleef de *l*; vandaar vormen met *ul* naast andere met *ou*. Zie bv. *boud* (Os. *bald*), *houden* (Oudfrank. *haldan*), *koud* (Os. *kald*), *mout* (Hd. *malz*), *oud* (Os. *ald*), *ouders* (Os. *aldrôn*), *outaar* (Os. *altari*), *woud* (Oudfrank. *walt*), *zout* (Os. *salt*), mnl. *hout* (mank, Os. *halt*), mnl. *wouden* (besturen, Oud-frank. *waldan*), *hout* (Oudfrank. *holt*), *stout* (Hd. *stolz*), *woude* (Os. *wolda*), *schouder* (uit *scholder*, Hd. *schulter*), *kouter* (uit *kolter*, Lat. *culter*, mes), *smout* (van *smelten*), mnl. *moude* (stof, grond, Got. *muldu*; vgl *molm*), *goud* (Oudfrank *golt*), naast *gulden*, *zoude* (Os. *skolda*) naast *schuld*, mnl. *houde* (gunstig, Os. *hold*) naast *hulde*. De eenige uitzondering op dezen regel maken die tijden der werkwoorden van de eerste klasse, waarbij *ol* door *d* of *t* gevolgd wordt; doch in 't mnl. ging ook dáár *al* en *ol* meestal tot *ou* over, en zoo vindt men dus: *hi gout*, *si gouden*, *gegouden; hi scout*, *si scouden*, *gescouden; hi smout*, *si smouten*, *gesmouten*. Zelfs in de 17de eeuw is dat nog niet ongewoon: zoo vindt men *vergouden* bv. bij Vondel, *Noah* vs. 233 en zelfs *geschouwen* voor *geschouden* bij Hooft, *Ned. Hist.* fol. 166.

In de spreektaal valt de *l* ook uit bij *als* en *zulk*, dat vaak als *as* en *zuk* klinkt. Overigens ken ik nog maar één volkswoord, dat de *l* verloren heeft, namelijk (*gaten*)*petiel*, waarvan in de taal der oude kluchten zelfs de *p* tot *b* overging. Zoo vindt men *betiel* o.a. in Brederoo's *Sp. Brab.* vs. 139, 2043 en Coster's *Teeuwis de Boer* vs. 466. De oude vorm was *plateel* (zie bv. *Rijmb.* 23461; *Sp. Hist.* III[6], 50 vs. 65; III[7], 15 vs. 91 en bij J. de Decker, *Rijmoeff.* (uitg. 1726) I bl. 160). Vgl. het Fransch *plateau*, platte schotel. Op het uitvallen van de *l* schijnt het Lat. woord *patella*, dat schoteltje beteekent, niet zonder invloed geweest te zijn.

De *r* heeft steeds veel neiging tot uitvallen, zooals de dialecten kunnen getuigen, in de eerste plaats het, ook in dezen zeer nauw met het Engelsch verwante, Friesch, dat de *r* vóór eene tongletter (*d*, *t*, *n*, *s*) niet of ter nauwernood doet hooren [1]). Ook in een deel van Groningen, Hunsingoo, wordt de *r* vóór *d* of *t* zeer zwak, in sommige woorden, als *vôt* (voort) en *woat* (wrat), in 't geheel niet uitgesproken [2]). In het West-Vlaamsch heeft „syncope der *r* steeds plaats vóór den sisklank, die tot den stam behoort" [3]). Van het Saksisch uit de buurt van Groenloo heet het: „*R* wordt over het algemeen niet zoo rollend uitgebracht als in het Ndl., en zoo ze, voorafgegaan door eene *a*, voor *d* of *t* staat, wordt ze heel flauw gehoord, gelijk de Engelsche *soft r*. Een ongeoefend oor meent *had*, *hat*, *schadde* te vernemen, waar de afstammeling der Saksen *hard*, *hart*, *scharde* zegt" [4]); en van *gast* (den naam voor een vier- of zestal tegen elkaar geplaatste garven) wordt gezegd [5]): „neemt men in aanmerking, dat in het Geldersch dialect, inzonderheid in het Saksisch gedeelte van het gewest, de *r* in vele gevallen niet of nauwelijks gehoord wordt, en ook in eenige Nederlandsche woorden vóór de *s* wordt uitgestooten, dan schijnt de vorm *garst*, welke inzonderheid gebezigd wordt van de boekweit te velde, zuiverder, en is dus *gast* door syncope der *r* ontstaan." Bij den plantnaam *ganzerik*, Hd. *gänserich* voor *granzerik* (van

---

[1]) Zie Dr. J. H. Halbertsma, *Taalgids IX* bl. 20 vlgg. en voor het Leeuwarder dialect, waar de *r*, als er in dezelfde lettergreep nog een medeklinker volgt, dezelfde uitspraak heeft, Johan Winkler, *Taalgids IX* bl. 217, 222. De Friesche *r*, die nauwelijks hoorbaar is en door het trillen der stembanden in het strottenhoofd ontstaat, draagt daarnaar den naam van *laryngische r*. Vgl. daarover Dr. L. A. te Winkel, *Taalgids IX* bl. 227.

[2]) Zie Johs. Onnekes, *Onze Volkstaal* II bl. 70.

[3]) Zie de Bo, *West-Vlaamsch Idiotikon* bl. 958 en J. Vercouillie, *Onze Volkstaal* II bl. 17 vlg.

[4]) Zie Dr. H. Kern, *Taalgids VII* bl. 236.

[5]) Zie het groote *Wdb. der Ned. taal* in voce *gast*.

grans, Ohd. *grans*, snavel) is de *r* uitgestooten onder den invloed van den naam voor de mannetjesgans *ganzerik*, d. i. ganzenheer, ganzenvorst [1]).

Verder heeft syncope der *r* plaats gehad bij *patrijs*, dat in het mnl. (en ook bij Kiliaen) nog *partrijs* luidt, bv. *Nat. Bl.* III 706, 2110, V 427; *Reinaert* I 3142; ook *pertrijs*, *Rose* 10997. Het Fransche *perdrix* en Eng. *partridge* hebben de *r* nog bewaard, maar evenals wij in de tweede lettergreep eene *r* ingevoegd, die in 't Grieksche *πέρδιξ*, Lat. *perdix*, Ital. *perdice* niet voorkomt.

Ons woord *schrobben* (Eng. *to scrub*, Md. *schrubben*) wordt door Kiliaen ook met den bijvorm *schobben* opgegeven; en in het mnl. vindt men ook *keselare* (*Nat. Bl.* VIII 279) voor *kerselare*, d. i. kerseboom, Lat. *cerasus*, Gr. *κέρασος*, zoo genoemd naar de stad *Cerasus* in Pontus, vanwaar de kersen gekomen zijn. Ofschoon de *r* in *perzik* behoort, blijkens het Lat. *Persicum malum*, d. i. Perzische appel, ontbreekt die niet alleen in het Fransche *pèche*, maar ook in 't mnl. *peseker*, bv. *Nat. Bl.* VIII 17, 25, 37, 42.

Volksetymologie heeft de *r* doen verdwijnen in de uitdrukking „van den *os* op den ezel komen" voor „van den *ors* op den ezel", d. i. achteruitgaan, in slechter omstandigheden komen. Eerst toen *ors*, dat in 't mnl. het gewone woord voor strijdpaard was, in onbruik raakte, om verder alleen in den vorm *ros* te blijven voortleven, kon de begrijpelijke uitdrukking tot de vrij onzinnige, die men nu bezigt, verbasteren. Daar ridders te paard en geestelijken veelal op ezels reden, kan de uitdrukking oorspr. beteekend hebben: „van ridder monnik worden," dus van stand of levenswijze veranderen. Tegenwoordig wijzigt zich de beteekenis meer en meer onder den invloed van de uitdrukking: „van den hak op den tak springen."

Syncope van *i* of *j* heeft te dikwijls plaats gehad, dan dat wij er hier in bijzonderheden over kunnen spreken. Waar zich

[1]) Zie het groote *Wdb. der Ned. taal* in voce.

umlaut voordoet, mag men die syncope vermoeden, tenzij de *j* zich met den voorafgaanden medeklinker heeft geassimileerd. Slechts op één geval van syncope der *j* wensch ik te wijzen, namelijk dat hetwelk zich in het mnl. en ook nog in de 17de eeuw voordoet bij werkww. in den tweeden peroon meervoud, waar *ji*, oudere vorm van *gij*, enclitisch achtergevoegd was, in vormen bv. als *wildi*, *waerdi*, *sidi*, *gadi*, *gheloofdi*, *hoordi*, enz. enz. De eerste staan voor *wilt ji*, *waert ji*, *zijt ji*, *gaat ji* en hebben als persoonsuitgang eene *d* in plaats van *t*, als bewijs dat de syncope reeds heeft plaats gehad in de vóór-Nederlandsche periode, toen de persoonsuitgang nog *th* was, want nadat die *th* op het eind der persoonsvormen eenmaal tot *t* was verscherpt, zou geen volgende klinker meer in staat geweest zijn, haar tot *d* te verzachten. Vormen als *gheloofdi* en *hoordi*, kunnen zoowel staan voor *gheloovet ji*, *hooret ji* met dezelfde ouderwetsche *d* voor *th*, als voor *gheloovede*(*t*)*ji*, *hoorde*(*t*)*ji*, waarbij dan uit den zin moet worden opgemaakt, of praesens of imperf. bedoeld is [1]).

De syncope der *w* kunnen we evenmin trachten volledig te behandelen, maar wij kunnen er toch wat uitvoeriger over wezen, en vooreerst wijzen op woorden, waar de *w* tusschen twee klinkers is uitgestooten, zooals:

Deemoed, *deerne* voor **dewemoed*, **dewerne* [2]).

Neet, klinknagel, voor **newed*, blijkens den bijvorm *niet*, die door vocaliseering van de *w* ontstaan is [3]).

Veertig, *veertien* voor **vewertig*, **vewertien* van oorspr. *viwer*, Os. *fiwar*, *fiwartig*. Werd de *w* gevocaliseerd, dan ontstond

---

[1]) Verzwakte de *i* weder tot toonlooze *e*, dan kreeg men vormen als *wilde*, *zijde*, *gade*, enz., waarin men geen pronomen meer herkende en waarachter dan in 't Brabantsch dialect opnieuw het pron. *ge* werd gevoegd, zoodat men zonderlinge vormen verkreeg, als *wildege*, *zijdege*, *gadege*, enz. Zie daarover Dr. Van Helten, *Taal- en Letterbode* III bl. 91 vlg., *Vondel's taal* I bl. 39 vlg', Dr. Cosijn, *Taal- en Letterbode* V bl. 310; Dr. Verdam, *Theophilus* bl. 129.

[2]) Zie bladz. 140.

[3]) Vgl. bladz. 68.

vier uit *vior*, Ohd., Os., Oudfriesch *fior* (vgl. ook Os. *fiortig*, Ohd. *fiorzug*, *fiorzehan*, vanwaar Nhd. *vierzig*, *vierzehn*). Het Got. heeft den oorspr. vorm *fidvor*, die weder in alle Germ. talen de *d* (voor *th*) verloren heeft, ofschoon zij organisch is, blijkens het Lat. *quatuor*, Gr. *τέσσαρες* voor *τέτταρες* (*πίσυρες*), Skr. *catvâras*.

Reeroof voor *reeuwroof*, lijkroof, van *reew*, Got. *hraiva-(dubo)* = lijkduif, Ohd. *hrêw* (genit. *hrêwes*), *hrê*, *rêo*, Mhd. *rê* (genit. *rêwes*), Ags. *hraev*, *hrâv*, *hrâ*, Os. *hrêo* (genit. *hrêwes*). Kiliaen geeft nog *reeuw* op in de samenstellingen *reeuw-sweet*, *reeuw-placke* en de afleidingen *reeuwen* (lijken beroo-ven), *reeuwer* (lijkbezorger) en *reeuwsel* (lijkbalsem en doodschuim). *Reeuwsel* als doodschuim en *reeuwkleed* (doodhemd) leest men ook in het *Bankketwerk* van J. de Brune (1660) II bl. 67, I bl. 43.

Lee (grafheuvel) in *Heiligerlee* voor **leew*, Got. *hlaivs*, Ohd. *hlêo* (genit. *hlêwes*), Mhd. *lê* (genit. *lêwes*), Ags. *hlâv*, *hlaev*, Os. *hlêo* (dat. *hlêwe*). 't Is hetzelfde woord als het Lat. *clivus* (heuvel).

Zee voor *zeew*, Got. *saivs*, Ohd. *sêo*, *sê* Mhd. *sê*, Ags *sae*, Os. *sêo*. De nomin. komt in 't mnl. met *w* nergens voor, ofschoon Kliaen *seeuwe* opgeeft als verouderd, maar wèl vindt men in het mnl. die *w* in verbogen naamvallen, namelijk genit. sing. *sewes* (Ohd. Mhd. Os. *sêwes*), *Walew.* 2922; *Floris* 906; *Moriaen* 3402; *Rijmb.* 32170; *Stoke* IV 512, VI 1165; *Brandaen* 70, 90, 156, 294, 422, 627, 1550; *Seghelijn* 10435; dat. sing. *sewe* (Os. *sêwa* en *sêwe*) *Walew.* 9479; *Rijmb.* 19586; *Sp. Hist.* III[5], 35 vs. 52; dat. plur. *sewen* (Ags. *saevum*, Ohd. *sêwim*) *Nat. Bl.* IV 891; *Rijmb.* 25637. De *w* komt nog voor in het door Kiliaen opgegeven ww. *verseeuwen*, d. i. zeeziek zijn, en is nog bewaard in den volksnaam *Zeeuwen*, *Zeeuwsch*.

Snee, mnl. vorm voor ons *sneeuw*, bv. *Walew.* 3422; *Moriaen* 3183; *Rijmb.* 4859, 6539, 10718; *Brandaen* 815; *Lsp.* I 12 vs. 11, II 36 vs. 881 en nog bij Vondel, *Heerl. van Sal.* vs. 150 *War. der Dieren* No. 72; tegenwoordig zelfs

nog in dialect, zooals dat van Noord-Holland [1]), Zuid-Beveland en Overijsel [2]). Got. *snaivs*, Ags. *snâv*, Eng. *snow*, Os. *snêo*, Ohd. *snêo* (genit. *snêwes*), Mhd. *snê* (genit. *snêwes*), Nhd. *schnee*. Dat eene gutturaal vóór de *w* is uitgestooten, blijkt uit het Oud-Slav. *snegu*, 't Lat. *nix* (d. i. *nigs*, genit. *nivis* voor *nigvis*, *ni(n)git* = het sneeuwt).

Eegade voor *eewegade*, d. i. wettige gade. Het eerste woord is in den grond hetzelfde als ons *eeuw* (oorspr. *tijd*), maar komt in den zin van *wet*, *godsdienst* in het mnl. voor, bv. *Lsp.* Prol. vs. 108; I 31 vs. 75; 48 vs. 184; II Prol. vs. 5; 38 vs. 47; *Mnlp.* II 835, III 165, 239, IV 2241; doch ook reeds met uitgestooten *w* als *ee*, *Mnlp.* I 1023, 2759, II 2615, IV 2233. Ook in de beteekenis van *aard*, *natuur* vindt men *eewe: Heelu* 3207, 4819. *Eweeh* voor *wettig*, *ingetogen* komt voor X *Plaghen* 1169, 1184, 1193 en *ewicheit* als wettigheid, ingetogenheid X *Plaghen* 1170, 1179. De verwante talen hebben: Got. *aivs* (tijd, eeuwigheid), Ohd. *êwa* (eeuwigheid, wet, echt), Mhd. *êwe*, *ê*, Nhd. *ehe*, Os. *êo* (wet), Ags. *aê*, *aev* (tijd, leven, wet, echt) en vandaar *aevian*, huwen, *aevung*, huwelijk, *aev-braece* en *aev-breca* voor Vondel's woorden *eebreuk*, *eebreker*; Oudfriesch *êwa*, *ê*, *â*, bv. in *â-sega*, rechtspreker. Verwant is 't Lat. *aevum*, Gr. *αἰών*, *αἰεί*. Werd de *w* gevocaliseerd, dan ontstond in onze taal de vorm *ie*, *nie*, in de beteekenis van *ooit*, *nooit* nog zeer gewoon in 't mnl. en nu nog bewaard in *(n)iemand*, *(n)iet(s)*, *iegelijk*, *ieder*. De *w* is dáár dus in anderen vorm bewaard gebleven, en toch komt ook bij twee van die woorden uitstooting eener (andere) *w* voor, namelijk bij:

Iet(s), *niet(s)* voor *iewet* (bv. *Reinaert* I 2355) en *niewet* (bv. *Lorr.* A II 3633, *Floris* 823, 3165, *Alex.* I 717), en dat vermoedelijk voor *iewicht*, *niewicht*. Het Oudfrank. althans heeft *niewiht*, in overeenstemming met het Os. *nêowiht* of

---

[1]) Volgens D. van Kalken, *Taalgids I* bl. 295.

[2]) Volgens T. H. Buser, *Taalgids III* bl. 156.

niowiht, Ags. *nâviht*, Ohd. *nêowicht*, dat, na syncope der *w*, in 't Nhd. tot *nicht* samentrok. *Wicht* beteekent *ding*, en *niets* stemt dus in beteekenis geheel overeen met het Eng. *no-thing*.

Ieder voor *ieweder*, Ohd. *iowedar* (elk van beiden), Mhd. *ieweder ieder*, Nhd. *jeder*, Os. *iohwedhar*, Ags. *âhvaedher*, Eng. *either;* vgl. Ohd. *êogiwedar*, Mhd. *iegeweder*, Ags. *aeghvaedher*.

Evenals in *ieder* is *weder* ook verscholen in het mnl. *anter*, dat ook in den volleren vorm *antwer* en eindelijk zelfs in dien van *antweder* voorkomt [1]). Het beteekent oorspr. *een van beiden*, maar werd in 't mnl. slechts als disjunctief partikel gebruikt in een zinslid, waarop een ander met *of* volgde, zoodat het met *of* of *hetzij* te vertolken is. In oorsprong en beteekenis stemt het overeen met het Hd. *entweder*, Mhd. *eintweder*, d. i. *eindeweder*, Os. *ên-dihwedhar*. Soms komt ook in 't mnl. de vorm *enter* voor, die dus homoniem is van een geheel ander *enter*, door Kiliaen opgegeven in de beteekenis van eenjarige koe, en na uitstooting der *w* en samentrekking ontstaan uit *éénwinter*, evenals *tweenter*, *twenter*, eene tweejarige koe, uit *twee-winter*, samenstellingen met *winter*, zooals in 't Ags. met *vintre*, d. i. jarig, gevormd in den tijd, toen de Germanen de jaren bij winters telden, zooals bv. in den Oudsaksischen Hêliand (vs. 145 vlg. 510, 514, 964) geregeld geschiedt.

De eigennaam *Boudewijn* komt in het mnl. in den regel met uitgestooten *ew* en toonloos geworden *ij* voor als *Boudene*, *Bouden*. Op *alevel* voor *aleve-nwe-l* wezen wij reeds [2]).

Andere sporadische gevallen van uitstooting der *w* [3]) komen voor bij:

Zede, dat reeds in het geheele Germaansch de *w* verloren

---

[1]) Plaatsen vindt men bij Dr. Verwijs en Dr. Verdam, *Mnl Wdb.* I 422 vlg.

[2]) Zie Bladz. 172.

[3]) Behandeld door Dr. P. J. Cosijn, *Taal- en Letterbode* II bl. 66—72.

heeft, blijkens Got. *sidus*, Oudnoorsch *sidhr*, Ohd. *situ*, Mhd. *site*, Ags. en Os. *sidu*, maar verwant schijnt te zijn met het Skr. *svadhâ* (eigen doen) en het Lat. *suescere*, gewoon zijn.

Bedeesd, te vergelijken met Mhd. *daesic*, Nhd. *däsig* en met den door Plantijn opgegeven bijvorm *bedaesd* (oorspr. van streek), is afleiding van het door Kiliaen als verouderd vermelde, en *Ferguut* 2106 voorkomende *daes*, dat hetzelfde woord is als ons *dwaas* met uitgestooten *w*.

Karn, in 't mnl. nog *quaren*, bv. *Sp. Hist.* III[4], 26 vs. 5, in de beteekenis van handmolen; vgl. Got. *qairnus*, Oudnoorsch *kvern*, Ags. *cveorn*, *cyrnan*, Eng. *churn*, Ohd. *quirn*, *chwirna*, *churn*, Mhd. *kurn*, *kürne* [1]).

In de spreektaal wordt de *w* ook uitgestooten bij *erwt*, dat zelfs in 't Oudnoorsch zonder *w* als *ertr* geschreven werd. De oudere vorm bij ons is *arewete* (bv. *Nat. Bl.* III 680), overeenstemmend met het Ohd. *araweiz*, Mhd. *areweiz*, *erwiz*, Nhd. *erbse*. Of het woord aan het Latijn, waar men *ervum*, of het Grieksch, waar men ἐρέβινθος en ὄροβος vindt, is ontleend, valt moeilijk uit te maken, maar verwantschap er meê kan niet licht betwijfeld worden.

Nu komen wij tot de syncope der mutae.

Van het uitstooten der *p* is mij slechts één voorbeeld bekend, namelijk *koomenij* voor *koopmanij*, dus afgeleid van *koopman*, als naam voor den kleinhandelaar, in 't bijzonder voor den kruidenier, die in Groningen nog bepaaldelijk koopman wordt genoemd. De gesyncopeerde vorm *coman* komt in 't mnl. reeds herhaaldelijk voor, bv. *Sp. Hist.* III[6], 12 vs 7; *Lanc.* II 37521; *Floris* 591, 605, 612, 689, 704, 1337. 1439, 1472, 1615, 1633, enz.; *Limb.* I 203, 363, 415 427, 446, 716, 732, 811; zoo ook *comenscepe* of *comenscap*, *Limb.* I 865, X 485, 567; *Playerwater* 93. Ook *coman*

---

[1]) Minder waarschijnlijk is het, dat dit woord van *kern* (pit af te leiden zou zijn, zooals sommigen meenen, die er bezwaar tegen hebben, uitstooting der *w* aan te nemen.

werd tot *comen* verzwakt, *Lanc.* II 37512. Zelfs doet Hooft in zijn *Warenar* (uitg. De Vries, bl. 64 reg. 25) spreken van de *kometjes* voor de *koopmannetjes*.

Syncope van *f* of *v* komt voor bij:

Enten voor *emften*, Ohd. *impfitôn*, *impitôn*, Mhd. *impfeten*, *impeten* (vgl. Ohd. *impfôn*, Mhd. en Nhd. *impfen*, Ags. *impian*, Eng. *to imp*). Het woord is met de zaak aan de Byzantijnen ontleend: in het Grieksch luidt het ἐμφυτεύειν.

Cluyt, de, sinds het eind der middeleeuwen zeer bekende, verbastering van *kluft* (nog voorkomend in de beteekenis van stadswijk, en op den afleidingsuitgang na hetzelfde als het Eng. *club*), dat later tot *klucht* overging en, als afleiding van den wortel van *klieven*, de beteekenis van *stuk* had [1]). Het werd in 't bijzonder gebruikt voor het *nastukje* of de *sotte cluyt* (bv. door Anna Bijns, *Refer.* III 13, bij Hooft, Camphuysen, Westerbaen, enz. [2]), die ook wel *sotternie* heette, en kreeg vandaar eerst de beteekenis van *kluchtspel* en eindelijk van *grap*. De *f* is hier uitgestooten, evenals bij *hoot* voor *hoofd*, *heet*, *het* voor *heeft*, die tot de voorbeelden van assimilatie te brengen waren [3]), terwijl bij *cluyt* wegens klinkerverlenging liever syncope moet worden aangenomen.

Helt voor *helft*, in 't mnl. vrij gewoon, zie bv. *Alex.* III 1067, 1070; *Nat. Bl.* I 24; *Rijmb.* 10246, 10247; *Esop.* 42 vs. 8 [4]).

Bamisse voor het ook gebruikelijke *St. Baafsmisse*, d. i.

---

[1]) In de oorspr. beteekenis zullen wij het onder den vorm *(aard)-kluit*, dien Kiliaen bepaald Hollandsch en Friesch noemt, nog wel behouden hebben als toevallig synoniem van *klont*, dat ik er echter ongaarne meê zou vergelijken, zooals wel eens gedaan wordt, bv. door den heer T. van Lingen, *Noord en Zuid* V bl. 227 vlg.

[2]) Zie Dr. A. de Jager, *Taal- en Letterbode* V bl. 151—153.

[3]) Zie Bladz. 157 vlg.

[4]) De syncope der *f* bij *helft* schijnt meer bepaald Vlaamsch te wezen, althans in het West-vlaamsch zegt men nog *elt* of *ilt* volgens J. Vercouillie, *Onze Volkstaal* II bl. 17.

1 October, want St. Bavo, de beschermheilige van Gent „verschiet", zegt Maerlant, *Sp. Hist.* III[6], 2 vs. 55 vlg.

„Des eersts dages, en twifels niet,
Van der maent die October heet."

De vorm *bamisse* of *bamesse* komt o.a. voor ; *Velthem* VI 21 vs. 16; *Nat. van 't Geheelal* vs. 1121; *Vaderl. Museum* II bl. 245, 368, 369.

Amerijtje voor *avemarijtje*, kort oogenblikje, zooveel als men noodig heeft om een Ave Maria te bidden.

Syncope der *g* heeft plaats gehad bij *verdedigen* en *pennewaard*[1]) en vermoedelijk ook bij:

Boezem, ofschoon die *g* reeds in alle Germ. talen ontbreekt: Ohd. *puosom*, Ags. *bósm*, Os. *bôsom*. Waarschijnlijk is de oudere vorm **boegzem* geweest en is het woord eene afleiding van *boeg*, dat oorspr. boven- of onder-arm, ook dijbeen, beteekende, Ohd. en Mhd. *buog*, Nhd. *bug*, Ags. *bôg*, *bôh*, Eng. *bough* (tak). Bij ons is het alleen als scheepsterm in de beteekenis van voorkant van het schip in gebruik gebleven, doch het is een oud woord, nauw verwant met het Skr. *bâhus* (voor **bhâghûs*), Gr. πᾶχυς en πῆχυς (met π voor φ).

Tameer, in het mnl. vrij gewoon in de beteekenis: heden nog, van nu voortaan, bv. *Walew.* 1984, 8783, 8785, 10175; *Ferguut* 744, 751, 4425; *Lanc.* II 3359, 5322, 14697, en alzoo synoniem van *hedenmeer*. Het schijnt te staan voor *tagemeer*, d. i. *te dage meer*. Bij den vorm *tammeer* (*Limb.* VII 1632, X 67) zal veeleer assimilatie moeten worden aangenomen dan syncope.

De *k* is gesyncopeerd bij:

Kermis voor *kerkmis*, dat Kiliaen opgeeft, ofschoon hij *kermis* den gewonen vorm noemt, Hd. *kirmes*, en ook reeds in 't Mhd. *kirmesse*, evenals *kermesse* in 't mnl. bv. *Rose* 12484.

Kerspel voor *kerkspel*, Hd. *kirchspiel* (te onrechte met *ic*),

---

[1]) Zie Bladz. 171 vlg.

maar in 't Mhd. naast *kirchspil* ook *kirspil*. Dat de vroegere verklaring van *spel* (van *spellen* = spreken) als rechtsgebied, en dus van *kerspel* als gemeente staande onder de rechtspraak van eenen parochiepriester, wijziging zou behoeven, kan ik niet inzien.

Fransch voor *Frankisch* en het aan het Lat. *mercatus* ontleende *markt*, waarin de *k* wèl geschreven, maar niet uitgesproken wordt (Ohd. *markât*, Mhd. *market*, evenals in 't mnl.). Als rijmwoord op *hart* vinden wij het zelfs *mart* geschreven door Huygens, *Hofwijck* vs. 1831, die het aan eenen boer in den mond legt; en zoo vindt men het ook elders wel

In het Nederl. van de 17de eeuw, vooral zooals dat in het kluchtspel gesproken werd, vindt men voor *ziedaar* niet zelden *kedaer*, met uitstooting der *k* en overgang van *ij* tot toonlooze *e*, uit *kijkdaer* verbasterd: zie bv. Huygens, *Zedepr.: Een boer* vs. 61, 115, 117, *Korenbl.* I bl. 494. In Noord-Holland wordt het nog gezegd [1]). In het mnl. is zeer gewoon de vorm *weltijt* door syncope der *k* uit *welctijt* (wanneer), bv. *Heiml.* 364, 381, 392; *Sp. Hist.* I[3], 9 vs. 8; *Floris* 941, 999; *Moriaen* 4589.

Syncope van *ch* vertoont, behalve *iet*(*s*) en *niet*(*s*) uit *iewicht* en *niewicht* [2]), ook nog *ambt* (in 't mnl. ook *amt*) voor *ambet*, dat weêr voor *ambacht* uit *andbacht* staat: Got. *andbahti*, Ohd. en Os. *ambaht*, Ags. *ambyhte*, oorspr. bediening (officium).

De *h* is in onze taal steeds gesyncopeerd behalve in samenstellingen, waarvan het tweede lid met de *h* begint, en zelfs in dat geval komt er niet zelden syncope van de *h* voor, zooals bv. bij den uitgang *aard*, die oorspr. *hard* luidde, dat *sterk* beteekende, zooals nog blijkt uit het mnl. bijwoord *harde* = zeer, bij ons o. a. in *hard loopen*, *hard schreeuwen*, enz. 't Luidt in 't Got. *hardus*. Ohd., Mhd., Nhd. *hart*, Ags.

---

[1]) Volgens D. van Kalken, *Taalgids* I bl. 113.

[2]) Zie Bladz. 178 vlg.

heard, Os. *hard*, Oudfriesch *herd*. Aanvankelijk vormde het bijna alleen eigennamen van personen, zooals *Athelhard*, *Beranhard*, *Gerhard*, *Everhard*, later *Adelaard*, *Bernard*, *Gerard*, *Everaard*, het eerste door assimilatie verkort tot *Allard*, het tweede met toonloos geworden uitgang en metathesis verbasterd tot *Berend*, *Barend*, het derde en vierde evenzoo met toonloos geworden en daarop gesyncopeerde uitgangsvocaal en samensmelting der beide *r*'s samengetrokken tot *Geert* en *Evert*. Dat ook in de Romaansche talen, die met *hard* samengestelde woorden overnamen, de *h* verdween, en de uitgang *ard* ook tot vorming van gemeen zelfstandige nww. gebruikt werd, heeft er veel toe bijgedragen, dat ook in onze taal de uitgang *hard* zijne *h* verloor, evenals de ongunstige beteekenis, die de Fransche woorden op *ard* kregen, ook de Nederlandsche woorden aanstak, zoodat *grijsaard* bijna het eenige gemeen zelfstnw. op *aard* is, dat bij ons niet bepaald ongunstige beteekenis heeft [1]).

Ook een ander achtervoegsel verloor, behalve in *ernsthaftig*, *krijgshaftig*, *manhaftig* en *naamhaft*, de *h*, namelijk het door overgang van *f* vóór *t* in *ch* uit *haftig* (Got. *hafts*, Ohd., Mhd. en Nhd. *haft*, *haftig*, Os. *haft*, *aft*, Oudfrank. *haft*, Oudfriesch *haftich*, *heftich*, *aftich*, *achtich*) ontstane geaccentueerde *áchtig*, wèl te onderscheiden van het andere achtervoegsel *achtig* zonder klemtoon. Het behoort tot den wortel *hav* en beteekent oorspr. *hebbend*. In *deelachtig*, *schaamachtig*, *twijfelachtig*, *vreesachtig*, *waarachtig*, *woonachtig* hebben wij het nog met, in andere woorden ook zonder klemtoon [2]). Het wegvallen van de *h* kon, wanneer die uitgang achter een, op eenen klinker uitgaand, subst. gevoegd werd, het woord onkenbaar maken. Zoo is het met *haft* samen-

---

[1]) Zie J. Grimm, *Deutsche Gramm.* II p. 339 vlg., Max Müller, *Selected Essays*, London 1881, I p. 54—56, Dr. H. Kern en Dr. L. A. te Winkel, *Taalgids* II bl. 192—196, VII bl. 1—12 en uitvoerig het groote *Wdb. der Ned. taal* I 532 vlg.

[2]) Men zie daarover het groote *Wdb. der Ned. taal* I 753 vlgg.

gestelde *eewe* (wet, recht)[1], oorspr. **eewehaft*, later **eehaft* (vgl. Ohd. *êhaft*, wettig), in het Oudfriesch tot *âft* (wettig) en bij ons tot *echt* geworden. De *ch* voor *f*, een kenmerk van het Nederduitsch, bewijst dat het Hd. *echt* in het Hd. niet te huis behoort.

Ook een derde uitgang, namelijk *heid*, liep in 't mnl. groot gevaar de *h* te verliezen. *Wareit* vòor *waerheit* komt bv. niet zelden voor, o. a. *Rijmb.* 17540, 26272, 26786, 32331; zoo ook *groteit* voor *grootheit*, bv. *Alex.* IX 144 enz; en nog schrijven wij *Aleid*, evenals in 't mnl. zonder *h*, ofschoon het uit *Adelheid* ontstaan is. Andere eigennamen, die de *h* verloren, zijn *Machteld* voor *Machthilde* en *Clotilde* voor *Clodhilde* (d. i. **Hludhilde*, de beroemde in den oorlog), nog *Clothilt* bij Maerlant, *Sp. Hist.* III[6], 18 vs. 36; 19 vs. 5, 47; 20 vs. 1, 39; 21 vs. 17; 22 vs. 53; 32 vs. 58; daarentegen met syncope der *h* *Brunilt* voor *Brunehilde*, *Sp. Hist.* III[6], 43 vs. 61; 46 vs. 79; 48 vs. 19, 40, 56, 66, 87; 49 vs 25. Ook *Willem* komt reeds in het mnl. voor in plaats van *Wilhelm*, zooals in 't Hd. en *Wilhem* (ook *Welhem*), zooals bij de dichters der 17de eeuw, die er eene woordspeling in zagen met het bijwoord *wel* en den datief van *hij*. Zoo betitelde L. Rotgans zijn „heldendicht" *Wilhem de Derde*, en zong Vondel Frederik Hendrik in 1628 het „welkom, welkom *Welhems* zoon" toe in hetzelfde gedicht, waarin de naam ook *Willem* gespeld wordt.

Bekend is in het mnl. de door syncope der *h* gekenmerkte verwensching *Godsat* voor *Godshaat*, o. a. te vinden *Reinaert* I 3176; *Ferguut* 2304, 4702; *Carel en El.* 630; *Torec* 1335; *Martijn* I 814; *Stoke* X 848; *Rose* 8798, 9844; *Beatrijs* 354; *Seghelijn* 11550; *Tien goede Boerden* III 178. Zelfs een ww. *gatsatten* voor *godsatten* (vervloeken) is bekend uit *Sp. Hist.* I[7], 55 vs. 36.

Achter eenen medeklinker viel de *h* uit bij:

Velen, in de uitdrukking „iets niet kunnen velen," d. i. ver-

---

[1]) Zie Bladz. 178.

kroppen, in zijn hart bewaren; en *bevelen*, oorspr. wegbergen, toevertrouwen en verder opdragen: Got. *filhan* (begraven), Ohd. *bifelhan*, *bifelan*, Mhd. *bevelhen*, *bevelen*, Ags. *felhan*, *befelan*, Os. *bifilhan*.

Vore voor *vorhe* [1]), Ohd. *furh*, *furuh*, Mhd. *vurh*, Nhd. *furch*, Ags. *furh*. Etym. stemt het overeen met het Lat. *porca*, groentebed

Schout voor *schoutet* (bv. bij Huygens, *Zedepr.: Een bedelaer* vs. 27, *Sneld.* XIV 76), dat verkort is uit *schoutheet* (o. a. te vinden *Heelu* 2298, 2315; *Velthem* II 48 vs. 48, evenals *scoutheetdom*, schoutschap, *Stoke* II 46), maar zich in 't Ohd. als *scultheizo*, in 't Mhd. als *schultheize*, in 't Hd. als *schuldheisz* handhaafde. 't Is samengesteld uit *schout* voor *scholde* (bijvorm van *schuld*) en *heeten* (bevelen, aanwijzen). De schout is alzoo de rechterlijke ambtenaar, die de schuld aanwijst [2]).

Maar, paard, Ohd. *marah*, Mhd. *marc*, Ags. *mearh*, misschien aan het Keltisch ontleend, waar het reeds voor eeuwen, volgens de opgave van Pausanias, *marka* luidde, terwijl het nog in het Iersch *marc*, in de taal van Wales *march* heet. Wij hebben het nog maar alleen over in de samenstelling *maarschalk*, oorspr. paardenknecht, vervolgens bevelhebber der ruiterij, eindelijk legeraanvoerder, een woord dat reeds in de Salische wet als *mariscalcus* voorkomt en in het Fransch tot *maréchal*, in het Ital. tot *mariscalco* overging. Het vrouw. *merrie* luidt in 't Ohd. *meriha* (naast *marha*), Mhd. *merke*, Nhd. *mähre*.

Vóór eenen medeklinker viel de *h* uit bij:

Leen (met het daarvan afgeleide *leenen*), dat in 't Ags. ook reeds *laen*, Eng. *loan* luidt, maar met *h* voorkomt in 't Os. *léhni;* vgl. Ohd. *lêhan*, Mhd. *lêhen*, afleiding van den wortel van het sterke ww., dat in 't Got. *leihvan*,

---

[1]) De *h*, in *g* overgegaan, vertoont zich nog in het Groningsche *vurg*, volgens J. Onnekes, *Taal- en Letterbode* III bl. 109, *Onze Volkstaal* II bl. 72.

[2]) Vgl. Dr. Noordewier, *Ned. Regtsoudheden*, 1853, bl. 338.

't Ohd., Ags. en Os. *lîhan*, 't Mhd. *lihen*, 't Nhd. *leihen* luidt, en overgeven, leenen beteekent, terwijl het etym. verwant is met het Lat. *linquere*, Gr. *λείπειν* (achterlaten).

Smaad, en vandaar *smaden*, door afleidingsuitgang van eenen Germ. wortel *smâh*, waarmeê het Gr. *μικρός*, *σμικρός*, klein, verwant is, en die het Ohd. *smâhi*, Mhd. *smaehe*, klein, gering, Ohd. *smâhên*, klein zijn of gering achten, en het Nhd. *schmach* (smaad) opleverde.

Tranen luidt in 't Os. *trahní*; vgl. Ohd. *trahaní*, Mhd. *trahen*.

Veem, nog hier en daar in de beteekenis van *vereeniging* in gebruik [1]), was oorspr. vereeniging tot rechtspreken, strafgericht (zooals in het eenigszins pleonastische *veemgericht*) en luidde oudtijds, zooals in eene oorkonde van 1251, *vehma* (voor **veehima*). Het is afgeleid van een werkwoordelijken stam, die ook het Os. *(a)fêhian* (veroordeelen, wreken) opleverde en waartoe ook het Ags. *fâh*, Eng. *foe* (eig. de met wraak vervolgende, en alzoo: de vijand) behoort [2]). Vandaar het Ags. adj. *gefâ*, Mhd. *gevêch* (vijandig. gehaat), dat in het mnl. niet zelden in den vorm *gevee* (voor *geveeh*) voorkomt, bv. *Rijmb.* 2178, 28238, 30218; *Sp. Hist.* III[6], 18 vs. 74; *Stoke* II 1334, III 1563, IV 133, VIII 650, IX 788; *Hugo van Tabarie* vs. 176. Vandaar ook het Ags. *faehdho*, *faehdhe*, Mhd. *vêhede*, Nhd. *fehde*, dat in 't mnl. nog *veede* luidt, bv. *Lorr.* A I 787, 793; *Esop.* 21 vs. 1; *Nat. Bl.* V 726, en zelfs nog bij Antonides, *Ystroom* bl. 84; maar later in *veete* overging. De *h* ging tot *g* over in *veeg* (Ohd. *feigi*, Ags. *faege*, Os. *fêgi*), waarvan de grondbeteekenis dus is: bestemd tot sterven, aan den dood gewijd.

Wiel voor *hwiehl*, daar naast het Ags. *hveól* in die taal ook *hveógel* bestond, welks *g* uit eene *h* moet ontstaan zijn, zooals nader bevestigd wordt door vergelijking met het Gr. *κύκλος*, Skr. *cakra* (rad, kring).

---

[1]) Zie Bladz. 143.

[2]) Zie Dr. H. Kern, *Taal- en Letterbode* I bl. 62—66.

Ook schijnt de *h* soms vóór de *w* te zijn weggevallen. Zoo wijst bv. het Ohd. *mêh* er op, dat het Ags. *maev*, Eng. *mew*, Nhd. *möwe*, ons *meeuw* eene *h* verloren kan hebben, terwijl uit *schuchter* (waarbij 't Hd. *scheuhen* en *scheuchen* te vergelijken is) opgemaakt zou kunnen worden, dat *schuw* voor een ouder **schuhw* staat. Die *h* moet dan echter, evenals de *w*, een afleidings-suffix zijn, daar als wortel *sku* (verbergen) moet worden aangenomen. Ook wordt wel eens aan verwisseling van *w* en *h* gedacht; doch die behoeven wij in elk geval niet aan te nemen bij (*wenk*)-*brauw*, al vinden wij in 't Os. *brâwa* naast *brâha*, en in 't Ohd. alleen *prâwa*, Ags. *breáv*, daar het Got. beide letters vertoont in *brahva*. Misschien echter is de *h* toch niet oorspronkelijk en ontwikkelde zij zich in 't Got. vóór de *w*, zoodat het dan twijfelachtig zou kunnen zijn, of de *h* in onze taal nooit bestaan heeft, of uitgeworpen is. Het Skr. heeft *bhrû*, 't Gr. ὀφρύς zonder keelklank. Vergelijk nog *gauw*, *grauw*, *kauw* (kraaisoort) en *nauw* naast vormen als *ga*, *gra*, *ka*, en *na*, die eene *h* hebben afgeworpen [1]).

De voorbeelden van syncope der *h* tusschen twee klinkers zijn talrijk:

Aa, oorspr. *water* en nu nog als eigennaam voor rivieren, hetzij op zichzelf, hetzij in samenstelling bekend. Reeds in 't Oudfriesch vindt men *â*, Ags. *eá*, *eah*, maar 't Ohd. en Os. hebben *aha*, Mhd. *ahe*, Got. *ahva*. Etym. verwant is 't Lat. *aqua*.

Aar (koren—), Got. *ahs*, Ohd. *ahir*, *ehir*, Mhd. *äher*, *eher*, Nhd. *ahr*, doch in 't Ags. reeds *ear*. Vgl. het verwante Lat. *acus* (genit. *aceris*), kaf.

Dij (van het been), eig. *die*, zooals nog in 't mnl. bv. *Walew.* 6521, 6767; *Torec* 1808; *Nat. Bl.* III 7; *Rijmb.* 2636, 16325; *Ferguut* 304; *Lanc.* III 8269. Dat eene *h* is uitgestooten of afgevallen blijkt niet alleen uit den door Kiliaen opgegeven bijvorm met *g*: *dieghe*, maar ook uit het Ohd.

---

[1]) Zie Bladz. 105.

dioh, Mhd. *diech*, Ags. *theóh*, Eng. *thigh*, Oudfriesch *thiach*.

Dijen, *gedijen*, groeien, Got. *theihan*, Ohd. *dîhan*, Mhd. *dîhen*, Nhd. *deihen*, Ags. *thîhan*, *theón*, Os. *thîhan*. Voor *h* vinden wij bij ons *g* in den bij Kiliaen opgeteekenden en overigens ook niet zeldzamen anorganischen bijvorm *dijgen*, en verder in *degelijk* en het tot adj. overgegaan deelwoord *gedegen*, in de uitdrukking *gedegen* (d. i. tot eenen klomp samengegroeid) *metaal*. In het geheele Germaansch is bij het woord ook nog eene *n* gesyncopeerd: het moet oudtijds **thinhan* geluid hebben en toen tot de eerste klasse der sterke werkwoorden hebben behoord, blijkens het tot adj. geworden part. Ags. *gethungen*, Os. *githungan*, volwassen en vandaar degelijk.

Maal, oudtijds in gebruik voor oordeel, gericht (bv. *Martijn* I 129, Hildegaersberch bl. 64 vs. 264), verder voor vereeniging, Ohd. en Os. *mahal*, vanwaar Ohd. *mahaljan*, Mhd. *mahelen*, Os. *mahlian*, spreken, bij ons *malen* in den zin van: altijd weêr hetzelfde zeggen, zaniken. Denzelfden oorsprong heeft ook *gemaal* (echtgenoot), Ohd. *gimahalo* (bruidegom, gade) *gimahala*, *gimâla* (bruid, huisvrouw), Mhd. *gemahele*, Nhd. *gemahl*. In het Got. *mathla*, *mathljan*, Ags. *mädhel*, *madhelian* heeft men bijvormen met eene andere adspiraat.

Maankop, papaver, Mhd. *mâhen*, *mân*, Nhd. *mohn*, naast de vormen met *g*: Ohd. *mâgo*, Mhd. *mâge*. Etym. verwant is het Gr. *μήκων*, dat hetzelfde beteekent. Ofschoon *kop* wel dezelfde beteekenis zal hebben als *bol* in *slaapbol*, moet ik toch erkennen, dat de vorm *mecopijn*, *macopijn*, *Nat. Bl.* X 469, 477, dien ik niet weet te verklaren, tot eene andere opvatting aangaande de samenstelling van het woord zou kunnen leiden.

Raa (van de mast), Mhd. *rahe*.

Ree, Ohd. *rêh*, Mhd. *rêch*, Nhd. *reh*, Ags. *râh*. Beter had ik gedaan met het woord onder de voorbeelden van apocope der *h* op te nemen, daar het onzijdig is als de boven aangehaalde woorden, en dus noch met het mann. Ohd.

rêho, noch met het zwakke Ohd. *rêhja* overeenstemt.

Rij uit *rîhe*, Mhd. *rîhe*, Nhd. *reihe*. Met *g* voor *h* heeft het Ohd. *rîga*, terwijl ook bij ons Kiliaen *rijghe* opgeeft, dat ook soms in de 17de eeuw, bv. bij Vondel (Van Lennep I 344), J. de Brune (*Wetsteen der Vernuften* 1665 bl. 350), in den *Staten-Bijbel*, en nu nog in het Groningsch [1]) voorkomt. De *g* van 't ww. *rijgen* kan krachtens de wet van Verner niet onmiddelijk uit de *h* van *rîhen*, Ags. en Ohd. *rîhan*, Mhd. *rîhen*, Nhd. *reihen* ontstaan zijn, maar moet aangenomen zijn naar analogie van het part. *geregen* en het imperf. plur. *regen* [2]).

Schoeien, Ohd. *scuohhôn* [3]).

Slaan voor *slahen*, Got., Ohd., Os. *slahan*, Mhd. *slahen* en ook *slân* zonder *h* evenals Ags. *sleán*.

Staal, Ohd. *stahal*, Mhd. *stahel*, *stâl*, Nhd. *stahl*.

Taai, Ohd. *zahi*, Nhd. *zähe*.

Teen voor *teehe* [4]).

Tien (getal), Got. *taihun*, vgl. Os. *tehan*, Ohd. *zehan*, Mhd. *zehen* en *zên*, Nhd. *zehn*, Ags. *tyn* en *ten* evenals in 't Eng., Lat. *decem*, Gr. *δέκα*.

Vee voor *vehe*, Got. *faihu*, Ohd. *fihu*, Mhd. *vihe*, Os. *fehu*, Ags. *feóh*, *feó*, Eng. *fee*, Lat. *pecu*(*s*).

Vijl, alleen nog met *h* in 't Ohd. *fihala*, maar Mhd. *vîle*, Nhd. *feile*, Ags. *feol*, Eng. *file*.

Vleien, Ohd. *flêhjan*, Nhd. *flehen* (Got. *thlaihan*). Met het

---

[1]) Volgens J. Onnekes, *Onze Volkstaal* II bl. 72.

[2]) Zulk een streven om bij de vervoeging de harmonie te herstellen, die door den grammatischen overgang van *h* in *g* in sommige woorden verstoord was, zagen wij reeds bij *dijgen* voor *dijen*, en het doet zich ook voor bij *aantijgen*, *zijgen* (ziften) voor *sijen*, *gewagen*, *hangen* en *rangen* in het praesens en zoo ook in het imperf. sing. dier werkwoorden, evenals bij *zag*, *sloeg* en 't mnl. *dwoech*. Vgl. verder hierover H. Paul, *Principien der Sprachgeschichte*, Halle 1880 p. 106 vlgg.

[3]) Zie verder op *schoe*, bladz. 92.

[4]) Zie Bladz. 92.

suffix *wan* vindt men in 't mnl. *vleeuwen* (bv. *Martijn* I 17 var., *Rose* 3295 en bij Kiliaen), met het suffix *an* in 't mnl. *vleen* (bv. *Martijn* I 17, 33, III 19, *St. Servaas* I 1608, 2042, II 751, 906, 2221, *X Plaghen* 270, 287, 289, 558), in de beteekenis van *smeeken*, die ook van *vleien* de oorspr., nog in 't Hd. bewaarde beteekenis is, terwijl daarentegen *smeeken* oorspr. *vleien* beteekent. Het komt mij voor, dat wij in *vleien*, *vleeuwen*, *vleen* met een causatief te doen hebben van

Vlijen, oorspr. *buigen*, *voegen*, nu zwak, maar te vergelijken met het Os. *giflîhan*, buigen, bedaren (*Hêliand* 1460).

Zien, Got. *saihvan*, Ags. *seohan*, maar ook *seôn*, Oudfrank. *sian;* vgl. Os. en Ohd. *sehan*, Mhd. en Nhd. *sehen.*

Voor het mnl. kunnen wij er nog bijvoegen:

Dwaen, wasschen, imperf. *dwoech*, part. *gedwagen* (ook *gedwegen*), Got., Os. *thvahan*, Ohd. *dwahan*, Mhd. *dwahen*, Ags. *thveahan*, *thvean;* vandaar het mnl. *dwale*, handdoek, *Walew.* 992, ook tafellaken, *Walew.* 949, *Moriaen* 3177, 3186, Ohd. *dwahilja*, *dwehila*, Mhd. *dwehele*, naast ons *dweil*, waarin de *i* ontstaan is uit de *g*, die aan de oorspr. *h* beantwoordt en voorkomt in 't Oudnoorsch *thvegill* naast *thvaeli.*

Gien, bekennen, erkennen, *Martijn* I 141, 752, 902, II 115, 175, 270, III 221, 416; *Disp.* 213, 268; *Nat. Bl.* III 1961; *Sp. Hist.* III[6], 52 vs. 61; en *begien*, *Martijn* I 961; *Sp. Hist.* III[5], 34 vs. 25, III[6], 16 vs. 29; *Reinaert* I 2934, wordt zwak vervoegd, maar moest eigenlijk sterk vervoegd worden, evenals *zien*, welks vervoeging het volgt in 't Ohd. *gehan* of *jehan*, *bigehan*, *bijehan*, Mhd. *gehen*, *jehen* [1]). Uit *bejecht* (bekentenis) ontstond door synaloephe in 't Hd. *beicht* en in 't Nederl. door elisie *biecht*, evenals uit *tejegen* zoowel *tiegen* als *tegen.*

Haen, hangen, Got., Ohd. *hahan*, Ags. *hôn* [2]).

Sye, zeef, door Kiliaen als Saksisch opgegeven voor *sijghe*,

---

[1]) Zie Dr. A. de Jager, *Verscheidenheden*, bl. 278—282.

[2]) Zie Bladz. 163.

en ook te vinden *Martijn* I 25. Vgl. Hd. *seihe;* vandaar het ww. *syen* (ziften), *Nat. Bl.* VIII 782, *Land van Oversee* 150, *Belg. Mus.* VI bl. 107. 't Ohd. heeft *sîhan*, Nhd. *seihen* en *seigen*, evenals ook wij *zijgen*, o. a. in de bekende, soms verkeerd opgevatte, bijbelplaats „de mug uitzijgen en den kemel doorzwelgen" (*Mattheus* XXIII vs. 24).

Slee (pruimsoort), gewoonlijk in 't mnl. gebruikt om iets zeer gerings te kennen te geven, bv. *Ferguut* 1326, 5120, *Limb.* V 89 [1]). Kiliaen geeft ook *sleedoorn*, wilde pruimeboom, op. 't Ohd. heeft *slêha*, Nhd. *schlehe*, Ags. *slâhe.*

Stije, stal voor klein vee, *Sp. Hist.* III[6], 60 vs. 18; ook bij Kiliaen *swijn-stije*, varkenskot: Oudnoorsch *stî*, *stîa*, Zweedsch *stia*, Deensch *sti*. Dat eene *h* is uitgevallen, blijkt uit de bijvormen met *g*: Ohd. *stîga*. Mhd. *stîge*, Ags. *stîge* (Eng. *sty*, *hogsty*).

Tien, trekken, in 't mnl. zeer gewoon, bv. *Rijmb.* 5514: *Sp. Hist.* IV[1], 16 vs. 70; *Lorr.* A I 224, II 2250; *Melibeus* 839; *Limb.* II 805 IV 687, V 1040, VI 654, 1385, VII 1014, 1020 enz. (imperf. *tooch*, part. *ghetoghen*), Got. *tiuhan*, Os. *tiohan*, Ohd. *ziohan*, Mhd. en Nhd. *ziehen*; maar Ags. reeds *teón*, Oudfriesch *tia*, Oudfrank. *tion*. Etym. hetzelfde is het Lat. *ducere* (voeren). *Touw* als trekmiddel is van denzelfden wortel.

Tyen, wijzen, zeggen, en vandaar beschuldigen; in het mnl. even gewoon als het vorige, bv. *Walew.* 5583, 5813, 8897; *Rijmb.* 682, 7763, 10347, 13301, 26244; *Lsp.* III 15 vs. 97 enz. (imperf. *teech*, part. *gheteghen*), Got. *teihan*, Os. *tîhan*, Ohd. *zîhan*, Mhd. *zîhen*. In het Lat. is *dicere* (zeggen), *in-dicare* (aanwijzen), in 't Gr. *δείκνυμι* (ik wijs aan) verwant. Aan het meervoud van het imperf. en aan het part. ontleende het ook de *g* in het praesens, die het in het Hd. *zeigen*, ons *aantijgen*, vertoont [2]). Aan het Mhd.

---

[1]) Ook *Antw. Liedekensboeck* van 1544, uitg. Hoffmann von Fallersleben, bl. 268, waar *sleeu* wel drukfout kon wezen voor *sleen.*

[2]) Zie over die *g* bladz. 190 noot 2.

verzîhen, Nhd. *verzeihen* (afstand doen, loochenen en vandaar vergeven) beantwoordt het mnl. *vertyen* (*Sp. Hist.* II[5], 5 vs. 44; III[3], 17 vs. 31; IV[3], 30 vs. 57; *Lanc.* III 18916). Ook met ingevoegde *d vertiden* [1]).

Vaen, zeer gewone mnl. bijvorm van *vangen*, Got., Ohd., Os. *fahan*, Ags. *fôn* [2]).

Vlaen, villen, imperf. *vloech* (?), part. *gevleghen*, *Martijn* I 648; *Disp.* 30; *Franc.* 10219; *Walew.* 8568; *Rose* 9519; *Seghelijn* 11749 [3]); vandaar *vlare* (vilder), *Franc.* 10229. Kiliaen geeft met anorganische *g* en *d* op *vlaeghen* en *vlaeden.* Het Oudnoorsch heeft *flâ(h)*, imperf. *flô(h)*, *flôjum*, part. *fleginn*; het komt dus in vervoeging met *dwaen* overeen.

Vrien, dat o.a. *Rose* 31, *Lanc.* IV 1963 voorkomt en daar *vragen* beteekent, zoodat het niet verward moet worden met het homoniem *vrien*, ons *vrijen* (liefkoozen), heeft eene *h* verloren en staat voor *vrihen*, te vergelijken bij het Got. *fraih-nan.* Het komt dus in vervoeging met *zien* overeen, en moet alzoo in 't impf. *vrach*, *vragen*, in 't part. *gevrien* (of *gevregen*) geluid hebben. Ons *vragen*, van 't subst. *vraag* afgeleid, is natuurlijk van denzelfden wortel met grammatischen overgang van *h* in *g.* [4]).

---

[1]) Zie Dr. Joh. Franck, *Taalk. Bijdragen* II bl. 159 - 162.

[2]) Vgl. Bladz. 163.

[3]) Op andere plaatsen in den *Seghelijn* heeft Dr. Verdam terecht het verouderde woord *vlaen* hersteld, dat in het HS. bedorven was. Zie *Taalk. Bijdragen* I bl. 268 - 271.

[4]) Zie over *vrien* Dr. J. Verdam, *Taal en Letterbode* V bl. 224 vlg.; maar daarnaast ook Dr. W. L. van Helten, *Tijdschrift voor Ned. taal en lett. III* bl. 122, die op het Ags. *fricgan* wijst, om aannemelijk te maken, dat *du vries, hi vriet* uit **frijis*, *frijit* en dat weêr uit **frigis, frigit* ontstaan zou zijn, naar analogie waarvan zich dan de infinitief *vrien* zou gevormd hebben. Op dezelfde wijze zou dan ook 't mnl. *plien*, dat o.a. voorkomt *Moriaen* 608, 1676, 1872, 1874, 2316, 2678; *Martijn* I 748, II 244, 262; *Nat. Bl.* 4, 8, 16, 28, 54, 58, 101 enz., voor *plegen* te verklaren zijn, ofschoon men in *plien*, *plach*, *plagen*, *geplien* vormen vindt, die volmaakt overeenstemmen met *zien*, *zag*, *zagen*, *gezien*, evenals in *plicht* een subst., dat volkomen beantwoordt aan *gezicht.*

Zweer, in de beteekenis van schoonvader: *Renout* vs. 777, 1094, 1105, 1178; *Heelu* vs 8; *Stoke* IV 691; *Rijmb.* 2501, 3646, 4463, 7142, 11894, 18422, 19845 (ook *swaer*, 3638, 9638, 15996); *Sp. Hist.* I[1] 45 vs. 31; I[2] 5 vs. 53; 20 vs. 15; I[3] 9 vs. 39; I[7] 27 vs. 15; en later nog in Vondel's *Pascha*, waar Jethro Mozes' *sweer* genoemd wordt; in de beteekenis van schoonbroeder: *Heelu* 976, 998; in de beteekenis van neef (cousin): *Lanc.* II 4771, 4786. 't Is door syncope der *h* voortgekomen uit **swehir*, Ohd. *swehur*, Mhd. *sweher*, Got. *svaihra*, beantwoordend aan het Lat. *socer*, Grieksch ἑκυρός. Daarnaast staat het Got. *svaihrô* (schoonmoeder), met grammatischen overgang van *h* in *g* vóór eenen langen klinker (blijkens 't Lat. *socrus*), Ohd. *swigar*, mnl. *sweger*, schoonmoeder, dat o.a. voorkomt *Rijmb.* 15996, 16017, 22851; *St. Franc.* 6708; *Sp. Hist.* I[7] 10 vs. 17; *Stoke* III 548. Daarnaast staat ons *zwager*, schoonbroeder, dat in het mnl. ook de beteekenis schoonzoon heeft.

Nog hebben eene *h* uitgestooten *nader*, *geschieden*, *spieden*, *vlieden* en *wijden*, doch daar die woorden tevens eene *d* hebben ingelascht, zullen wij ze later bij de epenthesis behandelen, zooals wij ook eenige woorden als *onguur* en het mnl. *bagel* voor *behagel*, *bagen* voor *behagen*, *bendelike* voor *behendelike*, *deer* voor *de heer*, *gat* voor *gehad*, *geel* voor *geheel*, enz., waarbij tevens elisie van de *e* heeft plaats gehad, onder de voorbeelden van elisie zullen bespreken.

Syncope der *d* is in onze taal een zeer gewoon verschijnsel, zóó zelfs dat de dichters de vrijheid mogen nemen tusschen twee klinkers bij den infinitief der werkwoorden, wier stam op eene *d* eindigt, of bij substantieven met *d* als sluitletter, in het meervoud die *d* weg te laten, en *raân* voor *raden*, *verneêren* voor *vernederen*, *woên* voor *woeden*, *daân* voor *daden*, *liên* voor *lieden*, *doôn* voor *dooden* te zeggen. Dat deden alle bekende dichters der 17de eeuw reeds. *Bloênde*, *gloênde*, *treênde* bij Vondel, *bloêge*, *vreêgh*, *doôn* bij Samuel Coster, *paên* bij Jan Vos, *zeên* bij Bidloo, *steêg* bij L. Meijer, zijn

slechts enkele voorbeelden uit vele aangehaald door Ludolf Smids, die echter deze vrijheid in de dichters zijner dagen (d. i. het eind der 17de eeuw) afkeurt, wanneer hij zegt:

„Trek ook geen woorden in; schrijf nimmer *loôn* voor *looden*,
Noch *gloênde*, *bloênde* voor 't geen *gloeid* of *bloedende* is;
Noch *treên* voor *treden* , *paên* voor *paden*, *doôn* voor *dooden*,
Het hangt de rijmpen aan gelijk een vuyle klis:
Hoewel men 't in een spel van Vondel kan verdraagen,
Het sal in uw gedicht afsteeken en mishaagen" [1]).

Smids en zijne geestverwanten hebben het echter in hunne bestrijding van deze syncope, die, volgens hen, „eene wreede hardigheid toebrengt", niet gewonnen, want de beste dichters hebben zich steeds tot op heden die vrijheid veroorloofd.

In de volkstaal wordt in dat geval dikwijls de *j* als plaatsvervangster van de *d* ingelascht, zooals in 't Neder-Betuwsch, waar bv. gezegd wordt *beschaaje* voor *bescheiden*, *geleeje* voor *geleden*, *neuje* voor *nooden*, *huujer* voor *hoeder*, enz. [2]), doch nergens in Noord-Nederland meer dan in Zuid-Holland, met name te Rotterdam. Reeds meer dan eens hebben wij kunnen opmerken, dat, tegenover het Amsterdamsch dialect van Hooft en Vondel, het Zuid-Hollandsch (Haagsch) dialect in de gedichten van Huygens sterk uitkomt. Daar vindt men dan ook dikwijls de *d* door *j* vervangen, bv. bij *draeyen* voor *draden* (*Korenbl.* I bl. 51), *raeyen* voor *raden* (*Voorhout* vs. 598), *versaeide* voor *verzaadde* (*Korenbl.* I bl. 17), *braeyt* voor *braadt* (*Korenbl.* I bl. 61, 479), *verspaeyt* voor *verspaadt* (*Voorhout* vs. 514), *noyen* voor *nooden* (*Daghwerck* vs. 1674, *Uytl. Herder* vs. 132, *Korenbl.* I bl. 528), *bloeyen* voor *bloeden* (*Cost. Mal* vs. 289), *roey* voor *roede* (*Cost. Mal* vs. 383, *Oogentroost* vs. 13, 28, *Zedepr.: Een gemeen soldaat* vs. 11), *roeyken* voor *roedeken* (*Sneld.* XII No. 11), *strijen* voor *strijden* (*Daghwerck* vs. 1646), *wiejen* voor *wieden* (*Hofwijck* vs. 2394), *scheyen* voor

---

[1]) Ludolf Smids, *Poësye*, Amst. 1694, bl. 260.

[2]) Volgens J. C. Groothuis, *Onze Volkstaal* II bl. 79, 85, 96, 104.

scheiden (*Voorhout* vs. 805), *spreyen* voor *spreiden* (*Voorhout* vs. 633), *weyen* voor *weiden* (*Daghwerck* vs. 1449, 1463), *Zuyen* voor *Zuiden* (*Korenbl.* I bl. 480, 431, 494), *huyen* voor *huiden* (d. i. heden, *Korenbl.* I.bl. 480) enz.

Hetzelfde verschijnsel doet zich bij sommige woorden ook voor in West-Vlaanderen, waar men bv. *rajen* voor *raden* zegt[1]); maar regel is die overgang van *d* in *j* tusschen twee klinkers in het Brabantsch[2]), behalve als een tweeklank of volkomen *e* voorafgaat, in welk geval de *d* eenvoudig gesyncopeerd wordt. Brederoo heeft dan ook niet nagelaten in zijn *Sp. Brab.* den held van het stuk woorden in den mond te leggen met *j* voor *d*, bv. vs. 650 *bayen* voor *baden*, vs. 1613 *vayer* voor *vader*, vs. 1608 *vlayen* voor *vladen*, vs. 1836 *bayen* voor *beiden*, vs. 631 *doyen* voor *dooden*, vs. 494 *royen* voor *rooden*, vs. 859 *bloeyers* voor *bloeden*, vs. 23, 29, 39, 46, 270 *goeyken* voor *goedje*, vs. 182, 1560, 1607 *moeyer* voor *moeder*, vs. 653 *vermoeyen* voor *vermoeden*, vs. 643 *voeyeren* voor *voederen*.

Na de *ou* daarentegen komt als overgangsletter in de volkstaal de *w* voor de *d* in de plaats, en zegt men *houwen* (Huygens schrijft het ook *Zedepr.: Een comediant* vs. 21) voor *houden*, *gouwe(n)* voor *gouden*, *kouwe* voor *koude*, enz.

In de Nederlandsche schrijftaal is de uitstooting der *d*, hetzij met, hetzij, en wel meestal, zonder vervanging door *j* of *w* regel geworden bij de volgende woorden:

Beul voor *beudel*, Ohd. *butil*, Mhd. *bütel*, Nhd. *büttel*, Ags. *bydel*, Eng. *beadle*, en nog bij Vondel in niet samengetrokken vorm, *Warande der Dieren* I vs. 9: „O beudel wilt u schamen, Dat ghy soo armen guyl (als ick) slaet 't lijf vol stramen". 't Is eene afleiding van *bode* (aanzegger), Ohd. *boto*, Mhd. en Nhd. *bote*, Ags. *boda*, Os. *bodo*, en beteekent eigenlijk rechtsbeambte.

---

[1]) Volgens J. Vercouillie, *Onze Volkstaal*, II bl. 17.

[2]) Zie voor het Oostelijk deel van Noord-Brabant H. van der Brand, *Onze Volkstaal* I bl. 172.

Beuling voor *beudeling*, mnl. *bodelinghe*, bv. in de *Coren van Antw.* (ed. Biblioph.) 14, 76: „Die bodelinghe ende die pensen.” ’t Beteekent eigenlijk: ingewanden, darmen, en komt in die beteekenis onder den vorm *bodelinge* voor: *Velthem* III 10 vs. 37, *Ferguut* 3945 (zie Dr. Verdam, Gloss.).

Blaar voor *blader*, dat Kiliaen opgeeft naast *blaere*, dat men o.a. vindt in den *Sp. Hist.* I² 2 vs. 64: „bladeren ende zweren”, en dat als synoniem van gezwel voorkomt in de Kantt. op den Staten-Bijbel, *Levit.* XIII 27; Ohd. *blâttara* (blaas), Mhd. *blâtere*, Nhd. *blatter*, Ags. *blaedre*, Eng. *bladder*. De Neder-Betuwers zeggen *blaojer* voor *blaar* [1]). ’t Is eene afleiding van den Germ. wortel *blâ*, die ons *blazen* opleverde; vgl. Lat. *flare*.

Bleu, verlegen, reeds gesyncopeerd bij Vondel, *Herschepp.* III vs. 276 (Van Lennep XI bl. 385) voor *bleude* naast *bloode*, dat zelf ook meestal in de spreektaal de *d* verliest, en ook wel met ingelaschte *j* als *bloy*, bv. bij Coornhert, voorkomt [2]). ’t Luidt in ’t Oudnoorsch *blaudhr*, Ohd. *blôdi*, Mhd. *bloede*, Nhd. *blöde*, Os. *blôdhi*.

Boel (menigte), nog in ’t Groningsch uitsluitend in den niet samengetrokken vorm *boudel*, Os. *bôdal* (grondbezitting), Oudfriesch *bodel*, afleiding van *boed* (schuur), Mhd. *buode*, Nhd *bude*, Eng. *booth*, dat weêr behoort tot den Indo-Germ. wortel *bhû* (zijn, wonen), vanwaar *bouwen*, *buur* en *boer*.

Dirk voor *Dierik* uit *Diederik*, Hd. *Dietrich*, van het nog in ’t mnl. (bv. *Torec* 2408, 2430) voorkomende *died*, volk, Got. *thiuda*, Os. *thiod*, *thioda*, Ags. *theod*, Ohd. *diot*, *diota*, Mhd. *diet*, en *rijk*, oorspr. koning (vgl. Lat. *rex*), zoodat *Diederik* (Got. *Thiudareiks*) beteekent: koning des volks.

Door, *dooier* (van een ei) voor *doder* (bij Kiliaen), Hd. *dotter*. ’t Ags. heeft *thodor* = bal.

Elkaar voor *elkader* uit *elkander* [3]).

---

[1]) Volgens J. C. Groothuis, *Onze Volkstaal* II bl. 80.

[2]) Zie Dr. A. de Jager, *Taal- en Letterbode* V. bl. 282.

[3]) Zie Bladz. 168.

Gaaiken voor *gadeken* [1]).

Gedwee voor *gedwede* (zie *gedweed* bij Rodenburgh, *Borstwering*, 395) en dat weêr, door umlaut, voor *gedwade* (bv. *Lsp.* III 10 vs. 169), dat in 't mnl. ook tot *gedwa* (in Meijer's *Spreuken* 80) en *gedwaey* (bij Kiliaen) overging. In 't Ohd. luidt het *geduadi* (modestus.) De afleiding *gedwedig* of *gedwadig*, Mhd. *getwedic*, syncopeerde ook de *d* en de zoo ontstane vormen *gedweeg* en *gedwaag* komen bij de schrijvers der 17de eeuw, Cats, Huygens, Oudaan, enz. dikwijls voor [2]), evenals ook *dweeg*, Six van Chandelier, *Psalm* 22 vs. 14, 47 vs. 2.

Graag uit *gradeg*, Got. *grêdags*, Os. *grâdag*, Ags. *graedig* (hongerig), afleiding van Got. *grêdus*, Ags. *graed*, Eng. *greed* (honger, begeerte). In de Neder-Betuwe zegt men *graojig* [3]).

Haar, in de uitdrukking „haar op de tanden hebben," beteekent, al hecht de volksetymologie er een anderen zin aan, bij Kiliaen kibbelarij, evenals bij hem *haerachtigh* twistziek is [4]). De grondvorm *hader* is uit het Hd. bekend, en behoort tot dezelfde familje als de Oudnoorsche godennaam *Hödhr*, en het Ags. *headho*, Ohd. *hadu*, dat als eerste lid van samengestelde eigennamen voorkomt, zooals in *Hadubrand*, den naam van *Hildebrand's* zoon, welke beide namen dus hetzelfde, namelijk *krijgszwaard*, beteekenen. Ook heeft bij ons een ww. *haden* bestaan, nog voortlevende in het volkswoord *haaien*, waar de invloed van *haai* (waterdier) tot het vervangen van *d* door *j* zal meêgewerkt hebben, terwijl de vorm *hadderen* (in Brederoo's *Aend. Lietboeck* bl. 63) de onvolkomen *a* van onze samenstelling *harrewarren* verklaart.

Hou in de uitdrukking „hou en trouw" staat voor *houde*, dat *geneigd*, *afhankelijk* beteekent, en in 't Oudnoorsch *hallr*,

---

[1]) Zie Bladz. 171.

[2]) Zie het groote *Wdb. der Ned. taal* in voce.

[3]) Volgens J. C. Groothuis, *Onze Volkstaal* II bl. 86.

[4]) Vgl. Dr. H. E. Moltzer, *De volksverbeelding in het rijk der taal*, Gron. 1881 bl. 10.

Ohd. *hald*, Ags. *heald* luidt. Aan den comp. Got. *haldis* (liever) beantwoordt de in het mnl. vaak voorkomende adverbiale compar. *houder* (eer, liever) bv. *Moriaen* 445; *Sp. Hist.* III⁶. 12 vs. 37; in den positief *houde* (spoedig) bv. *Walew.* 2086, 7598; *Moriaen* 192; *Torec* 527, 790, 969, 1601, 1987. Het mnl. adj. *hout* (genegen) bv. *Martijn* II 324 is niet geheel hetzelfde, maar toch nauw verwant: het luidt in 't Got. *hulths*, Oudnoorsch *hollr*, Os., Ohd., Mhd., Nhd. *hold*. Daarnaast staat het subst. *hulde* (oorspr. genegenheid), Os, Ohd, *huldi*, Mhd. *hulde*, Nhd. *huld*.

Keu, van 't biljart, voor *keude*, bijvorm van het door Kiliaen opgegeven *kodde* (knots, stok), dat ook te vinden is *Heelu* 6264 en bij Hooft, evenals in de samenstelling *koddebeier* (stokzwaaier). Met de *keude* loopen is *keuderen* of *keuyeren*, dat men o. a. vindt bij P. Nuyts, *Het zesde schimpdicht van Juvenalis* bl. 35:

„Begeef u 's Zondags eens met mooi weer langs de straaten,
Als al de wijfjes gaan, met *keuyeren* en praaten
Langs Singel, Heeregracht, de Vijverberg, 't Voorhout."

Het beteekent daar dus reeds *slenteren*, evenals in den tegenwoordigen vorm *kuieren*.

Kiel voor *kidele* of *kedele*, overkleed (vooral van vrouwen), door Kiliaen opgegeven en ook te vinden *Rose* 1148, 1157, en in de Kantt. op den Staten-Bijbel, *Jesaia* III 67. 't Mhd. kent ook *kedele*. Den samengetrokken vorm van *kedele*, namelijk *keel*, vindt men bij Cats (Uitg. V. Vloten I 435*b*).

Klier schijnt (want de hoogere afleiding van het woord is mij onbekend) te staan voor *klieder*; althans men vindt *clyedere* uit het *Pass. Somerstuck* fol. 181d aangehaald in Oudemans' *Mnl. en Onl. Wdb.* IV bl. 414. Kiliaen echter heeft alleen *kliere*.

Kouwelijk voor *koudelijk* is uit de spreektaal in de schrijftaal doorgedrongen en heeft daar den vorm met *d* geheel verdrongen.

Kraai, in de uitdrukking *kind noch kraai*, staat voor *crade* datief van *craet* (*Limb.* IX vs. 187 heeft: *kint no craet*), dat hanengekraai beteekent en ook voor haan zelf kon genomen worden. 't Luidt Ags. *craed*, Ohd. *chrât*, Mhd. *krât*, en is afgeleid van *kraa-(ien)*, als *draad* van *draa-(ien)*, *naad* van *naa-(ien)*, *zaad* van *zaa-(ien)* [1]).

Kruien voor *kruiden*, dat men, in de oorspr. beteekenis van duwen, stooten, vindt *Lanc.* II 39308, *Moriaen* 4041, *Rose* 14291. Ook Kiliaen heeft *kruyden* naast *kruyen* in de beteekenis van voortstooten, en ook *krodewaghen* naast *kruywaghen*. Het Friesch heeft de *d* nog bewaard [2]). In de oude beteekenis, maar intransitief, gebruiken wij *kruien* nog van het ijs.

Kwee voor *kwede*, dat Kiliaen naast *kwee* opgeeft in verschillende samenstellingen, is 't Grieksch-Lat. (*malum*) *Cydonium*, d. i. Cydonische appel, zóó genoemd naar Cydonia, Gr. Κυδωνία, eene stad op Creta, waar de kweeën groeiden; vandaar ook bij Latijnsche schrijvers *Cydonites* en *Cydoneum* voor *kweewijn*.

Kweelen voor *kwedelen*, dat Kiliaen als verouderd opgeeft voor snappen, neuriën en klagen, doch dat men in de Kantt. op den Staten-Bijbel, *Amos* VI 19 verklaard vindt als „nae de wijse ende aenleydinge van het luyten, ofte psalterspel, hare stemme op het fijnste ende veerdichste te breken, dat men noemt *quinckeleren* ofte *quincken*, *quinckelen*, *quedelen* ende by de Musiciens heet *diminueren*." Vandaar dat het eigenaardig voor het gezang der vogels kon gebruikt worden. Het sterke grondwoord *kweden*, Got. *qithan*, Oudnoorsch *kvedha*, Ohd. *quedan*, Mhd. *queden*, Ags. *cvedhan*, Eng. imperf. *quoth*, Os. *quedhan*, Oudfriesch *quetha*, spreken, schijnt in 't mnl. niet voor te komen; wèl het aan het zwakke Ohd. *quettan*, Os. *queddian*, Ags. *cviddian* (toe-

---

[1]) Zie het uitvoerig betoog van Dr. M. de Vries, *Taalk. Bijdragen* II bl. 35–43.

[2]) Zie Johan Winkler, *Taalgids IX* bl. 307.

spreken, groeten) beantwoordend *quedden*, bv. *Reinaert* I 1108, 2366; *Floris* 2062; *Beatrijs* 549, 700; *Lanc.* III 23001; *Van den Lev. ons Heren* 157, 2117.

Leer voor *leeder*, naast *ladder* [1].

Leewater voor *ledewater* van *lid.* Kiliaen heeft *geledwater* en *lidwater.* Men vergelijke *lézetter* voor *ledezetter* (heelmeester) in Vondel's *Aenleiding.*

Loeren, nauwkeurig opletten, maar met het doel om te vangen (vgl. *op de loer liggen*), komt mij voor niet hetzelfde woord als *gluren* (*ge-luren*) Hd. *lauern* te zijn [2], maar hetzelfde *loeren*, dat als verschalken voorkomt bij Hooft *Ned. Hist.* fol. 150 en *Warenar* III 3 vs. 4 [3], Brederoo, *Griane* bl. 30, *Lucelle* bl. 65, maar oudtijds *lokken* beteekende, zooals bv. bij Huygens, *Cost. Mal* vs. 322, waar „ter hant loeren" gebruikt wordt als beeld aan de valkenjacht ontleend. Het subst. *loer* toch, waarvan het is afgeleid, beteekent in de 17de eeuw wel gewoonlijk *bedrieger*, *schelm* (bv. bij Hooft, *Ned. Hist.* fol. 375) of *nietswaardige* (bv. bij Vondel, *Roskam* vs. 78), maar toch ook nog *verleider*, *verlokker* en zelfs *lokaas*, bv. bij Huygens, *Korenbl.* I bl. 7. Nu verklaart Kiliaen *loer*, *lore*, *leure*, *loeyer* als lokaas of nagemaakten vogel, waarmede de jachtvogels terug gelokt werden (revocatorium) en waarnaar die jachtvogels zelf ook *loervogels* genoemd werden, zooals niet alleen Kiliaen mededeelt, maar men ook vindt in het testament

---

[1]) Zie Bladz. 67 vlg.

[2]) Zooals Dr. van Helten, *Klinkers en Medeklinkers* bl. 58 en 59 meent op grond van de bekende eigenaardigheid, dat eenige woorden den oorspr *u*-klank (bij ons door *oe* wedergegeven) in sommige beteekenissen hebben behouden, terwijl hij in andere beteekenissen in *u* (uitgesproken als Hd. *ü*), en later in *ui* overging.

[3]) In de uitgave van Dr. de Vries, bl. 33, en vgl. daar de aanteekening bl. 150, waar ook op de uitdrukking *een loer draaien* gewezen wordt, waarnaast ook, bv. bij S. van Beaumont, *Gedichten* bl. 78 vs. 10 (in de uitg. van Tideman, wiens verklaring men leze) het ww. *lorrendraaien* voorkomt, terwijl elders (bv. bij Hooft) het subst. *lorrendraaier* te vinden is.

van Adriaan van Borselen, 1466 (bij Matthaeus, *Analecta* II p. 292). *Loer* nu is gesyncopeerd uit *loeder* (Mhd. *luoder*, overgenomen in 't Oud-fransch als *loirres*, Nfr. *leure*), bv. *Martijn* II vs. 126; *Nat. Bl.* III 1262; *Rose* 7007; *Limb.* XI 753. Ongetwijfeld behoort het tot den Germ. wortel *lath*, die 't Got. *lathôn*, Ags. *lathian*, Ohd. *ladôn ladên*, Mhd. en Nhd. *laden*, opeischen, uitnoodigen, opleverde.

Luik (stadsnaam) voor *Ludeke* bv. *Sp. Hist.* III[3], 29 vs. 48; 75 vs. 17; IV[1], 64 vs. 25; *Velthem* VI 7 vs. 21.

Luur, *luier* voor *luder* [1]).

Malkaar voor *malkader* uit *malkander* [2]).

Meekrap heeft eene *d* gesyncopeerd blijkens den vorm *meedkrap*, dien Kiliaen naast *meekrap* opgeeft, en het door hem vermelde w.w. *meeden* = met meekrap verven. Ook vindt men in de beteekenis van meekrap het woord *meede* in eenen tolbrief van Aardenburg (N. W. v. d. M. der Ned. Lett. VI bl. 94) en in de *Inform. upt stuck der verpond.* bl. 176. 't Ags. heeft *mädere*.

Vermoeien voor *vermoeden*, den eenigen vorm, dien Kiliaen opgeeft, ofschoon hij reeds *vermoeydt* heeft naast het, ook bij Huygens, *Zedepr.: Een algemeen poëet* vs. 3, voorkomende *vermoed*. Als intrans. ww. voor moede worden vindt men *vermoeden*: *Esop.* 67 vs. 11. Ook 't Oudnoorsch *moedha*, Ohd. *muodan*, Mhd. *müeden*, Nhd. *ermüden* heeft de *d* als afleiding van *moede*, Oudnoorsch *môdhr*, Ohd. *muodi*, Mhd. *müede*, Nhd. *müde*, Os. *môdhi*, Ags. *mêdhe*, dat zelf weder eene participiale afleiding is van Ohd. *muojan*, Mhd. *müejen*, Nhd. *mühen*, ons *moeien* in „zich ergens in *moeien*," en *bemoeien*.

Ooievaar voor *oodebaar*, schat- of geluk-brenger, bij Kiliaen ook *odebaar* en *odevaar*. De laatste vorm is in 't mnl. zeer gewoon, bv. *Nat. Bl.* III 71, 807, 829, 841, 1138, 1594, 2204; *Rijmb.* 3563; *Esop.* 37 vs. 2, 7, 10, 17; *Reinaert*

---

[1]) Zie Bladz. 55 vlg.

[2]) Zie Bladz. 147 vlg..

II 2316. Eigenaardig is de door volksetymologie ontstane, in dialect nog gebruikelijke, maar reeds door Kiliaen en Plantijn opgegeven naam *heylover*, waarin *over* als bijwoord kan opgevat worden en tevens als samentrekking van *oodevaar*, dat reeds in *ood* het begrip *heil* bevat. Bij ons is *ood* verder alleen bewaard in *kleinood*, d. i. oorspr. sierlijke schat of bezitting, Ohd. en Mhd. *kleinôt*. 't Oudnoorsch heeft *audr*, Ags. *eád*, Os. *ôd* [1]).

Oolijk voor *oodelijk*, te vinden *St. Amand* vs. 5496 en bij Kiliaen, van *oode*, oorspr. gemakkelijk, verder gering, onbeduidend, slecht, enz., Ohd. *ôdi*, Mhd. *oede*, Os. *ôdhi*, Ags. *eádhe*. In het mnl. vindt men *oode* als adv. o. a. *Stoke* IV 1492; *Moriaen* 484; *Lanc.* II 25555, 34283. De ontkenning *noode* (= ongaarne) is nog niet geheel verouderd. Verder komt *ood(e)* voor in de samenstelling *oodmoed*, in 't mnl. vaak tot *oomoed* verbasterd, en daar nog voorkomend in de beteekenis van *vergevensgezindheid*, *genade*, die zich geleidelijk uit die van *gemakkelijke gezindheid* ontwikkelde. 't Woord luidt in 't Ohd. *ôtmuoti*, Ags. *eádhmêde*, Os. *ôdmôdi*.

Ouwelijk voor *oudelijk*, nu zelfs in de schrijftaal gebruikelijk.

Paarlemoer voor *paarlemoeder* (bij Kiliaen *perlen-moeder*), vgl. het Eng. *mother of pearl*, Ital. *madreperla*. In het Fransch is *mère-perle* verouderd.

Preek, *preeken* van 't Lat. *praedicare*, verkondigen.

Reu, mannetjeshond, voor *reude* (Ags. *hrydda*, Hd. *rüde*), dat nog bij Kiliaen en in 't mnl. vaak voorkomt, bv. *Sp. Hist.* I[7], 19 vs. 40; 46 vs. 58, vooral in den bijvorm *rode*, *Rijmb.* 910, 1324, 19167, 19590, 23738, 26399, 31026, 32112; *Teesteye* 1709, 3526; *Rose* 11092. In het West-Vlaamsch luidt het nog *rud*, terwijl wij den niet en den wèl gesyncopeerden vorm bij elkaar vinden in de uit-

---

[1]) Op geslachts- en suffix-verschil bij deze woorden te wijzen, is hier overbodig, evenmin als op een oud *kleinoodie*, waarvan het meervoud *kleinoodiën* overbleef. Daarover leze men het belangrijk stuk van Dr. Kern, *Taal- en Letterbode* I bl. 132—140.

drukking *rut en roy*, die bij De Roovere, *Rhetor. Werken* bl. 68, voorkomt en *canaille*, dat ook zelf van *canis*, hond, is afgeleid, beteekent [1]).

Rinkelrooien, waarnaast Kiliaen *rinckelroden* opgeeft met de beteekenis van: met schellen en andere geraasmakende instrumenten rondloopen, is samengesteld uit *rinkel*, schel, en *roden* (bij Kiliaen = rondzwerven, landlooper zijn), uit het Fransch overgenomen, waar het *rôder* luidt. Het deelwoord *berooid* is misschien te vergelijken met *bevaren*, *bereden*, enz., en zou dan beteekenen *veel gerooid hebbende;* maar daar *rooien* ook de trans. beteekenis van *rooven*, *plunderen* aannam, welke het woord nog in 't West-Vlaamsch heeft [2]), is het evengoed mogelijk, dat wij er eene passieve beteekenis aan moeten hechten.

Roeien, van wijn gezegd, *peilen*, voor *roeden*, dat Kiliaen naast *roeyen* opgeeft, is eene afleiding van *roede*, tak, evenals het Fransch *verger le vin* van *verge*, Lat. *virga*, tak [3]).

Rooiën naast (*uit*)*roeien*, blijkbaar met elkaar verwant evenals met het Ohd. *riutan*, Mhd. *riuten*, Nhd. *reuten* en (*aus*)-*rotten*. Met *d* vindt men in 't mnl. *roden*, *roeden*, vooral in den zin van omhouwen, weghakken, *Torec* 1330; *Rijmb.* 28406, 34579; *Lsp.* I 25 vs. 114; *Hildegaersberch* bl. 251 vs. 129.

Ruien, van vogels gezegd, staat voor *ruden*. In 't mnl. sprak men van „rude hebben an die vloghele", *Nat. Bl.* III 1658.

---

[1]) De uitdrukking *rut en roy* werd opgemerkt en verklaard door Dr. Van Helten, *Taal- en Letterbode* III bl. 297.

[2]) Zie L. L. de Bo, *West-Vlaamsch Idiotikon* bl. 953.

[3]) Evenzoo geeft Kiliaen *roeden* naast *roeyen* op, van een roeischip gezegd, doch daarbij behoeven wij niet aan syncope der *d* te denken. Niet alleen toch komt in 't mnl. ook *roen* voor: *Alex.* I 1119; *Rijmb.* 29650, maar bovendien heeft ook het Ohd. *ruoan* en *ruojan*, Mhd. *rüejen*, Ags. *rôvan*, Eng. *to row*. Daarentegen wijst Oudnoorsch *rôdhr*, Ohd. *ruodar*, Mhd. *ruoder*, Nhd. *ruder* op syncope der *d* bij *roer*, waarvoor men inderdaad in 't mnl. *roeder* vindt, bv. *Ferguut* 3267; *Martijn* II 129; *Sp. Hist.* I[3], 70 vs. 32; *Lanc.* III 9558 en *ontroedert* (van roer berooft) *Hist. van Troyen* 9905.

Schouw (schuit) voor *scoude*, dat voorkomt *Stoke* X 555, 559.

Spouwen, splijten, openen, voor *spouden*, dat Kiliaen terecht als beteren vorm opgeeft en dat men ook vindt bij W. van Hildegaersberch bl. 196 vs. 43. Het staat voor *spalden*, Ohd. *spaltan*, Mhd. en Nhd. *spalten*.

Sprei voor *spreide* naast *spreede* in gebruik in de Kantt. op den Staten-Bijbel, *Exod.* XXV 7, *Richt.* IV 31.

Teer voor *teeder* (of liever *teder*), steeds in gesyncopeerden vorm gebruikt als het van iets concreets gezegd wordt, terwijl men van het gevoel sprekende ook den volleren vorm *teeder* bezigt; daarentegen meestal *teergevoelig*.

Tijloos (bloemnaam) voor *tijdeloos*, *tideloose* (bv. *Rose* 8432), bij Kiliaen *tijdloose*, verklaard als *narcissus* en ook als *colchicum*, *hermodactylus*, *bulbus agrestis*, terwijl hij, den naam gelijkstellend met het Grieksche *ephemeron*, er bijvoegt, dat de bloemen zeer spoedig, na éénen dag, verwelken.

Uier voor *uider*, *uder*, dat men o. a. in de *Emblem.* van De Brune, bl. 333 vindt en dat ook Kiliaen opgeeft. 't Luidt in 't Ohd. *ûtar*, *ûtiro*, Mhd. *iuter*, Nhd. *euter*, Ags. *ûder*, Eng. *udder*, Os. *ûder* en is etym. hetzelfde woord als 't Lat. *uber* (uier), Gr. οὖθαρ (lederen waterzak), Skr. *ûdhar*.

Veer, voor *veder*, wordt steeds in gesyncopeerden vorm gebruikt als het niet in den letterlijken zin, maar bv. van een *veerkrachtig* stuk staal gebruikt wordt.

Vier, Got. *fidvor* [1]).

Vla voor *vlade*, bij Kiliaen ook in de beteekenis van taart, pannekoek te vinden, evenals in den Staten-Bijbel, *Exod.* XXIX vs. 2, waar van „ongesuerde vladen, met olye bestreken" gesproken wordt. Het Ohd. heeft *flado* (offerkoek), Mhd. *vlade*, Nhd. *fladen*. Misschien is het verwant met het Grieksche πλατύς, vlak.

Vleermuis voor *vledermuis*, bij Kiliaen naast *vleddermuis* opgegeven. 't Ohd. heeft *fledarmûs*, Nhd. *fledermaus*, (Eng. *flittermouse*). Hetzelfde *vleder* is ook verscholen in:

---

[1]) Zie Bladz. 176 vlg.

Vlerk voor *vlerik* uit *vlederik*, welke beide woorden bij Kiliaen opgeteekend staan, terwijl men *vlederick* in 't mnl. o. a. aantreft *Ferguut* 1575; *Lanc.* III 9127; *Lsp.* I 5 vs. 26. De samentrekking van *vlederik* tot *vlerk* is dus te vergelijken bij die van *Diederik* tot *Dirk*.

Vlier uit het door Kiliaen als verouderd opgegeven *vlieder*, dat men o. a. vindt *Sp. Hist.* III[6], 32 vs. 41 en dat nog in 't Hd. *flieder*, in 't Groningsch [1]) *vledder* luidt. Daar de *vlier* een goed geneesmiddel heette tegen de jicht, schijnt het, dat daarnaar die kwaal *flerecijn* genoemd werd, oorspr., zooals Kiliaen opgeeft, *fledercijn* of *vledercijn*, ook te vinden *D. Doctr.* III 1030 en *Leven van Jezus*, cap. 59.

Vlijm, beter *vliem(e)*, oorspr. alleen lancet voor heelkundig gebruik, voor **vliedeme* (bij syncope der *e* en assimilatie van *dm* tot *mm* ook *vlemme*, dat Kiliaen opgeeft als bijvorm van *vlieme*), Ags. *flytma*, Ohd. *fliodema*, *fliedima*. Door den vorm *vleodeme* heen ontstond het uit *phlebotomum*, dat in het Mlt. werd overgenomen, zooals meer woorden, die op heel- en geneeskunde betrekking hebben, uit het Grieksch φλεβοτόμον, letterlijk: adersnijder [2]).

Voeren voor *voederen*, steeds in gesyncopeerden vorm gebruikt als er van kleederen gesproken wordt; doch in 't mnl. sprak men ook van *gevoederde* kleederen, bv. *Rose* 386, *Beatrijs* 171.

Vouwen voor *vouden*, dat nog in 't mnl. voorkomt, bv. *Lanc.* III 23025; *Rijmb.* 13041; *X. Phaghen* 1565; *Limb.* XI 302. Zoo ook heeft men in 't mnl. *voude* in plaats van *vouw*, bv. *Lsp.* I 11 vs. 47, III 3 vs. 1048; 4 vs. 71; *Teesteye* 2461; en zeggen wij nog *eenvoudig*, *veelvoud*, *tienvoudig*, enz. *Vouden* staat voor *valden*, Got. *falthan*, Ohd. *faldan*, Mhd. *valden*, *valde*, Nhd. *falten*, *falte*, Ags. *fealdan*.

Weegbree, plantnaam, voor *weegbreede*, Hd. *wegbreite*, Mhd. *wegebreite*, Ohd. *wegabreita*, Ags. *vegbrædе*, Eng. *waybread*.

Weerlicht, tegenwoordig steeds gesyncopeerd voor *wederlicht*.

---

[1]) Volgens G. J. P. J. Bolland, *Taalk. Bijdragen* II bl. 292.

[2]) Zie Dr. L. A. te Winkel, *Taalgids* VII bl. 29—31.

Weeuwenaar, tegenwoordig bijna uitsluitend in gebruik voor *weduwenaar*, evenals *weeuwtje* voor *weduwtje*.

Wou en *zou* voor *woude* (uit *wolde* van 't ww. *wolden*, besturen, Hd. *walten*) en *zoude* (uit *zolde*, imperf. van *zullen*, d. i. *zollen*, Hd. *sollen*, moeten).

Zeeverzaad voor *zedeverzaad*, wormkruid, in 't mnl. ook reeds *seware*, *Floris* 2574, maar toch gewoonlijk *sedeware* of *seduware*, *Ferguut* 3301; *Nat. Bl.* X 679, 686, 689; *Sp. Hist.* III[1], 39 vs. 37. 't Woord luidt in 't Ohd. *zitawar*, Mhd. *zitwar*, Nhd. *zitwer*, in 't Mlt. *zeduarium* (Fransch *zédoaire*), maar is de naam van eene Oostersche plant met bittere wortels, en zoo is het woord, oorspr. *dschadwâr*, dan ook uit het Oosten afkomstig [1]).

Nog enkele nu verouderde woorden voeg ik hierbij, waarbij syncope van *d* heeft plaats gehad:

Bouwen, vrouwenrok, doch in de 17de eeuw bepaaldelijk zulk een, die boven een anderen gedragen, maar ter hoogte van de knie met plooien en doffen opgenomen werd [2]). Men vindt het woord o. a. (soms tegenover *broek* genomen in de beteekenis van *de vrouwen zelf*) bij R. Visscher, *Ghenoeg. Boerten* I 49 (uitg. 1612 bl. 23); Brederoo, *Boertigh Lietboeck* bl. 18; Huygens, *Voorhout* vs. 353, 551, *Hofwijck* vs. 1738; J. de Decker, *Rijmoeff.* (uitg. 1726) I bl. 164, enz. enz. In het mnl. vindt men den ongesyncopeerden vorm *boude*: *Parth.* 8029, of eigenlijk *baude*, daar het woord, evenals *baudekijn*, *baldekijn*, afgeleid is van *Baldac*, mnl. naam der stad Bagdad, waar kostbare zijden stoffen werden geweven.

Bloeling, bloedbeuling, o. a. bij Brederoo, *Moortje* (uitg. 1644) bl. 23, voor *bloedeling*, waarvoor Plantijn *bloeyelinck* opgeeft.

Scheele, deksel, dat door Kiliaen wordt opgegeven en ook te vinden is in Anna Bijns' referein: „Gheen zoe slimmen *scheelken* ten vindt zijnen pot" (*Belg. Mus.* IV bl. 86), in

---

[1]) Zie Dr. J. Verdam's *Gloss. op den Ferguut.*

[2]) Zie J. le Franck van Berkhey, *Nat. Historie van Holland* III (Amst. 1776) bl. 584—587.

Spieghel's *Hertspieghel*, enz. (uitg. 1694) bl. 166, en Hooft's *Ned. Hist.* fol. 147. Ook geeft Kiliaen op: *scheele van d' ooghen*, waar *oogscheel* dus evenals *ooglid* de beteekenis van *oogdeksel* heeft. Vondel gebruikt het *Helden Godes* (uitg. 1620) bl. 23; *Heldinnenbrieven* (uitg. 1716) bl. 81 en Huygens, *Uytl. Herder* vs. 55 (*Korenbl.* I bl. 29). De ongesyncopeerde vorm *scedel*, deksel, komt voor *Floris* 644, 662.

In het Dietsch en in de taal van de 16de en 17de eeuw vindt men syncope der *d* nog nu en dan bij verscheidene woorden, die nu alleen in den volledigen vorm gebruikt worden. Ik wijs slechts op een paar van de merkwaardigste, en alzoo vooreerst op *tilijk* voor *tidelijk*, *tijdelijk*, dat nu steeds ongesyncopeerd wordt gebruikt in de beteekenis van: niet voor vast, maar slechts voor een bepaalden tijd. Het mnl. *tilic* daarentegen beteekende *vroegtijdig*, of *bijtijds*, *vlug*, bv. *Walew.* 10842, 11027; *Lorr.* A I 1017, 1479; *Ferguut* 1377; *Torec* 3310; *Nat. Bl.* III 2277; *Playerwater* 94, 100. Zoo gebruikt Hooft, *Gedichten* 102, ook *tiigh* voor *tijdig*, en elders, *Gedichten* 285, *tijng* voor *tijding*, evenals Spieghel, *Hertspieghel* (uitg. 1694) bl. 187. De gesyncopeerde vorm *hee* voor *hede*, dien wij in de *Cluyte van Playerwater* vs. 140 aantreffen, herinnert aan den tijd, toen *heden* nog niet voorgoed de paragogische *n* had aangenomen [1]). Anna Bijns schrijft ook *heensdaeghs* voor *hedensdaags*, d. i. heden ten dage. Dat de slot-*t* van *riet* oorspr. *d* was, merkten wij reeds op [2]). Tot in het begin van de 17de eeuw vindt men dan ook nog in de verbogen naamvallen die *d* bewaard. Het adj. *rieten* moet dus van later tijd (uit de 17de eeuw, want Vondel, *Leeuwend.* Voorr. vs. 17 schrijft *riete*) dagteekenen, en wordt dan ook niet gevonden bij Kiliaen, die evenwel *riet* met *t* schrijft. Het moet oudtijds *rieden* geluid hebben, en komt met uitstooting der *d* als *ryen* voor in de *Inform. upt stuck der Verpond.* (uitg. R. Fruin) bl. 464. De verklaring van

[1]) Zie daarover Bladz. 93.

[2]) Zie Bladz. 70.

rillen uit *ridlen* [1]) wordt bevestigd door eenen bijvorm *ryderen*, gesyncopeerd tot *ryeren*, dien Kiliaen opgeeft, en *ryelen* = rillen, *ryelingh* = rilling, niet alleen bij Plantijn te vinden, maar ook nog bij Huygens, *Daghwerck* vs. 2015 (*Korenbl.* I bl. 248) en *Korenbl.* II bl. 539, waar de *e* niet gesyncopeerd werd, zoodat assimilatie van *dl* tot *ll* niet kon plaats hebben, maar wèl de *d* kon worden uitgestooten. [2])

Nog verdient terloops opgemerkt te worden, dat verscheidene woorden in de schrijftaal de *d* tusschen twee klinkers wel behouden, maar die syncopeeren, ingeval het woord zelf of de woordstam het eerste lid eener samenstelling is. Men zegt wel *houden*, maar tevens *houvast*, wel *leiden*, maar tevens *leiband*, *leidraad* en *leisel* naast *leidsel*, wel *scheiden*, maar *scheikunde*, wel *rijden*, maar *rijtuig* en *rijpaard*, wel *snijden*, maar *snijboon* en *snijkamer*, wel *zijde*, maar *zijkamer*, *zijweg*, *zijpad*, en daarom minder consequent *zijdgeweer* voor *zijgeweer*, wel *lade*, maar *latafel*, wel *stede*, maar *steevast*, wel *weide*, maar *weiland*, enz.

Is het aantal woorden, waaruit de *d* werd weggelaten, niet gering, de voorbeelden van syncope der onduidelijke, maar uit volkomen klinker ontstane, *e* zijn legio. Zeer groot is het aantal woorden, waarbij de uit de eene of andere duidelijke vocaal ontstane toonlooze *e* gesyncopeerd is in de lettergreep voorafgaande aan of volgende op die, welke klemtoon heeft. Zoo verloor het voorvoegsel *ge* bij sommige woorden de *e* vóór een vloeienden medeklinker, met name vóór de *l*. In het Hd. gebeurde dat o. a. bij *glaube*, *gleich glied*, *glimpf*, *glück*, *grade*, *gnade*, *vergnügen*. In het mnl. vindt men zoo:

Gnade voor *genade*, *Beatrijs* 641.

Gnoeg voor *genoeg*, *Ferguut* 1210, 1279; *Lanc.* II 3585, 4529, III 11168, 12805, 14626, 15371, IV 303; *Rijmb.*

---

[1]) Zie Bladz. 144.

[2]) Zelfs nu nog zegt men *rijelen* in de Neder-Betuwe, volgens J. C. Groothuis, *Onze Volkstaal* II, bl. 103.

7304, *Lsp.* II 17 vs. 11 var., 24 vs. 38 var; *Doctr.* 2972, 3780; *Leven van Jezus* cap. 46.

Gnoegen voor *genoegen*, *Doctr.* 2923.

Gnoechlecheit voor *genoeglicheid*, *Doctr.* 1059.

Gnoet voor *genoot*, *Cassamus* 933.

Gnoet voor *genoot* (van *genieten*), *Boec van den Houte* 215.

Greide voor *gereide* (zadel), *Lanc.* III 19379.

Grichten voor *gerichten*, *Heelu* 2636.

Grief voor *gerief*, *Lorr.* A I 2038.

Gluck voor *geluk* wordt geschreven door Hooft, *Theseus* II vs. 62, III vs. 80, 91.

In onze tegenwoordige taal hebben zoo enkele woorden de *e* van 't voorvoegsel *ge* voorgoed verloren, namelijk:

Glimp, valsche schijn, oorspr. glans, en nog vroeger: betamelijkheid, eer, voor *gelimp*, dat men vindt *Mnlp.* I 2437, II 2317, IV 1148. *Ongelimp* beteekent schande, *Mnlp.* I 2819, II 3519. Ook het Mhd. heeft *gelimpf*, voegzaamheid, en *ungelimpf*, onvoegzaamheid, het Ags. *gelimp*, gebeurtenis, geluk, *ungelimp*, ongeluk. Het behoort tot den wortel van het sterke werkwoord *gelimpen*, dat in den *Theutonista* wordt opgegeven, en ook in 't Ags. als *limpan*, behooren, gebeuren, en in 't Ohd. als *limfan*, voegen, passen, voorkomt. Daarvan moet in onze taal ook een adj. *belompen*, voegzaam, zijn afgeleid, dat wel niet is aangewezen, maar welks bestaan verondersteld moet worden uit het door Kiliaen opgegeven en bij Cats vaak voorkomende *onbelompen*, dat de beteekenis heeft van ruw, onbehouwen, plomp [1]).

Gluipen voor *geluipen*, op de loer liggen, belagen, van *ge* en *lupen*, *luipen*, dat men o. a. vindt bij W. van Hildegaersberch bl. 87 vs. 27, 46 en bij Brederoo, *Moortje* bl. 40, *Kl. van de Koe* bl. 2, H. de Groot, *Inl. tot de Holl. Rechtsg.* (1631) bl. 171*b*: „Een doodslag is geschied moordelick, dat is *luipende* en loerende." *Overluypen* leest men

[1]) Uitvoerig handelde ik over *glimp* in den *Taal- en Letterbode* II bl. 198—210.

bij Huygens, *Cost. Mal* vs. 312, en in plaats van *luyren* schreef Huygens ook *luypen* in de eerste uitgaaf zijner *Zedepr.: Een bedelaer* vs. 25. Kiliaen, die alleen den gesyncopeerden vorm *gluipen* en daarnaast *gloepen* kent, geeft ook het subst. *gluype*, *gloepe* op, in de beteekenis van *valstrik*, *knip*. Nauw verwant daarmeê schijnt het woord *glop*, opening (oorspr. sluiphol?), dat door Hooft gebruikt en tegenwoordig nog in de Noord-Hollandsche volkstaal voor eene „opening in eene rij huizen" gebezigd wordt [1]).

Gluren, vroeger soms ook *gluyeren*, b. v. bij Kiliaen en J. de Brune *Bankket-Werk* (1660) II bl. 162, met de beteekenis lonken, met een schuin oog aanzien. *Gluren* voor *geluren* is door het voorvoegsel *ge* afgeleid van *luren*, dat onder den vorm *luyren* voorkomt in Huygens' *Zedepr.: Een bedelaer* vs. 25, en beantwoordt aan 't Oudnoorsch *lûra* (sluimeren), Mhd. *lûren*, Nhd. *lauern*.

Grif, adv. voor *gerif*, *gerive*, onbekrompen, ruim, van *rive*, dat in 't mnl. als adj. dikwijls in dezelfde beteekenis voorkomt [2]). Vandaar hebben wij ook het ww. *gerijven* (ook *gerieven* geschreven), d. i. in de ruimte brengen, onbekrompen behandelen, van dienst zijn; en het tegenovergestelde daarvan: *ontrijven*.

Grof, dat in 't Ohd. niet alleen *grob*, maar ook *gerob*, in 't Mhd. niet alleen *grop*, maar ook *gerop* luidt, schijnt eene *e* gesyncopeerd te hebben en gebracht te moeten worden tot een Germaanschen wortel *hrubh* (krabben), die ook ons woord *roof* (op eene wond) opleverde.

Het ging met het voorvoegsel *be* soms evenals met *ge:* de *e* werd gesyncopeerd vóór de *l*, en wèl in de volgende woorden:

Blijven voor *belijven*, evenals in 't Nhd. *bleiben*, Mhd. *blîben* voor *belîben*, blijkens het Ohd. *bilîban*, Ags. *belîfan*, Os. *bilîbhan*, Got. *bileiban*. Van denzelfden wortel *lîf*, Indogerm. *rîp*, zijn afgeleid *lijf* (lichaam), *lijf* (mnl. voor leven, Eng. *life*), 't ww. *leven*, 't Got. *laiba*, Ohd. *leiba*, Mhd.

[1]) Volgens D. van Kalken, *Taalgids* I bl. 111.

[2]) Zie Bladz. 70.

leibe, Os. *lêba*, overblijfsel, en 't zwakke ww. Ohd. *leiban*, Mhd. *leiben*, overlaten.

Blok voor *belok*, welke ongesyncopeerde vorm in de beteekenis van omheining, door eene haag omsloten ruimte, voorkomt *Rose* 2843. Ook is de *beloke*, het oude hospitaal te Gent, bekend. Het woord *blok* beteekent eigenlijk *omsloten*, en kon vandaar, in de samenstelling *offerblok*, het woord worden, waarmeê tegenwoordig nog in het Zuiden van ons land de offerkisten in de Katholieke kerken worden aangeduid. De samenstelling *blokhuis* (reeds voorkomende bij *Heelu* vs. 2855) beteekent: huis, dat den toegang tot iets afsluit; de eigennaam *Blokzijl*, beteekent dus afsluitings-sluis. Van *blok* als afsluiting maakten de Franschen hun *blocquer*, dat weêr door ons werd overgenomen. Het Nhd. *block* vertoont Nederduitschen vorm tegenover het ook reeds gesyncopeerde Mhd. *bloch*. In 't Ohd. vindt men naast *bloh* ook nog *biloh*. Zonder het voorvoegsel *be* luidt het woord in 't Ohd. *loh*, *loch*, Mhd. en Nhd. *loch* (bergplaats, hol en vandaar gat), Ags. *loc*, *loca* (slot, gevangenis), Eng. *lock*, Got. (*us*)-*luka* (opening). Het is af te leiden van den wortel van 't ww. *luiken* (sluiten), vanwaar ook ons *luik*, venstersluiting, en *ontluiken* (zich ontsluiten, opengaan). Vgl. Got. *ga-lûkan*, Os. *bilûkan*, Ags. *bi-lûcan*, Ohd. *bi-lûhhan*, Mhd. *lûchen*.

Blusschen voor *belusschen*, *belesschen*, waarvan het simplex *lesschen* vroeger dezelfde beteekenis had (zie bv. Cats, uitg. 1700, I bl. 73, waar van 't *lesschen* van gloeiend ijzer gesproken wordt), maar nu alleen in overdrachtelijken zin voor het blusschen van den dorst gebruikt wordt; Os. *leskian*, Ohd. *leskén*, Mhd. *leschen*, Nhd. *löschen*.

Ook het voorvoegsel *ver* syncopeerde in een paar woorden de *e*, tenzij men zou willen meenen, dat voor die woorden een, aan 't Gotische *fra* beantwoordend, *vre* moet worden aangenomen. De woorden zijn:

Vreten voor *ver-eten* of *vre-eten*, Nhd. *fressen*, Got. *fra-itan*.

Vreeschen of *vreischen*, mnl. ww., dat vragen, vernemen naar,

onderzoeken beteekent en niet verward moet worden met *vorschen*. Het staat voor *vereeschen*, *vereischen* (of *vre-eeschen*, *vre-eischen*), dat in 't mnl. ook niet zelden voorkomt, b.v. *Walew.* 9474; *Nat. Bl.* III 180, 384; *Rijmb.* 9585, 12228, 15920, 17529, 22897, 26939, 28159; *Lanc.* IV 1945; *Stoke* I 943; ook met voorgevoegde *h verheeschen*, *Rijmb.* 4977, 21159, 24074; *Sp. Hist.* III[7] 11 vs. 18; *Heiml.* 1861; *Lsp.* I 2 vs. 7; 39 vs 175; III 3 vs. 827 var., *Walew.* 10886. Ook Hooft en Cats gebruiken *vereischen*, dat ook door Kiliaen wordt opgegeven. 't Is dus samengesteld uit *ver* of *vre* en *eischen*, Ohd. *eiscôn*, Nhd. *heischen*, Os. *êskôn*, Ags. *âscian*, Eng. *to ask*.

Vreughen voor *verheughen* komt in 't later mnl. nu en dan voor, bv. bij W. van Hildegaersberch en in den *Mnlp.* I, 2841 [1]).

Ook in andere woorden is de *e* gesyncopeerd tusschen de vaste beginletter van een woord en de volgende vloeiende. Dat schijnt bv. het geval te zijn bij *knevel*, waarvan wij *kenevel* als grondvorm moeten aannemen met het oog op het Ags. *cenep*, Oudfriesch *kenep*, *kanep*, snorbaard, en het mnl. *canef*, in de samenstelling *canefbeen* (d. i. kakebeen), te vinden *Moriaen* 272.

Meermalen is in 't midden van een woord de *e* verdwenen, b.v. die, waarop het eerste lid eener samenstelling uitging. Als voorbeelden daarvan noem ik *herberg*, Ohd. *heriberga* en *hertog*, Ohd. *herizogo*, Ags. *heretoga*, Os. *heritogo*, beide

---

[1]) Verrassend is de opmerking van Dr. J. Franck in zijne belangwekkende *Mittelniederländische Grammatik*, Leipzig, 1883 p. 84: „Wahrscheinlich ist *vreuchde* nicht identisch mit *vroude*, sondern eine Bildung zu *vreughen*, welches für *verheughen* vorkommt." Ik kan de waarheid daarvan echter niet voetstoots aannemen, vooreerst omdat *vreughen* slechts sporadisch voorkomt en *verheugen* toch steeds de gewone vorm was en bleef, en vervolgens omdat ik betwijfel of een subst. op *de* wel eer van een werkwoord, dan van een adj. af te leiden is. Bladz. 105 wees ik reeds op het Os. *frâh*, dat in zijne *h* de *g* van het adj. **vrogi* rechtvaardigt.

samenstellingen van *heri*, uit *hario* (leger), 't eerste met *berga* uit den wortel van 't ww. *bergen*, 't laatste met *togo* (aanvoerder, Lat. *dux*) uit den wortel van 't ww. *tieën*, *tiohan* (trekken, Lat. *ducere*). Hetzelfde gebeurde bij *ellende*, waarvan de uit *a* ontstane *e* der eerste lettergreep, evenals bij *herberg* en *hertog*, wijst op syncope eener uit *i* verzwakte *e*. De oudere vorm *elelende* wordt vollediger teruggevonden in 't Ohd. *elilenti*, Os. *elilendi* (vgl. Ags. *eleland*), oorspr. ballingschap, als samenstelling van *land* en *eli* uit *ali*, d. i. ander (Got. *aljis*, Lat. *alius*), en in 't mnl. als adv. onder den vorm *el* nog gewoon, en nog over in onzen compar. *elders*. Met gelijke syncope hebben wij dat woord nog in den eigennaam *Elzas*, Ohd. *Elisâzzo*, Mlt. *Alisatia*, die, als uit *eli* (ander) en een uit den wortel *zat* afgeleid subst. samengesteld, *andere woonplaats* beteekent.

Tallooze malen is de *e* gesyncopeerd bij eenige vervoegings- en verbuigings-uitgangen vóór *t*, *d* en *s*. Zoo ontbreekt in het tegenwoordig Nederlandsch de *e* altijd vóór de *t* van den derden persoon enkelvoud van het praes. indic., van den daaraan gelijken tweeden persoon meervoud en van den imperatief, ofschoon het mnl. die gewoonlijk nog bewaarde, en zij zelfs nog in het eerste kwart der 17de eeuw bij onze dichters, met name bij Vondel, voorkomt [1]). Die *e* was bij de sterke werkwoorden in den regel ontstaan uit de *a*, welke, achter den wortel gevoegd, een verbalen stam vormde, soms, bv. bij *heffen*, *scheppen*, *bidden*, enz., uit het verbaal suffix *ja*. Bij de zwakke werkwoorden ontstond de *e* hetzij somtijds uit datzelfde suffix *ja*, hetzij meestal uit dat suffix + den voorafgaanden stamklinker van het grondwoord, waaruit het zwakke werkwoord was afgeleid, en die *ă* (*o*), *â*, *î* (uit *ja*), *i* of *u* kon wezen. De *e* ontstond dus uit *a* (later verkort tot *i*), uit *ja*, *ija*, *îja* of *uja* (later verkort tot *ji*, *i*), uit *oja* en *âja* (later verkort tot *ô*) en uit *aja*, dat tot *ai* (of *é*) overging. Zoo luidt *geeft*, *zoekt*, *trouwt*, *heeft* in 't mnl. nog meestal

[1]) Zie Dr. W. L. van Helten, *Vondel's taal* I bl. 49.

gevet, *zoeket*, *trouwet*, *hevet*, en in 't Oudfrank. *givit* (of *gevet*), *suokit*, *truot* (of *trûit*), *hevit*, in 't Oudsaksisch *gibhid*, *sôkid* (of *sôkead*), *trûôd*, *habhed* of *habhid* (ook *habhad*), in 't Got. *gibith*, *sôkeith*, [*salbôth*], *habaith*.

Dezelfde uit *i*, *ó* of *ê* voortgekomen toonlooze *e* viel ook in de drie klassen der zwakke werkwoorden weg vóór de *d* van het imperf. en part. perf., die, wanneer zij dan onmiddelijk op een scherpen medeklinker volgde, tot *t* verscherpt werd. Deze syncope komt in 't mnl. reeds vaak voor, en wel steeds, wanneer het werkwoord op *ĕren* of *ĕlen* uitgaat, meestal wanneer eene enkele dentaal aan de *e* voorafgaat, doch zelden wanneer de voorafgaande medeklinker *ll* of *rr* is. Zelfs in het Oudfrank. en Oudsaks. treft men deze syncope reeds aan. In het Oudfrank. wordt namelijk de *i* der eerste klasse uitgestooten, wanneer de wortel een langen klinker of tweeklank heeft en op *n*, *r*, *s*, *d*, *st* of *rs* uitgaat [1]). Vandaar *gehôrda* voor *gehôrida* naast *genereda* of *generida*; maar *getruoda*; en part. *irruort* naast *irfullit* en *gescathot*. Zoo heeft ook het Oudsaks. *gihôrda* naast *nerida* en *gitrûôda*; maar in 't part. *gihôrid*, *gihrôrid*, *ginerid*, *gimakôd*. In het Got. is de vocaal nog niet gesyncopeerd en vindt men *hausida*, *nasida*, *fullida*, *salbôda*, en part. als *hausiths*, *nasiths*, *fulliths*, *salbôths*. Vormen als *zetteden*, *groeteden*, enz., die men bij ons in 't begin dezer eeuw en ook vóór dien tijd niet zelden aantreft in de schrijftaal, maar die nu verouderd zijn, mogen niet als ongesyncopeerde overblijfsels uit eene vroegere taalperiode beschouwd worden, maar hebben, uit overdreven zucht naar duidelijkheid, de *e* weêr ingevoegd.

In het mnl. syncopeert de verbogen vorm van den infinitief, geregeerd door eene praepositie zooals *te*, niet zelden de *e* na liquidae en vóór de *n*. Men vindt o. a. *te telne*, *te coelne*, *te velne*, *te winne*, *te hoorne*, *te ontberne* voor *te tellene*, *te coelene*, *te vellene*, *te winnene*, *te hoorene*, *te ontberene*. Vandaar door assimilatie vormen als *te velle*: *Moriaen* 456, 1290.

---

[1]) Zie Dr. P. J. Cosijn, *Taal- en Letterbode* IV bl. 154.

Bij de verbuiging valt syncope der *e* vóór de *s* van den genitief sing. op te merken. Die *e* was het laatste overblijfsel van de *ă* (*o*), *ja* (of *í*), *i* of *u* der vocaalstammen, maar komt geheel ongeschonden zelfs in 't Got. niet meer voor; vgl. Got. *dagis, harjis, vaurdis, skipis, kunjis — balgis — sunaus, faihaus*, met het Os. *dages, metes* (spijs), *folkes, skipes, kunnies* (of *kunneas*) — *sunies* (of *suneas*), *fehas*, en met het Oudfrank. *dagis, ruggis, folkis* (of *folkes*) *lovis, cunnis — frithis*. Het mnl. heeft die *e* nog dikwijls — schoon lang niet altijd — behouden, maar later viel die weg, zelfs — en dat reeds bij Maerlant — bij woorden, die op eenen sisklank eindigen, zoodat Vondel bv. schrijft *des vleysch, eens walvisch, onses huys, des heyligen Geest* [1]). In dat laatste geval nu gebruiken wij tegenwoordig liefst de omschrijving, terwijl wij de *e* behouden in die weinige woorden, die in deftige, ouderwetsche uitdrukkingen voorkomen, namelijk *de heer des huizes* (Got. *hûsis*, Os. *hûses*, Oudfrank. *hûsis* en *hûses*), *het teeken des kruises, de begeerlijkheden des vleesches* (Os. *flêskes*), *de macht des geestes* (Os. *gêstes*). Het eenige woord, dat de *e* vóór de *s* behield, omdat het het eenige mannelijke woord op *e* is, dat tot de sterke verbuiging behoort, is *vrede*. Als *u*-stam met korten wortelklinker heeft het de *e* weten te handhaven. Sporen van vroegere *e* zijn bewaard in den volkomen klinker van *des daags*, naast *dag* (mnl. *des daghes* of *'s daghes, Walew.* 2350, 2525; *Nat. Bl.* III 608, VII 459, 580; *Beatrijs* 925; ook *hedendaags*, mnl. *hedendages, Sp. Hist.* I[1], 15 vs. 54), van *slaags* in *slaags raken*, naast *slag*, van *weegs* in *zijns weegs gaan*, naast *weg*, van *scheeps*, in den absoluten genitief *grootscheeps* (vanwaar het adj. *grootscheepsch*) en in samenstellingen als *scheepslading*, enz. naast *schip*. Vgl. ook nog het adv. *steeds* voor *stedes*, dat men o. a. nog vindt: Marnix *Byenc.* bl. 61, Vondel, *Palamedes* (Van Lennep II bl. 397), Staten-Bijbel, *Marc.* III vs. 9.

Syncope der *e* bij *ons* voor *onses* genit. sing. van het pron.

---

[1]) Zie Dr. W. L. van Helten, *Vondel's taal* I bl. 55.

poss., waarschijnlijk door invloed van genitieven als *mijns*, *dijns*, *zijns*, komt in 't mnl. zeer vaak voor. Men denke slechts aan den titel van het gedicht *Van den Levene ons Heren*. *Alles* syncopeerde tot *als* in 't mnl. en ook later niet zelden. Zoo betitelde Huygens „het seste boeck" zijner *Otia* met „van als," en al veranderde hij dat bij de uitgave zijner *Korenbloemen* ook in „mengelingh," hij bleef toch de opdracht er van aan zijne Zeeuwsche vrienden besluiten met de betuiging, dat hij hun schonk „soo wat Vroeds en soo wat Mals, en (behalve die beide) noch *van als*." Evenals *van als* vindt men ook, met name bij Vondel [1]) *van beyds*, gesyncopeerd uit *van beides*, en daarnaast als nominatief gebruikt eenen vorm *beyds*, die verklaard schijnt te moeten worden als gesyncopeerde genitief *beides* (Os. *bethies*) van *beide*.

Ook de weinige mannelijke woorden, die in onze taal, evenals de Ags. en Oudsaksische *a*- en *ja*-stammen, in den nom. plur. op *s* uitgingen, hebben vóór die *s* in 't mnl. ten deele nog de uit de stamvocaal voortgekomen toonlooze *e* bewaard, die later gesyncopeerd werd. Zoo luidt *dienaars* of *dieners* nog in 't mnl. *dienres*, waarbij dan evenwel syncope der *e* vóór *r* valt op te merken.

Eene dergelijke syncope is in 't mnl. trouwens zeer gewoon, en zelfs onder een vasten regel te brengen. De sterk verbogen adjectieven moesten in den tweeden en derden naamval vrouwelijk enkelvoud en in den tweeden naamval meervoud op *ere* uitgaan. Gaan echter die adj. in den onverbogen vorm op eene, al of niet door eene toonlooze *e* gevolgde, *l*, *n* of *r* uit, dan wordt de *e* vóór de *r* van *ere* steeds gesyncopeerd, bv. *felre*, *cleinre*, *swaerre* voor *fellere*, *cleinere*, *swaerere*. Het Oudfrank. kent die syncope bij de adjectieven nog niet, wèl reeds bij de bezittelijke voornaamwoorden, die in genoemde naamvallen daar *mînro*, *thînro*, *sînro* luiden. Verder strekt zich die syncope van *e* tusschen *l*, *n* en *r* en eene volgende *r* ook uit tot de comparatieven en tot de mannelijke persoons-

---

[1]) Zie Dr. W. L. van Helten, *Vondel's taal* I, bl. 142 vlg.

namen op *ere* [1]). Ook wanneer in die gevallen andere letters dan *l*, *n*, *r* voorafgaan, heeft vóór *r* soms syncope der *e* plaats, maar niet bij alle schrijvers, en lang niet geregeld.

Algemeen, zelfs reeds op eenige uitzonderingen na in 't mnl., is syncope der *e* (uit *ô* of *i*) van den superlatiefuitgang der adj. Got. *armôst*, Os. *armôst* wordt bij ons *armst*; Got. *reikist* (bv. *reikista gudja*, hoogepriester), Os. *rîkiôst* (machtigst) wordt bij ons *rijkst*; Got. *hauhist*, Os. *hôhist*, Oudfrank. *hôist* staat naast ons *hoogst*. Vóór *l* van den toonloozen uitgang *el* is syncope in het mnl., en tegenwoordig nog in verzen, zeer gewoon, wanneer een buigingsuitgang op de *l* volgt, bv. *vogle*, *apostle*, *scotlen*; en ook na *l*, zelfs als de verbogen uitgang *ig* volgt. Zoo is *heilge*, *zaalge*, reeds in 't mnl., maar vooral later bij onze dichters der 17de en 18de eeuw, tot op dezen tijd toe, in gebruik.

De *e* is geregeld gesyncopeerd vóór den afleidingsuitgang *de* (Got. *tha*, Os. *dha*), waardoor substantieven van adj. worden gevormd. 't Got. *diupitha*, *aggvitha*, Os. *diuridha* (eer, heerlijkheid) moet oorspr. bij ons *diepede*, *engede*, *dierede*, geluid hebben. Aanvankelijk bleef, na het uitvallen der *e*, de *d* van *de* onveranderd, en bij voorafgaande zachte consonant, *g* en *d*, duurde dat nog lang. Zoo vindt men b. v. *engde* bij Kiliaen en bij Huygens, *Hofwijck* vs. 856, Vondel uitg. Van Lennep XII 27; *hooghd(e)* bij Kiliaen en bij Huygens, *Cost. Mal* vs 63, *Zedepr.: Een koning* vs 49, *Oogentroost* vs. 333, *Hofwijck* vs. 630, 853; *leegde* (= laagte) bij Kiliaen en Huygens, *Cost. Mal* vs. 117; *langhde* bij Huygens, *Oogentroost* vs. 160 en *lenghde* bij Kiliaen, Huygens, *Voorhout* vs. 140, *Cost. Mal* vs. 358, *Zedepr.: Een wijs hoveling* vs. 78, Vondel, *Bucolica* II vs. 44, uitg. Van Lennep V 42, 78, 376, Staten-Bijbel, *Matth.* VI 27, *Luc.* XII 25; *breedde* bij Kiliaen en Staten-Bijbel, *Judith* I 2; *wijdde* bij Kiliaen, Huygens, *Hofwijck* vs. 2516, Stat.-Bijbel, IV *Esdre*

---

[1]) Zie over deze syncope Dr. P. J. Cosijn, *Taal- en Letterbode* VI bl. 148–157.

VII 5. Bij *vreugde* is de *d* onveranderd gebleven, en evenzoo bij *waarde*, als dat woord ten minste, evenals 't Got. *vairthida*, door het suffix *de* en niet door *e* van *waard* is afgeleid. Bij voorafgaande *v* bleef de *d* onveranderd in *liefde*; maar alle andere woorden hebben ook na *g*, *d* en *v* de *d* verscherpt tot *t*, evenals dat reeds vroeger gebeurd was bij voorafgaande scherpe consonant *t*, *k*, *ch*, *p* en *f* (ook die uit *v*) en voorafgaande vloeiende; althans Kiliaen geeft reeds op: *grootte*, *dikte*, *ziekte*, *genoeghte*, *diepte*, *scherpte*, *stijfte* — *stilte*, *warmte*, *kromte*, *kleinte*, *dierte*, *begeerte*, *zwaarte*.

De tot toonlooze *e* verzwakte klinker van (of liever vóór) den uitgang vinden wij verder zóó vaak gesyncopeerd, dat wij slechts enkele voorbeelden van verschillende soort in herinnering kunnen brengen:

Angst uit *angest* (nog *Merlijn* 33283, 34741, 35095), Ohd. *angust*, Mhd. *angest*, afleiding van *angu* (Got. *aggvus*) naast *angi* (Ohd. *angi*), ons *eng*.

Dienst uit *dienest*, Ohd. *dionost*, Mhd. *dienest*, Os. *thionost*.

Ernst uit *ernest*, Ohd. *ernust*, Mhd. *ernest*, Ags. *eornost* (strijdlust, begeerte, ijver).

Hengst uit *hengest*, oorspr. equus castratus: Ohd. *hengist*, Mhd *hengest*, Ags. *hengest*, Oudfrank. *hengist* en *hangist*.

Herfst uit *herrest*, dat oorspr. niet oogsttijd, maar *oogst* beteekent, zooals nog het Eng. *harvest*, Ags. *härfest*. Vgl. Ohd. *herbist*, Mhd. *herbest*. Etym. verwant zijn het Lat. *carpere* (plukken) en 't Gr. καρπός (vrucht).

Vorst (princeps) uit *voreste*, Ohd. *furisto*, Mhd. *vürste*, Nhd. *fürst*, eigenlijk substantievische zwakke vorm van den superl. Ohd. *furist*, Ags. *fyrst*, Eng. *first*, in onze taal *voorste*.

Ekster, mnl. ook *aexster* (zelfs *aester*) bij Hildegaersberch, bl. 33 vs. 25, 39, met vóór *s* tot *k* verscherpte *g* (evenals bij *fluks*, *reeks*, *heks*, *speeksel*) uit **egister*, blijkens 't Ags. *agu*, Ohd. *agaza*, en het Nederd. *agester*.

Geinster uit *genister*, *genster*, welke vormen door Kiliaen worden opgegeven in de beteekenis van *vonk*, en, met een derden bijvorm *ginster*, in 't mnl. en ook bij de dichters

der 17de eeuw voorkomen. De oudere vorm is **ganister*, uit eenen grondvorm **ganaistra;* vgl. Ohd. *ganastra*, *ganistra*, Mhd. *ganeister*, *genster*. Bijvormen stieten den op *g* volgenden klinker, d. i. den wortelklinker, uit, andere voegden eene *l* na de *g* in, vanwaar *glinster* met het ww. *glinsteren* [1]).

Mensch uit *mennisk*, adjectievische afleiding met umlaut van *man;* Ohd. *mannisco*, *mennisco*, Os. *mannisk*, *mennisk*, Ags. *mennisc*.

Hemd uit *hemed*, vanwaar ook in 't mnl. *heemd*, b.v. *Mnlp.* IV 596 var.; Ohd. *hemidi*, Mhd. *hemede*, *hemde*, Oudfriesch *hemethe*. 't Komt van den wortel *ham*, die ook 't Got. *gahamôn* (bedekken) opleverde, en verder *hemel* en *haam* in *lichaam*.

Vreemd uit *vremed* (Got. *framaths*, Ohd. *framadi*), *fremidi*, Mhd. *vremede*, *vremde*, Os. *fremidhi*, Oudfriesch *framid*, Oudfrank. *fremithi*. 't Woord is eene afleiding van het adv., dat in 't Got. *framis*, Ohd. en Os. *fram*, Ags. en Eng. *from* luidt, en *van uit*, *van hier weg* beteekent [2]).

Beeld uit *belede*, Ags. *biledhe*, Os. *bilidhi*, Oudfrank. *bilithe*, Ohd. *piladi*, eig. snijwerk.

Held uit *heled* (bv. *Reinaert* I 615, 1072, 3221), waarom in 't mnl. ook *heeld* voorkomt, bv. *Renout* vs. 1097, 1129, 1215, 1283, 1311, 1387; *Rijmb.* 8079; *Sp. Hist.* I[3], 9 vs. 14; *Stoke* VII 44. Vgl. Ohd. *helid*, Ags. *häledh*, Os. *helidh*.

Maand uit *maned*, *manoed*, Got. *mênoths*, Ohd. *mânôd*, Mhd. *mânôt* (Nhd. met klankwijziging *monat*, evenals Ags. *mônadh*), rechtstreeksche afleiding van *mânâ* (grondvorm van ons *maan*) of misschien met uitgestooten nasaal part. perf. act. van een daarvan afgeleid ww. **mânan*, van maan voorzien [3]).

Hoofd uit *hoved*, dat in 't mnl. nog zeer gewoon is, Got. *haubiths*, Ohd. *haubit*, Mhd. *houbet*, Ags. *heâfod*, Os. *hôbhid*.

---

[1]) Zie het groote *Wdb. der Ned. taal* op *geinster*.

[2]) Vgl. Dr. L. A. te Winkel, *Taalgids* VIII 121—125.

[3]) Zie Dr. Kern en Dr. Cosijn, *Taal- en Letterbode* I bl. 137, 143.

Deugd uit *deuged* (mnl. bijna altijd *doget*), Ohd. *tuged* (naast *tugund*, Nhd. *tugend*), Ags. *dugudh*, *dugodh*. 't Is eene afleiding van den wortel van 't ww. *deugen*, mnl. *dogen* (pr. *dooch*, plur. *dogen*, imperf. *dochte*, Got. *daug*, *dugum*, *dauhta*).

Maagd uit *maged*, dat in 't mnl. nog de gewone vorm is en ook later nog voorkomt (zie bv. Huygens, *Korenbl.* I bl. 452), Got. *magaths*, Ohd. *magad*, Mhd. *maget*, Os. *magadh* (Ags. *mägdh*). 't Behoort tot de familie van 't ww. *mogen*.

Wet uit *weted*, *wited*, *witoed*, Got. *vitôth*, Oudfrank. *witat*, Ohd. *wizzod*, *wizzud*. 't Behoort tot de familie van 't ww. *weten* en schijnt te beteekenen: *dat wat men weet*.

Naakt uit *naked*, Got. *naqaths*, Ags. *naced*, Oudfriesch *naket*.

Hecht, snoek, uit *heked*, Ohd. *hachit hechit*, Mhd. *hechet*, *hecht*. Vgl. Ags. *hacod*.

Hert uit *heret*, Ohd. *hiruz*, *hirz*, Mhd. *hirz*, Ags. *heorot*, *heort*, Oudfrank. *hirot*, voor **herwo-t*, gehoornd, vgl. Lat. *cervu-s*, Gr. κεραός, gehoornd, van κέρας, hoorn.

Kreeft uit *krevet*, dat men in 't mnl. vindt, Ohd. *chrepazo*, *crebiz*, Mhd. *krebeze*, *krebez*. De gesyncopeerde *e* was oorspr. *i* en heeft als zoodanig een spoor achtergelaten in de *e* der eerste lettergreep, die door umlaut ontstond uit eene *a*, zooals wij er eene vinden in *krabbe* (d. i. *krabhja*), Oudnoorsch *krabbi*, Ags. *crabba*, Eng. *crab*.

Ooft uit *ovet*, dat nog door Kiliaen wordt opgegeven, Ohd. *obaz*, Mhd. *obez*, Nhd. (met paragogische *t*) *obst*, Ags. *ofet*, Oudfrank. *ovit*.

Delgen, *verdelgen* uit *verdeligen* [1]), Oudfrank. *fardiligon*, met *ig* uit *ij*, die zich uit de *j* van het suffix *ja-n* ontwikkelde; vgl. Mhd. *vertilien* naast het Ohd. *fartilôn* met ander suffix.

Tergen uit *terigen* voor *terijen*, evenals *delgen* uit *delijen*. Van den wortel *tar* (Indo-Germ. *dar*, vgl. Gr. δέρειν) kwam

---

[1]) Een getijboek uit de 13de eeuw heeft den vorm *deligen*. Zie *Taal- en Letterbode* IV bl. 215.

met ander suffix Got. *tairan* (scheuren), Ags. *teran*, Ohd. *zeran*, Mhd. *zern*, ons (*ver*)-*teren*. 't Os. heeft met suffix *ja-n* 't woord *farterian*, vernielen.

Zeer sterk is de syncope van de lange *i* bij woorden als *elf* uit *eenlîf* en *twaalf* uit *twalîf* [1]). Ook de uitgang *lîk* stiet die lange *i* uit bij:

Welk voor *welîk*, samengesteld uit *we*, het vragend voornw., en *lîk*, een adj. van 't subst. *lîk* (gedaante) afgeleid en te vertalen met *de gedaante hebbend*, -*danig* in *hoedanig*, of -*gedaen* in 't mnl. *hoegedaen*. Den ongesyncopeerden vorm vindt men in 't Got. *hvileiks*, Oudnoorsch *hvelîkr*, *hvilîkr*, Ohd. *hwelîh*, *welîh*, Os. *hwilîk*, Oudfriesch *hwelîk*. Syncope vertoont reeds het Ags. *hvylc*.

Zulk voor *zwelîk*, samengesteld uit *zwe* (vgl. *zoo*, Got. *sva*) en hetzelfde *lîk* als bij *welk*, zoodat het met *zoodanig*, mnl. *sogedaen* te vertalen is. Den bijvorm *solijc* vindt men nog in 't mnl. naast *sogelijc*, en evenzoo in 't Got. *svaleiks*, waarnaast Ohd. *sulîh*, *solîh*, Mhd. *solîh*, *solch*, Os. *sulîk*; vgl. nog het Oudfriesch *selîk* en het mnl. *selc*. Ook hier heeft het Ags. *svilc* syncope.

Elk, soms verklaard uit *iewelîk* of *iegewelîk* (Ohd. *eogewelîk*, Ags. *aeghvylc*), soms ook uit *eenlîk* (Ohd. *einlîh*) [2]), schijnt met meer grond opgevat te mogen worden als verkorting van *eelîk* (zie bv. *elec*, *Leven van Jezus*, cap. 174), bijvorm van *iegelijk*, en samenstelling van *lîk* met *ee* (ergens, ooit), dat naast *ie* bestond [3]), zoodat wij in dialect, bv. dat van Oostelijk Noord-Brabant [4]), ook *ielek*, *ielk* vinden, en

---

[1]) Zie Bladz. 147. Over Grimm's gissing, dat *zelf*, Got. *silba*, Ohd., Mhd. *selp*, Nhd. *selb*, Ags. *self*, *sylf*, Eng. *self*, Os. *self*, zou staan voor *sva-liba* en dus ongeveer: *eigen persoon* zou beteekenen, zie men W. Scherer, *Zur Geschichte der Deutschen Sprache*, Berlin 1878. p. 496 vlg.

[2]) ik deed dat zelf, doch te onrechte, *Noord en Zuid* VI, bl. 226.

[3]) Zie Bladz. 178.

[4]) Volgens H. van der Brand, *Onze Volkstaal* I bl. 165, 207.

in de Neder-Betuwe *ielkendeen* = elk ende een, d. i. iedereen [1]). *Elkander* werd vroeger in twee woorden geschreven, *elk* en *ander*, evenals *malkander*, dat dezelfde syncope als *elk* vertoont, daar het voor *manlijcander* staat [2]).

Groot is ook het aantal uit vreemde talen overgenomen woorden, die bij ons door syncope verminkt werden, vooral tusschen de eerste vaste en de tweede vloeiende consonant:

Floers, naar 't mij voorkomt uit *velours*, d. i. met ingelaschte *r* het Lat. *villosus*, harig.

Fluweel voor *velueel*, bijvorm van het door Roquefort opgegeven Oudfransch *velluau*, van *vélu*, harig.

Klant voor *kalant* met *t* voor *d*, blijkens *klandizie*, Fransch *chaland*. Kiliaen heeft *kallant*, *kallanterije* en *kallandijse*.

Kleur, bij Kiliaen nog alleen *koleur*, Fransch *couleur*, Lat. *color*.

Pley, katrol, in 't bijzonder boven eenen put, om den putemmer neêr te laten, vervolgens ook als folterwerktuig, om de slachtoffers der pijniging met gewichten aan de voeten op te hijschen, en zoo uit te rekken. In gesyncopeerden vorm vindt men het in Brederoo's *Moortje* bl. 45, in de berijming van Hooft's *Schijnheiligh* bl. 1 en in Hooft's *Warenar* (uitg. De Vries) bl. 56. De ongesyncopeerde vorm *poley* komt voor *Reinaert* II vs. 6434, P. Godewijck, *Wittebroodskinderen* bl. 58 en bij Kiliaen, die ook *paley* opgeeft. 't Is het Fransche *poulie*, Eng. *pulley*.

Plet voor *palet* komt bij Hooft een paar maal voor.

Sla voor en naast het nog gebruikelijke en ook door Kiliaen opgegeven *salade*, afleiding van 't Lat. *sal* (zout), door het Fransch heen aan het Spaansch ontleend, waar het *salado*

---

[1]) Volgens J. C. Groothuis, *Onze Volkstaal* II, bl. 89.

[2]) Zie Bladz. 147. Eigenaardig is in het mnl. nog de nieuwe samenstelling van *elk* (waarin men het oude *lijk* reeds niet meer herkende) met *lijc*, *like* tot *elkerlijc*, *elkerlike*, bv. *Reinaert* I 302, 2863; *Walew.* 2665, 7235; *Moriaen* 4411; *Lanc.* III 22926; *Franc.* 944; *Rijmb.* 23390, 24550; *Stoke* IV 226, 889 en ook nog bij *Brederoo* in zijne voorrede voor den *Sp. Brab.*

luidt, terwijl het Ital. *salato* heeft. De afleiding van het woord bewijst dus, dat *zout* evengoed als olie en azijn in de als salade klaar gemaakte groente eene hoofdrol behoort te spelen en dat *haringsla* haren naam dus terecht draagt.

Sloep, evenals 't Eng. *sloop* (naast *shallop*), Deensch *sluppe*, Zweedsch *slup*, uit *saloep*, *sjaloep*, *chaloup* (zooals men 't bij Brandt, *Leven van de Ruyter* 561 vindt). Vgl. 't Hd. *schaluppe*, Fransch *chaloupe*, Spaansch en Portug. *chalupa*. 't Schijnt oorspr. buiten het Indo-Germ. te huis te behooren.

Brat, dat herhaaldelijk bij schrijvers uit de 17de eeuw, b. v. bij Asselijn, voorkomt [1]), luidt in den vollen vorm *borat* (bij Kiliaen), Oudfransch *bouras*, Ital. *buratto*, Sp. *burato*, en is oorspr. de naam van eene grove wollen stof, later ook voor fijnere stof.

Bril voor *beril*, Mhd. *berille* (*barille*), oorspr. een edelgesteente, later voor geslepen oogglas, in de 17de eeuw in 't bijzonder voor verrekijker in gebruik. 't Is overgenomen uit het Grieksch, waar het *βήρυλλος* luidt [2]).

Fret, waarnaast Kiliaen ook *foret*, *furet* opgeeft, terwijl Cats (uitg. 1700 I, bl. 60) zoowel *fret* als *furet* schrijft, Fransch *furet*, Ital. *furetto*, Mlt. *furetum*, *furetus*, van 't Lat. *furo*.

Kraak, waarnaast Kiliaen ook nog *karraecke* vermeldt voor eene soort van groot vaartuig, luidt in 't Fransch *carraque* (Eng. *caricke*) en is daar een rond oorlogschip van 150 à 200 ton. Het porcelein, dat met Spaansche kraken werd aangevoerd heette daarnaar *kraakwerk* of *kraakporcelein*.

Kraal, reeds door Kiliaen naast *korael* opgegeven, en nu als voorwerpsnaam gebruikt, terwijl *koraal* stofnaam is. 't Is het Fransche *coral*, Lat. *corulium*, Grieksch *κοράλλιον*.

Krant voor *courant*, verkort uit *nouvelle courante*, d. i. loopend nieuws of loopmare.

---

[1]) Plaatsen vindt men in Oudemans' *Mnl. en Onl. Wdb.* I bl. 808.

[2]) In hoeverre het Gr. *βήρυλλος* aan het Skr. of Prakrit ontleend kan zijn, zie men in het boeiend werk van F. Max Müller, *India, what can it teach us?* London 1883 p. 266 vlg.

Kreng, naast *cronge* of *croonghe* in 't mnl., bv. *Nat. Bl.* II 3926, III 455, 676, 1032, 1382; *Sp. Hist.* I[8], 12 vs. 32; 48 vs. 11. Kiliaen geeft *krenghe* als Hollandsch op naast *karonie*. 't Is het Fransche *carogne*, afleiding van 't Lat. *caro*, vleesch. Ofschoon ik deze verklaring, die sinds Kiliaen van het woord is gegeven, voorloopig blijf handhaven, acht ik het niet onmogelijk, dat een Germaansch woord mede invloed op den vorm kan geoefend hebben. Het Ags. toch bezit een ww. *cringan*, sterven.

Krent uit *krint* voor *corint*, d. i. Corinthische druif, Fransch *raisin de Corinthe*. Vgl. Eng. *currant*.

Kroon, Ohd. nog *corona*. gelijk aan het Lat. woord, dat wij overnamen en door syncope verminkten, maar Mhd. reeds *krône*, evenals in 't mnl., en 't Eng. *crown*. Hetzelfde woord is *kruin*, oorspr. haarkrans.

Kroot, bij Kiliaen nog *karote*, Fransch *carotte*, Lat. *carota*.

Prei, groente, voor het bij Kiliaen opgegeven *porreye*, waarnaast in den Bijbel van 1477, *Num.* XI vs. 5 ook *parreyde* voorkomt. 't Is het Fransche *porrée*, *poirée*, afleiding van 't Lat. *porrum*, *porrus* (prei, look).

Prevelen voor *perevelen*, daar het verbastering is van het Grieksch-Latijnsche *parabolare*, op te vatten in de latere beteekenis van: woorden maken, spreken; in 't Fransch verkort tot *parler*, afgeleid van *parabola* (Gr. παραβολή, vergelijking, gelijkenis, in 't mnl. door *bispel* vertaald), in 't Fransch in vorm tot *parole*, in beteekenis tot *woord* ingekrompen.

Pruik voor *perruycke*, zooals Kiliaen het opgeeft in den zin van *valsch haar*, ofschoon het bij Vondel en Hooft in denzelfden vorm (met den bijvorm *paruik* bij verschillende schrijvers der 17de eeuw) gewoonlijk *natuurlijk haar* beteekent, en Hooft daarom van eene *loose perruick* spreekt, als hij het voorwerp bedoelt, dat wij nu met den naam *pruik* bestempelen. 't Woord werd bij ons uit het Romaansch overgenomen: Fransch *perruque*, Ital. *perruca*. Ménage noemt het woord in 't Fransch niet ouder dan de 15de eeuw,

doch valsch haar was bij vrouwen reeds vroeger, bv. in den roman van de *Rose* vs. 12221 vlgg. bekend [1]).

Tras voor *terras*, in 't Ital. *terrazzo*, tufsteen, van *terra*, aarde. Bij onze dichters der 17de eeuw komt meermalen de door Kiliaen naast *terras* opgegeven vorm *tiras* of *tieras* voor, bv. in Vondel's *Vredezang* en bij Antonides, *Ystroom* bl. 9.

Andere basterdwoorden zijn in het midden of aan het einde gesyncopeerd. Voorbeelden daarvan zijn:

Abt voor *abbet*, dat in 't mnl. nog vaak voorkomt, uit het Mlt. *abbas* (genit. *abbatis*), dat zelf aan het Syrisch is ontleend, waar het *abbô*, d. i. vader, luidt. Zoo is ook *abdij* gesyncopeerd uit *abedie* (Mlt. *abbatia*), dat men o. a. vindt *Lanc.* II 2941, 8190, 11373.

Albast voor *alabast*, dat *alabaster* naast zich heeft. 't Is het Gr. ἀλάβαστρος of ἀλάβαστος, een woord, dat misschien van Egyptischen oorsprong is, en ontleend aan de stad Alabastrum in Thebaïs.

Elpenbeen, vroeger ook *elpsbeen*, b.v. *Walew.* 57, Ags. *ylpesbân*, verkort uit *elephantsbeen*, in gebruik naast *ivoor*, dat door het Fransch heen aan 't Lat. *ebur* ontleend is.

Kalkoen, reeds bij Kiliaen voor *kalikoen*, naast *Kalekutsche haan* (zie bv. Cats uitg. 1700 I bl. 574), zoo genoemd naar de stad *Calicut* in Engelsch Indië, waarnaar ook de katoenen stof heet, die wij *calico* noemen [2]).

Kamille, reeds bij Kiliaen, met syncope van den klinker tusschen twee *m*'s, die alzoo samenvielen, uit *camamilla*, zooals het woord in het Ital. luidt. 't Is eene verbastering van 't Gr. χαμαίμηλον (letterlijk: aardappel).

Kelk, drinkbeker, voor *kelek* bv. *Nat. Bl.* II 1409, 1437 en na syncope met rekking der *e* in 't mnl. ook *keelc*: *Lanc.* II 15050, 36493 en *keelct*, *Sp. Hist.* III[6] 19 vs. 65, Ohd. *chelih*, Os. *kelik*, Ags. *calic*, *calc*. 't Is het Lat. *calix* (genit. *calicis*), Gr. κύλιξ. Een geheel ander woord is *kelk* in *bloemkelk*,

---

[1]) Over de pruiken zie men Dr. G. D. J, Schotel, *Bijdr. tot de Gesch. der kerk- en wereldlijke kleeding*, 's Grav. 1856 bl. 58—109.

[2]) Zie Dr. R. Dozy, *Oosterlingen*, bl. 27, 46.

namelijk het Lat. *calyx*, uit het Grieksch overgenomen, waar het κάλυξ luidt en tot de familie van καλύπτειν (bedekken) behoort.

Kerk, nog ongesyncopeerd in 't Ohd. *chirihha*, 't Ags. *cyrice*, maar reeds, evenals bij ons, in 't Hd. *kirche*, Eng. *church*. 't Is het Grieksche substantievisch gebruikte adj. κυριακόν of κυριακή (sc. οἰκία), van κύριος (heer) afgeleid, en beteekent alzoo *huis des Heeren*, evenals *dom*, verkorting van 't Lat. *domus dominica*.

Kervel voor *kerevel*, maar reeds gesyncopeerd in 't Ohd. *kervola*, *kervela*, Mhd. *kervele*, Nhd. *kerbel*, Ags. *cerfille*, Eng. *chervil*. 't Is het Lat. *caerefolium*, dat uit het Grieksch was overgenomen, waar het χαιρέφυλλον luidt.

Metten, eerste getijde van den dag, waarop de vroegmis gelezen werd: (*hora*) *matutina*. Door syncope der *u* vielen de beide *t*'s samen en ontstond het Fransche *matin*, en, door umlaut, in 't Nederl. een vorm, die gelijk zal geweest zijn aan 't Ohd. *mettina*, welke vervolgens tot *metten* verliep. Nu is het woord zoo goed als in onbruik, behalve in de uitdrukkingen: „iemand de metten lezen", en „korte metten maken", het laatste eene herinnering aan den tijd, waarin de slaperige kloosterlingen het met de vroegmis zoo nauw niet namen.

Munt, nog ongesyncopeerd in 't Ohd. *munizza*, Ags. *mynet*, en daarnaast *munten*, Ohd. *munizôn*, Ags. *mynetan*, Os. *munitôn*. 't Is het Lat. *moneta*.

Oogst voor *oogest*, dat men o. a. vindt *Velthem* V 52 vs. 1 ('t ww. *ougesten* vindt men nog ongesyncopeerd *Sp. Hist.* III[6], 16 vs. 110), Mhd. *ougest*, Ohd. *augusto*, niet anders dan met verplaatsten klemtoon het Lat. *augustus*, en dus aanvankelijk, en ook in 't mnl. nog nu en dan, de naam van de naar keizer *Augustus* genoemde maand Sextilis, maar vervolgens gebruikt voor de opbrengst van de Augustusmaand, en als zoodanig in de plaats gekomen van het oud-Germaansche woord *herfst*, dat nu de naam werd voor het geheele jaargetijde van den oogst.

Palfrenier, misschien onder den invloed van *frena* (teugels) verbasterd uit *palfredier* voor *palefredier* paardenknecht, van 't Fransch *palefroi(t)*, klein paard, telganger, dat ook in 't mnl. soms *palefroet* luidt, b.v. *Walew.* 9401; *Lorr.* A I 145. Het Mlt. *palaveredus*, waaruit *palefroi* ontstond, is verbastering van het Mlt. *paraveredus*, wisselpaard bij de poststations; en datzelfde woord werd door ons, na herhaalde syncope, tot *paard*, in 't Hd. tot *pferd* verkort.

Venkel voor *venekel*, dat nog voorkomt *Nat. Bl.* III 1519, X 228, 275, is het Lat. *feniculum*, eig. verkleinwoord van *fenum*, hooi.

Venster, met versprongen klemtoon, 't Lat. *fenestra*. Vandaar in 't mnl. ook *veenster* en *veinster*.

Voogd voor *voget*, zooals de vorm in 't Mhd. is, evenals in 't mnl., b.v. *Franc.* 4827; *Stoke* IV 80, 121, 143. 't Is het Lat. *(ad)vocatus*, de ter bescherming of verdediging geroepene.

Zeent, mnl. woord voor kerkvergadering, *Reinaert* I 2718, *Lsp.* II 48 vs. 65, 147, 490, 1032, 1166, 1172. In het Ohd. luidt het nog *senod*, waarin het Gr. *synode* te herkennen is.

Het aantal woorden, waarbij syncope heeft plaats gehad, zou nog met eene breede rij te vermeerderen zijn, doch men neme het met deze bloemlezing voor lief.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Elisie of uitlating.

De uitstooting eener vocaal vóór een anderen klinker behoort in zekeren zin wel tot de syncope, maar wordt toch gewoonlijk beschouwd als eene afzonderlijke grammatische figuur: de *elisie* of *uitlating*. In den regel heeft die uitlating plaats bij samenstelling, dus in het midden van een woord. Toch kan men de weglating van eenen klinker aan 't eind van een woord, dus de apocope, met den naam van elisie bestempelen, wanneer die weglating plaats heeft bij woorden, die in den zin terstond gevolgd worden door een met eenen klinker of tweeklank beginnend woord. In dat geval kunnen alle woorden, die op eene toonlooze *e* uitgaan, die *e* elideeren of behouden, naar omstandigheden. In Nederlandsche verzen, waarin de hiaat niet geduld wordt, is elisie der toonlooze slot-*e* vóór eenen klinker vereischte. Natuurlijk behandelen wij dat geval van elisie verder niet, en bepalen wij ons tot die, waar in 't midden van een woord een klinker vóór eenen anderen klinker is uitgelaten.

Dat is reeds in het oudste Germaansch gebeurd met het ontkennend partikel *ne*, in 't mnl. nog als afzonderlijk woord naast *en* in gebruik, en eerst tegen het midden der 17de eeuw geheel in onbruik geraakt, behalve dat het nog in *tenzij* (= *'t en zij*) en *ten ware* (= *'t en ware*) verscholen is. Ook in 't Ags., Oudfriesch en Mhd. luidt het *ne* (*en*) en in 't Ohd. *ni*, *ne*, evenals in 't Os. 't Got. heeft alleen den vorm *ni*. 't Beantwoordt aan het Latijnsche *ne*, als conjunctie (= dat niet, opdat niet), als adverbium in ouder Latijn, en in het Latijn over het algemeen als enclitisch ontkennend vraagwoord; verder

in verbindingen als *ne-quidem* (zelfs niet), *ne-quis* (niemand zelfs) en in samenstellingen als *nefas* (ongeoorloofd, goddeloos), *nescire* (niet weten), *nemo* (= *ne homo*, niet een mensch, niemand), *neuter* (= *ne uter*, niet wie van beiden ook) enz. 't Grieksch heeft *νη* in dichterlijke samenstellingen, als *νηκερδής* (onnuttig), *νημερτής* (onbedriegelijk), *νηπενθής* (niet doende lijden), *νήποινος* (ongestraft) enz.

Bij ons verloor het de *e* in de volgende samenstellingen:

Neen, d. i. *ne een* (niet een), Os. *nên*, Ohd., Mhd., Nhd. *nein*.

Noode, d. i. *ne oode*, niet gemakkelijk, en vandaar ongaarne[1]).

Nooit, d. i. *ne ooit*; en verder verschillende samenstellingen met:

Nie, d. i. *ne ie* (niet ooit), dat, evenals het simplex *ie* (ooit), in 't mnl. vaak voorkomt [2]). 't Got. heeft nog den niet geëlideerden vorm *ni aiv*.

Niet, d. i. *ne iet*, voor *ne-wicht*, Oud-frank. *niewiht*, Os., Ohd. *neowiht*, *niowiht*, Ags. *nâviht* [3]).

Niemand, d. i. *ne ieman(d)*, Ohd. en Os. *nêoman*, *nioman* [4]).

Nimmer, d. i. *ne immer*, eigenlijk *ne iemeer* van *ie* (ooit) en *meer* (verder), Ohd. *niomêr*, Mhd. *niemêr*, *nimmêr*. In *nimmermeer* is het laatste *meer* dus pleonastisch.

Nergens, d. i. *ne ergen(s)* voor **ne-eewergen*, samenstelling van *ne* en **eewergen*, bijvorm van **iewergen*, dat, evenals *iewěder* [5]), de *w* heeft uitgestooten. *Eewergen* zelf is samengesteld uit *ee* (ooit), *iewergen* (Mhd. *iergen*) uit *ie* en **wergen*, Ohd. *hwergin*, *wergin*, Os. *hwergin*, Ags. *hvergen*, waarin *hwer*, *wer* als verkorting van het vragend bijwoord *waar* moet worden opgevat, en *gin* een partikel is, beantwoordend aan 't Got. *hun*, dat o. a. voorkomt in 't Got. *hvas-hun* (wie ook, iemand) en overeenstemt met het Lat. *cun* in

---

[1]) Vgl. bladz. 203.
[2]) Vgl. bladz. 178 vlg.
[3]) Vgl. bladz. 178 vlg.
[4]) Vgl. bladz. 85.
[5]) Vgl. bladz. 179.

cunque [1]). In 't mnl. vindt men naast *ergen* (of *ergent*) en *nergen* (of *nergent* [2])) ook nog andere gedeeltelijke samenstellingen in dezelfde beteekenis: *iewer* (d. i. *ie-waar*): *Walew.* 160, 295; *Lorr.* A II 2723; *Rijmb.* 9652, 11805, 28401, 28471; *Sp. Hist.* II[6], 58 vs. 32; *niewer: Walew.* 324; *Ferguut* 4173; *Esopet* 17 vs. 11; 40 vs. 16; *Nat. Bl.* II 3339; *Rijmb.* 7667, 7943, 9662, 11310, 13314, 15156, 21263; *Sp Hist.* I[1], 29 vs. 49; *Stoke* VIII 292; *Theoph.* 657; *ieweren: Sp. Hist.* I[1] prol. vs. 18; 23 vs. 38; *Moriaen* 3757; *Limb.* V 739; *nieweren: Moriaen* 1743, 2375, 2385; *Limb.* X 238; *Sp. Hist.* I[1], 19 vs. 27; 29 vs. 18; 32 vs. 80; *iewerinc: Walew.* 2345; *Ferguut* 3287; *Lanc.* II 19183; *Limb.* VII 1825; XII 523; *iewerincs: Moriaen* 1192; *Lsp.* I 11 vs. 73; *iewers:* Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 378, 1184, 1524; *niewers: Rijmb.* 30628, 33801; Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 1678 [3]); *iegeren: Torec* 299, 1957; *Moriaen* 4123; *Lanc.* II 2429, 37360, 41087, III 12862; *Velthem* I 29 vs. 4, 65; IV 31 vs. 9; *niegeren: Torec* 301, 2207, 3162; *Moriaen* 214, 315; *Lanc.* II 41094; *Velthem* I 29 vs. 41, 42; *iegerinc: Lorr.* A II 1791; *Lanc.* II 41087; *niegerinc: Moriaen* 683; *iegerincs: Lorr.* A I 698, II 47, 3993, V 114; *niegerincs: Lorr.* A I 1682, II 104, 1492.

In het Nederlandsch zelf is de *e* van het voorzetsel *te* geëlideerd bij *tevens*, d. i. *te even*(*s*), dat men bij Kiliaen nog niet vindt, ofschoon daar wel *teffens*, doch onder *effens*, opgegeven staat; en bij *telkens*, d. i. *te elken*(*s*), aanvankelijk zonder bijwoordelijke *s: t'elcken*, zooals bij Vondel, *Gulden Winckel* No. 23, *Pascha* vs. 101 enz., doch verder ook bij hem (zelfs reeds bij Kiliaen) *t'elckens*, bv. *Leeuwend.* vs. 1465 enz.

---

[1]) Vgl. W. Scherer, *Zur Geschichte der deutschen Sprache*, Berlin 1878, p. 502 vlg.

[2]) Vgl. bladz. 91.

[3]) In de volkstaal leeft het nog voort, bv. in het West-Vlaamsch, volgens J. Vercouillie, *Onze Volkstaal* II bl 42 als *nievers* of *nouwers*, en in het Neder-Betuwsch, volgens J. C. Groothuis, *Onze Volkstaal* II bl. 97, als *nievers*, naast *ievers*.

In het mnl. wordt de *e* van *te* vóór eenen klinker meestal geëlideerd. Men vindt *tenen* = te eenen, *teer* = te eer, *tonsen* = te onsen, *tuwen* = te uwen, enz. Daardoor ontstaan zelfs vaste uitdrukkingen, als *altenen* (= al te eenen, d. i. voortdurend, gedurig), bv. *Walew.* 10149; *Ferguut* 1218; *Torec* 3060, 3241; *Limb.* I 139, 315, 2092; *Rose* 210, 2602, 5643; *Velthem* II 27 vs. 17, enz. enz. Zoo ook *altenengader* (= geheel en al, te eenemale, en ook: allen met elkaar), bv. *Stoke* IX 261; *Limb.* IV 400; *Lsp.* I 29 vs. 39, 96; 32 vs. 57; 33 vs. 19; II 39 vs. 51, enz. Zoo vindt men in 't mnl. *tenden* (= aan het einde, achter), bv. *Floris* 1552 vlg.; *Limb.* IV 1562; *Lsp.* I 39 vs. 140; III 1 vs. 92; ook *tendeneen* (achter een, na elkander), *Lsp.* II 47 vs. 79; *Rose* 1761; en *altendeneen*, *Walew.* 453; *Velthem* II 27 vs. 15 [1]).

Eigenaardig is ook de mnl. uitdrukking *van ende torde* (van het begin tot het einde), voorkomende *Lorr.* A II 3029; *Torec* 2638; *Moriaen* 103; *Rose* 6297; *Limb.* VI 2625. *Ord* of *oerd* (Os., Ags. *ord*, Ohd. *ort*) beteekent eigenlijk speerpunt, en komt o. a. voor *Carel en El.* 1149; *Walew.* 403, 2166; *Lorr.* A II 447, 4334; *Heelu* 2145; *Limb.* XII 303, 358, 625 [2]).

Zeer gewoon is in 't mnl. de uitdrukking *tavontmere* (= in den loop van dezen avond) naast *hedenmeer* en *tamere*, in den loop van den dag [3]), *Lanc.* II 2426, 2980, 5352, 7311, 9322 enz.

Daar de *h* in vele dialecten niet werd uitgesproken, kan men ook het wegvallen van eene *e* vóór de *h* elisie noemen. Daarvan levert een voorbeeld ons woord *thuis* voor *te huis*, waarin de *h* wel geschreven, doch niet uitgesproken wordt, evenals reeds in het mnl. Men vindt *thuus* o. a. *Sp. Hist.* I[1], 38 vs. 73, III[2] 34 vs. 13, III[7] 62 vs. 64; *Velthem* II 26 vs. 43; *Leven van Jezus* Cap. 65, 161, 162, 232. Datzelfde geldt van *thans*, reeds in 't mnl., bv. *Torec* 528, 630, door synaloephe

---

[1]) Zie Dr. M. de Vries, *Archief* I bl. 76 vlgg.

[2]) In Brabant wordt de punt van een mes nog *oort* genoemd, volgens H. van der Brand, *Onze Volkstaal* I bl. 218.

[3]) Vgl. bladz. 182.

van *ds* tot *s* voor *thands*, dat o. a. reeds *Lsp.* I 42 vs. 116 voorkomt, naast *te hans*, *Lsp.* II 36 vs. 368; *Lanc.* III 13170. 't Beteekent oorspr. niet *nu*, maar *dichtbij*, en vooral van tijd: *kort daarna*, *terstond*. In die beteekenis vindt men ook *te hant*: *Ferguut* 340, 1845, 3267; *Lsp.* I 4 vs. 45; 5 vs. 21, 23 enz.; *te handen*: *Ferguut* 904; *Torec* 2998; *Lsp.* II 38 vs. 109; 58 vs. 196; IV 3 vs. 65, en *te hande*: *Lsp.* I 46 vs. 59. Evenzoo vindt men het samengestelde *althans*, uit *altehands*, in 't mnl. nog als *altehans*, *Moriaen* 1541; *Lanc.* IV 4673, en zelfs *altehants*, *Ferguut* 3616; *Rose* 862; en daarnaast ook *altehant*, *Walew.* 2517, 2920, 4892, 8976, 9382, 9561; *Moriaen* 3530; *Limb.* X 1089; *Rijmb.* 16411; *Lsp.* I 13 vs. 52; *altehanden*, *Rijmb.* 11700 en *altehande*, *Nat. Bl.* II 1521; *Rijmb.* 12552. Eene dergelijke elisie vertoont zich bij 't mnl. *alrande* voor *alrehande*, en *gherande* (bv. *Floris* 2452; *Limb.* III 482) voor *gherehande*, d. i. geenrehande. *Tulene* voor *te hulene* (= te huilen) vindt men in het gedicht *Van den Levene ons Heren*, vs. 4024.

Ook vóór de *j*, die dan tot *i* vocaliseerde, werd de *e* van *te* geëlideerd bij eigennamen als *Tjan*, *Tjacob* voor *te* (d. i. bij) *Jan*, *Jacob* [1]). Hetzelfde gebeurde bij *tejegen* (Hd. *zugegen*), dat o. a. voorkomt *Reinaert* I 215, en door elisie eerst in *tjegen*, vervolgens door vocaliseering der *j* in *tiegen* overging, of, door uitstooting der *j*, in *tegen*. [2]) In zinnen als, *St. Franc.* 6170 vlg.: „hi sach dat hem was verre, in den gebare alsoft daer *ten jegen worde* ware," en vs. 7239 vlg.: „dat hire *te jegen worden* sat met menigen broedre tere stat," ziet men ons woord *tegenwoordig* als 't ware ontstaan, waarvoor men in *St. Franc.* vs. 2067 nog *jegenwoordig* leest. In de 17de eeuw werden *tegen* en *jegen* nog door elkaar gebezigd. Huygens bv. schrijft zoowel *tegenwoordig*, bv. *Zedepr.*: *Een matroos* vs. 33, als *jegenwoordig*, bv. *Zedepr.*:

---

[1]) Zie voorbeelden bij Oudemans, *Mnl. en Onl. Wdb.* VII bl. 67 vlg.

[2]) Dr. H. Kern, *Taalk. Bijdragen* I bl. 213 daarentegen acht *tegen* ontstaan uit *entjegen*.

Een Alchymist vs. 12; *Voorhout* vs. 582; *Korenbl.* I bl. 57, 173 enz.; maar eindelijk beperkte ieder vorm zich tot zijn eigen gebied, en begon *tegen* uitsluitend in vijandigen, *jegens*, met bijwoordelijke *s*, die men in de 17de eeuw ook bij *tegen* vindt, alleen in vriendschappelijken zin gebruikt te worden.

Bij vormen als *tsamen* en 't mnl. *twaren* (inderdaad) voor *te waren* (vgl. Hd. *zwar* uit Ohd. *zi ware*) is de *e* van *te* eer gesyncopeerd dan geëlideerd te noemen.

De *e* van het lidwoord *de* wordt tegenwoordig in verzen steeds vóór eenen klinker geëlideerd. Ook in 't mnl. gebeurde dat, en men schreef dan de *d*, die er van het lidwoord overbleef, met het substantief aaneen, bv. *dere* voor *de eere*. Zelfs wanneer het subst. met eene *h* begon gebeurde dat soms in 't mnl., waarbij dan de *h* werd weggelaten. Zoo vindt men *de heer* tallooze malen onder den vorm *deer* of verkort tot *der*, bv. *Walew.* 106, 170, 172, 180, 189, 217, 226, 290, 346 enz. enz.

Alse elideerde de *e* vóór eene *h* in de bekende mnl. bevestigingsformule *alselpe* of *alsulpe mi* voor *alse* (d. i. *also*) *helpe mi*, bv. *Lanc.* III 11630, 12562, 12641, 15945, IV 1685, 3723, 4708. Men vindt ook *selp* voor *so helpe*, *Reinaert* I 1356; *Rose* 9226, 10682; *Limb.* XI 892, 1200, XII 1102; *Ferguut* 3207.

Niet zelden heeft elisie plaats gehad bij de *e* van het voorvoegsel *ge*. Daardoor is bij ons ontstaan:

Gunnen uit *geonnen* (vgl. Nhd. *gönnen*, Mhd. *gunnen*, Ohd., Os. *gi-unnan*), dat in 't mnl. voorkomt, bv. *Lorr.* A II 225; *Lsp.* I 46 vs. 6; *D. Doctr.* I 877, III 915; maar toch in 't mnl. nog meestal in niet samengestelden vorm gevonden wordt, en dan tot de werkwoorden met verschoven imperfectum behoort: *onnen*, Ohd. en Ags. *unnan*. Vgl. het Got. *anan*, *ôn*, *ônum*, *anans*, een werkwoord van de vierde klasse, dat *ademen* beteekent, en van eenen wortel *an* (ademen, blazen) is af te leiden, waarvan o. a. ook het Lat. *anima* (adem), *animus* (ziel) en 't Grieksche *ἄνεμος* (wind). Dezelfde elisie onderging ook *gunst* uit *geonst* (Os. *unst*) en

gunstigheid uit *geonstechede*, dat men vindt *Lorr.* A II 1158.

Gaar, oorspr. bereid, gereed, toegerust, Ohd. *garo;* Mhd. *gare*, *gar;* Os. *garu*, Ags. *gearu*, schijnt voor *ge-aar* te staan, daar men geheel in dezelfde beteekenis er naast aantreft het Os. *aru*, Ags. *earu* [1]).

Onguur, waarvoor in 't mnl. nog *ongehuur* gevonden wordt, bv. *Mnlp.* I 417, 653, 1491, 1609, II 2575, III 265 en bij Kiliaen, naast *ongehier*, *Walew.* 3675, 9130, 10658; *Moriaen* 3996; *Rose* 6108, 9200; *Alex.* III 650, VII 1670; *Torec* 1711; *Nat. Bl.* I 457, II 902, 1043, 1256, 1836, 2032, 2203, 2304, 2494, 2926, enz.; *Rijmb.* 32558. 't Woord luidt in het Os. *unhiuri*, Ags. *unheóre*, Ohd. *ungihiuri*, Mhd. *ungehiure*, Nhd. *ungeheuer*, en beteekent over het algemeen als adjectief angstverwekkend, geheimzinnig, als ontkenning van het Os., Ohd. *hiuri*, Ags. *heôre*, Mhd. *gehiure*, Nhd. *geheuer*, dat vertrouwd en vervolgens zacht, aangenaam beteekent, en in dien zin ook eene enkele maal in het mnl. voorkomt, bv. *Heiml. der Heiml.* vs. 1063 [2]).

In het mnl. komt de elisie der *e* van 't voorvoegsel *ge* nog meermalen voor [3]), bv. in:

Geert voor *geëerd*, *Lorr.* A I 256, II 2738.

Geten voor *geëten*, *Walew.* 3128; *Ferguut* 3689; *Moriaen* 402, 1627, 3212, 4001; *Lanc.* II 1614, 1622; *Velthem* II 26 vs. 41; *Nat. Bl.* II 987, 1119, 1354, IX 475, X 276, 672, enz. enz. Ook 't Mhd. heeft *gezzen.* Somtijds werd er ook, om den hiaat te vermijden, eene *h* tusschengevoegd, die trouwens in 't Vlaamsch ook vóór den infinitief van *eten* werd uitgesproken: zoo vindt men *geheten* bv. *Fer-*

---

[1]) Zie het groote *Wdb. der Ned. taal* in voce.

[2]) Zie over *gehier* en *ongehier* Dr. M. de Vries, *Taalk. Magazijn* IV bl. 67 vlgg. en J. Clarisse, *Natuurk. van 't Geheelal* bl. 419-425.

[3]) In de Limburgsche sermoenen der 14de eeuw vindt men *garbeit*, *gacht*. *geert*, *geten*, *gordeelt*, *gufent*. Zie Dr. Cosijn, *Taal- en Letterbode* V bl. 183.

gunt 5382 [1]). Later werd de hiaat vermeden door invoeging van eene *g*, zoodat *gegeten* ontstond, misschien naar analogie van participia als *gegeven*, *gegrepen*, *gegaan* en van *gegund*, dat voor *gegeond* staat, maar naast zich *geond* of *geonnen* had.

Gonneert voor *geoneerd*, d. i. gehoond, te schande gemaakt, *Limb.* IV 1802.

Ook als de *h* op de *e* volgde, maar gesyncopeerd werd, had elisie der *e* van *ge* plaats, bv. bij

Gat voor *gehad*, *Rubben* 102.

Geel voor *geheel*, *Lorr.* A I 260; *Sp. Hist.* I[1], 3 vs. 34; 16 vs. 60; 25 vs. 8; III[6] 46 vs. 14; *Bedied. v. d. Misse* 1075; *Rose* 10016; *Limb.* I 2724, 2728, XI 48

Geellike voor *geheellike*, *Sp. Hist.* III[6] 14 vs. 91; *Rose* 35.

Gelecht voor *gehelecht* (geheiligd), *Rijmb.* 14567.

Gorsaem voor *gehoorzaam*, *St. Christina* 1617.

Ten slotte hebben wij nog te spreken over elisie der *e* van het voorvoegsel *be*, oorspr. *bi* (of *ba?*). Die elisie vertoont zich bij eenige bijwoorden, die ook als voorzetsels gebruikt worden, en waaraan *be* dezelfde locatieve kracht schonk als aan de woorden *benoorden*, *bezuiden*, *bewesten*, *beoosten*, waarvoor men ook *boosten* vindt bij *Stoke* III 79, 573. De bewuste woorden zijn:

Binnen voor **bi-innan*, Os. en Ags. *innan* (Got. en Ohd. *innana*), Mhd. *innen*, Nhd. ook *binnen*.

Boven voor *bi-obhan*, dat in 't Os. voorkomt, van *bi* en *oven* (vgl. ons *over*), Os. *obhan*, Ohd. *obana*, *opana*, Mhd. *obene*, *oben*, Nhd. *oben*.

Buiten voor *bi-ûtan*, dat in 't Os. naast *bûtan* voorkomt. 't Ags. heeft *bûtan*, 't Oudfriesch *bûta*. 't Is dus samenstelling van *bi* en *uiten*, dat wij niet bezitten, maar dat als *ûtan* in 't Os. en Ags., als *ûzan* in 't Ohd. te vinden is (Got. *ûtana*).

---

[1]) Zie Dr. M. de Vries. *Taalzuivering* bl. 87 en Huydecoper, *Op Stoke* II bl. 165 vlg.

Voor het mnl. kunnen wij hier nog bijvoegen:

Bachten voor **bi-achten*, d. i. **bi-aftan* (Got. *aftana*, Os. *aftan*, Ags. *äftan*), *Walew.* 464, 1370, 1877, 2925, 3086, 9017; *Reinaert* I 1290, 2881; *Esopet* 66 vs. 6; *Nat. Bl.* 718, 862, 1183, IV 284. Eene enkele maal vindt men in 't mnl. ook *bachter* van *bi* en *achter* (Got. *aftaro*, Os, Ohd. *aftar*, Ags. *äfter*).

Banderside voor *bi ander side*, zoowel praepositie: aan gene zijde van, als adverbium: aan de andere zijde, bv. *Walew.* 601, 787, 1098, 8442, 10140; *Moriaen* 1221, 1275, 1363, 2721, 3019, 3123, 3223, 3419, 3495; *Torec* 1532, 1831, 2194, 2227; *Sp. Hist.* III^6 49 vs. 29.

De *e* van *be* is verder geëlideerd in ons woord *bang*, dat voor *be-ang* staat. Bij ons is de vorm zonder *be* alleen met umlaut als *eng* (Ohd. *angi*) bewaard gebleven, en dan wel hoofdzakelijk in letterlijken zin van de ruimte gebruikt, slechts zelden in figuurlijken zin als benauwd. Vroeger evenwel kwam hier, zoowel als in 't Hd., *ang* (Ags. *ange*, Got. *aggvus*) in de beteekenis van benauwd, beklemd voor, bv. *Heelu* 6269; *Stoke* IX 34, waar echter de uitdrukking niet, evenals *hij is bang*, luidt *hi es ange*, maar *hem es ange.* Ook Hooft gebruikt *ang* nog, evenals Vondel, bv. *Joh. de Boetgezant* I vs. 166. Tegenwoordig zegt men *ang* voor *bang, beangst* nog in Noord-Holland [1]).

Volgens de gewone opvatting [2]) moet ook *barmhartig* ontstaan zijn uit *be-armhartig*, waarvan dan het Got. *armahairts* (Ohd. *armherzi*), dat dezelfde beteekenis heeft, het grondwoord zou zijn. In verband daarmeê verklaart men *erbarmen* uit *erbe-armen*, terwijl dan op het Got. *arman* (medelijden hebben, Lat. *misereri*) als op het grondwoord wordt gewezen. In *armen* ziet men dan eene afleiding van *arm*, hetzij als substantief, hetzij als adjectief; maar alleen het laatste is te verdedigen met het oog op het Lat. *miser* als grondwoord van

---

[1]) Volgens D. van Kalken, *Taalgids* I bl. 104.

[2]) Vgl. F. Kluge, *Etym. Wörterbuch*, Strassburg 1883 p. 18.

misereri. Onwaarschijnlijk echter komt het mij niet voor, dat *armen* metathesis zou zijn van *amren*, Ohd. *âmarôn*, Mhd. *âmern* (harteleed gevoelen), dat eene afleiding is van het subst. Ohd. *âmar*, Mhd. *âmer*, waarnaast Ohd. *jâmar*, Mhd. *jâmer*, Ned. *jammer* uit *jamer*, Ags. *geomor* met het ww. *geomrian* (klagen) staat. *Barmen* zou in dat geval hetzelfde als *bejammeren* zijn. Vgl. ook *armzalig* naast *jammerzalig.* Is ons *erbarmen*, zooals het voorvoegsel *er* zou doen vermoeden, aan het Hd. ontleend, dan heeft die ontleening reeds vroeg plaats gehad. Overigens bestond er een echt Ned. woord naast, namelijk *ontfermen* (en ook *ontfarmhertich.* Zie *Belg. Museum* 1 bl. 61), en 't is nu de vraag, in hoever dat met *erbarmen* verwant kan zijn. Blijkbaar is bij *ontfermen* de *f* uit *v* verscherpt na de *t* van *ont*, en bestaat het woord dus uit *ont* + *vermen* [1]). Ware *vermen* en *barmen* nu hetzelfde, dan zouden wij wisseling van *b* en *v* (*bh*) of *f* hebben, en dat is in het Nederduitsch niet geheel ongewoon. Ons *arbeid* staat naast het Oud-frank. *arvit*, Os. *arbhêd*, ons *aanbeeld* naast het Ags. *anfilt*, maar in dat geval zou de *b* van *barmen* het voorvoegsel *be* niet kunnen zijn. Liever breng ik *vermen* in verband met het Ags. *feormian*, *gefeormian* (verzorgen, levensonderhoud verschaffen) van *feorme* (levensonderhoud, bezitting, hoeve), Eng. *farm* (pachthoeve).

Evenals de *e* van *ge*, werd ook de *e* van *be* in 't mnl. niet zelden geëlideerd [2]), bv. in *bevelt* voor *beëveld*, d. i. beladen met *evel* of euvel, dus ziek: *Stoke* II 1365; *Rijmb.* 25984 var. Gewoonlijk echter vindt men met ingelaschte *h behevelt.* Daarentegen heeft weêr bij andere woorden de elisie plaats gegrepen, nadat de *h* was uitgestooten, bv. bij:

Bagen voor *behagen*, *Lorr.* A. I 1036, II 954, 2955; *Ferguut* 3043; *Rose* 5378, 6299, 12447.

---

[1]) Vgl. den half Hd., half Ned. vorm *errarmen* in de Limburgsche sermoenen der 14de eeuw, *Taal- en Letterbode* V bl. 176.

[2]) Zie B. Huydecoper, *Op Stoke* I bl. 568–571.

Bagel voor *behagel*, *Walew.* 10173; *Renout* 285; *Limb.* XI 700; *Sp. Hist.* III[6], 21 vs. 40.

Bagelike voor *behagelijk*, *Lorr.* A II 740.

Bagelheit voor *behagelheid*, *Velthem* IV 32 vs. 32.

Bendelike voor *behendelike*, *Floris* 1546.

Bendicheit voor *behendigheid*, *Floris* 1513, 2353, 2425; *Hist. van Troyen* 5530; *Nat. Bl.* V 778; *Sp. Hist.* I[5], 68 vs. 10, I[7], 89 vs. 21.

Boef voor *behoef*, d. i. behoefte: *Lorr.* A II 2044, 2092; *Floris* 1561; *Rijmb.* 15065, 28354, 33391, 33411; *Rose* 4533; *Limb.* I 1230, 1916, 2051, II 82, 1805, XII 907.

Boeven voor *behoeven*, *Lorr.* A II 4343; *Sp. Hist.* III[5], 39 vs. 16.

Booren voor *behooren*, *Mnlp.* I 491, III 552, IV 385, 516.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

Synaloephe of samensmelting.

Synaloephe is samensmelting van twee klinkers of van twee medeklinkers tot één. Vooreerst treffen wij zulk eene samensmelting aan bij twee klinkers, waartusschen een medeklinker gesyncopeerd is, bv. bij *deemoed* uit *deëmoed* voor *dewemoed*, *kweelen* uit *kweëlen* voor *kwedelen*, *slaan* uit *slaën* voor *slahen*, enz., waarvan tal van voorbeelden in het hoofdstuk over de syncope te vinden zijn.

Vervolgens is als synaloephe ook de zoogenaamde monophthongeering te beschouwen, namelijk de samensmelting der twee bestanddeelen van eenen tweeklank tot eene enkele lange vocaal. Zoó ging in 't Ohd., Mhd. en Nhd. vóór *h*, *w*, *r* en op 't eind der woorden, in 't Oudfrank. en in het Ned. ook vóór andere letters, in 't Os. altijd de Oud-Germ. *ai* tot *é* over, welke *e* wij dan als scherp volkomen onderscheiden van de *e*, die niet aan eenen tweeklank haar ontstaan te danken heeft. Evenzoo smolten in 't Oudsaksisch en het Nederl. de *a* en *u* van den tweeklank *au* altijd tot *ó* samen, en zoo ook in 't Ohd., Mhd. en Nhd., behalve vóór de lip- en keelletters.

Als monophthongeering mogen wij ook beschouwen de samentrekking van de uit *egi* ontstane *eji* tot *ei*, als bij *brein* uit *bregen* (bij Kiliaen; ook Ags. *bregen*), *dweil* uit *dwegil*, *dwagil* [1]), *eiselijk* uit *egislîk*, *heining* uit *hegening* (bij Kiliaen naast *haag* en *heg* uit *hegge* voor **hagja*), *kei* en *keilen* uit *kege*, *kegelen*, dat oorspr. beteekende: met steenen werpen (*kegelsteen* is *keisteen*), *klappei* (klapster) uit *klappege* (zie *clappigghe*, *Rose*

---

[1]) Zie bladz. 191.

13859 var.), *leide* en *zeide*, *geleid* en *gezeid* uit *legida, segida, gelegid*, *gesegid*, *meid* uit *megid* (naast *maagd* uit *magath*), *peil* uit *pegel* (uit het Mlt. *pagella*, eene soort van maat), *rei* (koorzang, dans) uit *reghe* (bij Kiliaen, van *rîhen*, nu *rijgen*), *sein* uit *segen* ('t Lat. *signum*, teeken), *teil* uit *tegel* (oorspr. dakpan, van 't Lat. *tegula*), *zeil* uit *segel* (Os., Ags. *segel*, Ohd. *segal*), *zeis* uit **sagisi* [1]), en in het mnl. ook nog vaak *rein* voor *regen*, evenals *rain* in 't Engelsch, dat deze monophthongeering nog bij veel meer woorden vertoont dan onze taal.

Drie eigennamen bezitten dezelfde *ei* uit *egi* of *agi*, namelijk *Meindert*, *Reinaard* en *Reinoud*. *Meindert* heeft, na het uitstooten der *h*, eene *d* ingelascht en staat voor *Meinhard*, samenstelling van *hard* (= sterk) en *mein* voor *megin*, Os. *megin*, Ags. *mägen*, Ohd. *megin* naast *magan* (kracht, macht). Van *Reinaard* (voor *Reinhard*) en *Reinoud* is het eerste lid, *rein*, samengetrokken uit *regin*, umlautsvorm van *ragin;* vgl. Got. *ragin* (raad), *ragineis* (raadgever) en Oudfrank. *raginboron*, d. i. raadgevende, raadplegende en oordeelende wijzen. De oudste vorm van *Reinoud* moet **Raginwald* geweest zijn. Het tweede lid der samenstelling is dus van *walden*, mnl. *wouden* (besturen) [2]). In dat woord is *wa* dus samengesmolten tot *o*, zoodat *old* en daarna *oud* ontstond.

Zulk eene synaloephe der *u* met voorafgaanden of volgenden klinker treffen wij in onze taal zeer dikwijls aan. Zoo smolt *uwe* samen tot *u*, later *ui*, in *huilen* voor *huwelen*, Ohd. *hiuwilôn* (jubelen), Mhd. *hiuweln*, *hiulen*, Nhd. *heulen*; en in *uil* voor *uwel*, Ohd. *ûwila*, *ûla*, Mhd. *iuwel*, *iule*, Nhd. *eule*, Ags. *eôvle*, *ûle*, Eng. *owl*.

Bij het samensmelten van *w* met eenen volgenden klinker [3]) gold de volgende regel: *vô* (Ned. *woe*) wordt *oe; vi* of *ve* (Ned. *we*) wordt *u* (soms *o*); *va* (Ned. *wa*) wordt *o* (soms *u*). Voorbeelden van versmelting der *woe* tot *oe* zijn:

---

[1]) Vgl. Dr. H. Kern, *Taal- en Letterbode* V bl. 31.

[2]) De Hd. vorm *Reinhold* berust op volksetymologische vervorming.

[3]) Zie daarover Dr. P. J. Cosijn, *Taal- en Letterbode* II bl. 68 vlgg.

Hoe voor *hwoe*, instrumentalis (misschien ablatief) van 't vragend voornw. **we* (uit *hwe*, d. i. *hva*, waarvoor wij *wie* gebruiken), Os. *hwô*, *huo*, Oudfrank. *huo* [1]). Daarnaast bestond in 't mnl. ook *hu* (bv. *Rose* 4936 enz.), door synaloephe ontstaan uit *hwiu*, instrumentalis van 't voornw. *hvi*, die elders in het mnl. *wie* luidt [2]). De bijvorm van het, aan 't Os. *hwan-êr* beantwoordend, *wanneer*, namelijk *hoeneer*, die in 't mnl. voorkomt [3]), is niet zoozeer ontstaan door samensmelting van *hwa* tot *hoe*, als wel door vocaliseering der *w* tot *u*, zoodat eerst *huaneer* en daaruit *hoeneer* ontstond, dat, ofschoon uit de Ned. spreektaal en schrijftaal verdwenen, een taai leven heeft, daar het in dialect nog gebruikt wordt, bv. te Deventer [4]) en in andere Saksische streken van ons land [5]), in de Neder-Betuwe [6]), op Schouwen [7]) en Zuid Beveland [8]).

Hoest voor *hwoest*, Ags. *hvôsta*, Ohd. *huosto*, doch in 't Oudnoorsch reeds *hôsti*.

Hoetelen (mishandelen) voor *hwoetelen* [9]).

Zoel voor *zwoel*, dat wij nog gebruiken, Ags. *svôl* (hitte), Nhd. *schwüll*.

Zoet voor *zwoet*, Os. *swôti* of *suoti*, Oudfrank. *suoti*, Ohd. *suozi* (ook *swuozi*), Ags. *svête*, Eng. *sweet*. Vgl. Lat. *suavis* (d. i. *suadvis*), Gr. *ἡδύς*, d. i. *swêdus*, Skr. *svâdu*.

---

[1]) Zie Dr. P. J. Cosijn, *Taal- en Letterbode* VI bl. 216—220.

[2]) Zie Dr. H. Kern en Dr. P. J. Cosijn, *Taal- en Letterbode* III bl. 286, VI bl. 291 en vgl. boven bladz. 73. Anderen houden *wie* voor een adverbium van den interrogatiefstam afgeleid door 't suffix *va*, en achten dan *hwiu* ontstaan uit **hwêu* voor **hwêwu*, beantwoordend aan 't Got. *hvaiva*. Zie Kluge, *Etym. Wtb.* p. 373. 't Zelfde geldt dan natuurlijk ook voor *hu*.

[3]) Zie bladz. 72.

[4]) Volgens J. H. Suurbach, *Noord en Zuid* III bl. 173.

[5]) Volgens Dr. J. H. Gallee, *Onze Volkstaal* I bl. 122.

[6]) Volgens J. C. Groothuis, *Onze Volkstaal* II bl. 89.

[7]) Volgens J. Goemans, *Onze Volkstaal* I bl. 29.

[8]) Volgens J. Kousemaker Pz., *Noord en Zuid* III bl. 107.

[9]) Zie bladz. 151.

Zoen, misschien voor *zwoen*, dat in 't mnl. voorkomt, bv. *Brab. Yeesten* VI 8440, 8494, 8532, 8537; doch Ohd. *suona*, *suonjan*, Os. *sônian*.

Voorbeelden van versmelting der *we* tot *u* zijn:

Kut voor *kwed*, Ags. *cvidh*, Got. *qithus* (baarmoeder); vgl. ook Ohd. *quiti*.

Suffen voor *sweffen*, Ags. *svefjan*, Ohd. *ant-swebjan*, Os. *an-swebhian* (doen slapen), van *zweven*, Ags. *svefan* (slapen), waarnaast 't subst. Ags. *svefen*, Os. *swebhan* (slaap, droom). 't Skr. heeft *svapna* (slaap, droom), 't Gr. *ὕπνος* (voor *supnos*), 't Lat. *somnus* (slaap) en *somnium* (droom) voor *so(m)pnus*, naast *sopor*.

Suizen, ofschoon reeds Ohd. *sûsôn*, *sûsan*, schijnt eene *n* gesyncopeerd, en dus *sunzen* geluid te hebben, welk woord uit *swenzen* moet ontstaan zijn. Immers het Ags. heeft *svinsian* (klinken), te vergelijken bij het Skr. *svan* (klinken), vanwaar misschien *zwaan*, als zanger. Evenals 't Lat. *sopor* naast Skr. *svapna*, staat het Lat. *sono* naast Skr. *svan*.

Tusschen voor *twesschen* (Hd. *zwischen*), verkorting van de adverbiale uitdrukking *intusschen* of *ondertusschen*, Ohd. *in zwiskên*, *untar zwiskên* = onder telkens twee, waar *zwiskên* verbogen vorm is van het adj. Ohd. *zwisk*, *zwiski*, Os. *twisk* (= telkens *twee*). In den Hd. gekleurden *Mnlp.* I 310, II 990, 2015, 2238, 4106 vindt men *twisschen*.

Ulk, de Noord-Hollandsche naam voor de schelpjes, waarmeê men de hoofdstellen der paarden plag te versieren, en die gewoonlijk *katjes*, in 't Friesch *barchjes* heeten, en in de dierkunde den naam van *cypraeae* dragen, voor *welk* of *wilk*, terwijl meermalen in 't mnl. *willox* voorkomt [1]). 't Ags. heeft *veoloc*, 't Eng. *whelk*, *whilk*, *wilk*.

Zuid voor *zund* en dat weêr voor *zwend* [2]).

---

[1]) Zie J. H. van Dale, *Taalgids* III bl. 303 vlg. en G. L. van den Helm, *Taalgids* III bl. 206 vlg.

[2]) Zie bladz. 167. Over *hui* voor *hwei* en *duit* voor *dweit* zie men bladz. 72.

Zuster voor *zwester* (uit **swesr*), Os., Ohd. *swestar*, Ags. *sveoster*, Got. *svistar*, afleiding van *swes* naast *swas*. Vgl. Got. *svês* (eigen, toebehoorend), *svêsan* (huisgenooten), Os., Ohd. *swâs*, Ags. *svaes*, Oudfriesch *swês* (nabestaand, dierbaar, aangenaam), vanwaar de bij Kiliaen en in het mnl. voorkomende woorden *swaselinck* en *swasenede*, d. i. schoonbroeder en schoonzuster, en *zwezerik* [1]). *Swes* en *swas* hebben tot grondwoord *swa* (eigen, zelf), dat, behalve het in 't eigenlijk Nederlandsch verloren reflexief pronomen, ook het adv. *zoo* opleverde, waarover straks nader.

Komen uit *kumen* (Os. *kuman*, Ags. *cuman*) en dat voor *kwemen*, Ohd. *queman*, Got. *qiman*, dat in 't imperf. *kwam*, *kwamen* de *w* nog vertoont. Vgl. ook Lat. *venio* voor **gvenio*, Gr. *βαίνω* voor **banjo*, en dat weêr voor *gvanjo* [2]).

Voor 't mnl. is hier nog bij te voegen:

Sulle (drempel), *Sp. Hist.* III[2] 34 vs. 3; *Alex.* IV 1453 (in

---

[1]) Vgl. Dr. L. A. te Winkel, *Taalgids* VII bl. 103–109.

[2]) 't Skr. heeft *gam* (komen), en dus geene *w*, die men aanneemt, dat na *g* (Germ. *k*) is ingelascht, evenals ook bij andere woorden: *kwik* (oorspr. levendig, vlug; vgl. *kwikzilver*, *kwikstaart*), Lat. *vivus* voor **gvivus*, Gr. *βίος* (leven) voor **gvivos*, dat aan 't Skr. *jiva*, Hd. *keck* beantwoordt; *kween* (oude vrouw), Eng. *queen* (koningin), Got. *qino* (vrouw), Gr. *γυνή* (vrouw), dat in 't Skr. *gnâ* (vrouw) luidt; 't Mnl. *quaren* (Got. *qairnus*) tegenwoordig *karn*, Littauwsch *girna*; *kweelen* van *kweden* (spreken), Got. *qithan*, maar Skr. *ga*; *verkwisten*, Got. *qistjan*, maar Litt. *gaiszti*. Dat de *w* dus na *k* zal ingelascht zijn, behoeft ons echter niet te verhinderen na die inlassching weêr synaloephe aan te nemen. Opmerking verdient de verklaring van de inlassching der *k* kort geleden gegeven door Karl Penka in zijn belangwekkend werk *Origines Ariacae*, Wien und Teschen 1883, p. 139–146. In verband tot zijne meening, dat de bakermat der Ariers Scandinavië zou geweest zijn, en dat zij Zuidelijker en Oostelijker meer of minder met Ugro-Finnen vermengd zouden zijn, verklaart hij die *w* uit de eigenaardigheid der Ugro-Finnische talen om halfklinkers op medeklinkers te doen volgen. Mocht die verklaring juist zijn, dan moest menige *w*, die wij nu gesyncopeerd achten, in de taal waarin zij voorkomt epenthetisch genoemd worden.

't HS.) en bij Kiliaen, met den bijvorm *sille*, *Alex.* IV 774; *Rijmb.* 6805, 11933; *Lanc.* III 5052; *Walew.* 5740, 5753, 10948, evenals Ags. *syll*, Eng. *sill*, Oudnoorsch *syll*, waarnaast ook *svill*, evenals 't Ohd. *swelli*, Mhd. *swelle*, Nhd. *schwelle.* Dezelfde synaloephe heeft ook plaats gehad bij 't Got. ww. *gasuljan* en het verwante Lat. *solea* voor **svolea.*

Voorbeelden der versmelting van *wa* tot *o* zijn, behalve *hond* [1]):

Dol of *dul* voor *dwal*, evenals *dolen* naast *dwalen;* vgl. Got. *dvals* (dwaas) en *dvalmôn* (waanzinnig zijn). De synaloephe heeft ook reeds plaats gehad bij 't Os., Ags., Oudfriesch *dol*, Ohd. *tol.*

Kool (vuurs) voor *kwal;* reeds Ags. *col*, Ohd. *chol*, *cholo;* maar vgl. Skr. *jval* = gloeien.

Koorts voor *kwarts*, vgl. Skr. *jvar* = branden.

Os voor *wahs* [2]).

Otter voor *watter;* reeds Oudnoorsch *otr*, Ags. *oter*, Ohd. *ottar*, maar in 't Oudslavisch *vydra*, Skr. en Oud-Perzisch *udra* van den wortel *vad* (nat maken), die 't Skr. *udan* (water), 't Got. *vatô* en, met ander suffix, ons *water* opleverde.

Zon, misschien voor *zwan*, ofschoon reeds Got. *sunna* en *sunno.* De wortel schijnt *svan* (schitteren) te zijn.

Zoo voor *swa*, reeds Ohd. en Os. *sô*, maar Ags. en Got. *svâ*, eigenlijk locatief van *sva* (eigen, zelf). Daarmeê samengesteld is het Got. *svaleiks*, mnl *solijc*, waarnaast Ags., *svilc*, en met synaloephe Os. *sulîk*, Ohd. *sulîh*, *solih*, Nhd. *solch.* Bij ons kwam in 't mnl. ook *suilc* voor, bv. *Nat. Bl.* II 2029, 2465, doch nu alleen met synaloephe *zulk* [3]). Een bijvorm van *zoo*, namelijk *zus*, voorkomend in de uitdrukking *zus of zoo*, en ook in 't Os. en Ohd. bekend, moet voor *zwes* staan.

---

[1]) Zie bladz. 84.
[2]) Zie bladz. 154.
[3]) Vgl. bladz. 222.

Deur, mnl. *dore*, Oudfrank. *duri*, Ohd. *turi* (vgl. Os. *dura*, Ags. *duru*, Got. plur. *daurôns*), voor *dware*, blijkens Skr. *dvâra*, *dvâr*, doch reeds met synaloephe in 't Grieksch θύρα, Lat. *fores*.

Keutel, waarnaast bij Kiliaen ook *kotel*, verkleinwoordje van *koot* (bij Kiliaen ook *quaed*, *quat*, *quaet*, *kat* en *kaet*, benevens *kaethoen* voor drekvogel, upupa), Hd. *kot* (drek), Mhd. *kôt*, maar ook *quôt*, en, evenals in 't Ohd. *quât*. De slot-*t*, die in 't Hd. regelmatig is, mag bij ons, vooral omdat zij ook in de afleiding *keutel* voorkomt, bevreemding wekken, daar 't Ags. *cvaed*, *cvead* heeft. 't Schijnt, dat wij in *koot* (voor *kwaad*) te doen hebben met het substantievisch gebruikt onzijdig van ons adj. *kwaad* (boos, slecht), dat, opmerkelijk genoeg, in het Brabantsch *koot* luidt [1]).

In 't mnl. vindt men ook nog:

Koreel, bv. *Alex.* IX 847, 862 (in 't HS.) voor *quareel* (Oudfransch *quarel*), eene in 't mnl. vrij gewone benaming voor eene soort van zware pijlen, welker pyramidaalvormige spits aan het achtereinde, waar de ronde schacht er aan verbonden was, in *vier* scherpe punten uitliep [2]). Ook vindt men *koreel* (in den Bijbel van 1477, *Jesaia* XVI vs. 11) voor *quareel* in eene andere beteekenis, namelijk die van vierkanten tichelsteen [3]).

Ook voor samensmelting van twee medeklinkers tot één levert onze taal voorbeelden op, gewoonlijk na uitstooting van eenen klinker tusschen beide. Zoo smelten *t* en *d* samen tot *t* bij *ten* en *ter* voor *te den* en *te der* in uitdrukkingen als *ten huize*, *ter eere*, enz. [4]). De *t* van *toen*, dat vroeger

---

[1]) Vgl. H. van der Brand, *Onze Volkstaal* I bl. 173.

[2]) Vgl. het Gloss. mijner *Torec-uitgave* in voce.

[3]) Vgl. daarover mijn *Kasteel in de dertiende eeuw*, Gron. 1879 bl. 102.

[4]) Vgl. *Taalgids* I bl. 141—145, waar zeer terecht uitdrukkingen als *ten mijnen huize* en *ter dezer plaatse* worden afgekeurd, omdat die in den nominatief zonder praepositie *het mijn huis* en *de deze plaats* zouden luiden. Deze opmerking is niet overbodig, want lang nadat het eerste deel van den *Taalgids* was uitgekomen heb

doe(n) luidde, schijnt ook uit synaloephe van *te doe(n)* verklaard te moeten worden, doch in dat geval moet eerst het bijwoord alleen *toen* geworden zijn, daarna eerst naar analogie ook het voegwoord. Als medewerkende oorzaak voor het plaats maken van den vorm *doe* voor *toen* mag beschouwd worden de vroeger veel gebruikte samenstelling *alsdoe*, waarin de *d* door voorafgaande *s* tot *t* moest verscherpen, zoodat *alstoen* ontstond, dat evengoed in *als* en *toen* kon ontbonden worden, als het uit *des* en *de* ontstane *deste* eenen instrumentalis van 't aanwijzend voornw. *te* in plaats van *de* in gebruik deed komen [1]).

In 't mnl. vindt men nog meer voorbeelden der synaloephe van *t* en *d* tot *t*, zooals *tac* (= 't dak), *Stoke* IX 389 var., *tale* (= te dale, naar beneden), *Lorr.* A I 1515; *Ferguut* 77, *Limb.* II 460, IV 783, V 1525 enz.; *terde* (= 't derde), *Sp. Hist.* I 18 vs. 24; *Limb.* VII 507, XII 1404; *tes* (= te des, totdat), *Limb.* I 503, II 147, III 889, 1045; *Esopet* 13 vs. 6, 44 vs. 10, 48 vs. 20; *Moriaen* 158, 2343, 2466 enz.; *tesen* (= te desen), *Velthem* IV 25 vs. 1; *teser* (= te deser), *Rijmb.* 557, 13396; *tien* (= te dien), *Rijmb.* 1846, 1906, 2146; *tier* (= te dier), *Rijmb.* 593, 28392, 29795; *tijn* (= 't dijn, het uwe), *Rijmb.* 24412; *Sp. Hist.* III[7] 62 vs. 38; *toepsel* (= 't doopsel), *Lsp.* II 44 vs. 48; *torp* = 't dorp), *Stoke* V 768; *Heelu* 2095; *Tordrecht* (= te Dordrecht), *Stoke* IV 113, V 259.

De *t* van het voorvoegsel *ont* smolt in 't mnl. dikwijls tot *t* samen met de aanvangs-*d* van het met *ont* samengestelde werkwoord. Zoo vinden wij:

Ontaen voor ontdaan, *Torec* 937; *Lanc.* III 14345; *Rose* 2810.

Ontecken voor ontdekken, *Moriaen* 754, 765; *Lanc.* II 17502; *Velthem* IV 3 vs. 28; *Doctr.* II 1132.

---

ik nog, in *Noord en Zuid* I bl. 102 en 107, de vraag moeten beantwoorden of *ten uwent* en *ten mijnen gunste* misschien ook te verdedigen zouden zijn.

[1]) Vgl. bladz. 141.

Ontoen voor ontdoen, *Lanc.* III 10378, 17381; *Moriaen* 1721, 3519, 3651, 3801; *Torec* 325, 2622.
Ontragen voor ontdragen, *Lanc.* III 17347; *Moriaen* 4451.
Ontreigen voor ontdreigen, *Lanc.* III 17194.

Omgekeerd smolten ook *d* en *t* in 't mnl. samen tot *t* bij den tweeden persoon van het imperfectum der zwakke werkwoorden. Zoo werd *horedet* niet alleen *hoordet*, maar ook *horet*, *makedet* niet alleen *maectet*, maar ook *maket*, *vormedet* niet alleen *vormdet*, maar ook *vormet*, enz. enz. [1]).

Samensmelting van *ts* en *ds* tot *s* aan 't begin der woorden vindt men in *'s avonds*, *'s morgens*, *'s nachts*, die wij te onrechte gewoon zijn met eene 's te schrijven, alsof er aphaeresis van *de* had plaats gehad. Bij *des avonds* werd eerst de *e* gesyncopeerd, vervolgens verscherpte de *d* van *dsavonds* tot *t* en dan smolt de *ts* van *tsavonds* samen tot *s*. Zoo vindt men in 't mnl. ook *tser* en *tseren* voor *des heeren*, bv. *Lsp.* II 1 vs. 72; III 16 vs. 134 var., en vervolgens *ser* of *seren*, bv. *Walew.* 367, 1535, 1770; *Limb.* II 1809, III 357, 393, X 900 en elders.

Samen staat voor *tsamen*, zooals men het woord in de 16de en 17de eeuw, bv. bij Hooft, dikwijls geschreven vindt, d. i. na syncope der *e*, *te zamen;* vandaar *samenzwering*, *samenhang*, enz. met *s* naast *verzamelen*, *gezamenlijk* met *z*. Aan synaloephe van *ts* tot *s* hebben ook *sedert* en *sinds* de *s* voor *z* te danken. In ouder Nederlandsch vindt men die woorden dan ook soms met *ts* geschreven.

Gewoonlijk neemt men aan, dat eenige woorden, die met *s* beginnen, en overeenstemmen met Hoogduitsche woorden, wier aanvangsletter eene *z* (= *ts*) is, uit het Hoogduitsch zijn overgenomen, waarbij dan *ts* tot *s* samensmolt. Tegen die opvatting echter is, voor sommige woorden althans, wel iets in te brengen. De bewuste woorden toch komen reeds lang vóór het Beiersche tijdvak in onze taal voor, terwijl in de

---

[1]) Zie Dr. W. L. van Helten, *Tijdschrift voor Ned. taal- en lett.* III bl. 99 vlg.

13de eeuw Hoogduitsche invloed verder niet te bespeuren valt. Daarentegen is het niet onmogelijk te noemen, dat de Hd. *z*, die steeds aan onze *t* beantwoordt, in die woorden uit *s* ontstaan zou zijn door samensmelting met eene voorafgaande *t*. Ik vermoed, dat wij hier misschien niet zoozeer te doen hebben met Hoogduitschen invloed, als wel met den invloed, hetzij van het Midden-Frankisch op de Zuid-Oostelijke grenzen van de Zuidelijke Nederlanden, hetzij van het Friesch, dat niet alleen *k* tot *tsj* doet overgaan, maar ook voorbeelden levert van overgang der *t* tot *tsj* [1]). In dat geval dus zou de *s* uit de Midden-Frankische *ts* of uit de in 't Friesch gepalataliseerde *t* ontstaan zijn. Hoe het zij, tot de bewuste woorden rekent men de volgende:

Versagen voor *vertsagen* van *tsagen* (vreezen), zooals Hooft en Vondel het woord schrijven: Hd. *zagen*, Ohd. *zagên*, van 't adj. Ohd. *zago*, Mhd. *zage*, Ned. *sage* (lafhartig), afkomst onbekend. Kiliaen geeft een oud *tsaeghe* (vrees) op, en vermoedelijk denkt hij bij de spelling aan het Hoogduitsch. Hij schrijft echter ook *saeghe* en vermeldt dat niet alleen in de beteekenis van *vrees*, maar ook in die van *koorts*, en als zoodanig komt het ook in het mnl. voor [2]). *Saghe* als lafaard vindt men *Reinaert* I vs. 395. 't Ww. *versaghen*, in de beteekenis van bevreesd maken en in die van bevreesd worden, is in het mnl. niet zeldzaam; zie bv. *Walew.* 6538; *Moriaen* 604, 1560, 4443; *Rijmb.* 4208, 9208, 27283, 29259, 33164.

Versieren (reeds zóó bij Kiliaen) voor *vertsieren*, in 't mnl. onder Franschen invloed ook *verchieren* geschreven. Het adj., waarvan het gevormd is, luidt in 't Ohd. *ziari*, Mhd. *ziere*, en beteekent: kostbaar, schoon, waarnaast het gelijkluidend subst. in de beteekenis van pracht, tooi, Nhd. *zier*. Vgl. het Ags. *tir* = eer, en het Lat. *decus*, waaraan het verwant zou mogen heeten, als men mocht aannemen, dat

[1]) Zie Dr. J. H. Halbertsma, *Taalgids* IX bl. 39 vlg.

[2]) Zie Oudemans, *Mnl. en Onl. Wdb.* VI bl. 11.

tîr voor *tiher*, *ziare* voor *zihare* staat. Daarvan is afgeleid het Mhd. *zierôt*, Nhd. *zierat*, dat door ons, zooals uit de overeenstemming van suffix blijkt, uit het Hd. werd overgenomen als *sieraad* [1]). Ook het *sier* in de uitdrukking „goede sier maken" staat voor *tsier*, maar is een geheel ander woord, en wèl aan het Fransch ontleend. In die taal zegt men „faire bonne chère", in 't Oudfransch *bonne chiere*, uitgesproken *tsjière* en synoniem van *bonne mine*, *visage gai*. Dat *chiere* (Ital. *cera*, Spaansch *cara*), met de beteekenis van gelaat, is het Lat. *cara*, aan 't Grieksche *κάρα* (hoofd) ontleend [2]).

Sidderen voor *tsidderen*, oorspr. *tsitteren*, bv. Staten-Bijbel, *Job* 26 vs. 11, en bij Kiliaen, die ook *citteren* schrijft en 't Eng. *chytter* aanhaalt; in de 17de eeuw gewoonlijk *zitteren* geschreven, bv. Stat.-Bijb. *Exod.* 15 vs. 14, *Amos* 3 vs. 6 enz., Huygens, *Cost. Mal* vs. 289, *Zedepr.: Een koningh* vs. 44, *Daghwerck* vs. 1827, *Korenbl.* I bl. 489. 't Stemt overeen met het Hd. *zittern*, Mhd. *zitern*, Ohd. *zittarôn;* vgl. Oudnoorsch *titra*, beven. Evenals wij namen ook de Denen het over en wel in den vorm *zittre.*

In het mnl. komt nog eene enkele maal *swige* voor, bv. *Floris* 967, 2548 en *swijch*, *Horae Belg. Geest. Lied.* II 12. 't Heeft daar de dezelfde beteekenis en is dus ook hetzelfde woord als het Ohd. *zwîg*, Mhd. *zwîc*, Nhd. *zweig*, beantwoordend aan 't Nnl. *twijg*, Ags. en Eng. *twig*. In de 17de eeuw vindt men nog *sop*, bv. bij Cats, Harduyn, Heinsz. enz., zooals ook reeds *Hist. van Troyen* vs. 3094. Ook Kiliaen geeft het zoo op (met het ww. *soppen* of *tsoppen* = de uiteinden afsnijden) naast *tsop*, waaruit het door synaloephe ontstond en dat men ook vindt *Ferguut* vs. 1579; *Lsp.* II 5

---

[1]) Over den meervoudsvorm *sieradiën*, die aan het, onder Franschen invloed gevormde, *cieragiën* (bv. Staten-Bijbel, *Psalm* 110 vs. 3, *Ezech.* 27 vs. 24) door de spelling *sieraadjen* ontsproten is, zie Dr. P. J. Cosijn, *Taal- en Letterbode* I bl. 73 vlgg.

[2]) Zie dat uitvoerig aangetoond door Dr. L. A. te Winkel, *Taalgids* IX bl. 163—168.

vs. 87 var., 18 vs. 64 var.; *Limb.* II 273 (waar *tscop* geschreven staat). Het heeft dezelfde beteekenis als ons *top* (Ags. *top*, Oudnoorsch *toppr*), maar staat in vorm dichter bij 't Hd. *zopf*. Daar *sollen* in 't mnl. ook onder den vorm *tsollen* voorkomt, bv. *Lsp.* III 25 vs. 121 [1]), dien ook Kiliaen in de beteekenis van „balwerpen" opgeeft, mag men ook bij dit woord synaloephe aannemen en er bij verwijzen naar 't Mhd. *zol*, dat aan ons *tol* beantwoordt. Evenals bij Kiliaen vindt men ook in het *Factiespel* van Peeter de Herpener *sech* voor maaltijd (*Belg. Museum* II bl. 245), door synaloephe ontstaan uit *tsech*, dat in Brederoo's *Sp. Brab.* vs. 541 voorkomt en niet anders is dan het Hd. *zeche*, dat oorspr. regeling, ordening, bijeenkomst, vervolgens smulpartij op gemeenschappelijke kosten beteekent. *Saert* (zacht), dat men naast *tsaert* eenige malen bij Brederoo aantreft, en dat ook door Kiliaen wordt opgegeven, is door synaloephe ontstaan uit het Hd. *zart*; terwijl ons woord *sarren* blijkbaar voor *tsarren* staat en aan *zarren*, bijvorm van 't Hd. *zerren* (scheuren) beantwoordt, dat in ons *tergen* den echt Nederlandschen vorm vertoont. Eindelijk levert ons *sik* voor bokje en vervolgens voor baardje, zooals dat van eenen bok, een voorbeeld van synaloephe en ontleening aan het Hd., waar het woord *zicke* luidt; vgl. Mhd. *zickelîn*, Ohd. *zicchi*. Bij ons hadde het *tikke* moeten luiden, blijkens het Ags. *ticcen*. Het is verkleinwoordje van Ohd. *ziga*, Mhd. *zige*, Nhd. *ziege*, dat ook bij Kiliaen onder den vorm *tseghe* en *seghe* te vinden is. Dat wij *singel* (voor *tsingel*) en *omsingelen* schrijven, is misschien aan het Hd. *zingel* te wijten, daar het hoofdzakelijk een krijgswoord is, en wij meer zulke woorden van de Hoogduitsche huurtroepen hebben overgenomen. 't Lat. *cingulus* (gordel) is natuurlijk het grondwoord.

Ook na eenen klinker vinden wij meermalen synaloephe van *s* en *t* of *d* In het Hollandsch dialect, vooral zooals het te

[1]) Zie het *Gloss. Lsp.* van Dr. M. de Vries, waar eene andere plaats uit eene Brusselsche keur van 1360 wordt aangehaald, uit het *Belg. Museum* VII bl. 308.

Amsterdam gesproken wordt [1]), is zulk eene slordigheid in de uitspraak zeer gewoon, doch ook in de schrijftaal heeft zij zich bij eenige woorden, bij sommige zelfs al zeer vroeg, vastgezet, zooals bij:

Best voor *betst*, zooals de vorm in 't Os. en Ags. luidt. De vollere vorm komt voor in 't Ohd. als *bezzist*, in 't Got. als *batists*, waaruit blijkt, dat de uitgang van den superlatief achter het adv. *bat* (of *bet*) gevoegd is, dat in 't mnl. comparatieve beteekenis heeft en samenhangt met den stam van *baten* en *boeten*.

Lest voor *letst*, Os. *letsto*, Hd. *letzt*, Ohd. *lezzist*, Oudfrank. *letist*, waarnaast ook *laatst*, Os. *latsto*, Ags. *latost*. De positief *laat* voor *late* is adverbium, naast het adj. *lat*, dat in het mnl. vaak in de beteekenis van *traag* voorkomt, en een ww. *letten* (vertragen) opleverde.

Mesten uit **mastian* (voêren, vetmaken), Mhd. *mesten*, Ags. *maestan*, afgeleid van *mast*, dat in 't Ohd., Mhd. en Nhd. voorkomt in de beteekenis van voeder, vooral varkensvoer (naast het Ags. *maest*, Eng. *mast*), en dat wij bewaard hebben in de uitdrukking „voor de *mast* zitten," d. i. voor de spijs zitten, maar niet in staat zijn meer te eten. De stam van het woord schijnt **matsti* te zijn, afgeleid van den wortel *mat* (eten), waarvan in 't Got. *matjan* (eten) en *mats* (spijs), en bij ons *maat*, eig. *gemaat*, oorspr. spijsgenoot; vgl. 't Fr. *compagnon*, van *panis* (brood).

Last, Ohd. *last*, Ags. *hlaest*, voor *hladst*, afleiding van *hlâdan*, ons *laden*.

Rasch, Ohd. *rasc*, Mhd. *rasch*, waarschijnlijk voor *radsch*, als afleiding van *rad*, snel.

Gustaaf voor *Gudstaaf*, vermoedelijk uit eene der Noorsche talen overgenomen. Het eerste deel der samenstelling luidt in 't Oud-noorsch *gûdhr*, evenals in 't Ags. *gûdh* en beteekent *strijd*, maar heeft eene *n* gesyncopeerd en luidde in 't Ohd. *gund*, *gundia*, in 't Oudnederlandsch *gond*, *gonde*, voorkomende in eigennamen als *Gontram*, *Hildegonde* en

[1]) Vgl. *Onze Volkstaal* II bl. 130.

Kunegonde. Met gesyncopeerde *n*, dus in Nederduitschen (Frieschen?) vorm, komt het woord ook voor in *Kutrun* voor *Gudhrun*, de heldin van het Mhd. heldendicht, wier naam in Opperduitschen vorm *Kuntrun* had moeten zijn[1]).

Evenals *blijspel* door synaloephe uit *blijdspel* ontstaan schijnt, vindt men in 't mnl. steeds *bliscap* voor ons *blijdschap.* Zie bv. *Walew.* 7694; *Reinaert* I 826; *Moriaen* 3510, *Torec* 232, 3754, 3769; *Heelu* 128, 133; *Stoke* IX 51, 62; *Velthem* VII 31 vs. 27 enz. enz., zelfs nog bij Vondel, bv. *Leeuwend* vs. 305, 1251. In het mnl. trouwens is deze synaloephe zeer gewoon: als de meest voorkomende voorbeelden noem ik:

Vroescap (wijsheid, kennis) voor *vroedschap*, *Esopet Prol* vs. 27, 34; 1 vs. 14; *Lsp.* III 12 vs. 57.

Voestere voor *voedstere*, *Torec* 202; *Sp. Hist.* II[1] 8 vs. 28; vanwaar het ww. *voesteren* voor *voedsteren*, *Torec* 172; *Heelu* 655; *Ferguut* 3669. Diezelfde samensmelting vertoont trouwens reeds het Ohd. *vuostar*, Ags. *fôstre*, *fôsterian*, om van nieuwere talen niet te spreken [2]).

Voespore voor *voetspore*, *Esop.* 23 vs. 13.

Selsien voor *seldsien*, *Eerste Martijn* 796, 946; *Sp. Hist.* I[1] 24 vs. 30; I[5] 2 vs. 23; 20 vs. 22; *Rose* 10406; *Lsp.* II 36 vs. 939, 993, 1302 en *selsienheit*, *Lanc.* II 14; ook *selsen*, *Velthem* II 19 vs. 47; VI 8 vs. 2; *Teesteye* 680 vlg.; *Lsp.* II 3 vs. 90; 58 vs. 190, III 4 vs. 412 en *selsenheit*, *Velthem* I 20 vs. 5, 40; II 19 vs. 42; *Teesteye* 2631, 2635; ook *selsaen*, *Rose* 4915. Het woord luidt in 't Ohd. *seltsâni*, Mhd. *seltsaene.* Volksetymologie, die in het laatste lid der samenstelling het achtervoegsel *zaam* zag, heeft er in 't Hd. *seltsam*, in Nnl. *zeldzaam* van gemaakt. Dat de *d* er in behoort, blijkt uit het adv. *zelden*, Ags. *seldan*, Eng. *seldom*, Ohd. *seltan*, Mhd., Nhd. *selten*, evenals uit het Got. *sildaleiks*, Os. *seldlîk*, Ags. *seldlîc* [3]).

---

[1]) Vgl. K. Bartsch, *Kudrun*, Leipzig 1865, Einl. p. X.

[2]) Zie Dr. P. J. Cosijn, *Taal- en Letterbode* V bl. 286 vlgg.

[3]) Over de vermoedelijke beteekenis van *sien* vgl. Dr. M. de Vries, *Gloss. Lsp.* in voce en Dr. A. de Jager, *Lat. Verscheid.* bl. 348 vlg.

Kinsc voor *kindsch*, *Moriaen* 775, ook *Limb. Sermoenen*, waarin men ook *hons* en *vins* aantreft [1]).

Orconscap, *oorconscepe* voor *orcondscap*, *Belg. Museum* I bl. 58, 60, 61, 62, 67; zelfs *orkenscap*, *Lanc.* III 13144.

Vrienscap voor *vriendschap*, *Esop.* 21 vs. 13; *Sp. Hist.* I[8], 57 vs. 37; *Stoke* IX 692; *Rubben* 175; en *Limb. Sermoenen* der 14de eeuw.

Werscap, *waerscap* voor *werdscap* (maaltijd), *Van den Levene ons Heren* 1798; *Velthem* VII 31 vs. 45; *Mnlp.* III 1082; Coornhert, *Odyssee* II 33, 45. Vandaar 't ww. *werscapen* (maaltijd houden, feestvieren), *Velthem* VII 31 vs. 50; *warscapen*, *Lsp.* II 59 vs. 11; *waerscapen*, Coornhert, *Odyssee* I 41, *weerschappen*, A. Bijns, *Refer.* III (1602) bl. 112 b. Reeds de Oudfrank. vorm *wirscapôn* vertoont deze synaloephe. Het Noord-Hollandsch, waarin het woord nog voortleeft, is verder gegaan door ook *rs* tot *ss* te assimileeren en *wasschippen*, *te wasschip gaan* voor logeeren te gebruiken [2]).

Onwerscepe (minachting) voor *onwerdscepe* vindt men *Esop.* 23 vs. 7.

Verder smolt in 't mnl. *ts* tot *s* samen bij sommige werkwoordsvormen, die *t* als persoonsuitgang hebben en met den enclitischen genitief *es* verbonden werden, als *hi heves* voor *hi hevets* (bv. *Ferguut* 3007), *ghi dunkes* voor *ghi dunckets* (*Theoph.* 238). Evenzoo smolt de *t* en *d* van den imperfectsuitgang der zwakke vervoeging samen met de *s* van den genitief of met den accusatief *se* van 't pronomen, bv. *cussese* voor *cussedse*, *cussedese* (*Floris* 3860, *Lanc.* III 13096, *Beatrys* 284), *makese* voor *makedse*, *makedese* (*Floris* 3871), *danckes* voor *danckeds*, *danckedes* (*Stoke* IX 552; *Theoph.* 179 [3]).

Vervolgens hebben wij te wijzen op samensmelting van *ds*

---

[1]) Zie Dr. P. J. Cosijn, *Taal- en Letterbode* V bl. 183.

[2]) Volgens D. van Kalken, *Taalgids* I bl. 303.

[3]) Zie over deze en andere voorbeelden van synaloephe bij de vervoeging der werkwoorden in het mnl. Dr. J. Verdam, *Theophilus*, Amst. 1882, bl. 128 vlg.

of *ts* tot *s* aan het eind der woorden na de *n*. Een eerste voorbeeld daarvan levert *bijkans* voor *bijkants* (= bij den kant langs) met bijwoordelijke *s* achter *bicant*, dat men in 't mnl. vindt, bv. *St. Amand* I 552, en dat, ook verzwakt tot *bekant*, nog te Sliedrecht [1]) en door de Noord-Hollanders [2]) gebruikt wordt. Op *thans* voor *thands* en *althans* voor *althands* wezen wij reeds [3]), en zoo ook op *Fransche titel* voor *voorhandsche titel* [4]). Bij eenige tegenwoordige deelwoorden, die, oorspr. als absolute genitieven in gebruik, de *s* aannamen, en vervolgens als bijwoorden, daarna als voorzetsels gebezigd werden, smolt de *d* van den uitgang met de *s* samen tot *s*. Het zijn de bijwoorden *doorgaans* voor *doorgaands*, *vervolgens* voor *vervolgends*, *willens en wetens* voor *willends en wetends*, en de voorzetsels *nopens* voor *nopends*, *blijkens* voor *blijkends* en *volgens* voor *volgends*, ook in de samenstelling *dienvolgens* (tegenwoordig gewoonlijk te onrechte *diensvolgens*), waar *volgends*, dat den datief regeerde, met den datief van *dat* is verbonden.

Voor ouder Nederlandsch kan men er nog het vaak voorkomende *savons* voor *savonds* bijvoegen, bv. *Lanc.* II 36681; *Moriaen* 402, 3679; *Beatrijs* 562. Vondel (*Sofomp.* 905) schrijft ook *gins* voor *ginds* en bij Kiliaen vindt men *ghins ende weder*.

Ook na andere medeklinkers dan de *n* smolten in 't mnl. *t* en *s* samen tot *s*, zooals bij *rechs* voor *rechts*, bv. *St. Christina* vs. 614; *nachs* voor *nachts*, *Moriaen* 3189, 4401; *Beatrijs* 620, 688, 723, 803; *slechs* voor *slechts*, o. a. bij Vondel, *Maeghden* vs. 586, 974, en Cats (uitg. 1700) I bl. 55, evenals geassimileerd tot *sles* bij Hooft, bv. in den *Warenar*, en nu nog in dialect, bv. het Brabantsch [5]).

Eenige uit het Hoogduitsch overgenomen woorden hebben

---

[1]) Volgens K van der Zijde, *Taal- en Letterbode* V bl. 192.

[2]) Volgens D. van Kalken, *Taalgids* I bl. 105.

[3]) Zie Bladz. 232 vlg.

[4]) Zie Bladz. 20.

[5]) Volgens H. van der Brand, *Onze Volkstaal* I bl. 224.

op het einde de *z*, die als *ts* moest klinken, in *s* doen overgaan, bv.:

Grens, bij Kiliaen, Hd. *grenze*, Mhd. *grenize:* in de 14de eeuw uit het Poolsch overgenomen, waar het *granica* luidt.

Gruis (reeds bij Kiliaen in dien vorm en zoowel in de beteekenis van *zand* als in de samenstelling *gruysbier*) voor *gruits*, Mhd. *grûz*, naast *gries*, in de samenstelling *griesmeel*, ook in 't Hd. *griesz*, maar uit het Mhd. *griez* (zandkorrels), *griezmel* (grof gemalen meel), Ohd. *grioz*. Het eerste luidt bij Kiliaen en elders ook *gruit*, en beteekent grof gemalen mout, het tweede in 't mnl. *griet* (Ags. *greôt*, Os. *griot*, grof zand), dat voorkomt in de verbinding *alse gers ende griet* (= als grashalmen en zandkorrels, d. i. in groote menigte), *Rose* 1715 [1]).

Krans voor *krants* (bij Kiliaen), Ohd., Mhd., Nhd. *kranz*.

Schans voor *schants* (bij Kiliaen), Mhd., Nhd. *schanze.*

Schorsen, reeds bij Kiliaen voor *schortsen*, Mhd. *schürzen* (verkorten, vooral van een kleed gezegd), afgeleid van 't Ohd. *scurz*, overeenstemmend met het Ags. *sceort*, Eng. *short*, dat *kort* beteekent. In 't bijzonder werd het voor een kort kleedingstuk gebruikt, zooals ons *schort* (bij Kiliaen ook *schortekleed*, evenals *schorskleed*), Mhd. *schurz*. De uitdrukking: *schort er iets aan?* beteekent letterlijk: „ontbreekt er iets aan? komt er iets te kort?" Kiliaen vertaalt *schorten* met *deesse*, *deficere*, en ook het Oud-noorsch heeft *skorta* in dien zin.

Spies voor *spiets*, welke beide vormen Kiliaen opgeeft; reeds in 't Hd. *spiess*, maar in 't Mhd. *spiez*, Ohd. *spioz*. De Oudnederl. vorm was *spiet* (vgl. Oudnoorsch *spjôt*), dien men bij Kiliaen als verouderd vermeld vindt, maar nog aantreft: *Ferguut* 1838; *Hist. van Troyen* 862, 905, 956, 2393, 2399; *Rijmb.* 9376; *Heelu* 1732, 1875, 3547, 4310, 5653; *Lanc.* III 20066.

Walsen, bij Kiliaen nog niet bekend, voor *waltsen*, Nhd. en

---

[1]) Zie Dr. M. de Vries, *Taalgids* VII bl. 53 vlg.

Mhd. *walzen*, Ohd. *walzan* (rollen, zich draaien); vgl. het Oudnoorsch *velta*.

Ons woord *hars*, waarnaast Kiliaen ook *harts* opgeeft, vertoont reeds in 't Mhd. den bijvorm *hars*, maar luidt daar toch ook evenals in 't Ohd. en Nhd. *harz*, zoodat het op een oorspr. *hart* wijst [1]).

Ook de *s*, die uit eene Middellatijnsche of Fransche *c* ontstaan is, kan, evenals de *s* uit *ti*, door synaloephe uit *ts* voortgekomen genoemd worden, daar die *c* oorspr. als *ts* werd uitgesproken, gelijk men ook de *ch* als *tsj* uitsprak. Zoo hebben wij dus:

Balans, dat door L. Bidloo, *Panpoëtikon* bl. 55, *balanz* geschreven wordt, voor *balants*, uit het Fransche *balances*, Lat. *bilances* (plur).

Kans, door L. Bidloo, *Panp.* bl. 55, *kantz* geschreven, maar bij Kiliaen reeds als *kansse* opgegeven, voor *kantse*, uit het Fransch *chance*, dat oorspr. hetzelfde is als *cadance*, van 't Lat. *cadere* (vallen).

Kansel, bij Kiliaen *kantsel*, uit het Mlt. *cancellus*, oorspr. afgesloten ruimte, vooral die welke in de kerk voor de geestelijkheid bestemd was.

Lans, bij Kiliaen reeds *lansse* naast *lancie*, voor *lants*, uit het Oudfransch *lance*, Lat. *lancea*.

Ons voor *onts* (vgl. Mhd., Nhd. *unze*) van 't Lat. *uncia*.

Prins voor *prints*, uit het Fransch *prince*, Lat. *princeps*, d. i. de voornaamste, de eerste, evenals *vorst*, dat superlatief van *voor* is.

Ras (geslacht) voor *rats*, uit het Fransch *race;* vgl. Ital. *razza*, doch vermoedelijk oorspr. een Germ. woord, verwant met het Ohd. *reiza* (lijn).

Struis voor *struits* (vgl. Ohd., Mhd. *strûz*, Nhd. *strausz*), uit het Lat. *struthio*, misschien door het Ital. heen, waar

---

[1]) Ook het woord *gems* heeft in 't Hd., waar het *gemse* luidt, reeds *s*. In 't Mhd. echter vindt men *gamz*, dat aan een oorspr. *gamt*, *gamit* doet denken. Vgl. echter Dr. H. Kern, *Taal- en Letterbode* V bl. 28.

het *struzzo* luidt. Vgl. nog *struisvogel* met het Fransch *autruche* voor *austruche* (Eng. *ostrich*) en Spaansch *avestruz*, waarin het Lat. *avis* (vogel) schuilt, zoodat het bij ons met *vogelstruis* te vertalen is.

Synaloephe van *gs* of *chs* tot *s* komt voor bij:

Laster voor **lachster*, dat men eene enkele maal in 't Ohd. als *lahstar* aantreft, maar dat verder is op te maken uit den zeer gewonen mnl. bijvorm *lachter*, die, evenals het Hd. *laster*, schande beteekent, maar in plaats van met het suffix *ster* met *ter* gevormd is, zooals ook het Ags. *leahtor*. De wortel is die van 't sterke ww. *lahan* (berispen), dat in het Ohd. voorkomt.

Mest of *mist*, zooals ook de Ohd, Mhd. en Nhd. vorm is, voor *michst*, blijkens het Got. *maihstus*. Daarnaast staat het Ags. *meox*, *mix* zonder *t*, dat aan het mnl. *mes* beantwoordt, voorkomende o. a. *Esopet* 1 vs. 1; 44 vs. 18; *Ferguut* 401; *Velthem* I 9 vs. 30, waar ook (evenals *Lsp.* III 18 vs. 23) het ww. *messen* gebruikt wordt voor bemesten. Ook Huygens, *Korenbl.* II bl. 24 schrijft *messen*. De wortel *mih*, die „wateren" beteekent, leverde aan onze volkstaal ook het ww. *megen* (Nhd. *migen*, Ags. *mîgan*), aan 't Lat. *mejo*, genasaleerd *mingo*, aan 't Grieksch ὀμιχεῖν. Daar het Gr. ὀμίχλη *nevel* beteekent, en het Skr. *mêghá* de beteekenis van *wolk* heeft, is het Ags. *mist* en ons *mist* voor nevel voor hetzelfde woord te houden.

Nestel schijnt voor *nechstel* te staan, ofschoon het Ohd. *nestilo*, *nestila* reeds synaloephe vertoont, evenals het grondwoord: Ohd. *nusta*, Oudnoorsch *nist*, *nisti*. Samenhang met het adj. *nechtig* (oplettend, nauwkeurig), dat in de 17de eeuw vaak voorkomt, kan moeilijk betwijfeld worden. De Germ. wortel moet dus *nah* zijn, en het Lat. *nectere* (naaien, hechten) is er dus nauw verwant meê.

Alsem (absinth) voor *alchsem*, Ohd. *alahsâmo* naast *alahsan*, waaraan de mnl. vorm *alsene* beantwoordt, die ook door Kiliaen wordt opgegeven, en later wel eens tot *alsen*, *alse*, *als*, en met paragogische *t* tot *alst* en *aalst* versmolt.

't Is eene samenstelling van **alch* (tempel), Got. *alhs*, Ohd. *alah*, Ags. *alh*, en het woord voor *zaad*, dat in 't Ohd. *sâmo*, Mhd. *same* luidt, zoodat alsem dus tempelzaad, heilig kruid beteekent [1]).

Altoos voor **altoochs* uit **altoges* (Ohd. en Mhd. *alzoges*), adverbiale genitief eener samenstelling van *al* met *tooch*, dat in 't mnl. als trek, naast ons *teug* en *tocht*, voorkomt, en afleiding is van den wortel, die ook 't ww. *tieën* opleverde. *Altoos* is dus oorspr. „bij elke reis, d i. telkens, of, zooals in 't mnl., in alle gevallen, volstrekt; later beteekende het: immer, ten minste; eindelijk werd het synoniem van *altijd*.

Verder komt in 't mnl. en in de 17de eeuw niet zelden synaloephe voor bij *oogst* (oorspr. *Augustus*), dat dan *oost* en *oest* luidt. *Oest* voor de maand Augustus vindt men o. a. *Sp. Hist.* IV[1], 40 vs. 85; *Nat. Bl.* II 1097; *oestijt* komt o.a. voor *Nat. Bl.* IX 604 en *oestmaand* gebruikt Hooft, *Ned. Hist.* fol. 162, evenals Huygens, *Zedepr.: Een Waerd* vs. 73, die het tot woordspeling met *oestermaand* aanwendt. Zoo vindt men ook *oost* voor *oogst* bij Huygens, *Korenbl.* I bl. 72, *oest* bij Vondel, *Leeuwend.* vs. 120 en 't ww. *oesten* voor *oogsten* bij Jan Vos, *Poezy* (1726) II bl. 164 en J. de Decker, *Rijmoeff.* I bl. 360. De genitief van *krijg* versmolt bij Hooft veelal tot *krijs*. Zoo schrijft hij *krijstucht* (*Ned. Hist.* fol. 161), *krijshandel* (*Ned. Hist.* fol. 161), *krijstandt* (*Ned. Hist.* fol. 248), *krijsgodt* (*Gedichten* 229, 9). In de spreektaal hoort men ook dikwijls *flus*, *flusjes* (reeds bij Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 1343) door synaloephe uit *flugs*, dat in 't Hd. voorkomt, maar dat bij ons, met verscherping der *g* vóór *s* tot *k* (evenals bij *reeks*, *feeks*, *heks* enz.) gewoonlijk *fluks* luidt.

Synaloephe van *ps* tot *s* vinden wij bij *Heelu* vs. 585 in *ramspoet* en *Vierde Martijn* vs. 830, 834 in *ranspoet* voor *rampspoed;* maar samensmelting van *fs* tot *s* wordt vaker aangetroffen, en wel bij:

---

[1]) Zie het groote *Wdb. der Ned. taal* II 268 vlg., 279 vlg.

Halster voor *halfster*, blijkens den bijvorm *halfter*, dien Kiliaen naast *helchter* opgeeft en die ook in 't Ags. als *haelftre*, Ohd. *halftra*, Mhd. en Nhd. *halfter* voorkomt. Waarschijnlijk heeft hier volksetymologische bijgedachte aan *hals* de synaloephe bevorderd. 't Is eene, door 't achtervoegsel *ster* gevormde, afleiding van **half*, dat in 't Ohd. *halb*, Mhd. *halp*, Ags. *hylf*, Eng. *helve* luidt en handvat, steel beteekent.

Proost voor *proofst*, dat men in 't mnl. nog aantreft, o. a. *Brandaen* 649, *Sp. Hist.* III[7], 19 vs. 28; *Heelu* 3733. 't Ohd. heeft *probost*, *probist*, Mhd. *probest*, Ags. *profast*, uit het Lat. *propositus* (opzichter, bestuurder), bijvorm van *praepositus*, dat voortleeft in 't Ital. *prevosto* (= proost) en in 't Fransche *prevôt*. In de beteekenis van gevangenbewaarder hebben wij hetzelfde woord onder den vorm *provoost*, die later ook de beteekenis van militaire gevangenis aannam.

Voor het mnl. kunnen wij er nog bijvoegen het imperf. van *dorven* (d. i. derven, noodig hebben), namelijk *dorste* (Os. *thorsta*) voor *dorfste*, bijvorm van *dorfte*, Got. *thaurfta*, Os. *thorfta*, Ags. *thorfte*, Mhd. *dorfte*. *Harst* of *herst* voor *herfst* is in vroegeren tijd niet ongewoon, bv. in de gedichten van W. van Hildegaersberch, bl. 54 vs. 148, waar het woord nog de oude beteekenis van oogst heeft. In het Friesch luidt het woord *hearst* en in de Neder-Betuwe wordt voor „in den herfst" gezegd *'s harres* [1]). In het mnl. werd het woord *selfscot* (voetboog), dat o. a. voorkomt *Alex.* I 847; *Lanc.* IV 5692 (en bij Kiliaen als verouderd met de beteekenis: arcus automatus, sponte et ultra jaciens) ook door synaloephe tot *selscot*, b.v. *Nat. Bl.* VIII 907; *Rijmb.* 19325, 32008; *Hist. van Troyen* 5016; *Rose* bl. 248 vs. 20. Zoo vindt men ook *zeilscotter*, *Lanc.* II 10310, naast *selfscotter*, *Lanc.* II 32334, III 15969, IV 8133. Ook voor *zelfs* vindt men soms *sels*, b.v. *Mnlp.* I 192. Synaloephe van *fs* vertoont zich in 't mnl. ook bij *keesdom*, *Lsp.* II 36 vs. 216 var.; *Vaderl. Museum*

---

[1]) Volgens J. C. Groothuis, *Onze Volkstaal* II bl. 88.

I bl. 58 vs. 23, en *keeskint*, *Velthem* VII 25 vs. 17, voor *keefsdom* (hoererij), *Lsp*. II 36 vs. 216, 227, 240; *Leven van Jezus* Cap. 59, 112, 177; *Belg. Museum* I bl. 61, en *keefskint* (basterd) *Lsp*. II 36 vs. 232, 564. Het woord *keefs*, Ohd. *chebisa*, *chebis*, Mhd. *kebese*, *kebse*, Ags. *cefes*, *cyfes*, beteekent oorspr. bijzit. In de volkstaal van vroegeren tijd zeide men vaak *lieste* voor *liefste*, zooals wij niet alleen in de *Cluyte van Playerwater* vs. 4 vinden, maar ook in Huygens' *Hofwijck* vs. 1781. Zoo spreekt ook de wortelteef Trijn van Bunsehoten in Brederoo's *Moortje* (uitg. 1644) bl. 24 Kaekerlack met „liestentje" aan en ook in andere kluchtspelen uit de 17de eeuw is die vorm zeer gewoon.

....

NEGENDE HOOFDSTUK.

Epenthesis of invoeging.

Epenthesis van medeklinkers zoowel als van klinkers is in alle talen een gewoon, zij het dan ook, althans van consonanten, nog niet in voldoende mate verklaard, verschijnsel; maar de invoeging eener *d*, die wij het eerst zullen behandelen, is aan het Nederlandsch in het bijzonder eigen. Vooreerst komt die inlassching voor tusschen twee klinkers: ten minste zoo vertoont zij zich in de schrijftaal, en als zoodanig wordt zij dan ook gewoonlijk voorgesteld [1]). Eene eigenaardigheid in de Groningsche uitspraak, zelfs bij woorden die allesbehalve tot de volkstaal behooren, heeft mij echter eene andere opvatting aan de hand gedaan. Groningers toch laten, zonder er zich zelf van bewust te zijn, steeds, als een woord met de letters *ien* eindigt, na de lange *i* en vóór de sonore *n* eene flauw uitgesproken *d* hooren, en zeggen b.v. *kniedn* voor *knieën*, *jaloeziedn* voor *jaloezieën*, *symphoniedn* voor *symphonieën*, *melodiedn* voor *melodieën*, enz. De *d* is daar dus niet tusschen twee klinkers ter vermijding van hiaat ingelascht, maar vóór de *n* en na een bepaalden klinker, namelijk de *i*. Merken wij nu op, dat — op eene enkele uitzondering na — ook in de Nederlandsche woorden, die in de schrijftaal de *d* hebben aangenomen, de *i*-klank voorafgaat, dan ligt het voor de hand aan den invloed juist van die vocaal te denken, en wel in verband tot de *n*, die zoo goed

---

[1]) O. a. ook door Dr. W. L. van Helten, *Klinkers en Medeklinkers*, Rott. 1875 blz. 126.

als altijd, slechts gescheiden door eene toonlooze *e*, volgde en, zooals wij spoedig zullen zien, ook na zich de *d* aannam, evenals de andere vloeiende tongletters, *l* en *r*, dat deden. Met epenthetische *d* treffen wij tegen het eind en na de middeleeuwen in onze taal aan:

Geschieden voor *geschiedn* en dat weêr voor den gewonen middelned. vorm *gescien* voor **gescihen*, een zwak vervoegd werkwoord, maar overigens te vergelijken bij het Ohd. *giscehan*, Mhd. en Nhd. *geschehen*.

Spieden voor *spiedn*, en dat voor het gewone mnl. *spien* uit **spihen*, Ohd. *spehôn*, Mhd. *spehen*, Nhd. *spähen*, afleiding van het Ohd. en Os. adj. *spâhi*, Mhd. *spaehe*, verstandig [1]), vanwaar ook het Ohd., Os. *spâhida* (wijsheid). De Germ. wortel *speh*, die *zien* beteekent, vindt in Latijn en Grieksch talrijke vertegenwoordigers, zooals 't Lat. *spicere*, Grieksch (met metathesis) σκέπτω; toch hebben de Romaansche talen hare woorden van dezen wortel aan 't Germaansch ontleend, zooals 't Fransch *épier*, *épion*, Ital *spiare*, *spione*.

Vlieden voor *vliedn*, en dat voor het gewone mnl. *vlien*, Ags. *fleón*, uit **vliehen*, Os., Ohd. *fliohan*, Mhd. *vliehen*, Nhd. *fliehen*. 't Got. heeft de oorspr. adspiraat in *thliuhan*, en daar men in 't Got. ook *flaugjan* aantreft, dat een aan ons *vliegen* beantwoordend **fliugan* veronderstelt, moet men aannemen dat *vlien* en *vliegen* oorspr. niet verwant zijn.

Kastijden voor *kastijdn* en dat voor het gewone mnl. *castien*, zie bv. *Sp. Hist.* I[1] 8 vs. 8; 13 vs. 23; III[7] 23 vs. 47; 50 vs. 75 en elders; evenals 't Hd. *kasteien* overgenomen uit het Oudfransch *castier*, Nieuwfr. *châtier*, dat wel straffen beteekent, maar in 't bijzonder ook in kerkelijken zin: zich door boetedoening en lichaamskwelling van zonde reinigen. 't Is het Lat. woord *castigare* (in 't Oudfrank. als *kestegôn* met umlaut overgenomen), d. i. rein maken, samenstelling van *castus* (rein) en *agere* (maken).

---

[1]) In Overijsel leeft datzelfde woord nog voort onder den vorm *spee* (gemakkelijk te zien). Zie Dr. J. Verdam, *Tijdschrift voor Ned. taal en lett.* III bl. 218 vlgg.

Belijden voor *belijdn*, en dat voor het gewone mnl. *belîen* (bekennen, verhalen), naast *lîen* in gebruik en zwak vervoegd, zooals ook in de verwante talen, Oudfriesch *hlia*, *behlia*, Ags. *bihlîgan* [1]). Wanneer Maerlant soms ook *lyhen* schrijft, b. v. *Sp. Hist.* I[1] 18 vs. 71; 21 vs. 6, zal hij wel niets anders bedoeld hebben, dan te kennen te geven, dat het woord tweelettergrepig is. Hij schrijft trouwens gewoonlijk *lîen*, *lyen*, b. v. *Sp. Hist.* III[7] 14 vs. 72 enz.

Verlijden voor *verlijdn* uit *verlien*, en daarnaast *rechtsverlei*, meen ik van *belijden* te moeten afscheiden, vooral ook met het oog op de oorspr. beteekenis (in gebruik geven, overdragen), die men het best leert kennen uit eene plaats in De Groot's *Inleiding* (uitg. 1631) bl. 116 b, 130: „Doch soo wanneer het bescheid is van gheleent geld, alsoo de luiden dicmael sulcs *verliden* vóór het aenstellen, is by de wetten goed gevonden, dat de toesegginghe binnen de twee jaren te reeckenen van den dag van 't *verliden* af, hem mag behelpen met te zeggen dat het geld niet en is ghetelt geweest." Dat het ww. zwak was, blijkt uit eene plaats in het gedicht van de *X Plaghen* vs. 204: „Eertrike heeft hi ons *verlijt*" (d. i. in leen gegeven). In de oudere Germ. talen is het ww. sterk: Os., Ohd. *farlîhan*, Got. *leihvan*, Ags. *lîhan*, Mhd. *lîhen*, Nhd. *leihen*, het grondwoord waarvan ons *leen* is afgeleid [2]).

Bevrijden voor *bevrijdn* uit *bevrijen* (mnl. *vrîen*) van *vrij*.

Wijden voor *wijdn*, dat in 't mnl. steeds *wijen* luidt, bv. *Sp. Hist.* III[7] 14 vs. 71, IV[2] 14 vs. 87; Got. *veihan*, Os. *wîhian*, Ags. *vîhian*, Ohd. *wîhen*, Nhd. *weihen*, afleiding van een adj. Got. *veihs*, Os., Ohd. *wîh* (heilig). De *d* ontbreekt bij ons nog in *wijwater* en *wierook* (met *ie* in plaats van *ij* vóór *r*), Ohd. *wîhrouh*, Nhd. *weihrauch*. De schrijfwijze *wihinge*, *Sp. Hist.* III[7] 23 vs. 41, zal wel niet

---

[1]) Zie daarover Dr. P. J. Cosijn, *Noord en Zuid* IV bl. 220 vlgg. *Tijdschrift voor Ned. taal en lett.* I bl. 152.

[2]) Zie bladz. 186 vlg.

de oorspr. *h* weêrgeven. Opmerkelijk is naast deze poging om het woord tweelettergrepig te houden de samengetrokken vorm *kerckwijnghe*, *Rijmb.* 11758, 24642; *Sp. Hist.* I[7] 16 vs. 1.

Vertiden komt in 't later mnl. nu en dan voor, b. v. *Reinaert* II 6541 in plaats van het zeer gebruikelijke *vertien*, dat afstand doen, verloochenen, en vervolgens vergeven beteekent [1]).

De *d*, die in *partijdig* voor *partijig* is ingelascht, kan niet berusten op invloed van eene volgende *n*, en is misschien aan analogiewerking (vgl. *onzijdig*, *ontijdig*) toe te schrijven, maar misschien ook te vergelijken bij de *d*, die eenige mnl. bastaardwoorden vertoonen, zooals *valeyde* (*Walew.* 227, 2853), *corweide* (*Belg. Museum* VI bl. 302, heerendienst voor 't Fr. *corvée*, ons *karwei*), *galeide* (*Stoke* IX 114, 215, 281, 565, 590, 773, 808, 821, 832, 1183, 1321), *cyteide* (*Rijmb.* 1549, 21203), Fr. *cité*, Lat. *civitatem*, enz., en die misschien uit Provençaalsche bijvormen in de vertaalde Fransche gedichten verklaard moeten worden [2]).

Op invloed van 't imperf. wijzen vormen als *vleyden* (ook *vlaeden*), *vleyder*, die Kiliaen naast *vleien* opgeeft, evenals *dijden* naast *dijgen* en *dijen*, *vlaeden* naast *vlaeghen* en *vlaen* (villen). Vondel gebruikt *dwaden* voor *dwaen* (wasschen) *Helden Godes* (uitg. 1620) bl. 36. Als eenig voorbeeld van inlassching der *d* na *a* in het tegenwoordig Nederlandsch geldt *nader* voor *naër* met syncope der *h* comparatief van *na* (vgl. Os. *nâhor*, Ags. en Eng. *near*); doch waarschijnlijk staat *nader*, met syncope der *r*, voor *naarder* met epenthetische *d* na *r* uit *naerre*, dat evenals *naarder* in 't mnl. voorkomt.

---

[1]) Zie bladz. 193, waar ook is aangehaald Dr. J. Franck, *Taalk. Bijdragen* II bl. 159 vlgg., die tevens betoogt, dat bij *betijden* in de uitdrukking: „iets laten betijden" (= begaan) de *d* waarschijnlijk tot den stam behoort, en dat in elk geval noch het ww. *tyen*, noch *tieën* als grondvorm daarvan mag worden aangenomen.

[2]) Vgl. F. Diez, *Grammatik der Roman. Sprachen*, 2te Ausg. I (Bonn 1856) p. 212 vlg., 441.

Zeer gewoon is in 't Nederlandsch (en ook Romaansche talen leveren er voorbeelden van: vgl. het Fransche *gendre* van 't Lat. *gener*, 't Fr. *tendre* van 't Lat. *tener*) epenthesis van *d* na *l*, *n* of *r* vóór *r*, en niet vóór *er*, zooals men uit de tegenwoordige taal allicht zou opmaken, maar uit het mnl. anders leert [1]). Zoo ontstond:

Daalder uit *daalre* naast *daler*, dat Vondel (Van Lennep III. bl. 21) nog schrijft in overeenstemming met het Hd. *thaler*, Amerikaansch-Engelsch *dollar*, eene munt, die haren naam ontleende aan het Joachimsdal in Boheme, zoodat men dan ook *Jochendaelders* vindt in het *Antw. Liedboek* van 1544 bl. 277 str. 5.

Elders met bijwoordelijke *s* voor *elre*, *Lorr.* A. I 1002; *Floris* 1258; *Heelu* 184; *Rose* 13151, comparatief van *el* (= anders), *Walew.* 224, 2295; *Moriaen* 898, 2428, 3679, 3866; *Torec* 1143, 1419, 1661, 2409, 2755, 2933; *Sp. Hist.* I[1] 20 vs. 6; 29 vs. 18; 45 vs. 56 enz. enz , zelfs nog bij Vondel, *Heerlyckheyd van Salomon* (uitg. 1620) bl. 30; naast *els*, *Sp. Hist.* I[1] prol. 18; *Lorr.* A I 1687; *Vierde Martijn* vs. 221 [2]). Zie *elder* reeds *Lorr.* A I 930.

Helder, reeds bij Kiliaen voor *helre*, uit *hel*, Ohd., Mhd. *hel*, Nhd. *hell*, oorspr. alleen van klank, later ook van kleur gebruikt.

Kelder voor *kelre*, dat in 't mnl. nog de regelmatige vorm is, b. v. *Floris* 663, 1259; *Sp. Hist.* III[7] 64 vs. 75 enz., terwijl bij Kiliaen *keller* de hoofdvorm, *kelder* de bijvorm is. 't Hd. heeft nog evenals 't Mhd. *keller*; vgl. Ohd. *chellâri*, Os. en Oudfrank. *kellere*, blijkens de *k* reeds in den Romeinschen tijd, toen de Latijnsche *c* ook vóór *e* en *i* nog als *k* werd uitgesproken, ontleend aan het Lat. *cellarium*, dat zelf eene afleiding was van *cella*, door ons als *cel* met *c*, en dus in lateren tijd, gedurende de heerschappij der R.K. kerk, uit het Latijn overgenomen.

Kolder (paardenziekte), voor *kolre*, zooals het woord in

---

[1]) Vgl. Dr. P. J. Cosijn, *Taal- en Letterbode* VI bl. 153.

[2]) Vgl. bladz. 214.

't Mhd. luidt, terwijl het Nhd. *koller* heeft. Het Ohd. *choloro* wijst op de afkomst van het woord, namelijk het Lat. *cholera*, dat zelf uit het Grieksch χολέρα is overgenomen, hetwelk letterlijk galachtigheid, maar vervolgens ook toorn, drift beteekent.

Kolder(maliën-), voor *kolre*, waarnaast in 't mnl. ook *colliere* in gebruik is, evenals Kiliaen *koller* en *kolliere* kent, het laatste ook voor 't geen wij nu een *chemisetje* noemen. 't Is het Fransche *collier*, Lat. *collarium* (van *collum*, hals), en beteekent dus oorspr. *halskraag*, maar werd bij uitbreiding ook genomen voor het geheele, uit maliën of ringen (Fransch *maille*) bestaande borst-harnas, evenals het mnl. *halsberch*.

Mulder (molenaar, en zeer gewoon als eigennaam) of *molder* (reeds in eene keur van 1360: zie *Belg. Museum* VII bl. 310), voor *mulre* of *molre* (bv. *Velthem* II 22 vs. 55; bij Kiliaen *moller*), dus zelf weêr geassimileerd uit *mulnere*, Mlt. *molinarius* van *molina*, dat wij als *molen* overnamen, uit het Lat. *mola*. 't Ohd. *mulinâri*, Mhd. *mülnaere*, *mülner* bewaarde nog de *n*, die in 't Nhd. *müller* met de *r* geassimileerd is.

Selderij (plantnaam) voor *sellerie*, zooals in 't Hd., en dat uit het Fransche *céleri*; vgl. Lat. *scilla* en *squilla* (zee-ajuin), Grieksch σκίλλα. Dat van de Latijnsche *sc* in 't Fransch soms alleen *c* overblijft, blijkt ook uit het Lat. *schedula* (of *scidula*), Fransch *cédule*, door ons als *cedel* overgenomen, en na syncope der *d* tot *ceel* samengetrokken.

Vilder voor *vilre* van *villen*.

Zolder, reeds bij Kiliaen naast *soller* voor *solre*, zooals in 't Oud-frank. en mnl., bv. *Alex.* IV 1457; *St. Franc.* 9287, 9955; *Rijmb.* 11340, 11361, 11566; *Sp. Hist.* I^2 26 vs. 26; III^2 34 vs. 54; *Lanc.* II 18945, enz. 't Luidt in het Ags. *solere*, Os. en Ohd. *soleri*, Mhd. *sölre*, Nhd. *söller*, en is het Lat. *solarium*, eigenlijk een plat dak, dat aan de zon (Lat. *sol*) was blootgesteld.

Beenderen, in 't mnl. *beenre*, bv. *Nat. Bl.* I 475, ofschoon de eerste en vierde naamval meervoud daar gewoonlijk nog *been* is,

Boender voor *boenre* van *boenen.*

Bunder voor *bunre* of *buunre*, zooals het woord te vinden is *Sp. Hist.* I[5] 17 vs. 21. Kiliaen geeft het reeds met *d* op en in de *Inform. upt stuck der Verpond*, bl. 528 treft men het woord in den vorm *buynder* aan.

Diender, reeds bij Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 1191, 1299, voor *dienre*, dat in 't mnl. nog gewoon is, bv. W. van Hildegaersberch bl. 104, vs. 87, 99.

Donder voor *Donr*, vanwaar ook *donre*, in 't mnl. de gewone vorm, bv. *Lanc.* II 2164; *Nat. Bl.* III 178, 660; *Rijmb.* 3953, 8838, 25208; *Sp. Hist.* I[1] 5 vs. 17, enz.; zoo ook *donreslach*, *Walew.* 1018; *Rijmb.* 4245 en *donren*, *Lanc.* III 9439; *Rijmb.* 4519, 30263; doch ook reeds *donder*, *Sp. Hist.* III[7] 19 vs. 59; *Lanc.* II 2150, en *donderen*, *Lanc.* II 2148. 't Woord luidt in 't Ags. *thunor* ('t Eng. *thunder* heeft ook epenthetische *d*), Os. *thuner*. Ohd. *donar*, Mhd. *doner*, Nhd. *donner*. Zoo staat ook *Donderdag* voor *donredag* (vgl. *donresdach*, *Sp. Hist.* III[6], 8 vs. 63 en *sdoenresdaegs*, *Rijmb.* 25820), Ags. *thunresdaeg* (Eng. geassimileerd *thursday*), Nhd. *donnerstag*, Mhd. *donerstac*, Ohd. *donarestag*, Oudnoorsch *thorsdagr*, de aan *Donar* (Oudnoorsch *Thorr*) gewijde dag. De wortel *tan* beteekent *klinken*, blijkens het Lat. *tonare*, *tonus*, dat wij als *toon* overnamen.

Dragonder voor *dragonr* of *dragoner*, zooals in 't Hd., van 't Fransch *dragon* uit het Lat. *draco* (Grieksch *δράκων*), daar de dragonders, die omstreeks het begin der 17de eeuw in Frankrijk de carabiniers vervingen, eenen draak in hunnen standaard voerden. Hooft noemt de dragonders zelf *draken*, wanneer hij zegt, dat de koning der Franschen „met zijn *draaken* aan komt stoote(n)" [1]).

Eender, d. i. gelijk, voor *eenre*, genitief van *een*, waarbij *wijze* of een dergelijk woord moet gedacht worden. Evenzoo vindt men in 't mnl. *gheender* voor *gheenre*, bv. *Playerwater*, vs. 86 enz.

---

[1]) Zie Oudemans, *Wdb. op Hooft* bl. 78.

Gaanderij voor *gaanrij*, volksetymologische verbastering van *galerij* [1]), van 't Fransche *galerie*, Ital. *galleria*, dat zelf ook in de 17de en 18de eeuw met epenthetische *d* voorkomt als *gaelderij* bij Vondel (van Lennep II 172) of *galderij* bij Jan Vos, *Gedichten* (1726) II bl. 283, Oudaen, *Gedichten* (uitg. van Poot 1724) bl. 74, Van Effen, *Spectator*, IV 140.

Hoenders in 't mnl. *hoenre* (voor *hoener*), bv. *Reinaert* I 1613, 1637, 1710, 1731.

Spaanders in 't mnl. *spaenre* (voor *spaner*).

Verstaander voor *verstaanre*, waar bovendien eene *n* is ingelascht.

Toonder voor *toonre*, *tooner*, alleen op de bank- en muntbiljetten.

Vaandrig (evenals het Hd. *fähndrich*) voor *vaanrig*, door *ig* afgeleid van *vaanre*, *vaner*, Mhd. *venre*, Ohd. *faneri*, van *vaan*. De epenthetische *d* is hier allesbehalve onschuldig geweest. Kiliaen reeds achtte *vaendrigh* eene samenstelling van *vaen* en *drigh* en stelde dat met *dragher* gelijk. Zoo deden ook anderen en maakten naar analogie ook andere samenstellingen met *drig*, als *stengdrig* bij Hooft, *roedrigh* bij Vondel en Blasius (*Mengeldichten*, Leyden 1661 bl. 127), *scepterdrigh*, *myterdrigh*, *blixemdrigh*, *vlammendrigh* bij Vondel [2]).

Hendrik voor *Henrik*, zooals de gewone vorm in 't mnl. is, uit **heemrîk*, d. i. de koning van 't heem. Zoo ook Hd. *Heinrich* voor *Heimrich*.

Leendert voor *Leenerd* van *Leonard*, d. i. *Leonhard* (leeuwsterk; vgl. Everhard, Berenhard of Bernard [3])).

Reindert voor *Reinaard*, *Reinhard*, en *Meindert* voor *Meinerd*, *Meinhard* [4]).

---

[1]) Zie het groote *Wdb. der Ned. taal* in voce *galerij*.

[2]) Zie voor de plaatsen bij Vondel Dr. W. L. van Helten, *Vondel's taal* I bl. 70.

[3]) Vgl. bladz. 184.

[4]) Zie bladz. 241.

Na de *r* is de *d* ingelascht bij een groot aantal persoonsnamen, die van werkwoorden zijn afgeleid, en die óf als eenvoudige afleiding óf in samenstelling voorkomen. De meest gewone zijn: *boorder*, *tolgaarder*, *gluurder*, *beheerder*, *hoorder*, *huurder*, *keurder*, *bekoorder*, *beloerder*, *porder*, *regeerder*, *beroerder*, *droogscheerder*, *versierder*, *smeerder*, *bespaarder*, *naspoorder*, *rustverstoorder*, *bestuurder*, *geldverteerder*, *zeevaarder*, *feestvierder*, *gezagvoerder*, *bewaarder*, *verweerder*, *zeurder*, *samenzweerder*.

Van *boer* hebben wij een werkwoord *boeren;* misschien leverde dat met inlassching der *d* het subst. *boerderij* op, misschien echter is dat subst. rechtstreeks van *boer* gevormd.

Zoo nemen ook alle comparatieven van adjectieven op *r* tegenwoordig de *d* aan, als *zwaarder*, *barder*, *teerder*, *verder*, *zekerder*, *dorder*, *stoerder*, *duurder*, terwijl men in 't mnl. gewoonlijk nog *swaerre*, *sekerre*, *duerre* enz. vindt. Zoo luidt de dubbele comparatief *meerder* in 't mnl. nog *meerre*, en *minder*, het eenig adjectief op *n*, dat de *d* heeft aangenomen, in 't mnl. nog *minre*, ofschoon *minder* toch ook reeds eene enkele maal wordt aangetroffen, b.v. *Sp. Hist.* I[1] 16 v. 10. Zoo heet ook de *minderbroeder* (*minoriet* of Franciscaner monnik) in 't mnl. nog *minrebroeder*, en zelfs nog bij Hooft, *Henrik de Grote* (uitg. 1626) bl. 146. Verkeerde opvatting van 't woord heeft de assimilatie van *nr* tot *nn* in de hand gewerkt en den vorm *minnebroeder* doen ontstaan.

In het mnl. en vooral in het Ned. van de 17de eeuw is het aantal woorden, waarin na eene vloeiende letter vóór de *r* door sommige schrijvers eene *d* werd ingelascht, nog veel grooter, waarvan wij trouwens slechts enkele als voorbeeld kunnen noemen. Zoo vindt men bij Vondel *overspeelder*, *tooneelspeelder*, *vertaelder*, *siender*, *inwoonder* [1]), het laatste ook bij Hooft, *Ned. Hist.* fol. 4 en bij Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 1231. Coornhert schrijft *doender*, *Wercken* I fol. 538 b, Huygens *straelder*, *Voorhout* vs. 410, Brederoo *opsiender*, *Sp.*

---

[1]) Zie plaatsen bij Dr. W. L. van Helten, *Vondel's taal* I bl. 22.

Brab. vs. 131 en *pijpestelder*, *Sp. Brab.* vs. 1135, Jan Vos *wettestelder*, *Gedichten* (1726) II bl. 32, L. Bidloo *blasoender* (heraut) *Panpoetikon* bl. 66 enz. enz. Zoo ook laschte men bij den comparatief of de verbogen naamvallen der adjectieven op *n* en *l* vaak de *d* vóór de *r* in, b.v. in *cleender Sp. Hist.* I^3 36 vs. 39; *Lanc.* II 24719; *reender*, *Sp. Hist.* I^7 66 vs. 38; *scoender*, *Sp. Hist.* I^8 78 vs. 28; *Lorr.* A II 201; Huygens, *Voorhout* 312, 744; *Zedepr. Een matroos* vs. 10; Cats (uitg. 1700) I bl. 10, 123, 172; *felder*, Cats I bl. 97, 169; *snelder*, Cats I bl. 40, 126; *fynder*, L. Bidloo, *Panpoetikon* bl. 17 enz. enz. Verder vindt men de *d* ingelascht in de op *r* uitgaande naamvallen der possessiva, b.v. *mijnder* voor *mijnre*, *Playerwater* vs. 298, *Rubben* vs. 26, 112, 132, Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 2220; *haerder* voor *haerre* of *harer*, zelfs nog bij Vondel en Hooft, *Ned. Hist.* fol. 160. Terwijl Vondel en andere dichters der zeventiende eeuw *veelderlei* en *alderlei* (zie bv. Cats, 1700, I bl. 187 en *alderhande* I bl. 117, *veelderhande* I bl. 29, 78) schrijven voor ons *velerlei*, *allerlei*, hebben wij de ingelaschte *d* behouden bij alle met *lei* en *hande* samengestelde getallen van *vierderhande* af tot en met *negentienderlei*, natuurlijk met uitzondering van *achterlei* [1]).

Enkele malen is ook de *d* na eene vloeiende consonant ingevoegd, wanneer geene *r* volgde. Zoo heeft *zinnelijk*, *zinlijk* in eene bepaalde beteekenis, namelijk die van rein, netjes, eene *d* achter de *n* aangenomen, en zegt men tegenwoordig in die beteekenis uitsluitend *zindelijk*, ofschoon Kiliaen dien vorm nog niet kent, evenmin trouwens als hij het woord in die beteekenis opgeeft; maar als *rein*, *net* vindt men nog zonder *d* het woord *sinnelijk* bij Brederoo (*Griane* bl. 30) en andere dichters van de 17de eeuw, en zelfs nog bij Rotgans, *Boerekermis* I vs. 92. Het beteekent oorspr. de zinnen aangenaam aandoende, behagelijk. In de 15de en 16de eeuw

---

[1]) Vgl. Dr. L. A. te Winkel, *De Grondbeginselen der Ned. spelling* § 93.

treft men ook *lyndelaken*, *lyndelaicken* voor *linlaken* of *linnenlaken* aan, b.v. *Passionael Wynterstuck* 1480 fol. 192 b, 239 d; *Inform. upt Stuck der Verpond.* bl. 475. Zelfs mag men aan de inlassching der *d* wel de verkorting der *i* toeschrijven, daar ons woord *linnen* in het mnl. en zelfs nog bij Kiliaen *linijn*, *lijnen* luidde, evenals het Os. *lînîn*, Ags. *lînen*, Mhd. *lînen*, *lînîn*, Nhd *leinen*, afgeleid van *lijn* (nog in *lijnwaad*, *ijnzaad*, *lijnolie*), Got. *lein*, Ohd., Mhd., Os. *lîn*, overgenomen uit het Latijn, waar *linum* vlas beteekent.

De vorm *spelden* voor *spellen* (van *spel*, oorspr. vertelling, afgeleid) is, evenals nu nog hier en daar in de volkstaal, zoo ook in vroegeren tijd in de schrijftaal niet ongewoon. Voor *paling* vindt men in 't mnl. zeer dikwijls *paeldinc*, b.v. *Nat. Bl.* V 51, 55, 58, 71, 167, VI 767; *Sp. Hist* I' 18 vs. 75; ook geassimileerd tot *paellinc*, in Verwijs' *Van vrouwen ende van minne* VIII vs. 219. Toch vindt men ook *paelinc*, b.v. *Nat. Bl.* V 293.

Aan volksetymologie is de inlassching der *d* in *admiraal* toe te schrijven. In 't mnl. luidt het nog gewoonlijk *amirael* of *ammirael*, zooals Kiliaen en de dichters der 17de eeuw het woord nog schrijven. Het heeft reeds in het Mlt. *admiralius*, *admirallus* de *d* ingevoegd onder den invloed van 't ww. *admirari* (bewonderen). Het grondwoord is het Arabische *amîr* of *emir*, dat vorst, bevelhebber beteekent, en in Europa den Latijnschen uitgang *alius* aannam [1]).

De *d* van *zondvloed* schijnt, ofschoon van epenthetischen aard, niet aan volksetymologie toe te schrijven te zijn, ofschoon wij in de *o* uit *u*, die zelf weêr uit *i* afkomstig is, wel volksetymologische verandering door de bijgedachte aan *zonde* zullen te zien hebben, alsof de zondvloed eene overstrooming als straf voor de zonde beteekende. Behalve *zondvloed* geeft Kiliaen ook nog den vorm *sundvloed* en den ouderen *sindvloed* op, het eerste te vergelijken bij het Hd. *sündflut*, het andere bij het Ohd. *sintfluot*, die eene dentaal

---

[1]) Zie het groote *Wdb. der Ned. taal* I 815 vlg.

hebben ingelascht, want de oorspronkelijke vorm was in 't Ohd. *sinfluot*, samengesteld met *sin*, dat *eeuwig*, *zeer lang*, *zeer groot* beteekende, in de oud-Germaansche talen in verschillende samenstellingen voorkomt, en in 't Got. eene afleiding als *sineigs* (oud), *sinista* (oudste), in 't Latijn *senes* (oud), *senior* (ouder) heeft opgeleverd. Hetzelfde woord komt ook voor in 't mnl. *seneschalk* (Mhd. verbasterd tot *seneschalt* en in het Fransch als *sénéchal*, in 't Ital. als *siniscalco* overgenomen), den titel voor den hofmeester van vorsten en groote heeren, die ook *drossaat* werd genoemd. Het tweede gedeelte, *schalk* (knecht), is hetzelfde als in *maarschalk*, en het geheel beteekent dus oorspr. *oude dienaar* of *groote*, *eerste minister;* vgl. ook *seigneur* (heer) uit *senior* (de oudere). Bij Kiliaen vinden wij ook dit woord van eene epenthetische *d* voorzien, en als *sindeschalk* opgegeven met de onjuiste verklaring uit *sinde* (voor *gesinde*), alsof het woord *minister familiae* zou beteekenen [1]).

Op eene verkeerde verklaring of volksetymologische verandering berust ook de door Kiliaen opgegeven vorm *saedsoen* met epenthetische *d* voor *saison*, *seizoen*, waarbij blijkbaar aan *zaad* gedacht werd.

Epenthesis der *t* is in 't Germaansch niet zeldzaam, en dáár, evenals in 't Slavisch, tusschen *s* en *r* overoud [2]). Vier woorden minstens komen reeds in alle Germaansche talen met *t* tusschen *s* en *r* voor, die in de verwante Indo-Germaansche talen die *t* nog missen, namelijk:

Stroom, Os. *strôm*, Ags. *streám*, Ohd. *stroum*, Mhd. *stroum*, *strôm*, Oudnoorsch *straumr* voor **sraum(o)*, blijkens den Skr.-wortel *sru* (vloeien) en 't Grieksche *ῥέω*, vloeien, voor **srewo*, en *ῥεῦμα* voor **sreuma*.

Strijd, Os. *strîd* (ijver), Ohd., Mhd. *strît* voor **srîd;* vgl. Skr. *sridh*, vijand.

---

[1]) Zie deze verklaring van *zondvloed* en *seneschalk* door Dr. J. Beckering Vinckers, *Noord en Zuid* VI bl. 257—276.

[2]) Zie daarover Dr. H. Kern, *Taalk. Bijdragen* I bl. 38.

Storm, Ags. *storm*, Ohd., Mhd., Nhd., *sturm*, Oudnoorsch *stormr* voor **srem(o)*, **srmo*, van eenen wortel, die zich snel bewegen beteekende, en behalve in verschillende Sanskrt-woorden ook bewaard is in het Grieksche ὁρμή (d. i. *sormê*), aanval, bestorming.

Zuster voor **zwester* [1]) en dat voor **swesr*, blijkens het Skr. *svasâ* (stam *svasr*) en 't Lat. *soror* voor **svesor*, **svesr*.

Bij bastaardwoorden werd ook in de Nederlandsche spreektaal de *t* tusschen *s* en *r* ingevoegd na syncope van eenen klinker, namelijk bij:

Stroop voor **sroop* uit het Fransche *sirope*, en

Astrant (brutaal) voor **asrant* uit het Fransche *assurant*. Op Schouwen werd in dit woord ook nog eene *n* ingevoegd en zegt men *onstrant* [2]).

Dat inlassching der *t* in bastaardwoorden na *s*, zij het dan ook juist niet vóór *r*, meer voorkomt, blijkt bv. uit het Neder-Betuwsche *stollesteere(n)* voor *solliciteeren* [3]).

Aan volksetymologie is, ook weder na *s*, de inlassching der *t* te wijten bij de beide woorden:

Bestekamer voor *bessekamer*, en dat weêr voor *bassecamere*, zooals men het woord in 't mnl. nog geschreven vindt, evenals in 't Oudfransch *chambre basse*, Mlt. *camera bassa*. Benedenkamer, vertrekje onder in de kasteeltorens boven de slotgracht, is dus de eigenlijke beteekenis [4]).

Muizenesten voor *muysenisse in 't hooft*, zooals Kiliaen schrijft, en hetwelk hij verklaart met „imaginatio, phantasia, Eng. *musing*". 't Is eene afleiding van 't werkwoord *musen* (Eng. *to muse*), dat men in den zin van peinzen, zijne gedachten vestigen, vindt *Rose* 12462 en bij Kiliaen; terwijl *museeren* als staroogen voorkomt *Rose* 1399. Kiliaen heeft ook *muy-*

---

[1]) Zie Bladz. 244.

[2]) Volgens J. Goemans, *Onze Volkstaal* I bl. 29.

[3]) Volgens J. C. Groothuis, *Onze Volkstaal* II bl. 107.

[4]) Zie deze verklaring gegeven door Dr. E, Verwijs, *Taal- en Letterbode* VI bl. 273—275 en vgl. mijn *Kasteel in de dertiende eeuw*, Gron. 1879 bl. 150 vlg.

seneren. In het woordenboek van Richelet wordt *muser* opgegeven als verouderd Fransch, in de beteekenis van „avoir le visage fiché vers un endroit. Et au figuré: se distraire de son travail et s'amuser à regarder, à faire, ou à dire quelque chose d'inutile."

Na de *n* is epenthesis der *t* vroeger zeer gewoon geweest. In de *Limburgsche Sermoenen* der 14de eeuw komen *minnentlike*, *innentlike*, *verholentlike* voor [1]). Zoo vindt men bij oudere schrijvers zeer dikwijls *eigentlijk*, *wezentlijk*, *opentlijk*, *gezamentlijk*, bv. bij Vondel, die ook *volkomentlijck* schreef, en evenzoo *t* vóór *heid* inlaschte in *ervarentheyd*, *gelegentheyt*, *verborgentheid*, *verholentheid*, *genegentheit*, *verlegentheit*, *goedertierentheyd* [2]). Huydecoper keurde hier die *t* overal af [3]), en evenals Bilderdijk volgde ook Siegenbeek hem daarin bij de spellingregeling van 1804, doch in de uitgave van 1829 van zijn *Woordenboek voor de Nederl. spelling* schreef hij: „als volkomen wederlegd beschouw ik de schrijfwijze van *openlijk*, *ordelijk*, *wezenlijk*, *om uwen wil*, enz., waarom ik sedert schrijve *opentlijk*, *ordentlijk*, *wezentlijk*, *om uwentwil*, enz." Door die verklaring werd de inlassching der *t* wel in de hand gewerkt, maar zij werd toch bij de met *lijk* samengestelde woorden nog niet zóó algemeen, dat de redactie van het groote woordenboek deze „vergroving der uitspraak", zooals zij haar noemde, bij de spellingregeling van 1865 behoefde te handhaven [4]). Alleen bij *erkentelijk* (voor *erkenlijk*) en *ordentelijk* (voor *ordenlijk*) [5]) was zij zoo algemeen geworden en was zij zelfs door epenthesis eener toonlooze *e* gevolgd, dat er geen

[1]) Zie Dr. P. J. Cosijn, *Taal- en Letterbode* V bl. 183.

[2]) Zie Dr. W. L. van Helten, *Vondel's taal* I bl. 22 vlg., die daarbij wijst op syncope der *d* na *n* in Vondel's taal bij andere woorden als *onwetenheit*, *alweetenheit*, *meedoogenheit*, *oploopenheit*, *almogenheit*, *uitsteeckenheit*, *welspreeckenheit*.

[3]) Zie B. Huydecoper, *Proeve van Taal- en Dichtkunde* II bl. 350—352.

[4]) Zie Dr. L. A. te Winkel, *De Grondbeginselen der Ned. Spelling* § 115.

[5]) Zie ook blz. 20. Plantijn schrijft reeds *ordentlick*.

denken meer aan kon zijn, haar te verwijderen. Die laatste inlassching ging gepaard met verspringing van den klemtoon, welke Lambert ten Kate [1]) en Huydecoper [2]) reeds opmerkten, evenals Huydecoper iemand kende, die *gezaméntlijk* zeide; maar in de 17de eeuw en het begin van de 18de vindt men nog *órdentlijk* met regelmatigen klemtoon, zooals bij Hooft, *Geeraert van Velzen* II vs. 10; Gerard Brandt, *Poëzy* bl. 502; Hoogvliet, *Abraham* (1746) bl. 109 enz.

Eindelijk heeft inlassching van *t* nog geregeld plaats gehad vóór den verkleiningsuitgang *je*, wanneer het woord uitgaat op eenen klinker of tweeklank, eene *w* of de vloeiende consonanten *l*, *n*, *r*, b. v. *papaatje* (waar tevens de *a* dubbel geschreven wordt om het gevaar van verkeerde uitspraak te voorkomen), *zeetje*, *knietje*, *bijtje*, *strootje*, *kneutje*, *koetje*, *eitje*, *kraaitje*, *kooitje*, *luitjes*, *pauwtje*, *vrouwtje*, *nieuwtje*, *duwtje*, *leeuwtje*, *stoeltje*, *zoentje*, *schaartje*. Ook heeft die epenthesis plaats na de *ng*, b. v. in *wangetje*, *tongetje*, *wandelingetje*, enz. na inlassching eener toonlooze *e*, die ook wordt ingelascht na de vloeiende slotletters van eenlettergrepige woorden met onvolkomen klinker, zooals *mannetje*, *kommetje*, *tolletje*, *karretje*. Wel is waar mag men hier de *t* over het algemeen als epenthetisch beschouwen, maar men moet daarbij toch bedenken, dat een samengestelde uitgang (*e*)*tje* niet onmogelijk is, en kan beantwoorden aan een Griekschen uitgang (*ι*)*διον*, die in het oudste Germaansch (*i*)*tio* kon luiden en in het Ohd. inderdaad als (*i*)*zo* voor (*i*)*zio* voorkomt in eigennamen als *Kuonzo* (*Kunzo*) voor **Kuonizio* naast *Kuono* (*Kuno*), *Götz* voor *Götzi* uit **Gotizio*, *Fritz* (ook door ons als *Frits* overgenomen) voor **Fritzi* of **Fritzo* uit *Fritizio* [3]).

Epenthesis der *s* heeft vóór eenen anderen verkleiningsuitgang, namelijk *ke*(*n*) plaats, wanneer het grondwoord op eene keelletter uitgaat, b. v. *jaksken*, *vlagsken*, *jongsken*.

---

[1]) Zie L. ten Kate, *Aenleiding* (1723) II bl. 6 vlg.

[2]) Zie B. Huydecoper, *Proeve* II bl. 350—352.

[3]) Zie Dr. H. Kern, *Taal- en Letterbode* II bl. 108, V bl. 26.

Verder komt de *s* nog soms alleen welluidendheidshalve voor tusschen twee leden eener samenstelling, waarbij niet aan eene genitiefs- of meervouds-*s* te denken valt, zooals wanneer het eerste lid der samenstelling een werkwoordelijke stam is, b.v. in *leidsman*, (reeds in 't mnl. *leedsman*, *Rijmb.* 3557, 7101), *leidsvrouw* (mnl. ook *leetswijf*, *Sp. Hist.* III[8] 60 vs. 16, 24), *scheidsmuur*, *raagshoofd*. Ook bij *kindsheid* kan moeielijk aan eene genitiefs-*s* gedacht worden. Vergelijkt men *doodsbleek*, *doodsbenauwd* met *doodziek*, *doodbedaard* enz., dan blijkt ook dáár de *s* anorganisch.

Ook ontwikkelde zich misschien eene *s* na de *r* bij werkwoorden als *knarsen* (reeds bij Kiliaen) voor *knarren* en de verouderde *girsen* (snorren) voor *girren* (Mhd. *girren*) en *baersen* (voortbrengen), ook *hem baersen* (zich vertoonen), voor *baren* [1]).

Epenthesis van *h* komt alleen een paar maal voor als gevolg van volksetymologie. Zoo is de schrijfwijze *offerhande* niet zeldzaam, b. v. reeds in den *Delftschen bijbel* van 1477, bij Plantijn (doch niet bij Kiliaen) en verder bij Vondel, bv. *Leeuwend.* vs. 1040, *Joh. de Boetgezant* II vs. 56, 101, 151, *Herschepp.* IX 1129, Coster, *Polyxena* vs. 1259, 1367 enz. 't Is natuurlijk het Fransche *offrande*, Latijn *offerenda* [2]).

Ook in *eekhoorn* is de *h* anorganisch, evenals in 't Hd. *eichhorn*, terwijl het Mhd. *eichorn*, Ohd. *eihhorn* den weg tot de verbastering schijnen te banen. Dat *hoorn* in dit woord evenmin zin heeft, als er oorspr. eene *h* in het woord voorkwam, blijkt uit het Ags. *âcvern*, waaraan door synaloephe der *we* tot *o* ons *eekhoorn* zeer goed kan beantwoorden. Wat

---

[1]) Zie Dr. W. L. van Helten, *Vondel's taal* I bl. 22, die terecht voor den sisklank van *meersen*, *verclaersen*, *kleinzen* eene andere verklaring geeft, welke misschien ook op *knarsen*, *girsen* en *baersen* van toepassing zou kunnen zijn. In elk geval acht ik het onjuist, met hem bij *spersen*, *sparsen*, *spaersen* (strooien, spatten) aan epenthesis der *s* en een grondwoord *sparen* te denken. 't Fransche *disperser*, 't Lat. *sparsus* (verspreid) van *spargere* wijst duidelijk op den oorsprong dier *s*.

[2]) Vgl. B. Huydecoper, *Proeve* II bl. 548 vlg.

vern beteekent, weet men niet, doch is *eek*, zooals het waarschijnlijkst is, de naam van den eikeboom, dan mag het Oudnoorsche *îkorni* bevreemding wekken, omdat *eik* in die taal evenals bij ons *eik* luidt, in de algemeene beteekenis van boom. In het mnl. onderging het woord nog eene andere verbastering: men vindt daar namelijk *eencoren*, *Nat. Bl.* II 3372; *Reinaert* I 1864.

Ook aan volksetymologie toe te schrijven is de vorm *koningstavel* met *ng*, dien Kiliaen opgeeft naast *konnestabel*, *konstabel*, en die ook in het mnl. niet zeldzaam is, bv. *Alex.* VI 86, 90; *Rijmb.* 10496, 12419, 17488, 32649. Zoo heet ook het opperbevel over het leger *conincstavelije Rijmb.* 10013, 10575, 10613, ofschoon ook juister *constavelie Limb.* XII 268, 481, 496. Dat *konstabel* de betere vorm is, blijkt uit het Oudfransche *connestable* (nu *connétable*), Mlt. *constabularius*, verbasterd uit *comes stabuli*, d. i. stalgraaf. De volksetymologie werd nog uitgebreid door Becanus, die er, volgens Kiliaen, *koninckstapel* van maakte „quasi columen regis." Anderen zooals bv. Jan Vos, *Gedichten* (1726) II bl. 252, schrijven *konstapel.*

Epenthesis van *b* komt in 't mnl. herhaaldelijk voor bij *jamber* (bv. *Lanc.* III 15560), *jamberlike* (bv. *Lanc.* III 17935) en *jamberen* (bv. *Lanc.* III 23392), tengevolge waarvan reeds in het mnl. door assimilatie van *mb* tot *mm* onze vorm *jammer* ontstond in plaats van het oudere *jamer* [1]), dat men o. a. vindt *Lanc.* II 11994, *Reinaert* I 308; *Martijn* I 591; *Stoke* II 396, IX 610 en elders in éene der Hss. van Stoke; zoo ook *jameren*, *Stoke* IX 397; *jamerhede*, *Stoke* IV 1401; *Lanc.* II 2914; *jamerlike*, *Martijn* I 611.

Zoo ook ontstond de dubbele *m* van *immer* en *nimmer* door assimilatie van de *m* met eene epenthetische *b*, die wij vinden in *ember*, *Torec* 124, 1572; *Moriaen* 564, 825, 1183, 1487, 2440, 2561, 2819, 4158, 4267; *Lanc.* IV 3147; *embermere*, *Torec* 101, 993, 1945, 2886, 2937, 3795; *embertoe*, *Torec*

---

[1]) Zie Bladz. 238.

563; *Lanc.* II 18304, III 10398; *nember*, *Torec* 1757, 2048, 2063; *Moriaen* 238, 2264, 3171, 3271; *nembermere*, *Torec* 37, 644, 654, 1113, 1871, 1969, 2291, 2525, 2558, 2562, 2609, 2665; *Moriaen* 723, 1926, 2521, 2601, 2999, 4116, 4371; *Lanc.* II 1585, 2265, 3639, 3954, 15600; *nembermee*, *Moriaen* 327, 2272; *Lanc.* II 2190, 4260.

Bij oudere schrijvers komen nog andere woorden met ingelaschte *b* na *m* voor, zooals o. a. *hembd*, in het Amsterdamsch van Brederoo's *Sp. Brab.* vs. 715, 976.

De *p* wordt ingevoegd vóór den verkleiningsuitgang *je* bij woorden die op *m* uitgaan, als *bloempje*, *oompje*. In gewestelijke spreektaal hoort men ook vaak *kompt* voor *komt*, *neempt* voor *neemt*, enz. Zoo vindt men ook in de *Limburgsche Sermoenen* der 14de eeuw *neempt*, *nůmpt*, *compt* geschreven [1]). De *t* smelt dan soms samen met de *p*, zoodat men, bv. te Rotterdam, *hij komp* zegt. Niet onbekend is de dramatische anecdote voor rederijkers, die J. Schuitemaker in 1866 het licht deed zien onder den titel *Dakompian-Dagatiweer*. Ook in het mnl. vinden wij de *p* soms ingelascht, zooals in *columpne* voor *columne*, *St. Christina* vs. 1562 en in de *Limburgsche Sermoenen*.

Epenthesis der *n* is een zeer gewoon verschijnsel. Ik spreek nu niet van de nasaleering bij de sterke werkwoorden der eerste klasse, waar de *n* reeds in overouden tijd zich tot de geheele vervoeging heeft uitgestrekt, in plaats van tot den praesensstam beperkt te blijven [2]), maar noem alleen eenige woorden, die in onze eigene taal eene *n* hebben ingelascht.

Zoo hebben wij vooreerst eene *n* in *Dinsdag*, dat eertijds door invloed van het Amsterdamsch dialect en onder volksetymologische bijgedachte aan *dingen* (pleiten) zelfs tot *Dingsdag* verbasterd was, maar nu ten minste dien keelklank weêr heeft laten varen. Dat de *n*, die ons *Dinsdag* met het Hd. *Dienstag* gemeen heeft, anorganisch is, blijkt uit het Mhd. *ziestac*,

---

[1]) Zie Dr. P. J. Cosijn, *Taal- en Letterbode* V bl. 184.

[2]) Vgl. daarover bl. 161—164.

zistac (doch ook reeds *zinstac*, verbasterd onder den invloed van *zins*, cijns), Ohd. *ziostag*, Eng. *Tuesday*, Ags. *Tivesdaeg*, Oudnoorsch *Tysdagr*, in overeenstemming waarmeê men bij ons *Tiesdag* zou verwachten. Misschien heeft de *d* van *Donderdag* invloed geoefend op de *t* van *Tiesdag*, in elk geval kan *dingen* eerst later zijnen invloed hebben doen gelden, want die *d* komt in 't oudste mnl. alreeds voor, en bij vormen, die in de verte niet aan *dingen* doen denken, zooals *Dijnsdach*, *Dijssendach*, *Disendach*, *Dijstdach*. De god *Tiu* (Oudnoorsch *Tyr*), aan wien deze dag gewijd was, was de krijgsgod der Germanen (vandaar dat hij de naam werd voor den Lat. *dies Martis*, Fransch *Mardi*), maar etymologisch stemt het woord overeen met het Skr. *Djâus* (genit. *Divas*, hemel), Grieksch Ζεύς, d. i. *Djeus*, genit. Διός, d. i. *Divos*, Lat. *Ju* in de samenstelling *Jupiter* (= hemelvader) d. i. *Dju*, genit. *Jovis*, d. i. *Djovis*.

Evenals in *Dinsdag* vinden wij in 't mnl. ook eene *n* in *Vrijdag*. De vorm *Vrijndach* komt o.a. voor *Sp. Hist.* I[1] 10 vs. 3; III[8] 72 vs. 86; IV[2] 41 vs. 90; *vriendach*, *vrindach*, *Rijmb.* 4384, 5965, 23466, 26404. 't Is de vertaling van *dies Veneris* (Fransch *Vendredi*), die in 't Hd. *Freitag*, Mhd. *Vrîtac*, Ohd. *Frîatag*, Eng. *Friday*, Ags. *Frigdaeg* heet, en dus is de dag gewijd aan de godin, die in 't Oudnoorsch den naam *Frigg* draagt en bij ons dien van *Vrî* moet gedragen hebben, d. i. de vrouw, echtgenoote, eigenlijk de *lieve* van den wortel *pri*, die liefhebben beteekent en zoowel ons werkwoord *vrijen* als het subst. *vriend* en het adj. *vrij* (oorspr. edel, lief) opleverde [1]).

Dat de *n* van ons *kinkhoest*, evenals van 't Eng. *chincough*, epenthetisch is, blijkt uit den vorm *kikhoest*, dien Kiliaen naast *kichhoest* en *kuchhoest* opgeeft [2]). Wij hebben *kikken* en *kuchen* naast elkaar, en daar die woorden moeielijk

---

[1]) Vgl. ook Mr. L. Ph. C. van den Bergh, *Proeve van een kritisch Wdb. der Ned. Mythologie*, Utrecht 1846 bl. 66—70.

[2]) Als tweede voorbeeld van inlassching der *n* vóór *k* wijs ik op den vorm *minke(n)*, die in de Neder-Betuwe gebruikt wordt voor *mikken*, volgens J. C. Groothuis, *Onze Volkstaal* II bl. 96.

te scheiden zijn, moeten wij voor beide eenen grondvorm *keuk* aannemen, waaruit zoowel **kiekjan* (vgl. Ags. *ceócian*, stikken), als **kûkjan* (vgl. Oudnoorsch *kykia*, doorslikken, Mhd. *kûchen*, Nhd. *keuchen*) kon voortkomen. Voor verkorting van *ie* zoowel als *u* is te vergelijken *licht* en *doorluchtig* van *leuht*, *leoht*, en *vrind* en 't Amsterdamsche *vrund* van *freund*, *freond*. Mocht overgang van *k* tot *ch* bij ons aan bedenking onderhevig blijken, dan zou men bij *kuchen* ontleening aan 't Mhd. moeten aannemen.

De oudste genitiefvormen in onze taal van het vragend en aanwijzend voornaamwoord waren *wes* en *des*, nog bewaard in uitdrukkingen als *weshalve*, *des* (daarom), *desniettemin*, *desniettegenstaande*, *desgelijks*, *deswege*, *deshalve*, *desnoods*, *deskundig*, *desbevoegd*, *desbewust*, *desverkiezende*, waarin *des* substantievisch, en *destijds*, waarin *des* adjectievisch voorkomt. Dat *wes* en *des* beantwoordt volkomen aan het Got. *hvis*, *this*, Ags. *hvaes*, *thaes*, Os. *hwes*, *thes*, Mhd. *wes*, *des*. Invloed van den nominatief *wie* en *die*, van eenen anderen stam gevormd, deden reeds in 't mnl. de anorganische vormen *wies* en *dies* ontstaan; maar in den loop der 15de eeuw verbasterden deze nog meer door opname van eene *n*, waarvan *wiens* en *diens* nu voor het vervolg tot op heden voorzien bleven. Vraagt men naar den oorsprong van die *n*, dan is de meest waarschijnlijke verklaring dat van den datiefvorm *wien* en *dien* een nieuwe genitief gemaakt is. Dit oogenschijnlijk al te stoute vermoeden wordt zeer bevestigd door vormen als *hems*, *hens*, *huns*, die evenzoo in de 15de eeuw voorkomen, en door den Oudfrieschen genitief *hwammes*, die blijkbaar uit den datief *hvam* is ontstaan [1]).

Dat uit *boordevol* een vorm *borende vol*, die in de spreektaal zeer gewoon is, ontstond, is zeker te wijten aan uitdrukkingen als *overloopend(e) vol* en *proppend(e) vol*, dat men soms in plaats van *propvol* hoort. De mnl. vorm *tachtentich* (voor *tachtig*), waarnaast ook *tachentig*, dat men nog wel hoort

[1]) Zie Dr. W. L. van Helten, *Vondel's taal* bl. 133 vlg.

zeggen, vindt zijne verklaring in analogievorming naar *zeventig* en *negentig*.

Ook bij een paar bastaardwoorden is de *n* ingevoegd, namelijk *accijns* en *rantsoen*. Het eerste verbasterde onder den invloed van *cijns* (Lat. *census*) uit *accijs*, dat in de 17de eeuw en zelfs nog lang daarna de gewone vorm bleef, doch ook reeds verbasterd was, evenals het Fransche *accise* en onder den invloed daarvan, uit het Fransche, ook in 't mnl. voorkomende, *assise*, van 't Oudfransch *asseir*, *assir* (Nieuwfransch *asseoir*, Lat. *adsidere*, nederzitten), dat rechtszitting, vergadering, vervolgens eene dáár vastgestelde verordening, en wel in 't bijzonder omtrent eene belasting, eindelijk de belasting zelf beteekende [1]). *Rantsoen* is het Fransche *ration* (Lat. *ratio*, berekening, en vandaar toebedeeld geld, soldij). Dat het de *n* aannam, gebeurde door verwarring met *rantsoen* (losgeld), het Fransche *rançon*, uit het Lat. *redemptio* (terugkooping), een in de kerktaal zeer gewoon woord.

In het mnl. komen nog vele andere voorbeelden van inlassching der *n*, bepaaldelijk vóór *t*, voor, namelijk:

Allent voor *allet* (oude onzijdige vorm van *al*), in de 14de eeuw o. a. bij Ruysbroeck en Willem van Hildegaersberch [2]).

Iewent voor *iewet* (uit *iewicht*, onderen vorm van *iet*), adverbialiter in de beteekenis van: eenigszins, in eenig opzicht bv. *Moriaen* 157, 682; *Alex.* VII 1058 (ten minste in 't Hs.), *Leven van Jezus* cap. 36.

Einselijc voor *eiselijc* (vreeselijk), *Sp. Hist.* III^{2} 34 vs. 6, 41; III^{4} 4 vs. 40; ook *einselijcheit*, *Sp. Hist.* III^{3} 34 vs. 14.

Artentike (jicht) voor *artetike*, Mlt. *artetica* voor *arthritica*, Grieksch *ἀρθριτική νόσος* (pijn in de gewrichten), *Sp. Hist.* II^{5} 18 vs. 181; III^{4} 6 vs. 44.

Barenteeren (verschrikken), *Rose* 1400; *Stoke* VIII 800; *Sp. Hist.* III^{7} 62 vs. 52; ook *hem barenteeren* (zich ontstellen), *Lanc.* II 2730, IV 3223. Ook Kiliaen geeft het woord nog

[1]) Zie het groote *Wdb. der Ned. taal* I 612.

[2]) Zie Dr. Verwijs en Dr. Verdam, *Mnl. Wdb.* I 311.

op, schoon als verouderd. Het staat voor *bareteeren* en dat weêr door aphaeresis voor *desbareteeren*, daar het in het Oudfransch *desbarater*, *desbareter* luidt. Op de inlassching der *n* heeft zeker het werkwoord *baren*, dat behalve *zich vertoonen* ook *zich aanstellen*, *te keer gaan* beteekent, invloed geoefend.

Vermalendien (vervloeken) voor *vermaledien* (Lat. *maledicere* met een nutteloos voorgevoegd *ver*, onder den invloed van *vervloeken* [1]), komt o.a. voor *Reinaert* I 490, 916; *Ferguut* 3164.

Peinsteren (grazen) vindt men *Walew.* 9635; *Limb.* II 203 voor *peisteren*, dat grazen beteekent, zooals *Limb.* IV 1292 vlg: „hi *beete* neder ende dede sijn ors *peistren* gaen int gras;" en *Flandrijs* I 587 vlg: „ende als hi neder *gebeet* was ende sijn paert daer *peisteren* dede", in welke beide plaatsen *beeten* en *peisteren* naast elkaar worden gebruikt: twee woorden, die in beteekenis na verwant zijn, want *beeten* als causatief van *bijten* beteekent oorspr. *doen bijten*, en daar men nu, om het paard beter te doen grazen, moet afstijgen, kreeg het woord vervolgens de in 't mnl. zeer gewone beteekenis: van 't paard stijgen, en ook in 't algemeen: naar beneden gaan. De eigenlijke beteekenis van *peisteren* is grazen, omdat het woord uit het Oudfransch, *paistre* (Nieuwfransch *paître*) is overgenomen; maar als afleiding van 't Lat. *pasci* (eten, zich voeden) kon het ook *zich voeden* beteekenen, zooals *Lanc.* II 18800, waar van slangen gesproken wordt, die „hem peysteren" met menschenvleesch. Vondel spreekt (*Herschepp.* IV 288) van rossen, die „verpeistrende zich voeden" [2]). De ruiter zelf echter hield ook op en rustte ook uit terwijl het paard stond te grazen, zooals men kan zien uit *Lanc.* II 23592 vlgg.:

---

[1]) Over dit en andere bastaardwoorden met *ver* samengesteld schreef ik *Taal- en Letterbode* V bl. 299—308.

[2]) Vgl. B. Huydecoper, *Proeve* II bl. 24 vlg. en Dr. A. de Jager. *Latere Verscheidenheden*, Deventer 1859 bl. 323 vlg.

„Hi *beette* neder van den perde
Ende ginc liggen op die erde
Ombe *resten*, alse die moede was,
Ende liet sijn pert *peysteren* in 't gras;"

en zoo kon *peisteren* gemakkelijk de beteekenis aannemen van ophouden, vertoeven, welke echter nog niet door Kiliaen wordt opgegeven. Sinds er herbergen verrezen behoefde men het paard niet meer in 't open veld te laten grazen, en kon men het dáár (op de *peisterplaats*) voêren, zoodat het geheele begrip *grazen* uit het woord verdween, en het woord de beteekenis aannam van ophouden bij eene herberg [1]). Daarom zegt Huygens reeds, *Korenbl.* I bl. 47: „wij sullen op de reis oock *peisteren* en rusten"; en *Korenbl.* II bl. 220 (*Sneld.* XVIII 7):

„'t Is hier goet *peisteren*: maer siet toe, letter-mannen
Of de Reis hanghter aen: d'uytspanningh is soo soet,
Dat sy 't weer inspannen by naer vergeten doet."

Door de verandering van beteekenis viel het oorspronkelijke Fransche woord er niet meer terstond in te herkennen, en daar het zoo ongeveer synoniem werd met: ergens blijven hangen, blijven plakken, is het niet vreemd, dat men er bij dacht aan *pleister* (Grieksch ἔμπλαστρον, waarbij dus aphaeresis valt op te merken) en er eene *l* inlaschte, die reeds voorkomt in Camphuysen's *Stichtelijke Rijmen* II bl. 116: „daar word *pleysterplaats* verblijf," en er later voorgoed inbleef, zoodat in de 18de eeuw reeds geen andere vorm dan *pleisteren* en *pleisterplaats* in gebruik was.

Priensoen voor *prisoen* (Fransch *prison*, gevangenis, *Rose* 9628.

Visenteeren voor *visiteeren* (bezoeken) vindt men *Sp. Hist* IV[1] 42 vs. 117; *St. Franc.* 1148, 2731; *Rose* 10563; *Mnlp.* II 3166 var., IV 414 var.

---

[1]) Eigenaardig daarvoor is de door Oudemans, *Mnl. en Onl. Wdb.* V bl. 580 aangehaalde plaats uit Van Vaernewijck's *Historie* (1574) fol. 96: „Ende op die weghen van den Torre waren vele Taveernen ende Logysten gemaeckt, om die beesten ende menschen te *peysteren.*"

Spanseeren wordt nog wel gezegd, en ook reeds gevonden in 't liedje van de *Coninxkinder*, en verder bij Vondel, *Herschepp.* II 6, 757, VII 922, X 12, XII 273, XIII 1255, XV 225; *Noah* III vs. 489; Antonides, *IJstroom* (1714) bl. 10, 89; Rotgans, *Boerekermis* I vs. 31, 341, II vs. 493. Den ouderen vorm *spacieren* treft men aan *Melibeus* 1209; *Mnlp.* II 787, naast *spasieren*, *Mnlp.* I 85, 409, III 292, *spaetseren*, *Mnlp.* I 1526, 2861, 2909, en *spetsieren*, *Mnlp.* IV 1393. Ook Kiliaen heeft *spacieren* en terecht, daar het grondwoord het, misschien bij ons door het Hd. *spatzieren* heen ingevoerde, Latijnsche *spatiari* is (Ital. *spaziare*, Spaansch *espaciar*), dat rondwandelen beteekent en afgeleid is van *spatium*, loopbaan, wandeling, enz.

„De verver," heet het in de *Grondbeginselen der Ned. spelling* § 239, „kent *konzenielje*, de wetenschappelijke man spreekt van *cochenille*." Dat Brederoo in zijn *Sp. Brab.* vs. 1816 van *konsenilie* laat spreken, is dus niet vreemd. De *n* is ingelascht blijkens het Ital. *cocciniglia*, afleiding van 't Lat. *coccinus*, *coccineus* (scharlakenrood), dat zelf is afgeleid van *coccium* (Grieksch κόκκος), waarmeê scharlaken-insecteieren bedoeld worden, evenals met een ander verkleinwoordje, *vermiljoen* (Fransch *vermillon*, Ital. *vermiglione*), afleiding van 't Lat. *vermiculus*, wormpje en hier wel bepaaldelijk het scharlakenwormpje.

Verscheidene *n*'s zijn ingevoegd door valsche analogie, namelijk vóór de uitgangen *aar*, *ier* en *ij*. Op het voorbeeld van *leugenaar*, *redenaar*, *tollenaar*, *wagenaar*, *molenaar*, die van substantieven, van *eigenaar*, *teekenaar*, *oefenaar*, die van werkwoorden zijn afgeleid, vormde men woorden als *harpenaar* in plaats van *harpaar* (Oudnoorsch *harpari*, Ags. *hearpere*, Mhd. *harpfaere*), *schuldenaar* voor *schuldaar* (Mhd. *sculdaere*), *hoevenaar* van *hoeve*, *kluizenaar* van *kluis*, *kunstenaar* van *kunst*, *geweldenaar* van *geweld*, *weduwnaar* van *weduwe*, *beeldenaar* van *beeld*, *lessenaar* van *les* en *moordenaar* (reeds in 't mnl. bv. *Sp. Hist.* III[4] 4 vs. 17; 10 vs. 40) in plaats van *moordaar* of *moorder*, dat in 't mnl. en ook later, zooals bij Vondel, evengoed voorkomt, en beantwoordt aan 't Mhd.

mordaere [1]). Voor vroegeren tijd zijn hier nog bij te voegen woorden als *zeevrijbuitenaer* (bij Antonides, *Ystroom* bl. 8), *zeeschendenaer* (Antonides, *Ystroom* bl. 21), *bendenaer* (bij Vondel, van Lennep VIII bl. 651) enz. enz. Ook bij eigennamen van plaatsnamen afgeleid vindt men die ingelaschte *n*. Zoo werden naar analogie van *Keulenaar*, *Antwerpenaar*, *Leidenaar* enz. woorden gevormd als *Hagenaar*, *Delftenaar*, *Dordtenaar*, *Maastrichtenaar*, *Utrechtenaar*, *Zwollenaar*, *Gentenaar*, *Bruggenaar*, *Luikenaar* en zelfs *Parijzenaar*, en alzoo ontstond er naast *aar* een anorganisch achtervoegsel *naar*, onder welks invloed naast het bastaard-suffix *ier* ook een onregelmatig *nier* in gebruik kwam, bv. in *hovenier*, *kruidenier*, *valkenier*, *gaardenier*, waar trouwens ook aan afleiding door *ier* van den zwakken vorm kan gedacht worden. Vóór den uitgang *ij* vindt men eene *n* in *artsenij*, *spotternij*, *slavernij*, *zotternij*, *razernij*, dat oudtijds, zooals bij Kiliaen, Vondel, Hooft, Brederoo en anderen nog gewoonlijk *razerij* luidde [2]). Vondel schrijft ook *fluitenist* voor *fluitist*.

Overigens geldt bij samenstellingen de regel: „wanneer de toonlooze *e* gevolgd wordt door een klinker of eene *h*, dan eischt de welluidendheid de inlassching eener *n*," bv. bij *duivenei*, *galgenaas*, *tarwenoogst*, *bruggenhoofd*, *eikenhout*, enz. De onverbuigbare woorden, als *mede*, en de substantieven, die in den nominatief steeds op *e* uitgaan, als *bode*, *vrede*, nemen die *n* niet aan.

Nog is de *n* anorganisch in persoonsnamen, gevormd van werkwoorden, wier stam op eenen klinker uitgaat, namelijk in *ziener* en *boosdoener*.

Werd de *n* vóór eene tongletter ingevoegd, epenthesis der

---

[1]) Ook is 't mogelijk, dat *moordenaar* voor *moorderaar* (Vgl. Eng. *murderer*) staat, evenals *toovenaar* voor *tooveraar* en bij Vondel *woekenaar* voor *woekeraar*. 't Is dan geene afleiding van 't subst. *moord*, maar van **morder*, dat in dezelfde beteekenis kan hebben bestaan, blijkens het Got. *maurthr*, Ags. *morthor* (moord) en het uit het Germaansch in het Fransch overgenomen *meurtre*.

[2]) Zie tal van plaatsen bij B. Huydecoper, *Proeve* I bl. 236—239.

m had plaats vóór eene lipletter. Vóór de *b* werd vermoedelijk eene *m* ingelascht bij *kombof* en *kombuis*. Het eerste, dat kajuit beteekent, luidt in 't Oostfriesch *kabuffe*, het tweede, dat Kiliaen reeds opgeeft naast *kabuyse* en dat ook door Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 1508 als *combuys* gebruikt wordt, terwijl het ook in 't Fransche *cambuse* de *m* vertoont [1]), luidt echter zonder *m* in 't Hd. *kabuse*, Zweedsch *kabysa* en Eng. *caboose*. Het beteekent scheepskeuken, en schijnt door het Engelsch heen in de andere talen opgenomen te zijn. In dat geval zou men den oorsprong er van, evenals dien van 't Eng. *cabin* (hut), Fransch *cabane*, *cabinet* in het Keltisch moeten zoeken.

Vóór de *p* is de *m* ingelascht bij

Drempel voor *drumpel* met onvolkomen *eu* uit *dreupel*, dat door metathesis voor *deurpel* (naast *dorpel*) schijnt te staan en dan oorspr. *deurpaal* is. Vgl. het Oudfrank. *duropal*.

Kamperfoelie voor *kaperfoelie* [2]).

Pimpelmees, reeds bij Kiliaen, die *pimpel* als bijvorm van *pepel* opgeeft in de beteekenis van vlinder (Lat. *papilio*), terwijl men bij hem *pepel* ook vindt als naam van de plant, die in 't Grieksch-Latijn *orchys* heet. Ook in het laatste *pepel* zal men wel het Latijnsche *papilio* moeten zien; doch welke van beide beteekenissen aan *pimpel* in *pimpelmees* toekomt, durf ik niet beslissen. *Pimpelmees* heeft volgens Kiliaan ook de beteekenis gehad van: onnoozel ventje, en in diezelfde beteekenis geeft hij ook *pepelinck* op.

Pompoen zal zijne *m* wel reeds in 't Fransch, onder den invloed van *pomme*, hebben ingevoegd, zooals men het ook bij Kiliaen opgegeven vindt. Het Italiaansch heeft echter *pepone* in overeenstemming met het Lat. *pepo*, Grieksch *πέπων*.

---

[1]) In *cambuyscool* (kropkool), dat men vindt in eene Brusselsche keur van 1360 (*Belgisch museum* VII bl. 299), en waarvoor Kiliaen *kabuyskoole* heeft, zullen wij wel hetzelfde woord hebben. Vgl. ook *kabuysman* bij Kiliaen voor warmoezenier, en evenzoo bij hem *kabuyshoofd* voor dikkop.

[2]) Zie Bladz. 24.

Wimpel, oorspr. sluier, staat voor *wipel*, Nhd. en Mhd. *wipfel*, Ohd. *wipfil*. Kiliaen geeft ook het adj. *wepel* op als beweeglijk, ijdel, en *wepelsteerten* naast *wispelsteerten*. 't Schijnt alzoo samen te hangen met *wippen*, dat Kiliaen ook in den zin van bewegen, trillen kent en dat etymologisch met het Lat. *vibrare* samenhangt. De Germ. wortel *wip* (Indo-Germ. *vib*) schijnt bestaan te hebben naast een anderen *wîf* (Indo-Germ. *vip*), die meer vertegenwoordigers in de Germ. talen heeft, o. a. ons *wuiven* (voor *weiven*), *weifelen*, enz. Het Got. *vaips* en *vipja* (krans, kroon) met het werkwoord *veipan* (bekransen) zal oorspr. ook wel sluier of hoofdband (d. i. diadeem) beteekend hebben.

In de volkstaal hoort men nog vaak *pampier* voor *papier* (Grieksch *πάπυρος*). Dat ook Kiliaen dien vorm opgeeft, is niet vreemd, daar niet alleen Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 354, maar Vondel hem zelfs schrijft, bv. *Heerlijckheyd van Salomon* (uitg. 1620) bl. 11, en Jan Vos, *Gedichten* (1726) II bl. 231, 235, 239, 252, schoon daar in de klucht van *Oene*, dus in de volkstaal. *Trampen* voor *trappen* vindt men evenzoo bij Vondel, *Poëzy* II bl. 579 in 't gedichtje aan Govert van Kampen. Evenzoo geeft L. ten Kate het op naast *trampelen* [1]), dat ook door Bilderdijk gebruikt wordt. *Trampvoetend* is in Brederoo's *Griane* bl. 48 te lezen, en ook nu nog bezigt men *trampen* in het Maastrichtsch, Bredaasch en Overijselsch dialect [2]).

Door bijgedachte aan *kamp* werd in het mnl. *caplys* (gevecht, slachting), Oudfransch *chapleis*, afgeleid van *chaple*, Lat. *capulus* (gevest van den degen) [3]), soms eene *m* ingevoegd. Men vindt althans *camplijs*, *Seghelijn* vs. 6581 var., 6684 var.

Vóór de *f* vindt men epenthesis der *m* in *komfoor*, dat bij Kiliaen nog *kaffoor*, *kauffoor* luidt en natuurlijk het Fransche *chauffoir* is. Bij *kamfer* was de *m* reeds ingelascht in 't Fransch,

[1]) Zie L. ten Kate, *Aenleiding* II bl. 710.

[2]) Zie T. H. Buser, *Taalgids* III bl. 178 vlg.

[3]) Vgl. Dr. M. de Vries, *Proeve van Mnl. taalzuivering*, bl. 100 vlg.

waaruit wij het woord overnamen. 't Luidt daar *camphre* evenals *canfora* in 't Italiaansch en Spaansch; maar aan die talen werd het geleverd door het Arabisch, waar het *kâfoer* luidt, ofschoon het oorspr. het Prakritwoord *kappoerǎ* of *kâpoerǎ* is. Dat *komkommer* aan 't Fransche *concombre* ontleend is en niet regelrecht aan 't Latijnsche *cucumis*, merkten wij reeds op [1]).

Na de *p* is, behalve bij *pleisteren* [2]), ook nog eene *l* ingelascht bij *plaveien* voor *paveien*, dat Kiliaen nog naast *plaveien* opgeeft. Het is natuurlijk het Fransche *paver*, van 't Lat. *pavire* (platslaan). Bij Anna Bijns en De Brune vindt men *plattijn* als benaming van eene soort van vrouwenschoeisel, sloffen met houten zolen [3]), waarvoor Kiliaen nog *pattijn* zonder *l* heeft, en terecht, want het is het Fransche *patin*, dat oudtijds dezelfde beteekenis had, nu voor schaats gebruikt wordt, en van *pate* is afgeleid. Het woord *plavant*, dat als scheldwoord o. a. voorkomt in de sotternie van den *Buskenblaser* vs. 137, en later nog bij De Roovere en Anna Bijns, schijnt eene *l* te hebben ingelascht en oorspr. hetzelfde te wezen als het nog in West-Vlaanderen gebruikelijke *pavane* [4]). In 't West-Vlaamsch zegt men ook *pleksplinternieuw* voor *pik-* of *spiksplinternieuw* en *pluimsteen* voor *puimsteen;* zoo ook met inlassching der *l* na *f flok* (hurk) voor *fok* van 't ww. *fokken*, dat neêrhurken beteekent [5]). In 't algemeen Nederlandsch vindt men *l* na *f* alleen ingelascht bij *fluwijn* (bunzing), dat Kiliaen reeds opgeeft naast *flouwijne* en *fouwijne*, en dat het Fransche *fouine* is. Na *v* lascht men soms eene *l* in bij *vlonder*, *vlondel* voor *vondel* of *vonder* (houten bruggetje) [6]).

---

[1]) Bladz. 131.

[2]) Zie Bladz. 283 vlg.

[3]) Zie de plaatsen bij Oudemans, *Mnl. en Onl. Wdb.* V bl. 641.

[4]) Volgens Dr. W. L. van Helten, *Taal- en Letterbode* III bl. 90, 185.

[5]) Zie De Bo, *West-Vlaamsch Idiotikon* bl. 870, 875, 328.

[6]) G. Brandt zegt in zijn *Leven van Vondel*, bl. 7: „Zyn toenaam Vondel beteekent in Brabantsche taale een klein *brugsken*, 'twelk

Onder den invloed van *glans* schijnt *glinsteren* door epenthesis der *l* te zijn voortgekomen uit *ginsteren*, bijvorm van *gensteren* en *geinsteren*, die in de beteekenis vonkelen, schitteren o. a. bij Z. Heynsz, *Bartas Weken* I 56, 158 en Six van Chandelier, *Poesy* bl. 258 worden aangetroffen. 't Is afgeleid van *geinster*, *genster* (vonk) voor *ganister*, Ohd. *ganastra*, *ganistra*, Mhd. *ganeister*, *genster*. In 't mnl. komt ook *gleinster* (bv. *D. Doctr.* III 821 var.) en *glinster* (bv. *Grimb. Oorl.* II 3236) reeds met *l* voor [1]).

Meer op zich zelf staat de inlassching der *l* bij *paerkelment*, dat wij in 't *Leven van St. Amand* II 1518 in plaats van pergament vinden; maar eigenaardig is, dat sommige met *as* beginnende woorden in 't mnl. soms voorkomen met eene *l*, ingevoegd tusschen de *a* en de *s*, waardoor zij den bedriegelijken schijn aannemen van met *al* ('tzij het telwoord, 'tzij het Arabische lidwoord) te zijn samengesteld. Zoo vindt men *alsel* (*Nat. Bl.* XII 379 var.) voor *assel*, bijvorm van oksel; *alselieren* (*Ferguut* 4202) voor *asselieren* (aanvallen, Fransch *assaillir*, Lat. *adsalire*); *alsine* (*Nat. Bl.* II 625 var.) voor *asine*, azijn; *alstronomijn* (*Der vrouwen Heiml.* 395) voor *astronomijn* [2]).

Wezen wij reeds op het anorganisch achtervoegsel *naar*, door valsche analogie ontstond zoo ook een suffix *laar*. Boomnamen als *appelaar*, *hazelaar* en *mespelaar* toch werden het model, waarnaar andere als *kerselaar*, *perelaar*, *pruimelaar* en *rozelaar* gevormd werden. Daar niet zelden het suffix *ing* gevoegd werd achter woorden op *el*, zooals bij *hemeling*, *edeling* enz., ontstond er ook een anorganisch suffix *ling*, dat

---

de Hollanders een *vlunder* noemen, en, van rys of tienen gevlochten, gebruikt wordt om de slooten en naauwe vaarten te vloeren, en tot overgang te dienen." In het *Antw. Liedboek* van 1544 bl. 244 str. 4 vindt men de benaming *vondelhont* voor een damesschoothondje, dat op de kleine bruggetjes over de achtergracht van een kasteel als liefdebode dienst deed.

[1]) Zie het groote *Wdb. der Ned. taal* in voce *geinster*.

[2]) Zie Dr. Verwijs en Dr. Verdam, *Mnl. Wdb.* I 368, 370, 376.

zich bv. vertoont in woorden als *dorpeling*, *stedeling*, *schepeling*, *hoveling*, *banneling* of *balling*, *ouderling*, *huurling*, *leerling*, enz. enz.

Epenthesis van *r* is nog minder zeldzaam dan van *l*. Wij treffen die aan bij:

Drossaard voor *drossaat* door bijgedachte aan den gewonen uitgang *aard* [1]).

Kampernoelie (paddestoel) voor *kampenoelie*, Oudfransch *campagnoul*.

Karpoets voor *kapoets* (ook *kapuits*), reeds voor bonten muts gebruikt bij Vondel (Van Lennep IX bl. 682 vs. 716) en bij Antonides, *Ystroom* (1714) bl. 18. 't Behoort de *r* te missen, daar het beantwoordt aan het Lat. *caputium*, afgeleid van *caput*, hoofd.

Kersouw (madelief) voor *kersoude*, vroeger ook *corsouwe* voor *corsoude*, met epenthetische *r*, voor 't Oudfransche *cassaude*, naast het tegenwoordig gebruikelijke *consoude* (waalwortel en ridderspoor), verbasterd uit het Lat. *consolida*, d. i. de consolideerende, omdat aan madelieven de eigenschap werd toegekend, het bloed te stelpen [2]).

Korporaal voor *kaporaal* [3]).

Kortelas (korte, twee vingers breede degen) reeds bij Kiliaen, Vondel, *Palamedes* op het eind van het eerste bedrijf, en Jan Vos, *Gedichten* (1726) II bl. 223, 251, 253. Bijgedachte aan *kort* deed de *r* invoegen, die in 't oorspr. Fransche *coutelas* (bijvorm van *couteau*, en uit het Lat. *cultellus*, verkleinwoord van *culter*, mes) ontbreekt.

Scharminkel (mager persoon, geraamte) voor *scherminkel* en dat voor *scheminkel* (bij Kiliaen) of *scimminkel*, reeds in 't mnl. evenals in 't Italiaansch (*scimia*, *scimmia*) met *sc* in gebruik, bv. *Nat. Bl.* II 214 en de varianten van II 2806, 2811, 3412, 3432, 3447, 3456; *Esopet* 52 vs. 3, 5, 31, 33;

---

[1]) Zie Blz. 24 vlg., 154.

[2]) 't Woord is uitvoerig behandeld door Dr. M. de Vries, *Taal- en Letterbode* I bl. 265—271.

[3]) Zie Blz. 23 vlg.

54 vs. 17, 36, 37; 66 vs. 1, in de beteekenis van *aap*, waarbij een mager persoon licht kon vergeleken worden, naast het betere *simminkel*, Latijn *simiuncula*, aapje, verkleinwoord van het Lat. *simia*, aap [1]).

Schrok (gulzigaard), *schrokken* (gulzig eten) voor *schock*, door Kiliaen als verouderd voor *hoop*, en *schocken*, door hem als verouderd voor *tassen*, *opeenhoopen* opgegeven. 't Was toen echter nog niet verouderd, want behalve dat Smeken in 't *Spel van den H. Sacr. van der Nyeuwervaert*, vs. 814 zegt: Wy en sullen niet dan wittemoes *scocken*" (vgl. aldaar vs. 1319), gebruikt ook Coster, *Isabella* vs. 916 „*schrapen* en *schokken*" als synoniemen. Zie ook *schocken* (inslikken) bij Coster, *Polyxena* vs. 1286.

Sprocien, *besproeien*, misschien voor *spoeien*, dat men o. a. vindt *Nat. Bl.* II 1724 en Visscher, *Brabbelingh* 102, 152, als bijvorm van *spoegen*, *spugen*, *spuwen* [2]).

Verzieren (uitdenken, verdichten), reeds in 't mnl. onder den invloed van *vertrecken*, *verhalen*, *verdichten*, maar vooral van *versieren* (opsieren), verbasterd uit *visieren*, dat o. a. voorkomt *Lanc.* II 2229, 4247; *Moriaen* 4396; *Walew.* 9092, 10616; *Torec* 877, 883; *Stoke* II 271, VII 334, en

---

[1]) Mr. W. Bilderdijk, *Verklarende Geslachtslijst* II bl. 122 gaf reeds de in hoofdzaak juiste verklaring en wees reeds op den italiaanschen vorm ter opheldering van de *sch*, waarbij wij niet met Dr. Van Helten, *Noord en Zuid* II bl. 38 vlg. aan invloed van *schim* behoeven te denken, omdat het woord in de oorspr. beteekenis van *aap* die *sch* reeds heeft. Voor de verbastering van *scheminkel* in *scharminkel* moeten wij niet, zooals Bilderdijk wil, een bijdenkbeeld van *scharren* (schrappen met lange beenen) aannemen, omdat de beteekenis *geraamte* juist niet op den voorgrond staat; misschien is er eer door 't woord *scharretje* (gedroogde visch) invloed geoefend. Met Dr. L. A. te Winkel, *Taalgids* IV bl. 131—134 zou ik niet gaarne in *inkel* een Germaansch samengesteld verkleinwoordje willen zien.

[2]) Volgens Dr. W, L. van Helten, *Taal- en Letterbode* III bl. 87 vlg. In 't Nhd. heeft men *sprühen*, dat in 't Ohd. noch zelfs in 't Mhd. gevonden wordt en dus misschien uit het Nederlandsch is overgenomen, tenzij het verwant mocht zijn met Ohd., Mhd. *spriu*, Nhd. *spreu*.

niet anders is dan 't Fransche *viser* (Lat. *visere* van *videre*, zien)[1]. Zoo vindt men ook *verzier* voor *vizier* (Fransch *visière*) bv. bij Huygens, *Zedepr.: Een boer* vs. 54; *Trijntje Cornelis*, *Korenbl.* I bl. 566, 598.

Bij *jaloersch* is wèl eene *r* ingelascht, ook blijkens het Fransche *jaloux* (uit het Lat. *zelosus*, ijverzuchtig), maar dat is niet door de Nederlanders zelf gebeurd, daar in het Oudfransch reeds *jalours* met epenthetische *r* bestond, evenals *velours* met ingelaschte *r* uit het Lat. *villosus* (harig)[2].

Is bij bovengenoemde woorden de vorm met epenthetische *r* in de Nederlandsche schrijftaal in gebruik gebleven, bij andere woorden is de inlassching der *r* slechts tijdelijk geweest. Zoo vindt men:

Sorcoers, in 't mnl., bv. *Ferguut* 4011; *Renout* 858, 861; *Lanc.* II 17483; *St. Franc.* 2078; *Lsp.* IV 3 vs. 73; *St. Amand* I 617, voor 't Fransche *secours* (hulp, Lat. *succursus*); evenzoo met ingelaschte *r* het werkwoord *sorcoersen* (helpen), *Ferguut* 5003; *Renout* 992; *Limb.* II 747.

Karstenghe of *kerstenghe* voor *kastanje* (Lat. *castanea*), *Rose* 7901 var; Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 386; *Moortje* (1644) bl. 26.

Karzuyfel vindt men in Hooft's *Ned. Historien*, en *kersoffel* bij Coster, *Tysken* vs. 257 voor *kazuifel*, Fransch *chasuble*, Mlt. *casubula*, den naam van een korten priestermantel.

Narvelzee of *Nervelzee*, als benaming van de Middellandsche

---

[1]) De epenthesis der *r* is reeds opgemerkt en de juiste verklaring van 't woord is reeds gegeven door B. Huydecoper, *Op Stoke* I bl. 499 vlg.

[2]) Volgens Dr. W. L. van Helten, *Taal- en Letterbode* IV bl. 206 vlg. zou ook *morsen* eene *r* hebben ingelascht, blijkens het West-Vlaamsch *moozen*, dat door De Bo *West-Vlaamsch Idiotikon* bl. 713 in den zin van baggeren of modderig zijn wordt opgegeven, en waarbij wij *vermozen* voor *vermorsen* uit het dialect van Kortrijk volgens *Belg. Museum* II bl, 425 kunnen voegen, Dat *moozen* is blijkbaar eene afleiding van het West-Vlaamsche *mooze*, Ohd. en Mhd. *mos* (slijk, modder); doch ons *morsen* schijnt mij veeleer eene afleiding te zijn van *moer*, Os., Ags. *môr*, Eng. *moor*, Ohd., Mhd. *muor*, Nhd. *moor*, dat hetzelfde woord is als *moos(e)* met overgang van *s* in *r*,

zee, *Alex.* II 187; *Sp. Hist.* I[1] 17 vs. 11; 28 vs. 8; 30 vs. 66 voor *Navelzee* (als 't ware de zee „in umbilico terrae"), dat ook voorkomt, namelijk *Alex.* IV 203, 260; *Sp. Hist.* III[4] 15 vs. 75[1]).

Anna Bijns, *Refer.* 1548 No. 13, gebruikt, evenals Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 354, *quinckernel* (uitstel van betaling voor vijf jaar) in plaats van het door Kiliaen opgegeven *quinckennelle* van 't Lat. *quinquennalis* (vijfjarig). Daarentegen vinden wij bij Kiliaen *schrantse* voor en naast *schantse*, *schrossen* voor en naast *schossen* (brassen) en *verstruycken* voor *verstuiken* (mnl. *stuken* = stooten). Dr. Van Helten heeft nog verschillende woorden bijeengebracht, waarin door sommige schrijvers eene *r* is ingevoegd [2]), namelijk *spritsen* (vgl. *spuiten*); *karduinen* (doodslaan) voor *kaduinen; kortelette* (Fransch *côtelette*); *poortelen* (met de handen betasten) voor *pootelen*; *baars* (bij De Roovere, *Rhet. wercken* bl. 47) voor *baas; ontfrutselen* (bij Poirters, *Het masker* enz. bl. 197) voor *ontfutselen; schraveelen* (bij Van der Venne, *Bel. wereld* 125) voor *schaveelen* of *schavielen* (weggaan); *prover* (bij Broer Cornelis, *Sermoenen* bl. 286) voor *poover; wraken* (bij A. Bijns, *Refer.* 1646 II 22) voor *waken; wrekken* (bij Brederoo, *Klucht van de Koe* bl. 4, 7) voor *wekken; wraggelen* (bij Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 482, Westerbaen, *Ged.* II 720) voor *waggelen.*

Vooral het Vlaamsch helt tot deze inlassching over. Zoo wordt daarin bv. *kerssaat* als naam van eene koek gebruikt, die ook *kassaat* heet, in overeenstemming met het Mlt. *casciata.* In het West-Vlaamsch hoort men *propstaal* als naam van de plant, die eigenlijk *popstaal* (*senecio Jacobaea*) heet,

---

[1]) Dr. J. Franck, *Alexanders Geesten* bl. 409 neemt met die verklaring geen genoegen en houdt *Narrelzee* voor den rechten naam, in welk geval *narrel* dan af te leiden zou zijn van *narw* (Eng. *narrow*, ons *naar*); doch behalve dat ook in 't mnl. de vorm *narw* niet meer voorkomt, mag men *r* en *w* maar niet zonder nader bewijs gelijkstellen.

[2]) Zie Dr. W. L. van Helten, *Taal- en Letterbode* III bl. 87—91, 186, IV bl. 207.

terwijl *prulle* gezegd wordt voor *pulle*, steenen kruik, Lat. *ampulla* [1]).

Eindelijk zijn de uitgangen *ig* en *ij*, die zoovele afleidingen vormden van substantieven op *er* en werkwoorden op *eren*, door analogiewerking van die afgeleide woorden soms tot *erig*, *erij* overgegaan. Zoo werden naar analogie van woorden als *zangerig* (van *zanger*), *slaperig* (van *slaper*), *huiverig* (van *huiveren*), andere gevormd als *zanderig* (naast *zandig*), *winderig*, *weelderig* (nog *weeldig* bij Vondel, Van Lennep III 64, 719, V 383); terwijl door invloed van woorden als *bakkerij* (van *bakker*), *schilderij* (van *schilder*), andere ontstonden als *boekerij*, *dieverij*, *schelmerij*, en, met inlassching van *n*, *zotternij*, *slavernij*.

Epenthesis van *j* doet zich voor waar eene *d* gesyncopeerd is, namelijk bij *gaaiken*, *vermoeien*, *ooievaar*, *rinkelrooien*, *wijn roeien* en tal van andere woorden in de volkstaal; en epenthesis der *w*, evenzoo na syncope der *d*, bv. bij *kouwelijk*, *ouwelijk*, *spouwen*, *vouwen*, enz. [2]).

Op verkeerde opvatting der *qu* van het Fransche *coloquinte* berust onze vorm *kolokwint* met anorganische *w*, daar het Fransche woord aan 't Lat. *colocynthis*, Grieksch κολοκυνθίς beantwoordt. Zoo behoorde er ook geene *w* te zijn in *kwee* voor *kwede*, Grieksch-Latijn (*malum*) *Cydonium* [3]). Van volksetymologischen aard is de *w* van *kwispedoor*, dat aan het Portugeesch ontleend is, waar het *cuspidor* luidt, als afleiding van 't werkwoord *cuspir*, spuwen, Lat. *conspuere* [4]).

Op *w*'s, die reeds in 't oudste Germaansch of zelfs Indo-Germaansch ingelascht schijnen, wezen wij reeds [5]), doch in onze eigene taal hebben wij nog opmerkzaam te maken op de epenthesis der *w* na *u* bij woorden, waarin *uw* niet uit

---

[1]) Zie De Bo, *West-Vlaamsch Idiotikon* bl. 896, 897.

[2]) Zie Bladz. 195 vlgg.

[3]) Zie daarover verder bl. 200.

[4]) 't Woord is uitvoerig behandeld door Dr. M. de Vries, *Taal- en Letterbode* I bl. 271—273.

[5]) Bladz. 244.

iw ontstaan is, dus bij *ruwe* en *schuwen* [1]); en alzoo ook na de uit *u* ontstane *ou* bij *trouwen* (Got. *trauan*, Ohd. *trûên*, Os. *trûôn*, maar Mhd., evenals mnl. *trûwen*) en *bouwen* (Got. *bauan*, Ohd. *bûan*, maar Mhd. *bûwen*).

Bij andere woorden daarentegen, waarin de *w* volgt op eenen door *u* als laatste deel gevormden tweeklank, namelijk *auw*, *ouw* (uit *auw*), *eeuw* en *ieuw*, heeft zich veeleer vóór de *w* eene *u* ontwikkeld, zoodat daar *u*-epenthesis kan worden aangenomen. Dat is b. v. het geval met *gauw*, *kauw*, *nauw*, *wenkbrauw* (Ohd. *brâwa*) [2]), *klauw* (Ohd. *chlâwa*), *pauw* (Lat. *pavo*) enz.; vervolgens bij *gouw* (landschap, Got. *gavi*, Ohd. *gewi* en ook reeds *gouwi*), *houwen* (Os. *hawan*, ook reeds *hauwan*), *schouwen* (Os. *skawôn*, Ohd. *scawôn*, ook reeds *scouwôn*), *vrouw* (Ohd. *frawa*, ook reeds *frouwa*), *kouw* (= kooi, Lat. *cavea*); verder bij *Zeeuwsch* (vgl. Got. *saivs*), *sneeuw* (Got. *snaivs*, Ags. *snâv*), *eeuw* (Got. *aivs*, Ohd. *êwa*) [3]), *meeuw* (Ags. *maev*) [4]), *geeuwen* (Ohd. *gewôn*, Mhd. *gewen*), *leeuwerik* (Ags. *lâverce*, Mhd. *lêwrecke*) [5]), *leeuw* (Ohd. *lewo*, uit het Latijn *leo*); eindelijk *hieuw*, imperf. van *houwen*, *kieuw* (Ohd. *chiewe* van den wortel die ook *kauwen* opleverde), *nieuw*, waar *ie* aan *iu* beantwoordt, in 't Os., Ohd. *niuwi*, Mhd. *niuwe*, stam *nevo* (vgl. Lat. *novu-s*) naast *nev-jo* (Got. *niujis*). In 't mnl. vindt men niet zelden *pawe*, *vrowe*, *ewich*, *lewe*, *niewe*, enz.

Nog heeft zich eene *u* vóór de *w* ontwikkeld na de *l* in *zwaluwe* (ook Eng. *swallow*) voor *zwalwe* (Ags. *svealve*, Mhd.

---

[1]) Te onrechte vermoedde ik, bl. 188, in die *w* een afleidingssuffix, al blijft het dan ook waar, dat eene *h* gesyncopeerd is, blijkens het Ohd, *sciuhen*, Mhd. *schiuhen*, Nhd. *scheuchen* en het aan *schuw* beantwoordend Ags. *sceóh*.

[2]) Zie Bladz. 105, 188.

[3]) Zie Bladz. 177 vlg.

[4]) Zie Bladz. 188.

[5]) Over de geschiedenis van dit woord is uitvoerig gehandeld door G. L. van den Helm, *Proeven van Woordgronding*, Utrecht 1859. I bl. 40—56, 116—118, II bl. 10—17.

swalwe, Nhd. *schwalbe*), *peluwe* voor *pelwe*; en zoo ook in 't mnl. o. a. bij *geluwe* (ook Eng. *yellow*, maar Hd. *gelb*) voor *gelwe*, *caluwe* (ook Eng. *callow*) voor *calwe*, *valuwe* (ook Eng. *fallow*, maar Hd. *falbe*) voor *valwe*. Zooals wij reeds zagen [1]), assimileerde de *w* zich met de *l*. In 't mnl. vindt men ook nog *varuwe* (*Rose* 2367) en 't werkwoord *varuwen* (*Lanc.* II 15160) en later *verruw*, zooals bij Brederoo, *Griane* bl. 11, *Lucelle* bl. 35, en *veruwerij*, *Sp. Brab.* vs. 588, voor ons *verw*, dat tegenwoordig (en ook reeds bij Vondel, *Leeuwend.* vs. 361, 1469) *verf* wordt geschreven (Mhd. *varwe*, Nhd. *farbe*). *Taruwe* voor *tarwe* komt ook nu en dan voor, bv. *Sp. Hist.* III[6] 41 vs. 49 en later bij Brederoo, *Sp. Brab.* vs. 1577. Ons *murw* (Mhd. *mürwe*, Nhd. *mürbe*) luidde vroeger ook soms *murruw* (evenals 't Ohd. *murruwi* heeft), bv. in Hooft's *Warenar* (uitg. De Vries bl. 31) en niet zelden *murrew*, evenals *varewe*, *swalewe* [2]). 't Werkwoord *moruwen*, murw worden, vindt men *Sp. Hist.* III[8] 71 vs. 50.

De *u*-epenthesis moet trouwens reeds een overoud verschijnsel zijn. Daardoor alleen toch is de *ie* van *nier*, de *oo* van *boon* en *hoofd* te verklaren. *Nier* (Ohd. *nioro*, Mhd. en Nhd. *niere*, Oudnoorsch *nyra*) immers staat met de *ie* (uit *io* of *iu*) onverklaarbaar naast het Lat. *nefrones*, *nebrundines*, Grieksch *νεφρός*, wanneer men niet aanneemt, dat in den stam *nibran* eene *u* is ingelascht, waarna dan de *b* van *niubran* met de *u* moet geassimileerd zijn. Zoo ook kunnen *boon* (Ohd. *bóna*, Mhd. *bône*, Ags. *beán*, Oudnoorsch *baun*) en *hoofd* (Got. *haubiths*, Ohd. *haubit*, Mhd. *houbet*, Os. *hôbhid*, Ags. *heáfod*) met hunne *oo* (uit *au*) alleen vergeleken worden met het Lat. *faba* en *caput*, welke zoowel om vorm als beteekenis van de Germaansche woorden niet te scheiden zijn, als men *u*-epen-

---

[1]) Zie Bladz. 136 vlg.

[2]) Dezelfde oorzaak, svarabhakti, waarover beneden meer, heeft, wanneer de *u* zich niet ontwikkelde, rekking van den klinker vóór de *r* ten gevolge gehad. Zoo vindt men in 't mnl ook *muerwe*, *vuerwe* en ook vóór de *l* *swaelwe*.

thesis aanneemt, en dus veronderstelt, dat een vorm **baubna*, **haufuth* ontstaan is uit **babna*, **hafuth*.

Bij deze *u*-epenthesis is de *i*-epenthesis te vergelijken, die men aanneemt bij woorden als *heil*, *ree*(*roof*) en *meenen*. De *ai* van de oorspr. Germaansche vormen **hailo*, **hraivo*, **mainjan* zou, wanneer er geene inlassching der *i*, of misschien overspringing uit eene volgende lettergreep, zooals bij *peinzen*, *deinzen*, *veinzen*, *einde* enz. [1]), mocht worden aangenomen, ons verhinderen, die woorden te vergelijken met het Skr. *kalya* (heil!), *kalyâna* (schoon, heilzaam), Grieksch *καλός* (schoon); Skr. *kravya* (vleesch, aas); Skr. *man*, *manyate* (denken), Lat. *memini*, van welks wortel ook ons woord *man* is.

Is *deze* parenthesis of verandering van eenen klinker in eenen tweeklank door invoeging van eenen anderen klinker zeldzaam en zelfs niet strikt bewezen, menigvuldige voorbeelden heeft men van parenthesis der oorspronkelijk gewis nog onduidelijke vocaal [2]), welke later overging tot *a* (guna) of *â* (vriddhi) vóór *i*, *u* of *r*-vocaal in 't Sanskrt en ook in de andere Indo-Germaansche talen, schoon dáár vaak verscholen ten gevolge van latere monophthongeering van den tweeklank. Iedere scherpvolkomen, d i. uit *au* ontstane, *o*, iedere scherpvolkomen, d. i. uit *ai* ontstane, *e* (respect. *ei*) is in onze taal een voorbeeld van eene verholen *a*-epenthesis vóór *u* of *i*.

Eene soortgelijke guneering als in 't oud Indo-Germaansch heeft zich ook in den nieuweren tijd bij de Germaansche

---

[1]) Zoo wordt deze epenthesis, waarbij de umlaut vergeleken wordt, opgevat door W. Scherer, *Zur Geschichte der deutschen Sprache*, Berlin 1878 p. 74, en ook door Joh. Schmidt, *Zur Geschichte des Indogerm. Vokalismus* II (Weimar 1875) p. 475 vlg.

[2]) Vgl. W. Scherer, t. a. p. p, 43: „Ein unbestimmter Vocalklang vor, der sich zuletzt als der Indifferenzlaut *a* fixirte. Wir dürfen aber weiter mit einiger Wahrscheinlichkeit vermuthen, dass dem Vorklingen des unbestimmten Vocales noch etwas anderes vorherging: zweitönige Aussprache des langen Vocals."

talen voorgedaan [1]). De lange *i* ging in 't Beiersch dialect en vandaar in 't Nieuw Hoogduitsch over tot *ei*; ook de Engelschen spreken hunne lange *i* ongeveer als *ai* uit, en tegen het eind der 16de eeuw werd het ook hier te lande meer en meer gewoonte, vóór de *i* eenen onvolkomen *e*-klank te laten hooren, waardoor *i* (geschreven *ij*) in de uitspraak, behalve soms vóór of na de *r*, als in *gier*, *lier*, *wierook*, *Schiermonnikoog*, *drie*, *driest*, *gerieven*, *griezelen*, *kriegel*, aan den tweeklank *ei* gelijk werd [2]). Zoo nam de lange *u* in 't Beiersch dialect *a* voor zich aan, zoodat zij als *au* begon te klinken, en die uitspraak drong in 't geheele Nieuwhoogduitsch door. Ook in 't Engelsch ging de *u* soms tot *ow* over, en bij ons komt *ou* uit *u* voor bij *louter* (Got. *hlutrs*, Os. *hluttar*), *nou* in de volkstaal voor *nu*, terwijl in 't mnl. reeds *ouw* voor *uw* (uit *iw*) niet ongewoon is in *jouw* voor *juw* (naast *uw*), *rouw*, *trouw*, *wouw* (kiekendief), *brouwen* en *blouwen* (slaan), waarvoor men in 't mnl. ook nog *ruwe*, *truwe*, *wuwe*, *bruwen* en *bluwen* vindt.

Ook de *u* van *huwen* en *spuwen*, die uit *iu* is voortgekomen, welke op hare beurt weder vóór de *w* uit lange *i* ontstond (alzoo oorspr. *spîwen*, vgl. *spijen*, Hd. *speien*, en *hîwen*, vgl. *hylik*, Hd. *heirath*), ging in de volkstaal tot *ou* over, zoodat men nog *spouwen* hoort zeggen, en *houwen*, *houwelijck* in de 17de eeuw, met name bij Cats, ontelbare malen aantreft. Zelfs heeft men *au* voor *u* in *kauwen*, mnl. *kuwen*

---

[1]) W. Scherer, t. a. p. p. 39: „Längst hat es mich gewundert, dass niemand zur Aufhellung der alten *ai* und *au* die jungen aus *î* und *û* entstandenen herbeizog, von denen das Englische und namentlich das hierin dem baierischen Dialekte folgende Neuhochdeutsche so lebendiges Zeugnis ablegt."

[2]) Voor den tijd waarin de beschaafde Nederlandsche spreektaal die uitspraak aannam vgl. men de *Tweespraak der Ned. Letterkonst* van 1584 bl. 20: „De *i* komt wat grynzende voort, de tong an de bovenste backtanden roerende: hoort na my in *yzer*, *ypen*, *yver*, *my*, *dy*; enighe zonderling in Braband trecken ze wat na de *e* ende klinckt benaast als *ei*, welck gheklanck van *ei* daar teghens by velen als *ai* klinckt."

(bv. *Nat. Bl.* V 1098), Ohd. *chiuwan*, Mhd. *kiuwen*, Ags. *ceóvan*.

Eenigermate mag tot de epenthesis ook de diaeresis of diphthongeering gerekend worden, waarvan onze taal twee gevallen heeft aan te wijzen, ofschoon daarop later weder monophthongeering is gevolgd. De oorspr *ô* toch, die naast *a* in de woordstammen voorkomt, en dus wèl te onderscheiden is van de *oo* uit *au* en de zachtvolkomen *o* uit *u*, ging in 't Ohd., Mhd., en Oudfrankisch tot *uo* over en heeft dus bij ons ook eerst *uo*, vervolgens nog vaak in 't mnl. *ûe* geluid, blijkbaar uit eene schrijfwijze als *mueder*, *brueder*, *guet* enz.; maar trok later zoowel bij ons als in 't Hd. weêr samen tot *û*, ofschoon onze spelling *oe* nog aan de vroegere diphthongeering herinnert. Zoo ook splitste zich de *é* van het imperf. der sterke werkwoorden van de zevende, achtste en negende klasse tot *ie: viel, sliep*, *hiet* [1]); en datzelfde gebeurde met de *ê* van Latijnsch-Grieksche of Latijnsche woorden, als: *Petrus* bij ons *Pieter*, *petroselinum* bij ons *pieterselie*, *Graecus* bij ons *Griek*, *presbyteros* (eig. de oudere) Os. *prêstar* bij ons *priester*, *feriari* van *feriae* (rustdagen) bij ons *vieren*, *beta* bij ons *biet* (naast het deftiger *beetwortel*), *breve* (eigenlijk *kort*, vandaar een kort geschrift, oorkonde, Ohd. *briaf*) bij ons *brief*, *spegulum* (middeleeuwsche bijvorm van *speculum*, Ohd. *spiagal*) bij ons *spiegel*, mnl. soms nog *spegel*. Die *ië* echter werd, schoon als tweeklank geschreven, later weder als éénklank, dus als lange *i*, uitgesproken.

Ontelbare malen heeft inlassching der toonlooze *e* plaats gehad, doch altijd vóór of na eenen vloeienden medeklinker. Wij wezen daar reeds op [2]) als op een algemeen taalverschijnsel, bekend onder den naam van *Svarabhakti*, waarmeê de Sanskrt-geleerden te kennen geven de invoeging eener wel uitgesproken, maar niet geschreven toonlooze vocaal tusschen de *r* (volgens sommigen ook *l*) en eene volgende consonant. Tegenwoordig bestempelt men het met den naam van Svara-

[1]) Zie Bladz. 160.

[2]) Zie Bladz. 17 vlgg.

bhakti, wanneer zich vóór of na eenen medeklinker [1]) eene, oorspr. toonlooze, later soms duidelijk gekarakteriseerde vocaal ontwikkeld heeft uit eene andere consonant en wel in 't algemeen eene klinkende, in 't bijzonder eene vloeiende. Nauw met die Svarabhakti verwant is de rekking van korte duidelijke klinkers door den invloed van eene klinkende consonant, die er op volgt of er aan voorafgaat, want in den regel doen rekking en Svarabhakti zich tegelijkertijd voor, zij het ook dat de gerekte vocaal gerekt kon blijven nadat later de Svarabhakti-vocaal, zooals soms het geval was, weder gesyncopeerd werd [2]).

Wilden wij tot den oudsten tijd opklimmen, dan zouden wij tal van Svarabhakti-vocalen aantreffen — of moeten veronderstellen — die sinds lang duidelijke klinkers zijn geworden en waarvan sommige zelfs het aanzien van wortelklinkers hebben aangenomen Zoo, om een voorbeeld te noemen, is de *u* van *dulden* allervermoedelijkst door Svarabhakti ontstaan [3]). Wij hebben toch in *dulden* eene afleiding door middel van een dentaalsuffix te zien van een vroeger *dulen*, Got. *thulan*, Ags. *tholian*, Ohd. *dolên*, van een Germaansch thema *thol*, beantwoordend aan een Indo-Germaansch *tol*, vanwaar Lat. *tollere* (opnemen), *tuli* (ik heb gedragen), *tolerare* (verdragen), Grieksch *τολμᾶν* (wagen), door Svarabhakti uit *tl*(*â*), blijkens

---

[1]) E. Sievers, *Grundzüge der Phonetik*, Leipzig 1881 p. 213 vlg. voegt daar nog bij „Damit Svarabhakti *nach* einem Consonanten eintreten könne muss die Silbe mit zweigipflichen Accent gesprochen werden, jedenfalls darf sie nicht den Acut besitzen."

[2]) Op het verband tusschen svarabhakti en vocaalrekking in het Indo-Germaansch en ook over svarabhakti in 't bijzonder is uitvoerig gehandeld door Joh. Schmidt, *Zur Geschichte des Indogermanischen Vocalismus* II (Weimar 1875), waar men belangwekkende voorbeelden daarvan in het Duitsch, en vooral in het Beiersch dialect vindt p. 373—388.

[3]) Volgens W. Scherer, *Zur geschichte der deutschen Sprache*, Berlin 1878 p. 265. Het tegenovergestelde, namelijk syncope der wortelvocaal bij de Grieksche woorden wordt, naar mij voorkomt met minder recht, aangenomen door Joh. Schmidt, t. a. p. II p. 320.

Lat. *latus* (gedragen) voor *tlatus*, Grieksch *τλῆναι* (lijden) en *πολύτλας* (die veel geleden heeft), het bekende epitheton van Odysseus. In dergelijke overoude taalontwikkeling, waarbij nog zooveel onzeker is, zullen wij ons echter niet verder verdiepen, en ook nog slechts terloops aanstippen, dat onze uitgang *en* (oudtijds *an*) van het part. perf. der sterke werkwoorden vermoedelijk eene Svarabhakti-vocaal bezit, daar de oorspr. uitgang niet *an*(*a*), maar *n*(*a*) was [1]).

Onnoemlijk dikwijls heeft zich, vóór de vestiging onzer taal als zoodanig, eene vocaal ontwikkeld vóór de *n*, *m*, *r* en *l* der afleidingssuffixen. Een woord als *teeken* (met *k*) ware onverklaarbaar, wanneer het Goth. *taikns*, dat van ons *teeken* slechts in geslacht verschilt, met zijne terstond op *k* volgende *n* niet als oorspronkelijk mocht worden beschouwd, want niet vóór eene vocaal, maar wel vóór de *n* kunnen wij begrijpen, dat *k* uit *g* kan ontstaan zijn, en dus de wortel van 't werkwoord *tîhan* (aanwijzen, mnl. *tyen*, ons *tijgen*) ook de wortel van dat woord is.

Zoo vergelijke men ook ons *regen* met het Got. *rign*, Oudnoorsch en Ags. *regn*, ons *wagen* met het Oudnoorsch *vagn*, ons *garen* met het Ohd. *garn*, Ags. *gearn*, ons *adem* met het Ags. *aedhm* (Grieksch *ἄτμος* damp, nevel), ons *vadem* met het Oudnoorsch *fadhmr*, Ags *faedhm*, Os *fathmôs* (plur.), ons *leger* met het Got. *ligr*, ons *voeder* met het Got. *fôdr*, ons *akker* met het Got. *akrs* (Grieksch *ἄγρος*), ons *vinger* met het Got. *figgrs*, ons *woeker* met het Got. *vôkrs*, ons *winter* met het Got. *vintrus*, ons *vogel* met het Got. *fugls*, ons *zetel* met het Got. *sitls*, enz. enz.

Dat met die Svarabhakti de rekking van eenen korten klinker nauw verbonden is, blijkt uit voorbeelden van gerekte klinkers vóór *r* + consonant in Nederlandsche woorden, die met en zonder Svarabhakti-vocaal voorkomen en in andere Germaansche talen noch Svarabhakti, noch rekking vertoonen,

---

[1]) Ik schrijf met opzet *vermoedelijk*, want Scherer t. a. p. p. 236 laat in 't midden of hier svarabhakti dan wel „Suffixübertragung" gewerkt heeft.

zooals *doren* naast *doorn* (Os. Ags. *thorn*, Ohd. *dorn*), *horen* naast *hoorn* (Got. *haurn*, Os., Ags., Ohd. *horn*), *koren* naast *koorn* (Got. *kaurn*, Os. *korn*, Ohd. *chorn*), *toren* naast *toorn* (Ags. *torn*, Ohd. *zorn*).

Zoo ontstonden bij ons ook *koorts*, *toorts*, *moord*, *voort*, *woord*, *antwoord* uit *kortse*, *tortse*, *mord*, *vort*, *word*, *antword*, enz. Zoo heeft men ook volkomen (gerekte) *a* in plaats van onvolkomen *a* (die dan gewoonlijk vóór *r* uit *e* ontstaan is) bij *aarde*, *gaarne*, *haard*, *naarstig*, *staart*, *waard* (adj.), *waard* (subst.), *wederwaardigheid*, *zwaard*, en bij bastaardwoorden: *lantaarn*, *kaars*, *paars*, terwijl *paarl* en *parel* uit *perle*, *karel* uit *karl* en dat uit *kerl* ontstond. Voor het mnl. zouden deze voorbeelden van rekking met tal van andere te vermeerderen zijn, en zouden wij ook op verscheidene voorbeelden der rekking van *e* (enkele van *i* en *u*) vóór *r* kunnen wijzen, misschien meer bijzonder in het Vlaamsch.

Ontbreekt hier de Svarabhakti-vocaal, in 't mnl. vindt men trouwens ook dikwijls een ingelaschten toonloozen klinker, bv. in *arem*, *Martijn* I 643; *storem*, *Walew.* 2432, *Lorr.* A. II 2128, *Sp. Hist.* III[6] 57 vs. 27; *tarechste* (voor *'t ergste*), *Sp. Hist.* I[8] 62 vs. 5, enz. enz.; zoo ook *coronike* (voor *cronike* onder den invloed van *corona*), *Sp. Hist.* III[8] 50 vs. 64; IV[2] 82 vs. 89; *Lsp.* II 44 vs. 288; 45 vs. 140, waar de variant zelfs met verkeerde syncope (dus metathesis) *cornike* heeft.

De Amsterdamsche volkstaal vooral is tegenwoordig nog bekend voor de inlassching der toonlooze *e*. Eene Amsterdamsche baker haar pleegkind „erreg obstenaat" te hooren noemen, kan ons allicht overkomen, en „*karetje* (voor *kaartje*), *gesturreve* (voor *gestorven*), *geürreve* (voor *geërfd*), *werreke* (voor *werken*), *vorreke* (voor *vorken*), *kelleke* (voor *kelken*)" hoort men daar dikwijls [1]).

Vreemd is het dus niet, dat wij bij Vondel zoo dikwijls eene toonlooze *e*, schijnbaar ter wille van de maat, maar

[1]) Zie *Onze Volkstaal* II bl. 134.

inderdaad in overeenstemming met de taal van de stad zijner inwoning, ingelascht vinden. Zoo zegt hij, om slechts enkele voorbeelden uit duizenden te noemen, *barrenen*, *Joh. de Boetgezant* II. vs. 302; *barrening*, *Lucifer* V vs. 187; *barrensteen*, *Leeuwend.* 522; *arrebeit*, *Gijsbrecht* IV vs. 163; *harrenas*, *Gijsbrecht* III 139; *zwarrem* (voor zwerm), *Joh. de Boetg.* IV vs. 171; *merreckt* (voor markt), *Gijsbrecht* V 60; *derrewaert*, *Leeuwend.* 1049; *erref*, *Gijsbrecht* I 70; *errenst*, *Gijsbrecht* II 89; *ontferremt*, *Gijsbrecht* I 2; *kerreckhof*, *Gijsbrecht* I 26; *kerreckschenners*, *Gijsbrecht* IV 218; *sterref(t)*, *Gijsbrecht* V 270; *Leeuwend.* 576; *verreght*, *Gijsbrecht* V 359; *slorrept*, *Leeuwend.* 214; *storref*, *Leeuwend.* 1409; *storremen*, *Gijsbrecht* V 264; *storrembock*, *Gijsbrecht* V 54; *storrembrugh*, *Gijsbrecht* V 374; *storremleer*, *Leeuwend.* 50, *worrept*, *Gijsbrecht* V 186; *burreghwal*, *Gijsbrecht* IV 165; *durreren*, *Gijsbrecht* V 44; *Haerelemmerdijk*, *Gijsbrecht* I 8, *vervaerelijck*, *Leeuwend.* 679; *eerelijck*, *Gijsbrecht* V 45, *Leeuwend.* 785; *heerelijck*, *Gijsbrecht* IV 224, 274; *verheerelijkt*, *Joh. de Boetg.* IV 387; *leereling*, *Joh. de Boetg.* III 581; *oorelogheu*, *Gijsbrecht* IV 169; *hallef*, *Joh. de Boetg.* VI 89, *Herschepp.* V 258, *Leeuwend.* 1381; *pallembladers*, *Joh. de Boetg.* I 30; *schellemstuck*, *Gijsbrecht* V 188; *wellekom*, *Gijsbrecht* II 83; *zellef*, *Gijsbrecht* IV 37, 153, *Herschepp.* XII 530, 542, *Leeuwend.* 1396; *willig* (voor wilg), *Leeuwend.* 1488; *pijnelijck*, *Gijsbrecht* V 181.

Ook bij andere schrijvers dan Vondel komt inlassching eener toonlooze vocaal niet zelden voor. Zoo is bv. de vorm *vennitje* voor *ventje* eigenaardig, dien men o. a. vindt in Brederoo's *Moortje* (1644) bl. 25. Uit Brederoo's *Sp. Brabander* heb ik aangeteekend: *arrebeyt* vs. 1648: *arrebeyers* vs. 1202; *arremoed* vs. 1155; *erref* vs. 349; *herrebergh* vs. 799; *geherrebercht* vs. 1827; *oorelof* vs. 2179; *gallich* (voor galg) vs. 54, 124, 288, 1111, 2095; *hallif* vs. 694; *wallich* (voor walg) vs. 53; *schellem* vs. 79, 371, 2165; *hullep* vs. 924.

Doch niet alleen bij de Amsterdamsche schrijvers, ook bij andere vindt men de inlassching eener toonlooze vocaal; zoo

bv. bij Cats (uitg. 1700): *arrem* I bl. 69, 123, 169, 237, 587; *arremt* I bl. 133; *kerremis* I bl. 151; *sterref* I bl. 665; *storremt* I bl. 123; *worrem* I bl. 106, 665; *cyteroen* I bl. 243; *kallick* I bl. 125; *sellef* I bl. 140; *van sellefs* I bl. 172, enz.

Gewoonlijk vindt men vóór de uitgangen *nis*, *lijk*, *ling*, *loos* en *rik* eene toonlooze *e*, waarvan het niet altijd met zekerheid is uit te maken, of zij ingelascht is, dan wel het overblijfsel van den stamklinker der door die uitgangen afgeleide woorden. Als zeker teeken van inlassching mag men het beschouwen, wanneer de slotmedeklinker van het grondwoord verscherpt is, want dat heeft niet vóór de onduidelijke vocaal kunnen plaats hebben, maar alleen vóór *r* en *l* in eenen tijd toen die nog terstond op den slotmedeklinker volgden. Zoo werden *v* en *d* verscherpt vóór *nis*, *v*, *z* en *ng* vóór *lijk* [1]). Het eerste geschiedde bij *begrafenis* naast *begraven*, *lafenis* naast *laven*, *erfenis* naast *erven*, *bekentenis* naast *bekend*, *gebeurtenis* naast *gebeurd*, *ontsteltenis* naast *ontsteld*, *verbintenis* naast *verbinden*, *ontstentenis* naast een ouder *ontstand* van *ontstaan* (dat vroeger ook *ontbreken* beteekende) en *beeltenis* naast *beeld*, waarvoor vroeger ook *beeldenis* werd gezegd, bv. Vondel, *Helden Godes* (uitg. 1620) bl. 1; *Kantt. op den St. Bijbel*, *Hebr.* X 4. Weiland geeft nog *beeldenis* op. Het tweede had plaats bij *erfelijk* naast *erven*, *sterfelijk* naast *sterven*, *verderfelijk* naast *verderven*, *vergefelijk* naast *vergeven*, *liefelijk* naast *lieve*, *geriefelijk* naast *gerieven*, *geloofelijk* naast *gelooven*, *vreeselijk* naast *vreezen*, *prijselijk* naast *prijzen*, *wijselijk* naast *wijze*, *aanvankelijk* naast *aanvangen*, *afhankelijk* naast *afhangen*, *vergankelijk* naast *vergangen*, *oorspronkelijk* naast *oorsprong*.

Ook de verscherping vóór andere uitgangen, met name

---

[1]) Ook de *g* werd tot *ch* verscherpt vóór *lijk*, maar blijft *g* in de schrijftaal, zoodat Dr. L. A. te Winkel in de *Grondbeginselen der Ned. spelling* § 112 dáár de vaak ingelaschte toonlooze *e* niet wil behouden. In woorden als *dagelijks*, *degelijk*, *mogelijk* is de *g* niet verscherpt en dus de *e* organisch.

bij de schijnbaar of werkelijk frequentatieve werkwoorden, wijst op inlassching eener toonlooze *e*. Zoo staat *schuifelen* voor *schuiflen* uit *schuivlen* blijkens *schuiven*; zoo *twijfelen* voor *twijflen* uit *twivlen*, dat in 't mnl. zeer gewoon is; zoo *weifelen* voor *weiflen* uit *weivlen* blijkens 't mnl. *weiven*, dat nu tot *wuiven* is overgegaan; zoo *oefenen* voor *oefnen* uit *oevnen* blijkens Ohd. *uoban*, Mhd. *üeben*, Nhd. *üben*, Os. *ôbhean*, etym. verwant met het Lat. *opus* (werk). Zoo staat ook *loochenen* voor *loochnen* uit *loognen*, Got. *laugnjan*, Os. *lôgnian*, van den wortel van 't ww. *liegen*. In 't mnl. vindt men nog gewoonlijk *loghenen*, b.v. *Carel en El.* vs. 1139, 1148, 1230. *Wentelen*, ofschoon reeds zeer vroeg voorkomend, b.v. *Nat. Bl.* II 345, moet voor *wentlen* uit *wendlen* staan [1]), als afleiding van *wenden*, ook blijkens de samenstellingen *wendelsteen* (= wenteltrap), *Lorr.* A II 1987, *Rijmb.* 11454 en bij Kiliaen, en *wendeltrap*, *Kantt. op den St. Bijbel*, *Ezech.* 41 vs, 15, Six van Chandelier, *Poezy* blz. 52. In den Bijbel van 1477 vindt men echter reeds *wentelsteen*. *Zoetelaar* (reeds bij Kiliaen *soeteler*) mag onder volksetymologische bijgedachte aan *zoet* ontstaan zijn uit *zoetlaar* voor *zoedlaar* (Nederd. *suddeler*) van *zoedlen* (Hd. *sudeln*, morsen, knoeien), dat ook zonder invloed der volksetymologie tot *soetlen*, *soetelen* werd, b.v. bij Kiliaen, die *soetelen in den krijgh* vertaalt met „suffarraneum aut caculam agere, cauponari, agere lixam", terwijl *bezoedlen* soms tot *bezoetlen* en vervolgens tot *bezoetelen* werd, b.v. bij Kiliaen, die alleen *besoetelen* kent, maar *bezoedelen* niet, en verder bij Huygens, *Oogentroost* vs. 657. Het Hd. bewijst, dat de *d* oorspr. is en vandaar dat het woord verwant mag genoemd worden met *zieden*, en dat *koken* dus als de oorspr. beteekenis mag worden aangenomen. De *oe* (hier = oorspr. *û*) werd verkort in ons *sutteren* (langzaam stoven op een zacht vuur), dat voor *suttren* en dus oorspr. voor **zudjren* moet staan.

---

[1]) Er is niet de minste grond voor om met Dr. J. Franck, *Mittelniederländische Grammatik*, Leipzig 1883 p. 85 aan te nemen, dat *wentelen* voor *welteleen* zou staan en frequentatief van *welten* (Hd. *wälzen*) zou zijn.

Van mnl. vormen met onvolkomen klinker en soms verscherpten medeklinker als *gaffene* (= gaf hem), *lassene* (= las hem), *sachgene* (= zag hem), *nammene* (= nam hem), enz. wordt terecht opgemerkt [1]), dat zij niet kunnen bestaan uit *gaf* + *ene*, *las* + *ene*, *sach* + *ene*, *nam* + *ene* enz., daar zij dan *gavene*, *lasene*, *sagene*, *namene* zouden luiden, maar uit *gaf* + *ne*, *las* + *ne*, *sach* + *ne*, *nam* + *ne*, en dat de *e* dus van epenthetischen aard is. Zoo moet dan ook *wasser*, *quammer*, in 't mnl. niet ontstaan zijn uit *was* + *er*, *quam* + *er*, maar uit *wasre*, *quamre*, waaruit zich dan vervolgens met Svarabhakti *wasser*, *quammer*, enz. ontwikkelde.

Daar de *ei-* *ui-* en *ou*-klank vóór de *r* moeielijk uit te spreken is, vindt men in 't Hd. steeds eene toonlooze *e* ingelascht vóór de *r*, wanneer de Ohd. en Mhd. *î*, *iû* en *û* in die klanken waren overgegaan; vgl. b.v. ons *gier* met Mhd. *gîr*, Nhd. *geier*, ons *lier* (Grieksch *lyra*) met Mhd. *lîre*, Nhd. *leier*, ons *vuur* met Mhd. *viur*, Nhd. *feuer*, ons *onguur* met Mhd. *ungehiure*, Nhd. *ungeheuer*, ons *zuur* met Mhd. *sûr*, Nhd. *sauer*, ons *muur* (Lat. *murus*) met Mhd. *mûr*, Nhd. *mauer*, ons *duren* (Lat. *durare*) met Mhd. *dûren*, Nhd. *dauern*, en zoo ook ons *oeros*, met *oe* als oorspr. *û* en volksetymologische bijgedachte aan *os*, blijkens het bij Caesar, *De bello Gall.* VI 28, Plinius, *Hist. Nat.* VIII 15 en Vergilius, *Georg.* II 374, voorkomende *urus*, waarvoor het Ohd. nog *ûrohso*, Mhd. *ûrochse* heeft, maar het Nhd. *auerochse* [2]). Bij ons is die inlassching zeldzaam, daar vóór de *r* de *i* niet tot *ij*, de *u* niet tot *ou* en slechts een paar maal, althans in het tegenwoordig Nederlandsch, tot *ui* overging, en wel alleen bij *luier* voor *luur* (uit *luder*) en *schuieren* (reeds bij Kiliaen) voor *schuren* [3]).

Ten slotte moet ik er nog op wijzen, dat in vroegeren tijd zich meermalen eene *e* ontwikkelde tusschen de *gl* en *gr* waarmeê een woord begon, zoodat het woord dan den schijn aannam van het voorvoegsel *ge* vóór zich te hebben. Zoo vindt men:

---

[1]) Door Dr. J. Franck, *Mittelniederl. Gramm.* p. 15.

[2]) Zie het groote *Wdb. der Ned. taal* in voce.

[3]) Zie Dr. L. A te Winkel, *Taalgids* II bl. 19 vlg.

Gelas voor *glas*, *Van den Levene Ons Heren* vs. 365, 540; *Sp. Hist.* III[6] 58 vs. 14 en in de *Limb. Sermoenen* der 14de eeuw; en in de 17de eeuw bij Cats (uitg. 1700) I bl. 524; Huygens, *Cost. Mal* vs. 104, *Daghwerck* vs. 1881, *Oogentroost* vs. 73, *Korenbl.* I bl. 450, II bl. 134.

Gelasen voor *glazen*, Huygens, *Daghwerck* vs. 555, *Zeestraet* vs. 543, *Korenbl.* I bl. 446, 476.

Gelad voor *glad*, *Passionael Wynterstuck* fol. 57 *b*, Huygens, *Voorhout* vs. 539, 722, *Daghwerck* vs. 1395, 1625, *Korenbl.* I bl. 497.

Gelavie voor *glavie* (speer), *Heelu* 1897, 3325; *Lanc.* II 18648, 24041, 24650; *Flandrijs* I 413, 444, 459; *Hist. van Troyen* 4366. *Geliden* voor *glijden*, *Reinaert* II 4779.

Gelinsteren voor *glinsteren*, *Mnl. Prozastukken* (uitg. Van Vloten) bl. 74.

Geloyen voor *gloeien*, *Brandaen* vs.1437, 1467; *Alex.* VI 485 (in 't Hs.).

Gelorie voor *glorie*, *Limburgsche Sermoenen.*

Geraeg voor *graag*, Huygens, *Voorhout* vs. 227, *Zedepr.*: *Een boer* vs. 161, *Sneld.* XVI 2 (*Korenbl.* II bl. 145).

Gereiden voor *greiden* (behagen), W. van Hildegaersberch bl. 140 vs. 71; Harduyn (uitg. Schrant) bl. 23, 53.

Gerut voor (klein) *grut*, Cats (uitg. 1726) I 228 *a*.

TIENDE HOOFDSTUK.

Metathesis of Omzetting.

De metathesis is in verreweg de meeste gevallen het gevolg van Svarabhakti vóór of na eene *r*, gepaard aan accentverplaatsing en gevolgd door syncope van de vocaal, die zich oorspronkelijk vóór of na de *r* bevond [1]). In het geheele Indo-Germaansch heeft die omzetting zich reeds van zeer ouden tijd af voorgedaan, doch het Nederlandsch is met het Angelsaksisch de taal, waarin zij het veelvuldigst en nog tot in historischen tijd toe voorkomt.

Wij zullen ons met de metathesis der vóór-Germaansche periode niet bezighouden, maar ons bepalen tot die gevallen, waardoor het Nederlandsch zich van de Germaansche zustertalen onderscheidt.

Opmerking verdient het, dat de accentverplaatsing, die voor metathesis noodig was, zich bij voorkeur voordeed als de achter de *r* voorkomende oorspronkelijke klinker kort was en door eene tong- of tandletter, *d*, *t*, *s* of *n* gevolgd werd. Dan toch liep de klinker veel gevaar van gesyncopeerd te worden, zoodat de *v* zich met de volgende consonant kon vereenigen. Daarvan levert onze tegenwoordige taal vrij wat voorbeelden op, namelijk:

Bernen of *barnen*, nu nog alleen in overdrachtelijken zin door ons gebruikt (b.v. het barnen der gevaren) en overigens vervangen door de afleiding *branden*, waar de *d* de meta-

---

[1]) Zie bladz. 19.

thesis schijnt te hebben tegengehouden, is ontstaan uit *bérrenen* en dat uit **berénnen*, oorspr. *brennen*, zooals nog in 't Hd. Oorspr. waren er twee werkwoorden: een zwak transitief *brennen*, Got. *brannjan* (in brand steken), en een sterk intransitief *brinnen*, Got., Ohd., Mhd., Os. *brinnan*. 't Ags. heeft met metathesis voor het eerste *bernan*, voor het tweede *birnan*. 't Eng. *to burn* is, evenals het zwak mnl. *bernen*, transitief en intransitief tegelijk. Dezelfde omzetting vertoont *barnsteen* (d. i. schitterende steen); en dat het Hd. *bernstein* heeft, bewijst, dat die benaming in die taal uit het Nederduitsch is overgenomen.

Bersten, zoowel in de beteekenis van scheuren, als in die van ontbreken, waarin het in het mnl. dikwijls voorkomt met het subst. *berste* of *borste* (gebrek) er naast, staat voor *bérresten* uit **berésten* voor *bresten*, Ohd., Os. *brestan*, Mhd. *bresten*, maar ook met metathesis in 't Ags. *berstan*, Eng. *to burst*, Oudfriesch *bersta*. Het Nhd. staat met *bersten* op Nederduitsch standpunt.

Bord uit het, in 't mnl. nog vaak voorkomende, *berd* (zooals nog in onze uitdrukking: iets te berde brengen) voor **bérred* uit **beréd* voor *bred*, dat ook in 't Ags. *bred* luidt, Ohd., Mhd. *bret*, Nhd. *brett*. Ook in Groningen zegt men nog *bred*. Daarnaast bestond echter reeds in 't oudste Germaansch *bord*, Got. *fôtubaurd* (voetbank), Ags., Os., Oudfriesch *bord*, Ohd., Mhd., Nhd. *bort*, vroeger algemeen in gebruik in de beteekenis van *schild*, en verder van *rand*, vooral *scheepsrand*, zoodat wel, evenals bij *bred*, de oorspr. beteekenis *plank* zal wezen. Bij ons werd het door rekking der *o* tot *boord*.

Borst, Got. *brusts*, Ohd., Mhd., Nhd. *brust*, waarnaast Os. *briost*, Ags. *breóst*, Eng. *breast*.

Derde, *dertien*, *dertig* naast *drie*, Got. *thridja*, **thryataihun*, *threistigjus*; Ohd. *dritto*, *drîzehan*, *drîzug*; Nhd. *dritte*, *dreizehn*, *dreiszig*; Os. *thriddio*, *thrîtig*; Oudfriesch *thredde*, *thredtine*, *thritich*; Ags. *thridda*, *threótyne*, *thrîtig*. 't Engelsch heeft evenzoo metathesis bij *third*, *thirteen*, *thirty*.

Dorschen voor *derschen* (bv. *Torec.* 3485, *Lanc.* III 14792) uit *dresschen*, Got. *thriskan*, Ohd. *dreskan*, Mhd. en Nhd. *dreschen;* maar Ags. evenzoo met metathesis *therscan.*

Garnaal, een uitsluitend Nederduitsch woord, waarvan de herkomst onzeker is, maar dat misschien voor *granaal* staat, als het afgeleid mag heeten van 't woord, dat in 't mnl. in 't meervoud *granen* luidt (bv. *Lanc.* II 36969, *Rose* 763), Ohd. *grani*, Mhd. *grane*, Oudfransch *grenon*, en baardharen, knevels beteekent. Ook dat woord komt in 't mnl. met metathesis als *ghernen* voor, *Walew.* 10141 [1]).

Gort naast *grut*(*te*), Ohd. *gruzzi*, Mhd., Nhd. *grütze*, Ags. *grytt* [2]).

Honderd voor *hondred* uit **honderaad*, Os. *hunderod*, Oudnoorsch *hundrath*, Ags. en Eng. *hundred*, doch Hd. met metathesis, evenals bij ons, *hundert*. Het tweede deel, *raad*, behoort tot den stam o. a. van 't Got. *rathjan* (tellen), en het eerste deel (etym. hetzelfde als het Lat. *centum*, Grieksch ἑκατόν en -κοντα in τριάκοντα, enz., Skr. *çatam*) beteekent op zich zelf reeds honderd, maar werd vroeger in het Germaansch bepaald voor een groot honderd, d. i. 120 gebruikt, en gaf in 't algemeen eene *hoeveelheid* te kennen, als behoorende tot den wortel van 't vragend voornaamwoord, zoodat ook 't Lat. *centum* bijna geheel hetzelfde als *quantum* (hoeveel?) is [3]).

Kers, plantnaam (in de samenstellingen *bitterkers*, *vogelkers*, *tuinkers*), door Kiliaen *kersse* genoemd en als synoniem van *hofkruid* opgegeven, voor *kres*(*se*), Ohd. *chresso*, *chressa*, Mhd., Nhd. *kresse*, Eng. *cress;* doch in 't Ags., evenals bij ons, met metathesis *cerse*, Deensch *karse*. 't Woord schijnt echt Germaansch te zijn, maar werd in de Romaansche talen overgenomen: Fransch *cresson*, Ital. *crescione.*

Kerstmis, *kerstfeest*, *kerstdag* voor *Christmis*, *Christfeest*,

---

[1]) Zie het groote *Wdb. der Ned. taal* in voce.

[2]) In *gruit* bezitten wij hetzelfde woord met lange *u*, zie bladz. 256.

[3]) Zie over dat eerste deel Dr. H. Kern, *Taal- en Letterbode* VI bl. 81—88.

Christdag. Sinds de hervorming zijn wij, behalve bij deze woorden, weêr tot den oorspr. vorm teruggekeerd, doch in 't mnl. sprak men steeds van *Kersten* voor Christen, *kerstendoem* en *kerstenheit*, *kerstenen* (Christen maken of doopen), en ook Kiliaen kent alleen deze vormen, zelfs *kersme* voor *chrisma* (oliesel), dat ook voorkomt *Sp. Hist.* III[6] 7 vs. 80, 84.

Pers voor *pres*, uit het Fransche *presse*, Lat. *pressa*, part. van 't ww. *premere* (drukken). Voor *aandrang*, *gedrang*, *strijdgewoel* werd *perse* met den bijvorm *porse* in 't mnl. dikwijls gebruikt, bv. *Walew.* 2449, 9804, 10649; *Ferguut* 4110; *Moriaen* 1367; *Torec* 584, 2776; *Stoke* IV 33, IX 67, enz.

Versch naast *frisch*, Ohd. *frisc*, Mhd. *vrisch*, Nhd. *frisch*, Eng. *fresh*, doch met metathesis ook in 't Oudnoorsch *ferskr*, Ags. *fersc*. Of het aan het Romaansch ontleend is (Ital. *fresco*, Fransch *frais*), is onzeker.

Vorsch(kik-) voor *vrosch*, Ohd. *frosc*, Mhd. *vrosch*, Nhd. *frosch*, Oudnoorsch *froskr*, tegenwoordig nog in 't Friesch *froask*, *frosk* [1]). Ook het Ags. heeft met metathesis *forsc*. De grondvorm schijnt **frogsk* of **froksk* te zijn, blijkens bijvormen als het Ags. *froega*, *frocca*, Eng. *frog*, Oudnoorsch *fraukr*.

Vorst (koude) naast *vriezen*, Oudnoorsch, Os, Eng., Ohd., Nhd. *frost*, maar met metathesis in 't Ags. *forst*.

Worstelen voor *warstelen* uit *wrastelen*, dat Kiliaen als Hollandsch voor *worstelen* opgeeft, en dat men o. a. ook vindt in Bor's *Appolonius* (1617) bl. 62. 't Ags. heeft een adj. *vraest*, sterk ineengewonden, een ww. *vraestan*, binden, wringen, worstelen, en vandaar *vraestling*, worsteling, 't Eng. *to wrest*, draaien, wringen, *to wrestle*, worstelen.

Voor het mnl. zijn hier nog verscheidene andere woorden bij te voegen, zooals b.v.

Borne, dat men voor *bronne* in 't mnl. herhaaldelijk aantreft, b.v. *Walew.* 3553, 3556; *Lanc.* II 1254; *Sp. Hist.* III[7]

[1]) Zie *Taalgids* IX bl. 308.

35 vs. 8; ook in de beteekenis van *bronwater*, *Torec* 2918, *Moriaen* 2698. Zelfs Jan Vos, *Gedichten* (1726) II bl. 42, gebruikt nog *born* voor *bron* [1]), dat echter de oudere vorm is blijkens Got. *brunna*, Os., Ohd. *brunno*, Mhd. *brunne*, Nhd. *brunnen*; doch het Ags. heeft ook met metathesis *burna*.

Erste, dat men b.v. vindt *Walew.* 10286; *Nat. Bl.* II 554; *St. Franc.* 10158; *Theoph.* 444; *St. Amand* II 4928, evenals 't ww. *ersten*, *Lucidarius* 2954, 5527 [2]). 't Is metathesis van 't meer gewone *reste*, *resten*, ook *raste*, *rasten*, nu *rust*, *rusten*, Got., Os., Ohd. *rasta*, Mhd. *raste*, Ags. Eng. *rest*, oorspr. *rustplaats* en vandaar ook *eindweegs*, ongeveer *dagreis*.

Gars, b.v. *Lanc.* II 28796; *Rijmb.* 22119; *St. Franc.* 8780; *Rose* 691; *en gers*, *geers*, *Walew.* 10520; *Lanc.* II 32963; *Moriaen* 2391, 2758; *Nat. Bl.* II 426, III 678 vlg.; *Rijmb.* 3991, 16470; *Sp. Hist.* I[5] 35 vs. 49, beide ook bij Kiliaen, voor *gras*, Got. Ohd., Mhd., Nhd., Os. *gras*, maar Ags. ook *gaers* naast *graes*.

Gharnaet, b.v. *Nat. Bl.* IX 536; *Floris* 2570 en *ghernaet*, *Walew.* 3490; *Heiml. der Heiml.* 1121; *Rijmb.* 11535 voor *granaat* naar de vele *grana* (korrels), die de vrucht bevat, zooals ook Maerlant zegt, *Nat. Bl.* VIII 549 vlg.: „Poeme (= poma, appelen) gaernate heet mense int ghemene, want si hebben vele grene."

Kersp (krullend), b.v. *Walew.* 1409; *Lanc.* II 5086, 11938; *Hist. van Troyen* 1827; *Nat. Bl.* IX 415; *Rose* 515, 712, 805 voor *kresp*, uit het Lat. *crispus* (krullend, kroes). Kiliaen heeft *kersp*, *kerspel-hayr* voor *gekrolt*, en *kerspendoeck*, „nebula linea, vestis coa, byssus, Gal. *crespe*", later *crêpe*, door ons als *krep* of *krip* overgenomen.

Kerspet, zeker gebak b.v. *Reinaert* II 4459, door Kiliaen ook als *kerspe*, *karspe* opgegeven, Fransch *crêpe*. In den *Reinaert* van 1479 fol. 59 b. vindt men *corspet*.

---

[1]) Als Bilderdijk echter in zijn *Wiel van Heusden* voor bronwater het verouderde *born* gebruikt, mogen wij aannemen, dat hij dat deed om aan zijne romance eene ouderwetsche kleur te geven.

[2]) Zie Dr. J. Verdam, *Tijdschrift voor Ned. taal- en lett.* I bl. 253.

Kerstael, b.v. *Floris* 900, 2392, 2418; *Rijmb.* 169; *Sp. Hist.* I[1] 21 vs. 67; III[5] 26 vs. 37; ook *karstael*, *Nat. Bl.* V 661; *Rose* 103, voor *kristal*, dat trouwens in 't mnl. ook voorkomt, b.v. *Sp. Hist.* I[1] 24 vs. 31.

Ors, het gewone mnl. woord voor paard, voor *ros*, dat wij nu in dichterlijken stijl gebruiken, Os. *hros*, Ohd. *hros* en *ros*, Mhd. *ros*, Nhd. *ross*, maar met metathesis in 't Ags. *hors*, Eng. *horse*.

Perseme, woeker, b.v. *Rose* 12646, *Lsp.* III 16 vs. 54; 25 vs. 104; 26 vs. 87; *persemen*, woekeren, *Rose* 181; *D. Doctr.* II 861; *persemier*, woekeraar, *Lsp.* III 4 vs. 177, *Martijn* I 485. 't Staat voor *presme*, Oudfrank. *prisma*, Ohd. *prasmo* en *prasemere* (woekeraar), van 't Mlt. *praestama*, *praestamarius* van *praestare*, eig. helpen, Fransch *prêter* [1]).

Scerde, b.v. *Ferguut* 3527; *Lsp.* II 47 vs. 78 en *scarde*, *Walew.* 9824 voor *schrede*.

Storte, *Lorr.* A II 2003; *Ferguut* 3465; *Rijmb.* 32449; *Sp. Hist.* IV[2] 77 vs. 59 en bij Kiliaen, die ook *stortgat* voor keelgat heeft, terwijl *stortsteker* voor keelsnijder voorkomt *Belg. Museum* IX bl. 192; daarnaast *sterte*, *Alex.* IV 938; *Sp. Hist.* III[2] 42 vs. 81; *Grimb. Oorlog* I 3504; *Nieuwe Doctr.* 1308. De betere vorm is *strotte* (of *strote*), oudtijds in 't vrouwelijk geslacht, Oudfriesch *strot*, Nieuwfriesch *stroate*, Mhd. *strozze*. In 't Ital. werd het als *strozza* overgenomen [2]).

Terden in plaats van *treden*, *Walew.* 7322; *Reinaert* I 540, 2855; *Esopet* 16 vs. 9; *Nat. Bl.* II 2469; *Floris* 1659; *Limb.* VI 1104, XI 988, 1008; ook *vertorden* voor *vertreden*, *Rijmb.* 7366, 23356, 27286; *Sp. Hist.* III[7] 22 vs. 8.

Verde, *Lanc.* II 23939; *Esopet* 38 vs. 14; *Nat. Bl.* III

---

[1]). Vgl. *Taalkundig Magazijn* III bl. 160.

[2]) Over dit woord, de vermoedelijke afleiding van eenen wortel *strût* (zich verheffen, uitzetten) en mogelijke overeenkomst met Ohd. *droza*, *drozza*, Mhd. *drozze*, Ags. *throte*, Eng *throat* zie men Dr. J. Verdam *Taalk. Bijdragen* II bl. 234 vlg.

2622; *Limb.* III 230, XII 1403; *Van den Levene Ons Heren* 788, 846, 906, 1730 vlg., 4251 voor *vrede*, dat trouwens in dezelfde geschriften veel vaker wordt gevonden.

Verst(*e*), uitstel, *Lanc.* II 195; *Renout* 180; *Ferguut* 3740; *Parthen.* 2574; *Rijmb.* 8798, 16309, 22240, 24582, 30015, 30399; *Limb.* I 1838; *Van den Levene Ons Heren* 32; *Melibeus* 385; *X Plaghen* 789 en daarnaast *vorst*(*e*), *Moriaen* 1523, 2692; *Floris* 3383; *Stoke* II 1265; *Grimb. Oorlog* I 1240 4511; *Lsp.* II 15 vs. 76; ook *voorste*, *Lsp.* II 15 vs. 69. Vandaar ook het ww. *versten* (uitstellen), *Alex.* I 705; *Rijmb.* 3900, 8793, 21791, 30527; *Van den Levene Ons Heren* 2333; *Melib.* 3464; *X Plaghen* 549, 1590; en ook *vorsten*, *St. Franc.* 1357; *Lsp.* II 16 vs. 21, en *vursten*, *St. Franc.* 9245, 10100; *Rijmb.* 64; *Walew.* 9058. In het Gloss. op den *Moriaen* (in voce *vorste*) hield ik te onrechte vast aan eene afleiding van *ver* en zag ik in 't Hd. *frist* eenen vorm met metathesis. Evenals bij 't Ags. *first*, *fyrst* komt metathesis juist bij ons voor, blijkens 't Oudnoorsch *frest*, Os., Ohd. *frist*, Mhd. *vrist*, Nhd. *frist*.

Vervorsen voor *vervrosen*, *Sp. Hist.* I[1] 4 vs. 7; *Lsp.* II 17 vs. 87 var.

Ook in andere gevallen deed zich metathesis voor. Stond de *r* vóór *cht* of *ft*, dan ontwikkelde zich achter haar eene toonlooze vocaal, die eindigde met hoofdklinker van het woord te worden en den wortelklinker toonloos te maken, zoodat hij ten slotte gesyncopeerd werd. Dat gebeurde bij het adj. **bercht*, schitterend, Got. *bairhts*, Ags. *beorht*, Os. *berht*, maar ook reeds *beraht*, Ohd. *peraht*, waaruit óf door syncope der *ch bert* ontstond, óf door metathesis *brecht*, nu bij ons nog alleen maar als tweede lid van nog gebruikelijke of alleen in 't mnl. bekende eigennamen, als *Robbrecht* [1]), *Engelbrecht*, *Gerbrecht* (nu *Gerbert*) van *ger* voor *geer* (speer), *Lambrecht* d. i. *Landbrecht*, de schitterende in het land, *Adelbrecht* (nu *Albrecht*, *Albert*), *Sp. Hist.* IV[1] 46 vs. 34, 41; IV[2] 35

---

[1]) Zie Bladz. 70 vlg.

vs. 57; 37 vs. 3; *Dagobrecht* (nu *Dagobert*), *Sp. Hist.* III[8] 11 vs. 24, 42, 61, 72; 12 vs. 47; 25 vs. 51, 55; *Eghebrecht* (nu *Egbert*), *Sp. Hist.* IV[2] 26 vs. 48; *Ghiselbrecht* (nu *Gijsbert*), *Sp. Hist.* IV[2] 11 vs. 62; 43 vs. 9; 63 vs. 69; 68 vs. 92; 71 vs. 5; *Hubrecht* (voor *Hugbrecht*, schitterend door verstand, nu *Huibert*), *Sp. Hist.* III[8] 54 vs. 33, 41, 45; *Tydebrecht* (in den *Reinaert: Tibert*), *Sp. Hist.* III[6] 20 vs. 85; 21 vs. 5; 44 vs. 42; 46 vs. 16, 27, 32, 52; 47 vs. 7; III[7] 9 vs. 5, 23, ook beter *Diedebrecht* (schitterend onder het volk), *Sp. Hist.* III[6] 15 vs. 6; 18 vs. 39; *Karibrecht* (nu *Kerbert*), *Sp. Hist.* III[6] 39 vs. 29, 52; 42 vs. 43, 47, 67, 87; 46 vs. 7; *Edelbrecht*, *Sp. Hist.* III[7] 11 vs. 1; *Florebrecht*, *Sp. Hist.* III[8] 2 vs. 37; *Gyldebrecht* (Fransch *Gilbert*), *Sp. Hist.* III[6] 14 vs. 77; 15 vs. 39; 19 vs. 43; 20 vs. 45, 55; 21 vs. 1, 7; 39 vs. 40, 53; 43 vs. 52; *Godebrecht*, *Sp. Hist.* III[5] 42 vs. 98; III[8] 39 vs. 30; 50 vs. 71; *Herbrecht*, *Sp. Hist.* IV[2] 32 vs. 18; 36 vs. 52, 74; 38 vs 8; *Hildebrecht*, *Sp. Hist.* III[7] 4 vs. 56, 73, 90, 94; 7 vs. 55, 62; 8 vs. 1, 21, 59; 9 vs. 17; *Ribrecht*, *Sp. Hist.* III[8] 62 vs. 54; *Segebrecht*, *Sp. Hist.* III[6] 39 vs. 30; 42 vs. 44; 43 vs. 33, 63; 44 vs. 51; 46 vs. 18; *Cubrecht* (voor *Kuthbrecht*), *Sp. Hist.* IV[2] 59 vs. 21; *Fubrecht* (voor *Fulbrecht*), *Sp. Hist.* IV[2] 41 vs. 31, 35.

Verder had metathesis plaats bij *godsvrucht*, waarvan het laatste lid, *vrucht*, vrees beteekent en als zoodanig in 't mnl. vaak voorkomt, *Nat. Bl.* III 378; *Rijmb.* 4529, 7368, 8692, 26620, 29628, 34560; *Sp. Hist.* I[1] 14 vs. 24; *Walew.* 9292; en daarnaast het werkwoord *vruchten* (vreezen), *Torec* 2127; *Nat. Bl.* III 32; *Rijmb.* 6021, 9210, 10969, 26902; *Sp. Hist.* I[1] 16 vs. 23; *Walew.* 10551; *Moriaen* 96, 1463, 1756, 2600, 3372, 4210, 4256. 't Eng. *fright* heeft evenzoo metathesis; den tusschenvorm vertoonen het Os. *forahta* (naast *forhta*), *forahtian* (naast *forhtian*), Ohd. *forahta* (naast *forhta*), *forahtan*, *furihten*, naast Mhd. *vorhte*, *vürhten*, Nhd. *furcht*, *fürchten*, Ags. *fyrhto*, *forhtian*. Ook 't Got. heeft *faurhtei*, *faurhtian*. Zoo ook is ons *wrocht*, *gewrocht* (mnl. en zelfs nog

in de 17de eeuw, *wrachte*, *gewracht*) ontstaan uit *worcht*, *geworcht*, blijkens Got. *vaurhta*, *vaurhts*, Os. *warhta*, *warahta*, *giwarht*, *giwaraht*. Ook bij ons vindt men soms *warchte*, b.v. *Leven van Jezus*, cap. 50, 81, 98, 182, 216, 243, en *gewarcht*, cap. 58, 82, 183. Deze vormen behooren tot een werkwoord, dat ook bij ons naast *werken* moet hebben bestaan en in 't Got. *vaurkan*, Ohd. *wurchan*, Mhd. en Nhd. *würken*, Ags. *vyrcan* luidt. De sluitletter van den stam, *k*, is reeds in 't oudste Germaansch bij 't uitvallen van de vocaal verscherpt tot *ch*, evenals bij *dacht* van *denken*, *docht* van *dunken*, *zocht* van *zoeken*, en de mnl. *rochte* van *roeken* (zich bekommeren) en *rochte* naast *raakte*.

Door invloed van *ft* heeft metathesis plaats gehad bij *nooddruft*, in 't mnl. nog *noeddorfte*, zooals *Leven van Jezus* cap. 200, of *noodtorfte*, *Lsp.* I 16 vs. 20; 24 vs. 18; 35 vs. 42 of *nootdorfte*, *Lsp.* II 41 vs. 57, 94; III 5 vs. 18; 19 vs. 8 enz.; ook *nootdorfticheit*, *Lsp.* III 4 vs. 393; 26 vs. 113. Ook Kiliaen geeft *nooddurft* op. 't Laatste gedeelte behoort tot den wortel van *dorven* (behoeven), nu *derven* (missen). 't Woord luidt in 't Ohd. *nôtduruft*, Mhd., Nhd. *notdurft*, Os. *nôdthurft*. 't Got. heeft het adj. *naudithaurfts* (noodig).

Een op zich zelf staand voorbeeld van metathesis levert *wrat* voor *warte*, dat Kiliaen naast *wratte* opgeeft: vgl. Ohd. *warza*, Mhd., Nhd. *warze*, Oudnoorsch *varta*, Ags. *vearta*, Eng. *wart*. In *spreeuw* voor *spreew* zullen wij ook wel een woord met metathesis, doch dan van zeer oude dagteekening, te zien hebben. In geene enkele Germaansche taal toch komt de vogel, dien wij spreeuw noemen, onder dien naam voor; maar wel heet de vogel, die door ons *musch* genoemd wordt, in 't Got. *sparva*, Ags. *spearva*, Eng. *sparrow*, en daarnaast Ohd. *sparo*, Mhd. *spar*, *sperlinc*, Nhd. *sperling*, met de bij ons zonder metathesis voorkomende en ook in 't Fransch als *épervier* overgenomen afleiding *sperwer* (musschenvanger), Ohd. *sparwâri*, Mhd. *sparwaere*, Nhd. *sperber*.

Onder volksetymologische bijgedachte aan *sprokkelen* ontstond *Sprokkelmaand* uit *Sporkelmaand*, *Sp. Hist.* III[8] 71 vs. 40

en bij Kiliaen, die trouwens ook reeds *Sprokkelmaand* opgeeft; in 't Mnl. gewoonlijk eenvoudig *Sporkelle*, *Sporcle*, *Sp. Hist.* III[8] 71 vs. 49; *Nat. van 't Geheelal* vs. 1159; *Heiml. van Mannen en Vrouwen* 384, 400; en ook *Sporkille*, *Rijmb.* 6339, 14439. De oorsprong van het woord is nog onbekend: dit alleen is zeker, dat er in Februari in den Germaanschen voortijd heidensche feesten gevierd werden, die *Spurcalia* heetten, blijkens den *Indiculus superstitionum et paganiarum* van 743 § 3.

Reeds in het Fransch werd *tors* en vandaar *torsen* door metathesis tot *tros* en *trossen*. Van het Lat. *tortus* (gedraaid) toch kwam in 't Mlt. een werkwoord *tortiare* (ineendraaien) en vandaar in 't Oudfransch *torser*, *tourser* (vastbinden, pakken) met een subst. *torse*, *tourse* (pak, bagage). *Torsen* beteekent dus eigenlijk: de bagage samenbinden, pakken, opladen; en komt in die beteekenis ook voor *Ferguut* 53; *Lanc.* II 32245; *Walew.* 9057; *Beatrijs* 185, terwijl Kiliaen er de beteekenis van binden aan toekent. Eerst later nam het die van *dragen* aan. In 't Fransch nu ging *torser*, *tourser* over tot *trousser* en zoo vinden wij *trossen* dan ook in de oude beteekenis *Reinaert* II 3812 en verder bij Kiliaen, en in de nieuwe verscheidene malen bij Vondel; vgl. ook *opgetrost* bij Huygens, *Cost. Mal* vs. 46. Met verzachting van *t* tot *d* hebben wij *wegdrossen* d. i. zijn boeltje bij elkaar pakken en weggaan. Het subst. *tors* komt voor, *Ferguut* 2561 (volgens emendatie van Dr. M. de Vries) in de beteekenis van pak achter op 't zadel, die het ook in 't Fransch heeft, en wordt door Kiliaen (schoon *torsch* geschreven) opgegeven in dezelfde beteekenis, waarin ook Vondel *tors* gebruikt, namelijk die van *druiventros*, d. i. bundel druiven. Evenals het Fransche *tourse* in *trousse* overging, veranderde ook ons *tors* door metathesis in *tros* zoowel in de beteekenis van druiventros, als van ineengedraaid scheepstouw en van legerbagage [1]).

In 't mnl. komen nog enkele woorden met metathesis van

[1]) Het woord is uitvoerig verklaard door Dr. M. de Vries, *Taalgids* IX bl. 170—176.

r voor, zooals *aterment* voor *atrèment*, *atrament* (d. i. inkt, letterlijk zwart vocht), b.v. *Ferguut* 1755; *Nat. Bl.* V 1043; *perlaet* voor *prelaat*, *Rijmb.* 25671; *premant* voor *parmant* (verwaand, opgeblazen), *Alex.* II 73; *berf* voor *braaf* in de *Oudvlaemsche Gedichten* van Blommaert III bl. 110 [1]).

Metathesis van geheel andere soort is de plaatsverwisseling van twee medeklinkers, die op elkaar volgen of door eenen klinker van elkaar gescheiden zijn. Zeldzaam is dit verschijnsel wel, doch in de meeste talen niet zonder voorbeeld. Zoo luidt het Got. *vaìrilos* (lip, tong, spraak) in 't Ags. *veleras* (lip), en komt in 't Mhd. nu en dan *biever* voor in plaats van 't nog in 't Hd. gewone *fieber* (koorts, Lat. *febris*). Misschien staat zoo ook het Eng. *to tickle* voor *to kittle* (Ags. *citelian*, ons *kittelen*).

Bij ons levert een voorbeeld van die metathesis *aalt* (vocht uit de koemest) voor *aald* uit *adel*, Ags. *adul*, *adele* (urina), Nederd. *adel*, *addel* [2]), en een meer bekend voorbeeld, *naald* voor *nadel*, Got. *nêthla*, Ohd. *nâdala*, Nhd. *nadel*, Os. *nâdla*, Ags. *naedl*.

Eigenaardig is de omzetting van het samengesteld achtervoegsel *sel* tot *les* in de taal der 17de eeuw. Zoo leest men bv. *sagelis* voor *zaagsel* in Brederoo's *Sp. Brab.* vs. 1727 en Hooft's *Warenar* (uitg. Dr. M. de Vries, bl. 20, 125), zoo *stremmeles* voor *stremsel* in Huygens' *Zedepr.: Een boer* vs. 104; en *hengeles* voor *hengsel* bij Jan Vos, *Gedichten* (1726) II bl. 254. In Noord-Holland zegt men nog *dekles* voor *deksel* [3]).

Plantijn en Kiliaen geven *plammaete* naast *palmmaete* (plak) op. In dialect komen nog verschillende gevallen eener dergelijke metathesis voor. Zoo zegt men, om slechts een paar voorbeelden te noemen, in de Neder-Betuwe [4]) *rommaolschool* voor *normaalschool* en *eerdkauwen* (herkauwen) voor het oude

---

[1]) Zie Oudemans, *Mnl. en Onl. Wdb.* I bl. 526.

[2]) Zie Dr. M, de Vries, *Taalk. Bijdragen* II bl. 1 vlg.

[3]) Volgens D. van Kalken, *Taalgids* I bl. 108.

[4]) Volgens J. C. Groothuis, *Onze Volkstaal* II bl. 84, 103.

ederkauwen [1]), terwijl het volk in Groningen algemeen *sinneraode* in plaats van *serenade* zegt [2]).

Dat *edik*, beter *êtik* zooals in Groningen[3]), voor *ekid* staat, merkten wij reeds op [4]). *T* en *d* wisselden met elkaar van plaats bij *drentelen* voor *trendelen*, bij Kiliaen *tranten* en *trantselen* voor: langzaam voortgaan, en *trentelen* in de 17de eeuw, o. a. bij J. van Paffenrode, *Filibert* (1657) bl. 31, waarnaast ook *trenten* en *tranten* bv. bij Blasius, *Dubbel en Enkkel* bl. 15: „'t Is beeter dat ik van deese grond ga, dan veel aan deese kant te *tranten*." 't Mhd. en Nhd. heeft *trendeln* voor: zich draaien, zich heen en weêr bewegen, als afleiding van *trendel*, dat in 't Mhd. en Ags. in den zin van bal voorkomt, en in 't Eng. als *trendle* in dien van rol, molenas. Het grondwoord is *trand* of *trend*, nu *trant*, wijze van doen (vgl. zwang), ook in *omtrent*, dat vroeger rondom, in de rondte, in eenen kring beteekende.

Ten slotte hebben wij nog te wijzen op het woord *kabeljauw*, dat op geene andere wijze schijnt te kunnen verklaard worden, dan door het te beschouwen als omzetting van *bakeljauw* of *bakkeljauw*, waarmeê dezelfde visch wordt aangeduid, en dat al zeer vroeg door ons moet zijn ontleend aan de taal van een bekend visschersvolk, dat ons ook den naam *labberdaan* leverde, namelijk de Basken, bij wie deze visch *bacallaoá* heet. Zie hierover Te Winkel: Geschiedenis der Nederl. Taal [illegible], vertaling v. Dr. [illegible] pag. 235.

---

[1]) Zie daarover bl. 39.

[2]) Dr. W. L. van Helten, *Klinkers en Medeklinkers* bl. 142 geeft nog *slordig* voor *sloddrig*, *slorderig* op als voorbeeld van omzetting; doch te onrechte. Beide woorden stonden reeds van oudsher naast elkaar. *Slordig* toch luidt bij Kiliaen *sloordigh* met epenthesis der *d* voor *sloorigh*, en is afleiding van *sloore*, vuile, luie meid, zooals *slodderig* van *slodde*, dat hetzelfde als *sloore* beteekent.

[3]) Volgens G. J. P. J. Bolland, *Taalk. Bijdragen* II bl. 294.

[4]) Bladz. 114.

Toevoegsels en Verbeteringen.

Bl. 11 reg. 11 v.o. *belijden*, lees *verlijden*.

Bl. 21. Over *Hansje in den kelder* vgl. men nu Dr. J. Beckering Vinckers, *Noord en Zuid* VI bl. 86—88.

Bl. 40. *Van avere tavere* beteekent wèl van voorouder tot voorouder, maar in nederdalende en niet in opgaande linie gerekend, daar *aver* eigenlijk nazaat, afstammeling beteekent, Os. *abhora*, Ags. *afora*, *eafora*. Vgl. Dr. J. Beckering Vinckers, *Noord en Zuid* VI bl. 88—92.

Bl. 51 vlg. Mijne verklaring der *t* van *tachtig* heeft bestrijding gevonden bij J. Vercouillie, *Noord en Zuid* VI bl. 299—301, maar is door mij verdedigd, aldaar bl. 301—304. Die verdediging echter voldeed den heer Vercouillie niet, zoodat hij mijne verklaring nog eens trachtte te weêrleggen, *Noord en Zuid* VII bl. 91—94. Daar de quaestie nu grootendeels neêrkwam op verschil aangaande het Saksisch of Frankisch karakter van het Middelnederlandsch en Vlaamsch, schreef ik een opstel „De Frankische en de Saksische bestanddeelen van het Middelnederlandsch," *Noord en Zuid* VII bl. 134—141.

Bl. 60 reg. 14 v.b. Met de vroegere verklaring van *alles*, *iets*, *niets*, uit *al des*, *iet des*, *niet des*, had ik evenmin vrede als Dr. W. L. van Helten, *Vondel's taal* I bl. 149, doch gaf aan de verklaring uit *al* + *es*, *iet* + *es*, *niet* + *es* de voorkeur boven de verklaring van die woorden als genitieven, die de functie van nominatieven overnamen. Een paar andere als nominatief in gebruik gekomen genitieven, namelijk *nieuws* en *lekkers*, door Dr. De Vries in het groote

Wdb. der Ned. taal II 198, 275 aangehaald, zouden mij kunnen doen twijfelen, indien zij volkomen analoog waren, doch bij die uitdrukkingen kan men weglating van het regeerende woord *iets* aannemen, als waarschijnlijke oorzaak van deze hypostase, en dat kan natuurlijk bij *alles*, *iets* en *niets* niet gedaan worden.

Bl. 72 reg. 23 v.b. „Os. *hwa*, *hwand*," drukfout voor „Os. *hwanda*, *hwand*.

Bl. 84. Uit de rij der Hd. woorden met paragogische *t* is *gespenst* te schrappen.

Bl. 89 reg. 16 v.b. *Mijn* als term bij afslag van te verkoopen goederen zal wel als bezittelijk voornw. op te vatten zijn en niet als overblijfsel van eene genitief, waarvan in het Ned. overigens geene sporen meer over zijn.

Bl. 109 vlg. Misschien heeft Dr. Van Helten, *Vondel's taal* I bl. 147 vlg., gelijk, als hij meent dat uit *allet* niet eerst *alle*, maar terstond *al* is ontstaan, in welk geval de vorm *alle* dan moet opgevat worden als een tot naamwoord geworden adverbium. Bij vergissing is hier *dit* op gelijke lijn geplaatst met *dat*, *wat*, *het* en *'t*. Hebben wij toch bij de laatste vier woorden wel degelijk te doen met dezelfde *t* der pronominale verbuiging als bij *allet*, met *dit* is het anders De *t* van dat woord toch, ofschoon in oorsprong wel dezelfde buigings-*t*, is eigenlijk eerst later na apocope slotletter van het woord geworden, want *dit* (Os. en Oudfriesch *thit*) is eene samenstelling van *dat* en het partikel *ja* (*î*), blijkens Ohd. *dezi*, *dizi*, naast *diz*, Mhd. *ditze* naast *diz;* vgl. Oudnoorsch *thetta*, Got. *thatei*, den vorm van het pron. relativum. Eenen eigen vorm voor het onzijdig kon *deze* uit den aard der zaak niet hebben.

Bl. 110. De *t* van het neutrum heeft mij ook bij de verklaring van *gindsch* en *ginder* parten gespeeld. Deze woorden zijn volstrekt geene afleidingen van *gint*, *gent* enz., maar van denzelfden stam gevormd door de locatiefpartikels *d* en *dra*, waarachter dan bij *gindsch* nog de uitgang van het adj. gevoegd is. *Gindsch* is afgeleid van *gind*, dat beantwoordt

aan het Got. *jaind*, terwijl *ginder* hetzelfde is als het Got. *jaindrê*.

Bl. 119. Op het „Vocalische Auslautsgesetz", door R. Westphal ontworpen (in Kuhn's *Zeitschrift* II p. 163 vlgg.) en door mij meëgedeeld zooals het later door Scherer geformuleerd werd, is eene wijziging voorgeslagen door E. Sievers in Paul's und Braune's *Beiträge* V, namelijk deze, dat de korte *a*, *i* en *e* in het Germaansch alleen geapocopeerd zouden zijn, wanneer zij den klemtoon niet hadden, maar dat zij zich met klemtoon zouden hebben gehandhaafd, behalve wanneer in 't West-Germaansch eene lange lettergreep voorafging. Ik vermeld hier die wijziging nog, omdat zij bij velen instemming heeft gevonden, maar achtte die zelf weděrlegd door Scherer (en Heinzel), *Zur Geschichte der Deutschen Sprache*, Berlin 1878 p. 611 vlgg., en zie nu dat ook Joh. Schmidt die bestrijdt in Kuhn's *Zeitschrift* XXVI p. 20 vlgg.

Bl. 123. Wat de voorzetsels aangaat mogen wij stellig van apocope spreken, doch eigenlijk alleen van eene apocope, die reeds in 't oudste Germaansch heeft plaats gehad, in overeenstemming met de algemeen Germaansche apocopewet der klinkers. Wanneer wij in de oud-Germaansche talen en zelfs in ons mnl. twee- of meerlettergrepige praeposities aantreffen, die op eenen klinker uitgaan, dan moeten wij het er voor houden, dat zij dien klinker weêr hebben aangenomen naar analogie van de bijwoorden, welke aan de werking der apocopewet niet onderworpen waren geweest, omdat zij reeds vóór dien tijd met substantieven samengesteld waren en daaruit later weêr geabstraheerd werden. Dat is betoogd door Joh. Schmidt in Kuhn's *Zeitschrift* XXVI (1883) p. 20—42: „Die germanischen präpositionen und das auslautsgesetz." Zoo is bv. het Got. *ana* (mnl. *ane*) eerst alleen in samenstelling *ana* gebleven en als praep. *an* geworden, en heeft later *an* weêr de *a* aangenomen naar analogie van het in samenstellingen voorkomende *ana*. 't Zelfde geldt van *ombe* (eerst later *omme*, *om*), dat als

praep. de *e* aan 't bijwoord heeft ontleend en bij ons geenen bijvorm heeft zonder *e*, zooals in 't Oudnoorsch *umb*. De praep., die in 't Grieksch *μετά* luidt, is in 't Got. *mith* (zelfs is samenstellingen), terwijl het Ohd. *mit* als praep., *miti* als bijwoord heeft, evenals wij, die *met* en *mede* onderscheiden. Zoo was ook in 't mnl. *vore* bijwoord en *vor* (later *voor*) voorzetsel. *In* en *uit* hebben, althans in onze taal, als voorzetsels geene *e* aangenomen, doch hadden die in 't mnl. als bijwoord wèl meestal behouden; *op*, *over*, *onder*, *achter*, mnl. *jegen* en *weder* zelfs niet als bijwoord In *ave* (Ohd. *aba*) ziet Schmidt eene samenstelling.

Bl. 136 reg. 12 v.b. 't Woord *overgangsletter* is onjuist en moet wegvallen; ja zelfs mag men aannemen, dat de *oorspronkelijke w* zich met de *l* geassimileerd heeft zonder dat vooraf eene *u* zich ontwikkeld had, en derhalve zonder dat er sprake van syncope der *u* kon wezen. Vgl. bladz. 296 vlg. Den vorm *schelu* heb ik later inderdaad gevonden in het *Antw. Liedboek* van 1544 (uitg. Hoffmann von Fallersleben) bl. 117.

Bl. 144 reg. 5 v.b. „*Preulen*" lees „*Pruilen* uit *preulen*."

Bl. 152 noot 1. Dr. Kluge heeft zijne verklaring van *messer* uit *mezzirahs*, eigenlijk **mezzizahs*, in samenhang met andere door Verner's wet gewijzigde samenstellingen behandeld in Kuhn's *Zeitschrift* XXVI p. 82 vlgg., doch niet overtuigend, naar het mij voorkomt. In elk geval is er geene reden om de redeneering, die misschien voor *messer* zou kunnen gelden, ook op ons *mes* toe te passen.

Bl. 183. *Ambacht* zou ook wel de oorspr. vorm kunnen zijn. Door Caesar toch wordt, *De Bello Gall.* VI 15, *ambactus* in de beteekenis van dienaar als een Gallisch woord opgegeven, en is dat inderdaad hetzelfde woord als ons *ambacht*, dan zou niet alleen het woord door de Germanen aan de Galliers ontleend zijn, maar bovendien de vorm *ambacht* de oudste wezen, en het Got. *andbahts* eene verbastering zijn, misschien door volksetymologie. Daar immers aan *ambacht* het Latijnsche *officium* in beteekenis volkomen beantwoordde, kon

men in *am* het voorvoegsel *and* (tegen) gezien hebben, zooals men ook bij *officium* te onrechte de praep. *ob* (tegen) kan aangenomen hebben als eerste lid der samenstelling. Hoe gemakkelijk men tot die laatste fout vervalt, bewijst Dr. Joh. Franck in zijn *Etym. Wdb. der Ned. taal*, 's Grav. 1884 bl. 27, waar ook nu nog *officium* uit *ob* en *facio* wordt verklaard, ofschoon *officium* blijkbaar geassimileerd is uit *opficium*, *opificium*, dat men bij Varro vindt naast *opifex* (handwerksman), vanwaar *officina* voor *opificina*, als werkplaats door Plautus gebruikt.

Bl. 197. *Boel.* Onlangs is door Joh. Schmidt (Kuhn's *Zeitschrift* XXVI p. 6) bestreden, dat *boer*, *buur*, *bouwen* tot den wortel *bhû* behooren, zooals gewoonlijk wordt aangenomen, ook nog door Paul, *Beiträge* VII p. 155. Tevens meent hij, dat *boed* vermoedelijk uit het Slavisch is overgenomen, blijkens Czechisch *bouda*, Poolsch *buda*, Russisch *budka;* doch wat is er in te brengen tegen ontleening aan het Germaansch door de Slavische talen?

BLADWIJZER

der behandelde woorden en woordvormen [1]).

[1]) De cursiefgedrukte woorden zijn niet of niet meer in de Nederl. schrijftaal in gebruik.

PF
175
W56
1884

Winkel, Jan te,
De grammatische figuren in het Nederlandsch 2. verb.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

